

KLASIKOAK, S.A. lukro-asmorik gabeko elkartek argitaratu du obra hau, elkartearen sustatzaile eta partaideak honako erakunde hauek izanik:

BBVA Fundazioa

•

Bilbao Bizkaia Kutxa — BBK

•

Gipuzkoa Donostia Kutxa — KUTXA

•

Caja VITAL Kutxa

•

Euskal Herriko Unibertsitatea — UPV/EHU

•

Deustuko Unibertsitatea

ALEXANDRO ETA ZESAR

PLUTARKO

Alexandro eta Zesar

Jatorrizko izenburua:
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ / ΚΑΙΣΑΡ
Euskaratzailea: *Jesus Maia Arrojeria*
Berrikuslea: *Lorea Arrieta Zubillaga*
Hitzaurregilea: *Jesus Maria Arrojeria*

Lehen argitalpena: 2006ko abenduan

© Itzulpenarena: Jesus Maria Arrojeria
© Klasikoak, 2000
Begoñako Andra Mari, 16 • 48006 Bilbo
Tel.: 94 • 416 14 89 / Fax: 94 • 416 63 48

Erabat debekaturik dago, Copyright-titularren idatzizko baimenik gabe, legeek ezarritako zigorraren pean, zatika edo osorik obra hau birsortzea edozein bitartekoz edo prozeduraz, erreprografia eta trataera informatikoa barne direla, baita beronen aleak alokapen edo mailegutza publikoaren bidez banatzea ere.

ISBN: 84-96455-17-3
Lege gordailua: BI.-3283-06

Fotokonposaketa: L&A Diseinua.
Begoñako Andra Mari, 10 • 48006 Bilbo

Inprimaketa: Gestingraf L. B. A.
Ibarsusi Bidea, 3 • 48004 Bilbo

Diseinua eta Maketa: A.I.C.
Infante Don Juan Etorbidea, 26 • 20008 Donostia

HITZAURREA

PLUTARKO: BERE TESTUINGURUA.

Kultura grekoaren historian, garai helenistikoaren ondoren garai inperiala etorri zen, alegia inperio erromatarraren garaia: K.a. 30. urtean erromatarrek Alexandria hartu zutenetik K.o. 529. urtean Justiniano enperadoreak Atenasko unibertsitatea itxi zuen arte. Garai honek bi ezaugarri nagusi ditu: alde batetik, garai klasikoko sorkuntza ahalmena agortuta zegoenez, eredu klasikoak imitatu egiten ziren ezer berririk sortu gabe, eta horren ondorioz estilo klasikoa errepikatzen duen erretorika hutsala erabili zen; beste alde batetik, ekialdetik ideia multzo berri bat heldu zen kristautasunarekin batera.

Garai horrek oso epe luzea hartzen du (500 urte baino gehiago), eta aldaketa ugari gertatu ziren bere bilakaeraren barruan. Aldaketa nagusia Greziako lurraldeak garrantzia galtzea izan zen. Bai Atenas eta bai Esparta iluntasunean erori ziren, eta Greziaren zati handiak hustu egin ziren. Nahiz eta agintari erromatarrek nekazaritza literatura lanen bidez ideologikoki sustatu, hala ere nekazari askok beren lurrak utzi zituzten eta hirietara emigratu zuten (beraz, garai helenistikoan hasi zen joerak jarraitu zuen, eta hirietarako emigrazioa hazi egin zen). Garai hartako santutegi ugariaren pobreziak garbi erakusten du beren inguruko herrien eskasia.

Egipton, faraoi ptolomeotarren kudeaketa sistema hartu zuten erromatarrek, lurraldea beren probetxurako ustiatzeko. Kultura helenistikoak bizirik zirauen elite kulto baten barruan, baina

Alexandriaren garai distiratsuen iragana zen betiko, eta ordurako ezin zen aurkitu garai helenistikoaren aberastasun kulturalaren aztarnarik. Asia Txikiko hiri grekoak izan ziren kultura grekoaren zentroak garai erromatarrean. Zesar erromatarrek hiri horiek oinarritzat hartu zituzten lurralde horiek menderatzeko. Horretarako hiri horiei autonomia nahiko zabala utzi zieten, eta horrela garai klasikoko hirien askatasunaren itxura eman zieten. Baina agintari erromatarrek hurbiletik zaintzen zuten askatasun hori, eta beren nahia zerbaitetan betetzen ez bazen, berehala hartzen zuten parte eta matxinoak gogor zigortzen zituzten. Horrela, erromatarrek hiri grekoen autonomia errespetatu zuten, bai, baina hiri horien egitura ekonomikoa erabat aldatu zuten, eta ondorioz egitura soziala ere bai.

Zenbait hirik lurralde zabala zuten beren inguruan, eta lurralde emankor horiei esker burgesia aberatsa sortu zen. Burgesia horrek hartu zuen bere gain hiri horien kudeaketa, baina baita bizitza kulturalaren sustapena ere, eta horrela kultura helenikoaren transmisioa gauzatu zuten.

Baina giza antolaketa honek bazuen bere alde txarra: gutxiengo aberatsaren eta gehiengo txiroyaren arteko aldea izugarria zen. Erromatarrek bultzatutako burgesia aberats hori oparotasun handian bizi zen, eta langileria eta burgesia txikia, aldiz, gabezia handian. Horrek matxinada bortitzak eragin zituen eskasia garaietan. Gainera, inperio erromatarrek exijitzen zituen zergen ordainketa karga astuna zen burgesia aberats horrentzat, eta zerga horiek ordaintzeko dirua lortzea lan zaila zen, eta biztanlego txiroya estutu behar izaten zuen. Zergak ordaintzeko arazo horiek, azken batean, gizarte haren egitura ekonomikoa hausteko arriskuan jartzen zuten.

Enperadore erromatarrek oso jarrera aldakorra izan zuten Greziarekiko, eta horrek eragin handia izan zuen Greziaren egoeran. Adriano enperadorea kultura grekoaren miresle handia zen eta lehentasunezko tokia itzuli zion inperioaren barruan. Enperadore Antoninoren garaian (K.o. 138.-180. urteen artean) kultura grekoaren loraldi nagusia gertatu zen. Baina III. mendean egoera erabat okertu zen. Izurriteek eta jakien eskasiek matxinadak eragin zituzten; horrezaz gain, barbaroen erasoek defentsarako gastuen igoera ekarri zuten. Faktore horien guztien ondorioa ongizatearen erabateko hondamendia izan zen, eta horrekin batera bizitza kulturala ere erabat

desagertu zen. Konstantinok IV. mendearen hasieran kristautasunari lehentasuna eman zionean, kultura greko klasikoa bukatu zen betiko, eta garai bizantinoa hasi zen.

PLUTARKOREN BIZITZA:

Plutarko garai hartako idazle esanguratsuenetako bat izan zen, eta, batez ere, ezagunenetakoa. Bere biografiek garrantzi izugarria izan zuten ondorengo historiagintzan eta eredu moralizat hartuak izan ziren.

Plutarkok pertsonaia historiko ugariaren biografiak idatzi zituen, bai, baina inork ez zuen beraren biografia idatzi. Horregatik, ez daukagu berari buruzko informazio asko. Baina beraren lanetatik (batez ere beraren lan moraletatik, baina baita beraren *Bizitza paraleloetatik* ere) beraren bizitzaren inguruko zenbait datu atera ditzakegu, lan horietan maiz bere familia eta lagunei buruz hitz egiten duelako, eta baita bere bidaiei buruz eta bere bizitzan zehar bete zituen karguei buruz ere. Datu hauek zehaztasun kronologikorik gabe ematen dizkigu, baina hala ere bere bizitzako irudi orokor bat hartzeko aukera ematen digute. Delfosen aurkitutako idazkun batzuek ere aukera ematen digute Plutarkoren azken urteetako jarduera ezagutzeko.

Plutarko Grezian jaio zen, gutxi gorabehera K.o. 46. urtean, Klaudio enperadorearen garaian, Beozia izeneko lurraldeko Keronea hiri txikian. Hiri hori Parnaso menditik eta Fozide lurraldearen mugatik hurbil zegoen. Familia aberats eta handi batekoa zen. Bere familia aspalditik zen ezaguna Keroneako hirian bere arbaso itzaltsuengatik. Bere aitona Lamprias kultura handiko gizona izan zen eta bere aita Autobulo filosofian aditua. Arbaso hauen eredu onak eta familia burges horren giro erosoak eragin handia izan zuten Plutarkoren heziketa moralean, eta, zalantzarik gabe, horren ondorioz bertutea eta ontasuna asko maite zituen, bere lanetan argi eta garbi gelditzen den bezala. Maitasun horren ondorioa da berak filosofia hain maite izatea eta filosofiaren ikasketan hain zaletasun handiarekin jardutea. Horregatik ere gustuko zituen ikasteko gogoia zuten gazteak, bere elkarriketetan ageri den bezala.

Bere ikasteko grina asetzeko, hogeitaz inguru zituen Atenasera joan zen. Atenas garai hartako hiri intelektualena zen, eta

inperio osoko gazteak biltzen ziren han, hiri unbertsitariora bihurtuta baitzegoen. Izan ere, han biltzen ziren garaiko irakasle entzutetsuenak, eta bizirik zirauen tradizio filosofiko grekoak, Atenasen baitzeuden teoria filosofiko desberdinen zenbait eskolak. Plutarkok, bere garaiko gazte gehienek bezala, erretorika ikasiko zuen segur aski, baina ez zitzaizkion gogoko hitzaren eta estiloaren inguruko fintasunak. Bere izaera filosofikoak gehiago maite zituen errealitatearen inguruko ikerketak eta egia bera bilatzea, egia hitzen bidez desitxuratzea baino. Horregatik matematika ikasi zuen eta fisika ere bai; baita natur zientziak eta medikuntza ere, eta bere lanetan bada jakintza horien aztarnarik. Baina filosofia da gehien erakartzen zuena, jakintza guztien antolatzaile baita, eta jakintza nagusia ere bai, gai garrantzitsuenak filosofiak ikertzen eta lantzen baititu. Plutarko Platonen teorien jarraitzaile porrokatua izan zen, eta Platonen irakaspenak gidaritzat hartu zituen bere bizitza osoan, eta gizakiaren eta munduaren bere ikuspegiaren oinarria izan ziren. Ammonios filosofo platonikoa izan zen bere irakaslea filosofia platonikoan. Plutarkok bere irakasle izan zen filosofo hau maiz aurkezten du bere elkarriketetan, Platonek Sokrates bere irakaslea bere elkarrizketetan aurkeztu zuen modu berebean. Plutarkoren jarrera filosofikoa platonikoa izan zen, eta epikurearren eta estoikoen aurkaria izan zen, ezin baitzituen onartu eskola filosofiko horien ez jainkotasunaren kontzeptua, ez moralak. Baina bere platonismoa ez zen itxia, eta neopitagorismoaren eta aristotelismoaren zenbait ideia onartzen zituen.

Garai horren ondoren, beste zenbait aldiz joan zen Atenasera segur aski, eta Atenasen ez zegoenean faltan zituen hango bizitza intelektuala eta liburuak. Atenasekiko bere maitasunak saria jaso zuen, Atenasko hiritarra izendatu baitzuten eta Leontisko tribuan inskribatu baitzuten.

Oraindik gazte zela, Alexandriara joan zen bere heziketa unbertsitariora osatzeko, hiri hori orduko zentro intelektualetako bat baitzen, hango liburutegiaren inguruan bildutako jakintsuei esker.

Bere ikasketa hauen ondorioz eta familia onekoa zelako, gaztetatik jaso zituen bere herrikideen oniritzia eta zenbait lan garrantzitsu egiteko enkargua. Adibidez, prokonsul erromatarraren aurrean lan bat egin behar izan zuen, eta Keronea hiriko eta beste zenbait hiri grekoko afera batzuk konpontzera Erromara joan behar

izan zuen. Vespasiano enperadorearen agintearen amaieraren aldean (69-79) Italiarako bidaia egin zuenerako, Plutarkok ikasketak burutuak zituen eta bera irakaslea izateko moduan zegoen. Ondorioz, Erroman irakasle lanetan jardun zuen filosofia irakasten, garaiko gainerako sofista greko ugarik bezala, erromatar kultoek filosofo grekoengandik Greziako jakintza ikasteko gogo handia baitzuten. Italiako beste zenbait hiritan ere jardun zuen filosofia irakasten.

Bere jarduera horien ondorioz lagun asko egin zituen Italian, eta gutunen bidezko hartu-eman luzeak izan zituen horiekin, adibidez Vespasiano enperadorearen sendikoa zen Mestrio Floro kontsularekin. Mestriorekin batera bidaia bat egin zuen Galiara, eta batez ere Betriakoko gudu-zelaira joan zen Sossio Senezion kontsularekin batera. Sossio horri eskaini zion bere *Bizitza paraleloak*. Urte batzuk geroago itzuliko zen Erromara, Domiziano enperadorearen (81-96) azken urteetan.

Baina Plutarkok ez zuen sofista ibiltariaren bizimodu hori gustuko eta faltan zuen bere Keronea; horregatik bere herrira itzultzea eta bertan finkatzea erabaki zuen. Han Timoxenarekin ezkondu zen eta bost seme-alaba izan zituen. Bere hirian zenbait kargu publikotan jardun zuen eta baita Beozia osoko batzuetan ere (beotarkaren kargua adibidez). Baina kargu horiek urtebetekoak ziren, eta biziarteko karguak ere bete zituen, besteak beste Apolo jainkoaren sazerdotearen kargua Delfosen (Delfos Apolo jainkoaren kultuaren zentro nagusia zen). Delfos ez zegoen Keroneatik oso urruti (Parnaso mendia zeharkatuz egun beteko ibiladia zen). Plutarkok estimu handian zituen Greziako tradizioak eta berauek gordetzen saiatzen zen. Oso espiritu erlijiosoa zuen eta bere izaeragatik Greziako erlijio zaharrari atxikitzen zitzaion, eta erlijio horren sinesmen eta instituzio tradizional guztiei ere bai. Horregatik berarentzat ohore handia zen Delfosko Apoloren sazerdotea izatea, tradizio greko horiek laburbildu eta ordezkatzeko zituzten zentroetako bat baitzen. Apoloren sazerdoteak bi zirenez, kargu horretan Eutidamosen kidea izan zen.

Baina bere garaiko sinkretismo erlijiosoak ere indartsu erakartzen zuen, eta berak hain maite zuen filosofiaren teoria teologikoek erlijioaren kontzeptuak sineskeria guztiez araztera bultzatzen zuten. Horrela, jasotako sinesmen erlijiosoen eta teoria filosofikoen arteko adostasun bat bilatzen saiatu zen, jainkotasunaren

idea zuzen bat lortzeko. Ondorioz, arazo erlijiosoaren bere jarreran alde apologetiko bat dago, baina baita alde kritiko bat ere; baina ez kritika suntsitzaile eta ezkor bat, baizik eta kontserbadorea eta aberriaren kontzeptuan oinarritua, arbasoen erlijioa ez zuelako alde batera utzi nahi. Erlijio grekoaren balio tradizionalak defenditu eta arazteko jarrera trinkoa hartu zuen, eta horren ondorioa dira Apolo jainkoaren bere defentsa sutua, eta Apoloren kultuarekin lotuta zegoen igarkuntzaren onarpena eta defentsa ere bai.

Kargu horiek guztiak betetzeak ez zion eragotzi bere lanak idaztea (*Bizitza paraleloak* eta *Idazlan moralak* tituluarekin biltzen diren lan guztiak). Nahiz eta bere lanen zati handia galdu, hala ere ugari dira heldu zaizkigunak. Gehienak Keroneara itzuli ondoren idatziko zituen segur aski. *Bizitza paraleloak* behintzat bai, *Demostenesen bizitzaren* hasieran baitio zahartu arte ez zuela astirik eduki latina behar bezala ikasteko, eta *Demostenesen eta Zizeronen bizitzak* *Bizitza paraleloen* bosgarren liburukia dira, eta horien ondoren beste 17 zetozen gutxienez.

Keronearen inguruko lurraldeetara zenbait bidaiak egin zituen, adibidez Atenasko edo Eleusisko festetara, Korintora edo Patrasera Sossio Senezionen etxera. Zenbaitetan bidaien zergatia bere idazlanetarako informazioa biltzea zen, Espartara egin zuen bidaiak bezala. Berak ere bere etxean gustura hartzen zituen arrotzak, eta berarengana joan ezin zutenek gutun bidez eskatzen zioten aholkua, eta horrela zenbait tratatu idazteko aukera ematen zioten.

Baina kargu garrantzitsu eta lagun boteretsu horiek ez zuten Plutarko harrotu, eta filosofo bati dagokion bezala, bizimodu umil eta xaloea egiten jarraitu zuen eta luxurik gabeko etxe batean bizi zen.

Adriano enperadoreak Delfosko santutegia eta herria berritzea agindu zuenean, haren ohoretan eta berrikuntza horiek eskertzeko ere bai estatua bat ezarri zioten Delfosen, eta estatua horren oinarrian, Adrianoren izen eta tituluen ondoren, Plutarkoren izena agertzen da Apoloren sazerdote gisa. Horregatik ondorioztatu daiteke Plutarkok parte hartu zuela Adriano enperadoreak agindutako Delfosko Apoloren santutegiaren berrikuntzan eta berpiztean. Plutarkok asko maite zuen Delfosko erlijiotasun grekoa, eta tradizio espiritual hori berpizteko itxaropen handia zuen. Itxaropen horrekin hilko zen 126. urtearen inguruan, gutxi gorabehera 80 urte zituenean. Gehien maite izan

zituen bi hiriek, Keroneak eta Delfosek, Hermes jainkoaren estatua bat eskaini zioten, oinarrian idazkun hau idatziz: «Delfostarrek Keroneatarrekin batera Plutarkori eskaini diote agintarien aginduei obedituz».

BERE IDAZLANAK:

Plutarkok lan ugari idazi zituen eta gai askotarikoei buruz. Bere lanen lehenengo sailkapen batean bi lan bereizi ohi dira: *Bizitza paraleloak* eta *Lan moralak*, baina ez da oso zuzena, *Lan moralak* izenburu horren azpian mota askotariko lanak biltzen baitira, moralarekin zerikusirik ez dutenak ere (pedagogikoak, zientifikoak, etab.).

Erlijioari buruzko bere lanen artean hiru elkarrizketa dira aipagarrienak: *Pitonisaren orakuluen inguruan*, *Orakuluen etenaldiaren inguruan* eta *Delfosko tenpluaren E letraren inguruan*. Platonen elkarrizketekin alderatu ezin badira ere, Plutarkoren elkarrizketa horiei pertsonaien deskribapen trebea aitortu behar zaie, eta kontuan hartu behar da pertsonaia errealak zirela; eta ideiak ere modu eragingarrian lerrotatzen dira, arrazoiketak eta eztabaidak era garbian azalduz. Azken hau garrantzitsua da, batez ere eztabaida horiek garai hartako arazo erlijioso garrantzitsuei buruz zirelako: alde batetik, orakuluen gainbehera, bestetik, inspirazio profetikoaren jatorria, eta, azkenik, Delfosko tenpluaren atariaren gainean idatzita zegoen E letra misteriotsuaren esanahia. Badu beste lan bat oso interesgarria dena ikuspegi kristautik: *Isisen inguruan* izenburu duena. Bertan Isis jainkosa egiptoarraren erlijio berriari buruz hausnarketa egiten du, kultu horren azalpen arrazional bat aurkitu nahian; eta interpretazio alegoriko baten bidez, gizaki guztientzan komuna izan daitekeen erlijio goren bat bilatzen saiatzen da. Erlijioaren inguruko Plutarkoren ideia ugarik pentsalari kristauen lanetan eragin handia izan zuten ondoren, eta hori oso esanguratsua da.

Plutarkoren idazlan filosofikoak apologetikoak dira batez ere, eta Platonen teoria filosofikoak azaldu eta defendatzen ditu, baina polemikoak ere bai, estoikoen eta epikurearren teorien aurka. Baina gehienak moralari buruzkoak dira, batez ere moral praktikoari buruzkoak, eta bertan gizon zentzuzko eta eskarmentudun bezala

aurkezten zaigu. Lan moral horietako batzuk honako hauek dira: *Bertute moralaren inguruan, Maitasunaren inguruko elkarriketa*, etab.

Kritika literario eta estetikari buruz ere idatzi zituen zenbait lan, eta lan horietan poeten interpretazio alegoriko bat defenditzen du, poeta horien lanetatik bakarrik eredu moral onak atera ahal izateko, eta ez giza akatsen eredu kaltegarria. Kontzeptu horretan garbi ikusten da Plutarkorentzat literatura ere moralaren zerbitzuan egon behar duela, eta ez duela onartzen estetika hutsaren zerbitzuan dagoen literatura bat. Hor nabarmena da berriro ere Plutarko moralista bat izan zela beste ezeren aurretik, eta bere ustez giza jarduera guztiek moralaren zerbitzuan egon behar luketela.

BIZITZA PARALELOAK:

Plutarkoren *Bizitza paraleloak* idatziriko lehen biografiak dirudite, baina irudipen hori engainagarria da bere aurretik beste idazle batzuek ere biografiak idatzi baitzituzten, baina denak galdu egin dira. Sofistikaren mugimendu filosofikoak hasi zuen laudorioak prosaz idazteko ohitura, eta K.a. 4. mendean Isokratesek *Helenaren laudorioa* idatzi zuenean ez zuen berrikuntza handirik sortu, baina Txipreko erregea izandako Evagorasen biografia idatzi zuenean (pertsonaia garaikide baten biografia, alegia) genero berri bat sortu zuen. Eta Xenofonte, bere aldetik, *Sokratesen oroitzapenak* idatzi zuenean eta, batez ere, *Agesilas* idatzi zuenean, genero biografikoa erabiltzen ari zen nabarmen.

Baina Aristotelesek eta bere eskolak piztu zuten aurrenik pertsonaia handien ezaugarri psikologikoak ezagutu eta ulertzeko interesa, eta horrela genero biografikoaren loraldia eragin zuten. Adibidez Tarentoko Aristoxenok filosofoen eta poeten lehenengo biografiak idatzi zituen. Baina biografiak idatzi zituzten idazle horietatik guztietatik zati txikiak baino ez zaizkigu heldu, eta horregatik ezin dugu esan Plutarkok zertan imitatu zituen bere aurrekari horiek edo zertan berritu zuen biografiaren generoa.

Plutarkok binaka idatzi zituen bere biografiak, greko baten eta erromatar baten biografiak elkarrekin alderatuz. Horrela erakutsi nahi zuen erromatar handi bakoitzeko bazegoela beste greko bat

erromatarraren handitasun bertsukoa eta ezaugarri bertsuekin gainera. Konparaketa oso baliabide erabilia zen erretrorikako eskoletan (bi argudioren artean, adibidez) eta Plutarkok teknika horixe erabili zuen pertsonaia historikoen arteko konparaketa egiteko, eta aldi berean herri grekoaren eta erromatarraren arteko konparaketa egiteko ere bai. Biografia pare horietatik 22 gorde dira (pare horietako batek 4 biografia dauzka) eta 4 biografia solte, eta horrela Plutarkok idatzitako 50 biografia heldu zaizkigu guztira.

Plutarkok bere bizitzaren bigarren zatian idatzi zituen biografia horiek, eta zenbait lagunen eskaerari jarraituta gainera (bere *Lan moralak* idazteko izan zuen arrazoi berarengatik, alegia). Batez ere Sossio Senezionek eskatu zion biografia horiek idaztea, eta horregatik Plutarkok lagun horri eskaini zion bere *Bizitza paraleloak*. Baina laster aurkitu zion interes pertsonala gaiari, eta berak idatzi zuen bezala: «Historia ispilu bat bezalakoa da niretzat, eta bertan pertsonaia horiek aztertzen ditut, eta horrela, pertsonaia horien bertuteen erudia jarraituz, neure bizitza antolatu eta eratzen dut».

Hasieran legendazko pertsonaien biografiak idatzi zituen (Teseo eta Romulorenak bezalakoak), baina legenda horiek arrazoiaren kritikaren bidez aztertuz eta legendaren azpian ezkutatzen zen benetako historia aurkitu nahian. Gero pentsatu zuen pertsonaia bertutetsuez gain, gaiztoak ere eredu onak izan zitezkeela gizakiak portaera txarretatik urruntzeko, eta Demetrio edo Antonio bezalako pertsonaien biografiak idatzi zituen.

Plutarkok *Bizitza paraleloak* idatzi zituenean, bere asmoa ez zen Greziaren eta Erromaren historia idaztea, nahiz eta pertsonaia historiko horien biografiek lurralde horien ia historia osoa hartu beren baitan (horren ondorioz Plutarkoren lana iturri agorrezina bihurtu da historiagileentzat). Horregatik ezin da esan Plutarko historiagilea izan zenik, eta horregatik batzuek arrazoirik gabe leporatzen diote historiagile zorrotza ez izatea. Izan ere, Plutarkok berak dio, Alexandroren biografiaren hasieran, gizon handi horien ekintza ugari laburtuta kontatzen dituela ez duelako historia idatzi nahi; aitzitik, gizon horien izaera eta ezaugarriak azaldu nahi dituela beren ekintzen bidez, eta maiz ez direla ekintza entzutetsuenak gizaki baten bertuteak eta akatsak ongien erakusten dituztenak, baizik eta ekintza edo hitz arrunt bat. Plutarkok, historiagilea baino lehen, psikologoa eta

moralista izan nahi du, filosofiaren zale sutsua baitzen eta moralaren ereduak eskaini nahi zituen pertsonaia handi horien biografien bidez, berauen ezaugarri on eta txarrak deskribatuz (helburu bera jarraitu zuen bere lan moralak idatzi zituenean). Horregatik, hain zuzen ere, utzi zituen alde batera historiagile zorrotz baten metodoak eta bere iturrien menpe egon zen maiz; eta ondorioz, zenbaitek aurpegiratu dio iturri gutxitara murriztu zela, eskura zituen informazio iturri guztiak erabili gabe. Baina orain arte uste izan den baino iturri gehiago erabili zituen, zalantzarik gabe, eta historiagilearen zenbait ezaugarri ez baldin baditu, horren arrazoa da Plutarkoren asmoa ez zela inoiz izan historia idaztea. Plutarkok tradizioa onartzen du, jada idatzitako historia bat, eta historia hori hausnartu egiten du, zenbait ideia gehituz, baina batez ere historia hori irakurleari gerturatzen dio pertsonaia handien biografien bidez. Horregatik bere *Bizitza paraleloek* onarpen handia izan dute Europako kulturaren historian zehar, eta balio moral eta politikoak ikusi izan dizkiete.

Jesus Maria Arrojeria

Bibliografia

Argitalpenak:

FLACELIÈRE, R., JUNEUX, M., CHAMBRY, E.: *Plutarque. Les vies parallèles*. Collection des universités de France, 1957. Elebiduna.

Itzulpenak:

BABBIT, F. C., CHERNISS, H., HELMBOLD, W. C.: *Moralia*, Loeb classical library, Londres, 1959.

PERRIN, B.: *The parallel lives*, Londres, 1926.

LATZARUS, B.: *Vies parallèles*, Paris, 1955.

Monografiak:

POHLENZ, M.: *Gestalten aus Hellas*, Munich, 1950.

NILSSON, M. P.: *Geschichte der griechischen Religion*, 2, Munich, 1961.

STEIDLE, W.: *Sueton und die antike Biographie*, Munich, 1951.

DIHLE, A.: *Studien zur griechischen Biographie*, Abh. Ak. Gött. Phil.-hist. Kl., 3, F. 37, 1956.

SCHLAEPFER, H.: *Plutarch und die klassischen Dichter*, Zurich, 1950.

LEVI, M. A.: *Plutarco e il V. secolo*, Milan, 1955.

WESTMAN, R.: *Plutarch gegen Kolotes. Seine Schrift «Adversus Colotem» als philosophiegeschichtliche Quelle*, Acta Philosophica Fennica, 7, Helsinki, 1955.

MEINHARDT, E.: *Perikles bei Plutarch*, doktorego tesia, Frankfurt, Fulda, 1957.

FLACELIÈRE, R.: *Plutarque et l'épicurisme, Epicurea in memoriam H. Bignone*, Genova, 1959.

HELMBOLD, W. CL. eta O'NEIL, E. N.: *Plutarchs quotations*, Baltimore, 1959.

WEBER, H.: *Die Staats- und Rechtslehre Plutarchs von Chaironeia*, Bonn, 1959.

TAGLIASACCHI, A. M.: *Le teorie estetiche et la critica letteraria in Plutarco*, Acme, 14, 1961.

LISSETTE GOESSLER: *Plutarchs Gedanken über die Ehe*, doktorego tesia, Basilea, 1962.

HIRZEL, R.: *Plutarch. Erbe del Alten*, 4, Leipzig, 1912.

ALEXANDRO

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

[1] Τὸν Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως βίον καὶ τὸν Καίσαρος, ὑφ' οὗ κατελύθη Πομπήϊος, ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ γράφοντες, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑποκειμένων πράξεων οὐδὲν ἄλλο προεροῦμεν ἢ παραιτησόμεθα τοὺς ἀναγινώσκοντας, ἐὰν μὴ πάντα μηδὲ καθ' ἕκαστον ἐξειργασμένως τι τῶν περιβοήτων ἀπαγγέλλωμεν, ἀλλ' ἐπιτέμνοντες τὰ πλεῖστα, μὴ συκοφαντεῖν. (2) Οὐτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὐτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δῆλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιὰ τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνεκροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται καὶ πολιορκίαι πόλεων. (3) Ὡσπερ οὖν οἱ ζωγράφοι τὰς ὁμοιότητας ἀπὸ τοῦ προσώπου καὶ τῶν περὶ τὴν ὄψιν εἰδῶν οἷς ἐμφαίνεται τὸ ἦθος ἀναλαμβάνουσιν, ἐλάχιστα τῶν λοιπῶν μερῶν φροντίζοντες, οὕτως ἡμῖν δοτέον εἰς τὰ τῆς ψυχῆς σημεῖα μᾶλλον ἐνδύεσθαι, καὶ διὰ τούτων εἰδοποιεῖν τὸν ἐκάστου βίον, ἐάσαντας ἐτέροις τὰ μεγέθη καὶ τοὺς ἀγῶνας.

[2] Ἀλέξανδρος ὅτι τῷ γένει πρὸς πατρὸς μὲν ἦν Ἡρακλείδης ἀπὸ Καρανίου, πρὸς δὲ μητρὸς Αἰακίδης ἀπὸ Νεοπτολέμου, τῶν πάνυ πεπιστευμένων ἐστί. Λέγεται δὲ Φίλιππος ἐν Σαμοθράκῃ τῇ Ὀλυμπιάδι συμμηθεὶς, αὐτὸς τε μειράκιον ὦν ἔτι κακείνης

ALEXANDRO

1. Liburu honetan Alexandro erregearen eta Ponpeio suntsitu zuen Zesarren bizitzak idaztera noa, eta, dagozkien ekintzen ugaritasuna kontuan hartuta, ezer esan baino lehen irakurleei eskatuko diet niri errua ez egoztea ez baditut ekintza ospetsu guztiak eta bakoitza zehaztasun osoz azaltzen, gehienak laburtuta baizik. Izan ere, ez naiz historia idazten ari, bizitzak baizik, eta bertutea edo gaiztakeria ez dira ekintza distiratsuenetan erabat erakusten, aitzitik, maiz egintza txiki batek, hitz edo txantxa batek hobeto erakutsi du izaera bat milaka hildako eragindako bataila batek, formazioan eratutako armada handienek edo hirien setioek baino. Margolariak ere antzekotasunak aurpegitik eta begiradaren tankeratik hartzen dituzten bezala, bertan izaera agertzen denez, eta gainerako atalak axola ez zaizkien bezala, onartu behar zaigu arimaren seinaleetan gehiago sakontzea, eta horien bidez bakoitzaren bizitza irudikatzea, ekintza handiak eta borrokak beste batzuei utzita.

2. Autore sinesgarriek diote Alexandro jatorriz aitaren aldetik Heraklesen ondorengoa zela, Karanoren bidez, eta amaren aldetik Aiaxen ondorengoa, Neoptolemoren bidez. Eta Filipo Olinpiaderekin batera inimizazioetan¹ parte hartzen ari zela Samotrazian, bera oraindik mutikoa zela eta hura umezurtz,

παιδὸς ὀρφανῆς γονέων ἐρασθῆναι, καὶ τὸν γάμον οὕτως ἀρμόσαι, πείσας τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Ἀρύββαν. (2) Ἡ μὲν οὖν νύμφη πρὸ τῆς νυκτός, ἢ συνείρχθησαν εἰς τὸν θάλαμον, ἔδοξε βροντῆς γενομένης ἐμπεσεῖν αὐτῆς τῇ γαστρὶ κεραυνόν, ἐκ δὲ τῆς πληγῆς πολὺ πῦρ ἀναφθέν, εἶτα ῥηγνύμενον εἰς φλόγας πάντῃ φερομένας διαλυθῆναι. Ὁ δὲ Φίλιππος ὑστέρῳ χρόνῳ μετὰ τὸν γάμον εἶδεν ὄναρ αὐτὸν ἐπιβάλλοντα σφραγίδα τῇ γαστρὶ τῆς γυναικός· ἡ δὲ γλυφὴ τῆς σφραγίδος ὡς ὦετο λέοντος εἶχεν εἰκόνα. (3) Τῶν δ' ἄλλων μάντεων ὑφορωμένων τὴν ὄψιν, ὡς ἀκριβεστέρας φυλακῆς δεομένων τῷ Φιλίππῳ τῶν περὶ τὸν γάμον, Ἀρίστανδρος ὁ Τελμησεὺς κύειν ἔφη τὴν ἄνθρωπον· οὐθὲν γὰρ ἀποσφραγίζεσθαι τῶν κενῶν· καὶ κύειν παῖδα θυμοειδῆ καὶ λεοντώδη τὴν φύσιν. (4) Ὡφθη δέ ποτε καὶ δράκων κοιμωμένης τῆς Ὀλυμπιάδος παρεκτεταμένος τῷ σώματι, καὶ τοῦτο μάλιστα τοῦ Φιλίππου τὸν ἔρωτα καὶ τὰς φιλοφροσύνας ἀμαυρῶσαι λέγουσιν, ὡς μηδὲ φοιτᾶν ἔτι πολλάκις παρ' αὐτὴν ἀναπαυσόμενον, εἴτε δείσαντά τινας μαγείας ἐπ' αὐτῷ καὶ φάρμακα τῆς γυναικός, εἴτε τὴν ὁμιλίαν ὡς κρείττονι συνούσης ἀφοσιούμενον. (5) Ἄλλος δὲ περὶ τούτων ἐστὶ λόγος, ὡς πᾶσαι μὲν αἱ τῆδε γυναικες ἔνοχοι τοῖς Ὀρφικοῖς οὔσαι καὶ τοῖς περὶ τὸν Διόνυσον ὀργιασμοῖς ἐκ τοῦ πάνυ παλαιοῦ, Κλώδωνές τε καὶ Μιμαλλόνες ἐπωνυμίαν ἔχουσαι, πολλὰ ταῖς Ἡδωνίσι καὶ ταῖς περὶ τὸν Αἴμον Θρηῆσαις ὅμοια δρῶσιν· ἀφ' ὧν δοκεῖ καὶ τὸ θρησκευεῖν ὄνομα ταῖς κατακόροις γενέσθαι καὶ περιέργοις ἱερουργαῖς· ἡ δ' Ὀλυμπιάς μᾶλλον ἐτέρων ζηλώσασα τὰς κατοχάς, καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς ἐξάγουσα βαρβαρικώτερον, ὅφεις μεγάλους χειροῇθεις ἐφείλκετο τοῖς θιάσοις, οἳ πολλάκις ἐκ τοῦ κιττοῦ καὶ τῶν μυστικῶν λίκνων παραναδύομενοι καὶ περιελιττόμενοι τοῖς θύρσοις τῶν γυναικῶν καὶ τοῖς στεφάνοις, ἐξέπληττον τοὺς ἄνδρας.

[3] Οὐ μὴν ἀλλὰ Φιλίππῳ μὲν μετὰ τὸ φάσμα πέμψαντι Χαίρωνα τὸν Μεγαλοπολίτην εἰς Δελφοὺς χρησμὸν κομισθῆναι λέγουσι παρὰ τοῦ θεοῦ, κελεύοντος Ἄμμωνι θύειν καὶ σέβεσθαι μάλιστα τοῦτον τὸν θεόν· ἀποβαλεῖν δὲ τῶν ὄψεων αὐτὸν τὴν ἑτέραν, ἣν τῷ τῆς θύρας ἀρμῷ προσβαλὼν, κατώπτευσεν ἐν μορφῇ δράκοντος συννευαζόμενον τῇ γυναικὶ τὸν θεόν.

Olinpiadez maitemindu omen zen eta harekin ezkondu, haren osaba Ariba konbentzitu eta gero. Ezkontza-logelan sartu baino lehen, emaztegaiari iruditu zitzaion trumoiak jo eta tximista batek sabelean jo zuela, eta inpaktutik su handia piztu eta inguru guztian barreiatu ziren garretan lehertu eta desagertu zela. Filipok, berriz, ezkontza ondorengo denboran, ametsetan bere burua ikusi zuen emaztearen sabelean zigilua jartzen; eta zigiluan grabatutako irudia lehoi batena zen, bere ustez. Eta gainerako igarleek irudipen hori susmo txarrez ikusten bazuten ere, Filipok ezkontzaren ingurukoak zehatzago zaindu behar izan zituelakoan, Telmesoko Aristandrok emakumea haurdun zegoela esan zuen, hutsik dagoen ezer ez baita zigilupean jartzen, eta ume sutsu eta izaeran lehoiaren bezalakoaz erdituko zela. Eta behin suge bat ikusi zuten lo zegoen Olinpiaderen gorputzaren ondoan, eta horrek lausotu omen zituen gehien Filiporen maitasuna eta onberatasuna, harekin lo egitera gutxitan joateraino lausotu ere, emaztearen sorginkeria eta edabeen beldurrez edo beste norbait boteretsuagorekin harremanak zituen emakumearen tratuaeren erlijiozko beldurrez. Baina kontu horien inguruko beste bertsio bat dago, alegia horko emakume guztiak oso aspalditik misterio orfikoetan eta Dionisoren inguruko misterio orgiastikoetan iniziatuak daudela, eta Klodonak eta Mimalonak deitura daukatela, eta emakume edoniarrek eta Hemo ibaiaren inguruko emakume traziarrek bezalako gauza asko egiten dituztela; eta badirudi hortik datorrela «threskeuo» izena gehiegizko erritu korapilatsuei jartzea; eta Olinpiadek beste emakumeek baino sutsuago bilatzen zuen jainkoak hartua eta betea izatea, eta are basatiago; otzandutako suge handiak eramaten zituen prozesioetara, maiz huntzetik eta misterioetako saskietatik altxatzen zirenak eta emakumeen tirsoetan eta koroetan kiribiltzen zirenak, gizonak izutuz.

3. Eta agerpen horren ondoren, Filipok Megalopolitesko Keron Delfosera bidali zuen eta jainkoarengandik orakulu bat jaso omen zuen, eta orakulu horrek batetik agintzen zion Amoni eskaintzak egiteko eta jainko hori gehien beneratzeko, baina bestetik esaten zion atearen zirrikitura hurreratu zuen begia galduko zuela, jainkoa sugearen forman emaztearekin oheratuta

Ἡ δ' Ὀλυμπιάς, ὡς Ἐρατοσθένης φησί, προπέμπουσα τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ τὴν στρατείαν, καὶ φράσασα μόνῳ τὸ περὶ τὴν τέκνωσιν ἀπόρρητον, ἐκέλευεν ἄξια φρονεῖν τῆς γενέσεως· ἕτεροι δὲ φασιν αὐτὴν ἀφοσιοῦσθαι καὶ λέγειν· «οὐ παύσεται με διαβάλλων Ἀλέξανδρος πρὸς τὴν Ἥραν».

Ἐγεννήθη δ' οὖν Ἀλέξανδρος ἰσταμένου μηνὸς Ἑκατομβαιῶνος, ὃν Μακεδόνες Λῶρον καλοῦσιν, ἕκτη, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος ἐνεπρήσθη νεῶς· ὧ γ' Ἥγησίας ὁ Μάγνης ἐπιπεφώνηκεν ἐπιφώνημα κατασβέσαι τὴν πυρκαϊὰν ἐκείνην ὑπὸ ψυχρίας δυνάμενον· εἰκότως γὰρ ἔφη καταφλεχθῆναι τὸν νεῶν, τῆς Ἀρτέμιδος ἀσχολουμένης περὶ τὴν Ἀλεξάνδρου μαίωσιν. Ὅσοι δὲ τῶν μάγων ἐν Ἐφέσῳ διατρίβοντες ἔτυχον, τὸ περὶ τὸν νεῶν πάθος ἡγούμενοι πάθους ἐτέρου σημεῖον εἶναι, διέθεον, τὰ πρόσωπα τυπτόμενοι καὶ βοῶντες ἅτην ἅμα καὶ συμφορὰν μεγάλην τῇ Ἀσίᾳ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τετοκέναι. Φιλίππῳ δ' ἄρτι Ποτεΐδαιαν ἡρηκότι τρεῖς ἤκον ἀγγελίαι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἡ μὲν Ἰλλυριοὺς ἡττῆσθαι μάχῃ μεγάλῃ διὰ Παρμενίωνος, ἡ δ' Ὀλυμπιάσιν ἵππῳ κέλῃτι νενικηκέναι, τρίτη δὲ περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου γενέσεως. Ἐφ' οἷς ἡδόμενον ὡς εἰκὸς ἐτι μᾶλλον οἱ μάντις ἐπῆραν, ἀποφαινόμενοι τὸν παῖδα τρισὶ νίκαις συγγεγεννημένον ἀνίκητον ἔσεσθαι.

[4] Τὴν μὲν οὖν ἰδέαν τοῦ σώματος οἱ Λυσίππειοι μάλιστα τῶν ἀνδριάντων ἐμφαίνουσιν, ὑφ' οὗ μόνου καὶ αὐτὸς ἡξίου πλάττεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ μάλιστα πολλοὶ τῶν διαδόχων ὕστερον καὶ τῶν φίλων ἀπεμιμοῦντο, τὴν τ' ἀνάτασιν τοῦ αὐχένος εἰς εὐώνυμον ἡσυχὴν κεκλιμένου καὶ τὴν ὑγρότητα τῶν ὀμμάτων, διατετήρηκεν ἀκριβῶς ὁ τεχνίτης. Ἀπελλῆς δὲ γράφων αὐτὸν κεραυνοφόρον, οὐκ ἐμιμήσατο τὴν χροάν, ἀλλὰ φαιότερον καὶ πεπινωμένον ἐποίησεν. Ἦν δὲ λευκός, ὡς φασιν· ἡ δὲ λευκότης ἐπεφοίνισεν αὐτοῦ περὶ τὸ στήθος μάλιστα καὶ τὸ πρόσωπον. Ὅτι δὲ τοῦ χρωτὸς ἡδιστον ἀπέπνει καὶ τὸ στόμα κατεῖχεν εὐωδία καὶ τὴν σάρκα παῖσαν, ὥστε πληροῦσθαι τοὺς χιτωνίσκους, ἀνέγνωμεν ἐν ὑπομνήμασιν Ἀριστοξενείοις· αἰτία δ' ἴσως ἡ τοῦ σώματος κρᾶσις, πολύθερμος οὖσα καὶ πυρῶδης· ἡ γὰρ εὐωδία γίνεται πέψει τῶν ὑγρῶν ὑπὸ θερμότητος, ὡς οἶεται Θεόφραστος. Ὅθεν οἱ ξηροὶ καὶ διάπυροι τόποι τῆς οἰκουμένης τὰ πλεῖστα

ikusi zuen begia alegia. Aratostenesek dioenez, Olinpiadek Alexandro kanpainara bidali zuenean eta beraren sorketaren sekretua berari bakarrik esan zionean, esan zion bere sorreraren duinak ziren pentsamenduak erabili behar zituela bakarrik; baina beste batzuek diote erlijiozko beldurrez ukatu egiten zuela eta esan: «Ez al dio Alexandrok utziko ni Herarekin etsaitzeari?».

Izan ere, Alexandro hekatonbaioa hilaren, Mazedoniarrek loo deitzen dioten hilaren zazpian² jaio zen, Efesoko Artemisaren tenplua erre zen egunean; eta Magnesiako Hegesiasek horren inguruko esaera hau bota zuen (bere gatzgabetasunaz sute hura itzal zezakeen esaldia), alegia, naturala zela tenplua erretzea Artemis Alexandroren jaiotzan laguntzen lanpetuta baldin bazebilen. Baina halabeharrez Efeson zeuden magoak, tenpluaren suntsipena beste suntsipen baten seinalea zela uste izanik, korrika zebiltzan, aurpegia joz eta egun horretan Asiarentzat hondamen eta zorigaitz handia sortu zela oihukatuz. Potidea hartu berri zuen Filipori hiru berri heldu zitzaizkion denbora berean: bata, Parmenionek iliriarrak bataila handi batean garaitu zituela; bestea, bere lasterketa-zaldiak Olinpiadetan irabazi zuela, eta hirugarrena, Alexandroren jaiotza. Baina berri horiengatik atseginez bazegoen ere, are gehiago poztu zuten iragarleek garaipen horiekin batera jaio zen umea garaiezina izango zela azaldu ziotenean.

4. Lisiporen³ eskulturek erakusten dute ondoen Alexandroren gorputzaren itxura, Alexandrok eskultore hori bakarrik jo baitzuen bere irudia moldatzeko duin. Izan ere, gero bere ondorengo eta lagun askok imitatzen zituzten ezaugarriak, lepoaren ezkerrerako makurdura arina eta begietako samurtasuna, zehatz gorde zituen artisauak. Baina Apelesek, zeinak Alexandro tximista eskuan zuela margotu baitzuen, ez zuen azala ondo imitatu, izan ere beltzaranago eta ilunago egin zuen. Eta zuria omen zen; eta zuritasuna batez ere bular eta aurpegiaren inguruan gorritzen zitzaion. Aristoxenoren oroitzapenetan irakurri dugu haren azalak oso usain atsegina zuela eta lurrin batek betetzen zuela bere aurpegia eta gorputz osoa, tunikatxoa ere betetzeraino; kausa gorputzaren konposizioa zen, agian, oso beroa eta sutua zelako; berotasunak osagai hezeak egostetik sortzen baita lurrina,

καὶ κάλλιστα τῶν ἀρωμάτων φέρουσιν· ἐξαιρεῖ γὰρ ὁ ἥλιος τὸ ὕγρὸν, ὥσπερ ὕλην σηπεδόνας ἐπιπολάζον τοῖς σώμασιν. Ἀλέξανδρον δ' ἡ θερμότης τοῦ σώματος ὡς ἔοικε καὶ ποτικὸν καὶ θυμοειδῆ παρείχεν.

Ἔτι δ' ὄντος αὐτοῦ παιδὸς ἡ τε σωφροσύνη διεφαίνετο τῷ πρὸς τὰλλα ῥαγδαῖον ὄντα καὶ φερόμενον σφοδρῶς ἐν ταῖς ἡδοναῖς ταῖς περὶ τὸ σῶμα δυσκίνητον εἶναι καὶ μετὰ πολλῆς πραότητος ἄπτεσθαι τῶν τοιούτων, ἡ τε φιλοτιμία παρ' ἡλικίαν ἐμβριθεὶς εἶχε τὸ φρόνημα καὶ μεγαλόψυχον. Οὔτε γὰρ ἀπὸ παντὸς οὔτε πᾶσαν ἡγάπα δόξαν, ὡς Φίλιππος λόγου τε δεινότητι σοφιστικῶς καλλωπιζόμενος, καὶ τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ νίκας τῶν ἀρωμάτων ἐγχαράττων τοῖς νομίμασιν, ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἀποπειρωμένων, εἰ βούλοιτ' ἂν Ὀλυμπίασιν ἀγωνίσασθαι στάδιον, ἦν γὰρ ποδώκης, «εἰ γε» ἔφη «βασιλεῖς ἔμελλον ἔξειν ἀνταγωνιστάς». Φαίνεται δὲ καὶ καθόλου πρὸς τὸ τῶν ἀθλητῶν γένος ἀλλοτρίως ἔχων· πλείστους γέ τοι θεῖς ἀγῶνας οὐ μόνον τραγῳδῶν καὶ αὐλητῶν καὶ κιθαρωδῶν, ἀλλὰ καὶ ῥαψωδῶν θήρας τε παντοδαπῆς καὶ ῥαβδομαχίας, οὔτε πυγμῆς οὔτε παγκρατίου μετὰ τινος σπουδῆς ἔθηκεν ἄθλον.

[5] Τοὺς δὲ παρὰ τοῦ Περσῶν βασιλέως πρέσβεις ἤκοντας ἀποδημοῦντος Φιλίππου ξενίζων καὶ γενόμενος συνήθης, οὕτως ἐχειρώσατο τῇ φιλοφροσύνῃ καὶ τῷ μηδὲν ἐρώτημα παιδικὸν ἐρωτῆσαι μηδὲ μικρόν, ἀλλ' ὁδῶν τε μήκη καὶ πορείας τῆς ἄνω τρόπον ἐκπυνθάνεσθαι, καὶ περὶ αὐτοῦ βασιλέως ὁποῖος εἴη πρὸς τοὺς πολέμους, καὶ τίς ἡ Περσῶν ἀλκή καὶ δύναμις, ὥστε θαυμάζειν ἐκείνους καὶ τὴν λεγομένην Φιλίππου δεινότητα μηδὲν ἡγεῖσθαι πρὸς τὴν τοῦ παιδὸς ὁρμὴν καὶ μεγαλοπραγμοσύνην. Ὅσάκις γοῦν ἀπαγγελθεῖν Φίλιππος ἡ πόλιν ἔνδοξον ἤρηκώς ἢ μάχην τινὰ περιβόητον νενικηκώς, οὐ πάνυ φαιδρὸς ἦν ἀκούων, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἡλικιώτας ἔλεγεν· «ὦ παῖδες, πάντα προλήψεται ὁ πατήρ, ἐμοὶ δ' οὐδὲν ἀπολείψει μεθ' ὑμῶν ἔργον ἀποδείξασθαι μέγα καὶ λαμπρόν». Οὐ γὰρ ἡδονὴν ζηλῶν οὐδὲ πλοῦτον, ἀλλ' ἀρετὴν καὶ δόξαν, ἐνόμιζεν, ὅσῳ πλεοναλήψεται παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐλάττονα κατορθώσιν δι' αὐτοῦ. Διὸ τοῖς πράγμασιν αὐξομένοις καταναλίσκεσθαι τὰς πράξεις εἰς ἐκείνον ἡγούμενος, ἐβούλετο μὴ χρήματα

Teofrastok⁴ uste duenez. Horregatik munduko toki lehor eta sutsuek lurrin gehienak eta ederrenak sortzen dituzte; eguzkiak kentzen baitu hezea, usteltze-gai nagusia gorputzetan. Badirudi gorputzaren beroak egin zuela Alexandro edalea eta sutsua.

Umetatik nabarmentzen zitzaion neurritasuna, nahiz eta gainerakoetan grinatsua izan, gorputzeko atseginetara nekez emana eta oso geldoa baitzen, eta horrelakoetan oso bare aritzen zen; ohore-nahiak bere adinerako ohikoa dena baino askoz pentsaera serioago eta eskuzabalagoa eragin zion. Izan ere, ez zuen inolako osperik maite, Filipok bezala, azken hau bere hizketa-iaiotasunaz harrotzen baitzen, sofisten modura, eta bere gurdien olinpiadetako garaipenak txanponetan grabatzen baitzituen. Aitzitik, Alexandrori bere ingurukoek, korrikalari azkarra zenez, olinpiadetako estadioko lasterketan lehiatu nahi ote zen galdetu ziotenean, hauxe erantzun zuen: «Bakarrik nire lehiakideak erregeak balira». Eta badirudi atletak erabat arrotzak zirela beretzat; izan ere, lehiaketa ugari antolatu zituen, bai tragediagile, txirula-jotzaile eta zitara-jotzaileenak, baina baita bertso-errezitatzaileenak, orotariko ehizarenak eta makil-borrokarenak ere, baina ez zuen inoiz gogo ñimiñoenarekin ere boxeo edo pankrazio lehiaketa bat antolatu.

5. Behin gertatu zen persiarren erregearen enbaxadoreak etorri zirela Filipo kanpoan zegoela, eta Alexandrok egin zien abegi eta konfiantza osoz artatu zituen, eta onberatasun handiz eta umekeria-izpirik gabe galdetu zien bideen luzeraz eta Persiarako bideaz, bai eta erregeari berari buruz, alegia, zein ote zen gerrareriko beraren jarrera, eta zenbaterainokoa ote zen beraren armada eta indarra, eta haiek txundituta gelditu ziren, Filiporen hizketa-iaiotasuna erabat gutxiesteraino semearen adore eta handinahiairen ondoan. Horregatik, Filipok hiri ospetsu bat harrapatu edo bataila entzutetsuren bat irabazi zuelako berria heltzen zen bakoitzean, Alexandro ez zen batere pozten hori entzutean, aitzitik, bere adinkidekoei esaten zien: «Mutilak, aitak dena hartuko du aurretik, eta ez dit ekintza handi eta distiratsu bat bera ere utziko zuekin batera egiteko». Ez baitzituen ez atsegina ez aberastasuna irrikatzen, ausardia eta ospea baizik, eta uste zuen, aitak zenbat eta ekintza handiagoak lortu,

μηδὲ τρυφὰς καὶ ἀπολαύσεις, ἀλλ' ἀγῶνας καὶ πολέμους καὶ φιλοτιμίας ἔχουσαν ἀρχὴν παραλαβεῖν. Πολλοὶ μὲν οὖν περὶ τὴν ἐπιμέλειαν ὡς εἰκὸς ἦσαν αὐτοῦ τροφεῖς καὶ παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι λεγόμενοι, πᾶσι δ' ἐφειστήκει Λεωνίδας, ἀνὴρ τὸ τ' ἦθος αὐστηρὸς καὶ συγγενῆς Ὀλυμπιάδος, αὐτὸς μὲν οὐ φεύγων τὸ τῆς παιδαγωγίας ὄνομα, καλὸν ἔργον ἐχούσης καὶ λαμπρόν, ὑπὸ δὲ τῶν ἄλλων διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν οἰκειότητα τροφεὺς Ἀλεξάνδρου καὶ καθηγητῆς καλούμενος. Ὁ δὲ τὸ σχῆμα τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ τὴν προσηγορίαν ὑποποιούμενος ἦν Λυσίμαχος, τὸ γένος Ἀκαρνάν, ἄλλο μὲν οὐδὲν ἔχων ἀστεῖον, ὅτι δ' ἑαυτὸν μὲν ὠνόμαζε Φοῖνικα, τὸν δ' Ἀλέξανδρον Ἀχιλλέα, Πηλέα δὲ τὸν Φίλιππον, ἠγαπᾶτο καὶ δευτέραν εἶχε χώραν.

[6] Ἐπεὶ δὲ Φιλονίκου τοῦ Θεσσαλοῦ τὸν Βουκεφάλαν ἀγαγόντος ὦνιον τῷ Φιλίππῳ τρισκαίδεκα ταλάντων, κατέβησαν εἰς τὸ πεδῖον δοκιμάσοντες τὸν ἵππον, ἐδόκει τε χαλεπὸς εἶναι καὶ κομιδῇ δύσχρηστος, οὐτ' ἀναβάτην προσιέμενος οὔτε φωνὴν ὑπομένων τινὸς τῶν περὶ τὸν Φίλιππον, ἀλλ' ἀπάντων κατεξανιστάμενος, δυσχεραίνοντος δὲ τοῦ Φιλίππου καὶ κελεύοντος ἀπάγειν ὡς παντάπασιν ἄγριον καὶ ἀκόλαστον, παρῶν ὁ Ἀλέξανδρος εἶπεν· «οἷον ἵππον ἀπολλύουσι, δι' ἀπειρίαν καὶ μαλακίαν χρῆσασθαι μὴ δυνάμενοι,» τὸ μὲν οὖν πρῶτον ὁ Φίλιππος ἐσιώπησε· πολλάκις δ' αὐτοῦ παραφθεγγομένου καὶ περιπαθοῦντος, «ἐπιτιμᾶς σὺν» ἔφη «πρεσβυτέροις ὥς τι πλέον αὐτὸς εἰδῶς ἢ μᾶλλον ἵππῳ χρῆσασθαι δυνάμενος,» «τούτῳ γοῦν» ἔφη «χρησαίμην ἂν ἐτέρου βέλτιον». «Ἄν δὲ μὴ χρήσῃ, τίνα δίκην τῆς προπετείας ὑφέξεις;» «ἐγὼ νῆ Δί'» εἶπεν «ἀποτείσω τοῦ ἵππου τὴν τιμὴν». Γενομένου δὲ γέλωτος, εἶθ' ὀρίσμου πρὸς ἀλλήλους εἰς τὸ ἀργύριον, εὐθύς προσδραμὼν τῷ ἵππῳ καὶ παραλαβὼν τὴν ἡνίαν, ἐπέστρεψε πρὸς τὸν ἥλιον, ὡς ἔοικεν ἐννοήσας ὅτι τὴν σκιὰν προπίπτουσιν καὶ σαλευομένην ὀρῶν πρὸ αὐτοῦ διαταράττοιο. Μικρὰ δ' αὐτῷ παρακαλπάσας καὶ καταψήσας, ὡς ἑώρα πληρούμενον θυμοῦ καὶ πνεύματος, ἀπορρίψας ἡσυχῇ τὴν χλαμύδα καὶ μετεωρίσας αὐτόν, ἀσφαλῶς περιέβη. Καὶ μικρὰ μὲν περιλαβὼν ταῖς ἡνίαις τὸν χαλινόν, ἄνευ πληγῆς καὶ σπαραγμοῦ προσανέστειλεν· ὡς

berak txikiagoak erdietsiko zituela. Horregatik, haren ekintzak hazten ziren neurrian, bereak murrizten zirela uste izanik, ez zituen ez ondasunak, ez luxuak, ez atseginak oinordetzan hartu nahi, borrokak, gerrak eta ospe-nahiak zekartzan boterea baizik. Naturala denez, hezitzaile, pedagogo eta irakasle⁵ ugari arduratu ziren beraz, baina Leonidas izan zen denen buru. Izaera gogorreko gizona zen eta Olinpiaderen sendikoa, pedagogiaren izena errefusatzeko ez zuena, lan eder eta ospe onekotzat jotzen zuelako; baina bere maila eta senidetasunagatik besteek Alexandroren hezitzaile eta irakaslea deitzen zioten. Lisimako zen pedagogoaren itxura eta deitura hartzen saiatzen zena, jatorriz akarniarra, eta fintasunik gabea, baina maite zuten bere buruari Fenix, Alexandrori Akiles eta Filipori Peleas deitzen zuelako, eta bigarren postua zuen.

6. Filoniko tesaliarrak Filipori Buzefalo⁶ hamahiru talentotan saltzeko ekarri zionean, lautadara jaitsi ziren zaldia probatzera, eta zaila zela iruditu zitzairen eta guztiz erabilezina, ez baitzuen inor bere gainean onartzen ezta Filiporen inguruko inoren ahotsa jasaten ere, eta guztien kontra altxatzen zen; eta Filipino haserretu zen eta zaldi erabat basati eta menderaezina zelako eramateko agindu zuen, baina Alexandrok, bertan zegoela, esan zuen: «Zein zaldi hondatzen duten, eskarmenturik ezagatik eta bigunkeriagatik erabiltzen ez jakiteagatik!», eta hasieran Filipino isilik egon zen, baina Alexandrok behin eta berriro errepikatu zuenean, Filipok sakon asaldatuta esan zuen: «Zure nagusiak gaitzesten dituzu zuk gehiago dakizulakoan edo zaldia hobeto erabil dezakezulakoan?». «Zaldi hori, behintzat, beste inork baino hobeto erabil dezaket nik» esan zuen. «Eta erabiltzen ez baduzu, zure ausarkeriagatik zer zigor jasoko duzu?». «Zaldiaren prezioa ordainduko dut nik, Zeusarren» esan zuen. Barre egin zuten, baina diru kontuan elkarrekin ados jarri zirenean, segituan zaldia engana joan zen korrika eta aho-uhala hartuta, eguzki aldera itzuli zuen, antza denez konturatu zelako zaldia aztoratu egiten zela bere itzala bere aurrean mugitzen ikusterakoan. Pixka bat laztandu eta ferekatu ondoren, kemen eta adorez beteta ikusi zuenez, kapa lasai kendu eta gainera igo zen, eta segurtasun osoz itzuli bat egin zuen. Eta aho-uhalekin aho-burdinari leun eutsirik,

δ' ἑώρα τὸν ἵππον ἀφεικότα τὴν ἀπειλήν, ὀργῶντα δὲ πρὸς τὸν δρόμον, ἀφείς ἐδίωκεν, ἥδη φωνῇ θρασυτέρᾳ καὶ ποδὸς κρούσει χρώμενος. Τῶν δὲ περὶ τὸν Φίλιππον ἦν ἀγωνία καὶ σιγὴ τὸ πρῶτον· ὥς δὲ κάμψας ὑπέστρεψεν ὀρθῶς σοβαρὸς καὶ γεγηθώς, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀνηλάλαξαν, ὁ δὲ πατὴρ καὶ δακρυῦσαι τι λέγεται πρὸς τὴν χαράν, καὶ καταβάντος αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν φιλήσας «ὦ παῖ» φάναι, «ζήτει σεαυτῶ βασιλείαν ἴσῃν· Μακεδονία γάρ σ' οὐ χωρεῖ».

[7] Καθορῶν δὲ τὴν φύσιν αὐτοῦ δυσνίκητον μὲν οὔσαν, ἐρίσαντος μὴ βιασθῆναι, ῥαδίως δ' ἀγομένην ὑπὸ λόγου πρὸς τὸ δέον, αὐτός τε πείθειν ἐπειρᾶτο μᾶλλον ἢ προστάττειν, καὶ τοῖς περὶ μουσικὴν καὶ τὰ ἐγκύκλια παιδευταῖς οὐ πάνυ τι πιστεύων τὴν ἐπιστάσιαν αὐτοῦ καὶ κατάρτισιν, ὥς μείζονος οὔσαν πραγματείας καὶ κατὰ τὸν Σοφοκλέα

πολλῶν χαλινῶν ἔργον οἰάκων θ' ἄμα,

μετεπέμψατο τῶν φιλοσόφων τὸν ἐνδοξότατον καὶ λογιώτατον Ἀριστοτέλην, καλὰ καὶ πρέποντα διδασκάλια τελέσας αὐτῶ. Τὴν γὰρ Σταγειριτῶν πόλιν, ἐξ ἧς ἦν Ἀριστοτέλης, ἀνάστατον ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένην συνώκισε πάλιν, καὶ τοὺς διαφυγόντας ἢ δουλεύοντας τῶν πολιτῶν ἀποκατέστησε. Σχολὴν μὲν οὖν αὐτοῖς καὶ διατριβὴν τὸ περὶ Μίεζαν Νυμφαῖον ἀπέδειξεν, ὅπου μέχρι νῦν Ἀριστοτέλους ἔδρας τε λιθίνας καὶ ὑποσκίους περιπάτους δεικνύουσιν. Ἔοικε δ' Ἀλέξανδρος οὐ μόνον τὸν ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν παραλαβεῖν λόγον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπορρήτων καὶ βαθυτέρων διδασκαλιῶν, ἃς οἱ ἄνδρες ἰδίως ἀκροατικὰς καὶ ἐποπτικὰς προσαγορεύοντες οὐκ ἐξέφερον εἰς πολλοὺς, μετασχεῖν. Ἦδη γὰρ εἰς Ἀσίαν διαβεβηκώς, καὶ πυθόμενος λόγους τινὰς ἐν βιβλίοις περὶ τούτων ὑπ' Ἀριστοτέλους ἐκδεδόσθαι, γράφει πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ φιλοσοφίας παρρησιαζόμενος ἐπιστολήν, ἧς ἀντίγραφόν ἐστιν· «Ἀλέξανδρος Ἀριστοτέλει εὖ πράττειν. Οὐκ ὀρθῶς ἐποίησας ἐκδοὺς τοὺς ἀκροατικοὺς τῶν λόγων· τίни γὰρ διῷσομεν ἡμεῖς τῶν ἄλλων, εἰ καθ' οὓς ἐπαιδεύθημεν λόγους, οὔτοι πάντων ἔσονται κοινοί· ἐγὼ δὲ βουλοίμην ἂν ταῖς περὶ τὰ ἄριστα ἐμπειρίαις ἢ ταῖς δυνάμεσι διαφέρειν. Ἐρῶσο». Ταύτην μὲν οὖν τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ παραμυθούμενος Ἀριστοτέλης ἀπολογεῖται περὶ τῶν λόγων ἐκείνων, ὥς καὶ

kolpe eta urradurarik gabe menderatu zuen; eta ikusi zuenean zaldiak mehatxu egiteari utzi ziola eta lasterketarako desiratzen zegoela, korrika egiten utzi zion, jada ahots ausartagoa eta oin-kolpeak erabiliz. Filiporen ingurukoak hasieran egonezinean eta isilik zeuden, baina Alexandro, bira egin eta gero, harro eta pozik zuzen itzuli zenean, gainerakoak oihuka hasi ziren, baina aita negar egin omen zuen pozagatik, eta zalditik jaitsi zenean, buruan musu eman eta esan zion: «Seme, bila ezazu zure neurriko erreinua, Mazedoniak ezin baitzaitu hartu».

7. Haren izaera garaiezina zela ikusirik, eta ezin zela ezertara behartu ados ez baldin bazegoen baina hitzaren bidez erraz eraman zitekeela egoki zena egitera, aita gehiago saiatzen zen hura konbentzitzen agintzen baino; eta ez zen erabat fidatzen Alexandroren musikaren⁷ eta beste ikasgaien irakasleez hura zaindu eta gidatzeko, eta ardura handiagoko auzia zenez, Sofoklesi jarraituz,

aho-burdin askoko eta, aldi berean, lema askoko lana

zela uste zuenez, Aristoteles filosofo ospetsuen eta jakintsuena etorrazki zuen, ordainsari on eta egokia ordainduz. Aristotelesen jatorrizko hiria, Estagira, berak suntsituta zegoena, berriro biztanlez bete zuen, eta erbestean edo esklabotzan zeuden hiritarrak atzera ezarri zituen bertan. Mieza hiriko inguruko Ninfen tenplua ikasketa eta ikerketa tokitzat esleitu zien, eta bertan oraindik ere Aristotelesen harrizko eserlekuak eta gerizpeko pasealekuak erakusten dituzte. Dirudienez, Alexandrok teoria etiko eta politikoa⁸ ez ezik, isilpeko irakasgai sakonagoak ere ikasi zituen, entzunezkoak eta inizatikoak⁹ ziren ikasgaiak hain zuzen, gehiengoari azaltzen ez zitzaizkionak. Horregatik, Asiara zeharkatu eta Aristotelesek gai horien inguruan tratatuak liburutan argitaratu zituela jakin zuenean, gutun bat idatzi zion filosofiari buruz garbi hitz eginez, eta hau da gutun horren kopia:

- Alexandrok Aristotelesi, ongi izan. Ez duzu zuzen jokatu entzunezko tratatuak argitaratuz; izan ere, zertan bereiztuko gara gainerakoengandik irakatsi zitzaizkigun tratatu horiek guztientzat komunak izango badira? Nik nahiago nuke gauza

ἐκδεδομένων καὶ μὴ ἐκδεδομένων. Ἀληθῶς γὰρ ἡ περὶ τὰ φυσικὰ πραγματεία, πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν οὐδὲν ἔχουσα χρῆσιμον, ὑπόδειγμα τοῖς πεπαιδευμένοις ἀπ' ἀρχῆς γέγραπται.

[8] Δοκεῖ δέ μοι καὶ τὸ φιλιατρεῖν Ἀλεξάνδρῳ προστρίψασθαι μᾶλλον ἐτέρων Ἀριστοτέλης. Οὐ γὰρ μόνον τὴν θεωρίαν ἠγάπησεν, ἀλλὰ καὶ νοσοῦσιν ἐβοήθει τοῖς φίλοις, καὶ συνέταττε θεραπείας τινὰς καὶ διαίτας, ὡς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν λαβεῖν ἔστιν. Ἦν δὲ καὶ φύσει φιλόλογος καὶ φιλομαθὴς καὶ φιλαναγνώστης, καὶ τὴν μὲν Ἰλιάδα τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς ἐφόδιον καὶ νομίζων καὶ ὀνομάζων, ἔλαβε μὲν Ἀριστοτέλους διορθώσαντος ἣν ἐκ τοῦ νάρθηκος καλοῦσιν, εἶχε δ' αἰεὶ μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου κειμένην ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον, ὡς Ὀνησίκριτος ἰστόρηκε· τῶν δ' ἄλλων βιβλίων οὐκ εὐπορῶν ἐν τοῖς ἄνω τόποις, Ἀρπαλον ἐκέλευσε πέμψαι, κἀκεῖνος ἔπεμψεν αὐτῷ τὰς τε Φιλίστου βίβλους καὶ τῶν Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους καὶ Αἰσχύλου τραγωδιῶν συχνάς, καὶ Τελέστου καὶ Φιλοξένου διθυράμβους. Ἀριστοτέλην δὲ θαυμάζων ἐν ἀρχῇ καὶ ἀγαπῶν οὐχ ἦττον, ὡς αὐτὸς ἔλεγε, τοῦ πατρός, ὡς δ' ἐκείνον μὲν ζῶν, διὰ τοῦτον δὲ καλῶς ζῶν, ὕστερον ὑποπτότερον ἔσχεν, οὐχ ὥστε ποιῆσαι τι κακόν, ἀλλ' αἰ φιλοφροσύναι τὸ σφοδρὸν ἐκείνο καὶ στερκτικὸν οὐκ ἔχουσαι πρὸς αὐτόν, ἀλλοτριότητος ἐγένοντο τεκμήριον. Ὁ μέντοι πρὸς φιλοσοφίαν ἐμπεφυκώς καὶ συντεθραμμένος ἀπ' ἀρχῆς αὐτῷ ζῆλος καὶ πόθος οὐκ ἐξεργύη τῆς ψυχῆς, ὡς ἡ περὶ Ἀνάξαρχόν τε τιμὴ καὶ τὰ πεμφθέντα Ξενοκράτει πεντήκοντα τάλαντα καὶ Δάνδαμιν καὶ Καλανὸς οὕτω σπουδασθέντες μαρτυροῦσι.

[9] Φιλίππου δὲ στρατεύοντος ἐπὶ Βυζαντίους, ἣν μὲν ἐκκαϊδεκῆτης ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπολειφθεὶς δὲ κύριος ἐν Μακεδονίᾳ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σφραγίδος, Μαίδων τε τοὺς ἀφεστῶτας κατεστρέψατο, καὶ πόλιν ἐλὼν αὐτῶν, τοὺς μὲν βαρβάρους ἐξήλασε, συμμείκτους δὲ κατοικίσας, Ἀλεξανδρόπολιν προσηγόρευσεν.

Ἐν δὲ Χαιρωνείᾳ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας μάχης παρῶν μετέσχε, καὶ λέγεται πρῶτος ἐνσεῖσαι τῷ ἱερῷ λόχῳ τῶν Θηβαίων. Ἔτι δὲ καὶ καθ' ἡμᾶς ἐδείκνυτο παλαιὰ παρὰ τὸν Κηφισὸν Ἀλεξάνδρου καλουμένη δρυς, πρὸς ἣν τότε κατεσκήνωσε,

hoberenen esperientziagatik nabarmentzea botereagatik baino. Sasoian egon zaitezela».

Aristotelesek haren ohore-nahia onetsi zuen eta aldi berean bere burua defendatu zuen tratatu haien inguruan, esanez argitaratu zirela eta, aldi berean, ez zirela argitaratu, naturaren inguruko lana ez baitzen benetan erabilgarria irakaskuntza eta ikasketarako, jada ikasitako ikasleentzako eredu bezala idatzia baitzen hasieratik.

8. Nire ustez, Aristotelesek sartu zion Alexandrori medikuntzarako zaletasuna¹⁰ beste inork baino gehiago. Teoria maite baitzuen, baina hori ez ezik lagun gaixoei laguntzea ere bai, eta sendabideak eta dietak agintzen zizkien, gutunetatik ondorioztatu daitekeen bezala. Letretako gaien zalea zen izatez, eta ikasteko eta irakurtzeko zaletasuna ere bazuen, eta Iliada gerra-artearen baliabidetzat jotzen zuen eta hala deitzen zuen. Aristotelesek zuzendutako eta kutxakoa deitzen dioten bertsioa hartu zuen eta beti burukoaren azpian zeukan sastakaiarekin batera, Onesikritok¹¹ kontatu duen bezala. Gainerako liburuak barneko lurraldeetan lortzeko errazak ez zirenez, Harpalori bidaltzeko agindu zion, eta hark Filistoren liburuak bidali zizkion, eta Euripides, Sofokles eta Eskiloren tragedia ugari, eta Telestes eta Filoxenoren ditiranboak. Hasieran Aristoteles miresten zuen, eta aita bezainbeste maite zuen, berak zioenez, honen bidez bizi baitzen, baina haren bidez zuzenki bizi zen; baina gero susmagarri bihurtu zitzaion, ez ezer txarrik egin ziolako, eta onberatasun sutsu eta maitatzaile hura galdu egin zen, eta galera hori beraien arteko arrotasunaren froga bihurtu zen. Baina filosofiarako berezko grina eta desioa, hasieratik berarekin batera hazitakoa, ez zitzaion arimatik isuri, Anaxarkori egindako ohoreak, Xenokratesi bidalitako 50 talentoez eta Dandamisen eta eta Kalanosen inguruko interesak frogatzen duten bezala.

9. Filipo Bizantzioren aurkako gerrara joan zenean, Alexandrok 16 urte zituen, Mazedonian aferen eta zigiluaren jaun utzita, eta mediar matxinatu batzuk menderatu zituen eta, beraien hiria hartuta, barbaroak bota zituen eta, biztanle nahasiez jendeztatu ondoren, Alexandropolis jarri zion izena.

καὶ τὸ πολυάνδριον οὐ πόρρω τῶν Μακεδόνων ἐστίν. Ἐκ μὲν οὖν τούτων ὡς εἰκὸς Φίλιππος ὑπερηγάπα τὸν υἱόν, ὥστε καὶ χαίρειν τῶν Μακεδόνων Ἀλέξανδρον μὲν βασιλέα, Φίλιππον δὲ στρατηγὸν καλούντων.

Αἱ δὲ περὶ τὴν οἰκίαν ταραχαί, διὰ τοὺς γάμους καὶ τοὺς ἔρωτας αὐτοῦ τρόπον τινὰ τῆς βασιλείας τῇ γυναικωνίτιδι συννοσοῦσης, πολλὰς αἰτίας καὶ μεγάλας διαφορὰς παρεῖχον, ἃς ἢ τῆς Ὀλυμπιάδος χαλεπότης, δυσζήλου καὶ βαρυθύμου γυναικός, ἔτι μείζονας ἐποίει, παροξυνούσης τὸν Ἀλέξανδρον. Ἐκφανεστάτην δ' Ἄτταλος παρέσχεεν ἐν τοῖς Κλεοπάτρας γάμοις, ἦν ὁ Φίλιππος ἡγάγετο παρθένον, ἐρασθεὶς παρ' ἡλικίαν τῆς κόρης. Θεῖος γὰρ ὢν αὐτῆς ὁ Ἄτταλος, ἐν τῷ πότῳ μεθύων παρεκάλει τοὺς Μακεδόνας αἰτεῖσθαι παρὰ θεῶν γνήσιον ἐκ Φιλίππου καὶ Κλεοπάτρας γενέσθαι διάδοχον τῆς βασιλείας. Ἐπὶ τούτῳ παροξυνθεὶς ὁ Ἀλέξανδρος καὶ εἰπὼν· «ἡμεῖς δέ σοι κακὴ κεφαλὴ νόθοι δοκοῦμεν;» ἔβαλε σκύφον ἐπ' αὐτόν. Ὁ δὲ Φίλιππος ἐπ' ἐκεῖνον ἐξανέστη σπασάμενος τὸ ξίφος, εὐτυχίᾳ δ' ἐκατέρου διὰ τὸν θυμὸν καὶ τὸν οἶνον ἔπεσε σφαλεῖς. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἐφυβρίζων «οὗτος μέντοι» εἶπεν «ἄνδρες εἰς Ἀσίαν ἐξ Εὐρώπης παρεσκευάζετο διαβαίνειν, ὃς ἐπὶ κλίνην ἀπὸ κλίνης διαβαίνων ἀνατέτραπται». Μετὰ ταύτην τὴν παροινίαν ἀναλαβὼν τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ καταστήσας εἰς Ἥπειρον, αὐτὸς ἐν Ἰλλυριοῖς διέτριβεν. Ἐν τούτῳ δὲ Δημάρατος ὁ Κορίνθιος, ξένος ὢν τῆς οἰκίας καὶ παρρησίας μετέχων, ἀφίκετο πρὸς Φίλιππον. Μετὰ δὲ τὰς πρώτας δεξιώσεις καὶ φιλοφροσύνας ἐπερωτῶντος τοῦ Φιλίππου, πῶς ἔχουσιν ὁμονοίας πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἕλληνες, «πάνυ γοῦν» ἔφη «σοι προσήκει Φίλιππε κήδεσθαι τῆς Ἑλλάδος, ὃς τὸν οἶκον τὸν σεαυτοῦ στάσεως τοσαύτης καὶ κακῶν ἐμπέπληκας». Οὕτω δὴ συμφρονήσας ὁ Φίλιππος ἔπεμψε καὶ κατήγαγε πείσας διὰ τοῦ Δημαράτου τὸν Ἀλέξανδρον.

[10] Ἐπεὶ δὲ Πιζώδαρος ὁ Καρίας σατράπης, ὑποδύμενος δι' οἰκειότητος εἰς τὴν Φιλίππου συμμαχίαν, ἐβούλετο τὴν πρεσβυτάτην τῶν θυγατέρων Ἀρριδαίῳ τῷ Φιλίππου γυναικᾷ δοῦναι καὶ περὶ τούτων Ἀριστόκριτον εἰς Μακεδονίαν ἀπέστειλεν, αὐθις ἐγίνοντο λόγοι καὶ διαβολαὶ παρὰ τῶν φίλων καὶ τῆς μητρὸς πρὸς Ἀλέξανδρον, ὡς Ἀρριδαῖον ἐπὶ τῇ

Grekoen aurkako Keroneako batailan¹² hartu zuen parte, eta Alexandrok jo omen zuen aurrenatebastarren batailoi sakratuaren¹³ aurka. Oraindik ere gure artean erakusten da Kefisoren ertzean Alexandrorena deituriko arte bat, eta arte horren ondoan kanpatu zuen Alexandrok aldi hartan, eta mazedoniarren hilerria ez dago urruti. Horregatik guztiagatik Filipok semea izugarri maite zuen, bada, logikoa denez, poz hartzeraino mazedoniarrek Alexandrori errege deitzen ziotenean eta Filipori jenerala.

Baina etxeko asaldurek –Filiporen ezkontza zela eta, maitasunaren ondorioz, erreinua eta ginezeoa batera gaiztotu baitziren– gaitzespen ugari eta desadostasun handiak ekarri zituzten, eta Olinpiade emakume jeloskor eta erretxinaren aiurri jasangaitzak desadostasun horiek areagotzen zituen eta Alexandro aitaren aurka xaxatzen zuen. Eta istilu nabarmena Atalok eragin zuen Kleopatraren ezkontzan –Filipok ezkondu zuen neskatxa, berarekin maitemindurik, nahiz eta neskarenganako adinaren aldea handia izan-. Atalo neskaren osaba baitzen, eta, edanaldian mozkorturik, mazedoniarrak animatu zituen jainkoei eskatzera Filipo eta Kleopatrarengandik erreinuaren ondorengo legitimo bat sor zedila. Alexandro horregatik haserretu egin zen eta esan: «Zure ustez, doilor hori, ni sasikumea al naiz?», eta edalontzia bota zion. Orduan, Filipo Alexandroenganantz altxatu zen ezpata aterata, baina bion zorionerako, bere kemen eta mozkorragatik estropezu egin eta erori egin zen. Eta Alexandrok, irainduz, esan zuen: «Hau ari zen, bada, gizonak, Europatik Asiara pasatzeko prestatzen, triklinio batetik bestera pasatzerakoan lurrera erori da eta». Mozkorkeria-istilu horren ondoren, Olinpiade hartu eta Epirora joanda, Ilirian jarri zen bizitzen. Garai horretan Demarato korintiarra, etxeko apopilo zena eta hitz egiteko konfiantza zuena, Filiporengana heldu zen eta, hasierako agurren eta onberatasun-zeinuen ondoren, Filipok galdetu zionean grekoak nola zeuden elkarrekiko gogaidetasunean, erantzun zuen: «Greziaz arduratzea komeni zaizu, Filipo, zeure etxea hain matxinada handiaz eta gaitzez bete duzun hori». Horrela, zentzua berreskuratuta, Filipok Alexandroren bila bidali zuen eta etxera itzularazi zuen Demaratori kasu eginez.

βασιλεία Φιλίππου γάμοις λαμπροῖς καὶ πράγμασι μεγάλοις εἰσοικειοῦντος. Ὅφ' ὧν διατραχθεὶς πέμπει Θεσσαλὸν εἰς Καρίαν τὸν τῶν τραγωδιῶν ὑποκριτὴν, Πιξωδάρῳ διαλεξόμενον ὡς χρὴ τὸν νόθον ἑάσαντα καὶ οὐ φρενήρη μεθαρμόσασθαι τὸ κῆδος εἰς Ἀλέξανδρον. Καὶ Πιξωδάρῳ μὲν οὐ παρὰ μικρὸν ἤρεσκε ταῦτα τῶν προτέρων μᾶλλον· ὁ δὲ Φίλιππος αἰσθόμενος† ὄντα τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὸ δωμάτιον, παραλαβὼν τῶν φίλων αὐτοῦ καὶ συνήθων ἓνα Φιλώταν τὸν Παρμενίωνος, ἐπετίμησεν ἰσχυρῶς καὶ πικρῶς ἐλοιδόρησεν ὡς ἀγεννῇ καὶ τῶν ὑπαρχόντων περὶ αὐτὸν ἀγαθῶν ἀνάξιον, εἰ Καρὸς ἀνθρώπου καὶ βαρβάρῳ βασιλεὶ δουλεύοντος ἀγαπᾶ γαμβρὸς γενέσθαι. Τὸν δὲ Θεσσαλὸν ἔγραψε Κορινθίοις ὅπως ἀναπέμψωσιν ἐν πέδαις δεδεμένον, τῶν δ' ἄλλων ἐταίρων Ἀρπαλον καὶ Νέαρχον, ἔτι δ' Ἐρίγιον καὶ Πτολεμαῖον ἐκ Μακεδονίας μετέστησεν, οὓς ὕστερον Ἀλέξανδρος καταγαγὼν ἐν ταῖς μεγίσταις ἔσχε τιμαῖς.

Ἐπεὶ δὲ Πausανίας Ἀττάλου γνώμη καὶ Κλεοπάτρας ὕβρισθεις καὶ μὴ τυχὼν δίκης ἀνείλε Φίλιππον, τὸ μὲν πλεῖστον εἰς Ὀλυμπιάδα τῆς αἰτίας περιῆλθεν, ὡς θυμουμένη τῷ νεανίσκῳ προσεγκελευσαμένην καὶ παροξύνασαν, ἔθιγε δέ τις καὶ Ἀλεξάνδρου διαβολή. Λέγεται γὰρ ἐντυχόντος αὐτῷ τοῦ Πausανίου μετὰ τὴν ὕβριν ἐκείνην καὶ ἀποδυρομένου προενέγκασθαι τὸ τῆς Μηδείας ἱαμβεῖον?

τὸν δόντα καὶ γήμαντα καὶ γαμουμένην.

οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς συναιτίους τῆς ἐπιβουλῆς ἀναζητήσας ἐκόλασε, καὶ τὴν Κλεοπάτραν ἀποδημοῦντος αὐτοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος ὡμῶς μεταχειρισαμένης ἠγανάκτησε.

[11] Παρέλαβε μὲν οὖν ἔτη γεγωνῶς εἴκοσι τὴν βασιλείαν, φθόνους μεγάλους καὶ δεινὰ μίσση καὶ κινδύνους πανταχόθεν ἔχουσιν. Οὔτε γὰρ τὰ βάρβαρα καὶ πρόσσοικα γένη τὴν δούλωσιν ἔφερε, ποθοῦντα τὰς πατρίους βασιλείας, οὔτε τὴν Ἑλλάδα κρατήσας τοῖς ὅπλοις ὁ Φίλιππος οἶον καταξεῦσαι καὶ τιθασεῦσαι χρόνον ἔσχε, ἀλλὰ μόνον μεταβαλὼν καὶ ταράξας τὰ πράγματα πολὺν σάλον ἔχοντα καὶ κίνησιν ὑπ' ἀηθείας ἀπέλιπε. Φοβουμένων δὲ τῶν Μακεδόνων τὸν καιρὸν, καὶ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ πάντως ἀφεῖναι καὶ μὴ προσβιάζεσθαι

10. Pixodaro Kariako satrapak, ahaidetasunaren bidez Filiporekin aliantza militarrean sartu nahi zuenez, bere alaba zaharrena Filiporen seme Arrideori emaztetzat eman nahi zion, eta auzi horretaz hitz egiteko Aristokrito Mazedoniara bidali zuenean, berriro heldu zitzaizkion Alexandrori esamesak eta desadostasunak bere lagunengandik eta amagandik, Filipo Arrideo ezkontza distiratsu baten bidez eta egitasmo handien bidez erreinurako prestatzen ari zela ziotenak. Alexandrok, horrekin aztoratuta, Tesalo, tragedia aktorea, Kariara bidaltzen du Pixodarori esateko sasikume eta burugabea utzi behar zuela eta ahaidetasuna Alexandrorekin lotu. Eta Pixodarori azken hau aurrekoa baino askoz laketago zitzaion. Baina Filipok jakin zuenean, Parmenionen seme Filotas, bere konfiantzazko lagunetako bat, berarekin hartu zuen eta Alexandroren gelara joan zen, eta errieta latza eta liskar garratza egin zion, eta esan zion doilorra zela eta ez zituela merezi bere ondasunak baldin eta errege barbaro baten esklaboa zen gizon kariar baten suhia bihurtu nahi baldin bazuen. Eta korintiarrei idatzi zien Tesalo kateaz lotuta bidal ziezaioten, eta Alexandroren gainerako lagunetatik Harpalo, Nearko, Erigio eta Tolomeo Mazedoniatik bota zituen, Alexandrok beranduago itzularazi eta estimu handienez eduki zituenak. Eta hurrena izan zen Filipo hil zutela, Pausaniasek hain zuzen, iraintzat hartu baitzuen Ataloren eta Kleopatraren egitasmo bat eta Filipori kexatu eta ez baitzuen justizia jaso; eta mutiko sutsu hori bultzatu eta xaxatu izanaren kulpak gehiena Olinpiaderi joan zitzaion, eta Alexandrorenganaino ere heldu zen salaketa pixka bat. Izan ere, Pausanias irain haren ondoren harekin topo egin zuenean eta kexatu zenean, Alexandrok Medearen¹⁴ bertso janbiko hau bota omen zion:

alaba ezkontzarako ematen duenaren aurka, eta emaztegaia
ezkontzen duen senarraren aurka, eta ezkontzen den
emaztegaiaaren aurka.

Baina konspirazioaren gaizkideak bilatu eta zigortu zituen, eta Olinpiaderekin haserretu zen bera kanpoan zegoela Kleopatrari tratu ankerra eman ziolako¹⁵.

11. Hogei urte zituela jaso zuen, bada, Alexandrok erreinua, bekaizkeria handiak, gorroto ikaragarriak eta nonahitik arriskuak

τὸν Ἀλέξανδρον οἰομένων δεῖν, τοὺς δ' ἀφισταμένους τῶν βαρβάρων ἀνακαλεῖσθαι πρῶως καὶ θεραπεύειν τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτερισμῶν, αὐτὸς ἀπ' ἐναντίων λογισμῶν ὥρμησε τόλμη καὶ μεγαλοφροσύνη κτᾶσθαι τὴν ἀσφάλειαν καὶ σωτηρίαν τοῖς πράγμασιν, ὡς κἂν ὅτιοῦν ὑφίεμενος ὀφθῇ τοῦ φρονήματος, ἐπιβησομένων ἀπάντων. Τὰ μὲν οὖν βαρβαρικά κινήματα καὶ τοὺς ἐκεῖ πολέμους κατέπαυσεν, ὁξέως ἐπιδραμῶν στρατῶ μέχρι πρὸς τὸν Ἰστρον, ἣ καὶ Σύρμον ἐνίκησε μάχῃ μεγάλη τὸν βασιλέα τῶν Τριβαλλῶν· Θηβαίους δ' ἀφεστάναι πυθόμενος καὶ συμφρονεῖν αὐτοῖς Ἀθηναίους, εὐθύς ἤγε διὰ Πυλῶν τὴν δύναμιν, εἰπὼν ὅτι Δημοσθένη, παῖδα μὲν αὐτὸν ἕως ἦν ἐν Ἰλλυριοῖς καὶ Τριβαλλοῖς ἀποκαλοῦντι, μειράκιον δὲ περὶ Θετταλίαν γενόμενον, βούλεται πρὸς τοῖς Ἀθηναίων τείχεσιν ἀνῆρ φανῆναι. Προσμείξας δὲ ταῖς Θήβαις καὶ διδοὺς ἔτι τῶν πεπραγμένων μετάνοιαν, ἐξήτει Φοίνικα καὶ Προθύτην καὶ τοῖς μεταβαλλομένοις πρὸς αὐτὸν ἄδειαν ἐκήρυττε. Τῶν δὲ Θηβαίων ἀντεξαιτούντων μὲν παρ' αὐτοῦ Φιλῶταν καὶ Ἀντίπατρον, κηρυττόντων δὲ τοὺς τὴν Ἑλλάδα βουλομένους συνελευθεροῦν τάττεσθαι μετ' αὐτῶν, οὕτως ἔτρεψε τοὺς Μακεδόνας πρὸς πόλεμον. Ἡγωνίσθη μὲν οὖν ὑπὲρ δύναμιν ἀρετῇ καὶ προθυμίᾳ τὰ παρὰ τῶν Θηβαίων, πολλαπλασίοις οὖσι τοῖς πολεμίοις ἀντιταχθέντων· ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν Καδμείαν ἀφέντες οἱ φρουροὶ τῶν Μακεδόνων ἐπέπιπτον αὐτοῖς ἐξόπισθεν, κυκλωθέντες οἱ πλείστοι κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν ἔπεσον, ἡ δὲ πόλις ἥλω καὶ διαρπασθεῖσα κατεσκάφη, τὸ μὲν ὅλον προσδοκήσαντος αὐτοῦ τοὺς Ἕλληνας ἐκπλαγέντας πάθει τηλικούτῳ καὶ πτήξαντας ἀτρεμήσειν, ἄλλως δὲ καὶ καλλωπισαμένου χαρίζεσθαι τοῖς τῶν συμμάχων ἐγκλήμασι καὶ γὰρ Φωκεῖς καὶ Πλαταιεῖς τῶν Θηβαίων κατηγορήσαν. Ὑπεξελόμενος δὲ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ξένους τῶν Μακεδόνων ἅπαντας καὶ τοὺς ἀπὸ Πινδάρου γεγονότας καὶ τοὺς ὑπεναντιωθέντας τοῖς ψηφισαμένοις τὴν ἀπόστασιν, ἀπέδοτο τοὺς ἄλλους, περὶ τρισμυρίους γενομένους· οἱ δ' ἀποθανόντες ὑπὲρ ἑξακισχιλίου ἦσαν.

[12] Ἐν δὲ τοῖς πολλοῖς πάθεσι καὶ χαλεποῖς ἐκείνοις ἅ τὴν πόλιν κατεῖχε Θρᾷκές τινες ἐκκόψαντες οἰκίαν Τιμοκλείας, γυναικὸς ἐνδόξου καὶ σώφρονος, αὐτοὶ μὲν τὰ χρήματα διήρπαζον, ὁ δ'

zituen erreinua. Auzoko herri barbaroek ere ez baitzuten jasaten Mazedoniaren mendean egotea, euren herriko erregeen falta sumatzen zutelako; eta Grezia armen bidez menderatu bazuen ere, Filipok ez zuen astirik eduki Grezia azpiratu eta otzantzeko; aitzitik, Filipok jada nahasmendu handia zuen egoera are gehiago aldatu eta aztoratu ondoren, menderapenaren ohitura faltagatik ezegonkortasuna utzi zuen atzean. Mazedoniarrek egokieraren beldur ziren, eta uste zuten Alexandrok Grezia erabat utzi behar zuela eta ez saiatu menderatzen, eta barbaro matxinatuak gozo deitu behar zituela eta matxinaden hasierak konpondu. Baina berak, kontrako arrazoiketengatik, arazo horietan segurtasuna eta salbamena ausardiaz eta handinahiaz lortzera jo zuen, gogoia kikiltzen zitzaiola ikusten baldin bazuten, denek erasoko zutelakoan. Barbaroen mugimenduak eta hango gerrak gelditu zituen, armadarekin Istroraino¹⁶ agudo joanez, eta bertan tribaloen errege Sirmo bataila handi batean garaitu zuen; tebastarrak altxatu zirela eta atenastarrak haien alde zeudela jakiterakoan, zuzenean indarrak Termopiletan zehar eramane zituen, esanez Ilirian eta tribaloen artean zegoenean «umea» eta Tesaliara hurbildu zenean «mutikoa» deitu zion Demostenesi¹⁷ gizon agertu nahi zitzaiola Atenasko harresien aurrean. Tebasera helduta eta bere aurka egindako ekintzen barkamena eskainiz, Fenix eta Protites entregatzea eskatzen du eta bere aldera pasatzen direnentzako zigorgabetasuna aldarrikatzen du. Baina tebastarrek Filotas eta Antipatro entregatzea eskatzen diote, eta aldarrikatzen dute Grezia askatu nahi dutenak beraiekin batera lerrokatu daitezela; ondorioz, Alexandrok mazedoniarrek gerrara zuzendu zituen. Tebastarrak ausardiaz eta gogoz, beren indarren gainetik borrokatu ziren askoz ugariagoak ziren etsaien aurrean lerrokatuta; baina ate Kadmeatik soldadu mazedoniar batzuek atzetik eraso jo zietenean, inguratuta, gehienak hil ziren borroka hartan, eta hiria hartua, arpilatua eta suntsitua izan zen, laburbilduz Alexandrok espero zuelako greziarrak, hain zoritxar handiak aztoratuta eta uzkurtuta, ez zirela mugituko, batez ere aliatuen salaketak asebetetzeko aitzakia jarri zuelako; izan ere, foziarrek eta platearrek tebastarrak salatu zituzten. Sazerdoteak, mazedoniarren arrotz guztiak, Pindaroren ondorengoak eta matxinadaren alde botoa eman zutenei aurre egin zietenak

ήγεμών τῇ γυναικὶ πρὸς βίαν συγγενόμενος καὶ καταισχύνας, ἀνέκρινεν εἰ που χρυσίον ἔχοι κεκρυμμένον ἢ ἀργύριον. Ἡ δ' ἔχειν ὡμολόγησε, καὶ μόνον εἰς τὸν κῆπον ἀγαγοῦσα καὶ δείξασα φρέαρ, ἐνταῦθ' ἔφη τῆς πόλεως ἀλικομένης καταβαλεῖν αὐτὴ τὰ τιμιώτατα τῶν χρημάτων. Ἐγκύπτοντος δὲ τοῦ Θρακὸς καὶ κατασκεπτομένου τὸν τόπον, ἔωσεν αὐτὸν ἐξόπισθεν γενομένη, καὶ τῶν λίθων ἐπεμβαλοῦσα πολλοὺς ἀπέκτεινεν. Ὡς δ' ἀνήχθη πρὸς Ἀλέξανδρον ὑπὸ τῶν Θρακῶν δεδεμένη, πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς ὄψεως καὶ τῆς βαδίσσεως ἐφάνη τις ἀξιοματικὴ καὶ μεγαλόφρων, ἀνεκπλήκτως καὶ ἀδεῶς ἐπομένη τοῖς ἄγουσιν· ἔπειτα τοῦ βασιλέως ἐρωτήσαντος ἣτις εἴη γυναικῶν, ἀπεκρίνατο Θεαγένους ἀδελφὴ γεγενῆσθαι τοῦ παραταξαμένου πρὸς Φίλιππον ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας καὶ πεσόντος ἐν Χαιρωνείᾳ στρατηγούντος. Θαυμάσας οὖν ὁ Ἀλέξανδρος αὐτῆς καὶ τὴν ἀπόκρισιν καὶ τὴν πρᾶξιν, ἐκέλευσεν ἐλευθέραν ἀπιέναι μετὰ τῶν τέκνων.

[13] Ἀθηναίοις δὲ διηλλάγη, καίπερ οὐ μετρίως ἐνεγκοῦσι τὸ περὶ Θήβας δυστύχημα· καὶ γὰρ τὴν τῶν μυστηρίων ἑορτὴν ἐν χερσὶν ἔχοντες ὑπὸ πένθους ἀφῆκαν, καὶ τοῖς καταφυγούσιν ἐπὶ τὴν πόλιν ἀπάντων μετεδίδοσαν τῶν φιλανθρωπῶν. Ἀλλ' εἴτε μεστὸς ὦν ἤδη τὸν θυμὸν ὥσπερ οἱ λέοντες, εἴτ' ἐπιεικὲς ἔργον ὡμοτάτῳ καὶ σκυθρωποτάτῳ παραβαλεῖν βουλόμενος, οὐ μόνον ἀφῆκεν αἰτίας πάσης, ἀλλὰ καὶ προσέχειν ἐκέλευσε τοῖς πράγμασι τὸν νοῦν τὴν πόλιν, ὥς εἴ τι συμβαίῃ περὶ αὐτὸν, ἄρξουσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὑστερον μέντοι πολλάκις αὐτὸν ἡ Θηβαίων ἀνιᾶσαι συμφορὰ λέγεται καὶ πρᾶότερον οὐκ ὀλίγοις παρασχεῖν. Ὅλως δὲ καὶ τὸ περὶ Κλεῖπον ἔργον ἐν οἴῳ γενόμενον, καὶ τὴν πρὸς Ἰνδοὺς τῶν Μακεδόνων ἀποδειλίαν, ὥσπερ ἀτελὴ τὴν στρατείαν καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ προεμένων, εἰς μῆνιν ἀνήγε Διονύσου καὶ νέμεσιν. Ἦν δὲ Θηβαίων οὐδεὶς τῶν περιγενομένων, ὃς ἐντυχὼν τι καὶ δεηθεὶς ὕστερον οὐ διεπράξατο παρ' αὐτοῦ. Ταῦτα μὲν τὰ περὶ Θήβας.

[14] Εἰς δὲ τὸν Ἰσθμὸν τῶν Ἑλλήνων συλλεγόντων καὶ ψηφισαμένων ἐπὶ Πέρσας μετ' Ἀλεξάνδρου στρατεῦειν, ἡγεμὼν ἀνηγορεύθη. Πολλῶν δὲ καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ φιλοσόφων ἀπηντηκότων αὐτῷ καὶ συνηδομένων, ἡλπιζε

salbuetsi zituen, eta gainerakoak esklabo saldu zituen, 30.000 gutxi gorabehera; eta 6.000 baino gehiago hil ziren.

12. Hiria harrapatu zuten zorigaitz eta zailtasun ugari haien artean. Behin traziarrak batzuk Timoklea emakume ospetsu eta zentzuzko baten etxean indarrez sartu ziren eta ondasunak lapurtu zituzten; buruzagiak, emakumea bortxatu eta desohoratu ondoren, urte edo zilarrik nonbait gordeta ote zeukan galdetu zion. Hark bazuela aitortu zuen, eta baratzeran eraman eta putzua erakutsita, esan zion han bota zituela bere ondasun baliotsuenak hiria harrapatua izan zenean. Eta traziarra makurtu eta tokia aztertzen ari zela, emakumeak, atzean jarrita, bultzatu zuen eta harri asko botata hil zuen. Traziarrek emakumea lotuta Alexandrori eraman ziotenean, hasieratik itxura eta ibileran emakume duin eta harroa zirudien, aztoratu eta izutu gabe jarraitzen baitzien eramaten zutenei; ondoren, erregeak zein emakume zen galdetzerakoan, Teagenesen arreba zela erantzun zuen, greziarren askatasunaren alde Filiporen aurka lerrokatu eta Keronean eroritako jeneralaren arreba alegia. Ondorioz, Alexandrok, haren erantzuna eta ekintza miretsirik, umeei batera aske uzteko agindu zuen.

13. Atenastarrekin adiskidetu zen, nahiz eta Tebasko zorigaitza neurritz gain sentitu zuten; izan ere, misterioen festa¹⁸ ospatzen ari ziren, baina atsekabeagatik utzi zuten eta errefuxiatu gisa zetozen guztiei giza laguntza eman zieten. Baina Alexandrok, bai lehoiek bezala jada gogoa asebeteta zeukalako, bai bere ekintza anker eta gogorraren aldean ekintza komenigarri bat jarri nahi zuelako, guztia barkatzeaz gain, hiriaren aferen ardura hartzea ere agindu zien, berari zerbait gertatuz gero, Grezian Atenas hiriak agindu beharko zuelakoan. Baina gerokoan Tebasko ezbeharrak maiz atsekabea eragiten omen zion, eta beste herri askori tratu leunagoa eman omen zien. Horrela, mozgorkeria gertatutako Klitoren inguruko ekintza eta Mazedoniarren koldarkeria indiarren aurrean, bere kanpaina eta ospea burutu gabe utzi zutenak, Dionisoren haserre eta zigorrari egotzi zizkien guztiz. Eta gerokoan, bizirik atera zen edozein tebastarrek zerbait eskatzen baldin bazion, lortu egiten zuen. Horiek dira Tebasen inguruko gertakariak.

καὶ Διογένην τὸν Σινωπέα ταὐτὸ ποιήσῃν, διατρίβοντα περὶ Κόρινθον. Ὡς δ' ἐκεῖνος ἐλάχιστον Ἀλεξάνδρου λόγον ἔχων ἐν τῷ Κραναίῳ σχολὴν ἤγεν, αὐτὸς ἐπορεύετο πρὸς αὐτόν· ἔτυχε δὲ κατακείμενος ἐν ἡλίῳ. Καὶ μικρὸν μὲν ἀνεκάθισεν, ἀνθρώπων τοσούτων ἐπερχομένων, καὶ διέβλεψεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ὡς δ' ἐκεῖνος ἀσπασάμενος καὶ προσειπὼν αὐτὸν ἠρώτησεν, εἴ τινας τυγχάνει δεόμενος, «μικρὸν» εἶπεν· «ἀπὸ τοῦ ἡλίου μετástηθι». Πρὸς τοῦτο λέγεται τὸν Ἀλέξανδρον οὕτω διατεθῆναι καὶ θαυμάσαι καταφρονηθέντα τὴν ὑπεροψίαν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ἀνδρός, ὥστε τῶν περὶ αὐτὸν ὡς ἀπήεσαν διαγελῶντων καὶ σκωπτόντων, «ἀλλὰ μὴν ἐγώ» εἶπεν «εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἤμην, Διογένης ἂν ἤμην».

Βουλόμενος δὲ τῷ θεῷ χρήσασθαι περὶ τῆς στρατείας, ἦλθεν εἰς Δελφούς, καὶ κατὰ τύχην ἡμερῶν ἀποφράδων οὐσῶν, ἐν αἷς οὐ νενόμισται θεμιστεύειν, πρῶτον μὲν ἔπεμπε παρακαλῶν τὴν πρόμαντιν. Ὡς δ' ἀρνούμενης καὶ προῖσχομένης τὸν νόμον αὐτὸς ἀναβὰς βία πρὸς τὸν ναὸν εἴλκεν αὐτήν, ἢ δ' ὥσπερ ἐξηττημένη τῆς σπουδῆς εἶπεν· «ἀνίκητος εἰ ὦ παῖ,» τοῦτ' ἀκούσας ὁ Ἀλέξανδρος οὐκέτ' ἔφη χρήζειν ἐτέρου μαντεύματος, ἀλλ' ἔχειν ὃν ἐβούλετο παρ' αὐτῆς χρησμόν.

Ἐπεὶ δ' ὥρμησε πρὸς τὴν στρατείαν, ἄλλα τ' ἐδόκει σημεῖα παρὰ τοῦ δαιμονίου γενέσθαι, καὶ τὸ περὶ Λεῖβηθρα τοῦ Ὀρφέως ξόανον (ἦν δὲ κυπαρίττινον) ἰδρῶτα πολὺν ὑπὸ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἀφῆκε. Φοβουμένων δὲ πάντων τὸ σημεῖον, Ἀρίστανδρος ἐκέλευε θαρρεῖν, ὡς αἰοδίμους καὶ περιβοήτους κατεργασόμενον πράξεις, αἱ πολὺν ἰδρῶτα καὶ πόνον ὕμνοισι ποιηταῖς καὶ μουσικοῖς παρέξουσιν.

[15] Τῆς δὲ στρατιᾶς τὸ πλῆθος οἱ μὲν ἐλάχιστον λέγοντες τρισμυρίους πεζοὺς καὶ τετρακισχιλίους ἵππεις, οἱ δὲ πλεῖστον πεζοὺς μὲν τετρακισμυρίους καὶ τρισχιλίους, ἵππείας δὲ πεντακισχιλίους ἀναγράφουσιν. Ἐφόδιον δὲ τούτοις οὐ πλέον ἑβδομήκοντα ταλάντων ἔχειν αὐτὸν Ἀριστόβουλος ἱστορεῖ, Δοῦρις δὲ τριάκοντα μόνον ἡμερῶν διατροφὴν, Ὀνησίκριτος δὲ καὶ διακόσια τάλαντα προσοφείλειν. Ἀλλὰ καίπερ ἀπὸ μικρῶν καὶ στενῶν οὕτως ὀρμώμενος, οὐ πρότερον ἐπέβη τῆς νεώς, ἢ τὰ τῶν ἐταίρων πράγματα σκεψάμενος ἀπονεῖμαι τῷ μὲν ἀγρόν, τῷ δὲ κώμην, τῷ δὲ συνοικίας πρόσοδον ἢ λιμένος.

14. Greziarrak istmoan bildu eta Alexandroekin batera persiarren aurka gerrara joatea botoz erabaki zutenean, Alexandro jenerala aldarrikatu zuten. Gizon politikari eta filosofo ugari zoriontzera joan zitzaizkionez, Sinopeko Diogenesek ere horixe bera egitea espero zuen, azken hau Korintoren inguruan baitzegoen. Baina hari Alexandro batere axola ez zitzaionez eta Kranion lasai gelditu zenez, bera joan zen harengana; ausaz eguzkitan etzanda zegoen, eta hainbeste jende zetorrenez, apur bat eseri zen eta Alexandrori begiratu zion. Honek, besarkatu eta agurtu ondoren, ea ausaz zerbait behar ote zuen galdetu zion, eta berak erantzun zion: «Txikikeria bat, ken zaitez eguzkiaren paretik». Horrek halako sentipena eragin zion Alexandrori eta gizonaren erdeinua, harrokeria eta handitasuna hainbeste miretsi zuen, ezen, bere ingurukoak barrez eta burla eginez alde egiten ari zirenean, esan zion: «Ni, ordea, Alexandro ez banintz, Diogenes izango nintzateke».

Jainkoaren orakulua kanpainari buruz kontsultatu nahi zuenez, Delfosera heldu zen, baina, halabeharrez, orakulurik esaten ez zen egun txarretako batean. Aurrenik emakume igarlearen bila norbait bidali zuen orakulua esateko eskatuz, baina arauaren aitzakiaz ukatzen zionez, bera igo zen eta indarrez herrestan eramane zuen tenplura, eta igarleak bere burua Alexandroren gogoak garaitua ikusi zuenean, esan zion: «Garaiezina zara, mutil»; hori entzundakoan, Alexandrok jada orakulu gehiagorik ez esateko esan zion, jada jaso zuela harengandik nahi zuen orakulua.

Kanpainara abiatu zenean, jainkoaren beste seinale batzuk gertatu zirela zirudien, adibidez Libetrako Orfeoren egurrezko estatuak (altzifrezkoa zen) izerdi asko bota zuen egun haietan. Guztiak seinalearen beldur zirenez, Aristandrok adore izatera animatu zituen, Alexandrok kantuak mereziko lituzketen ekintza ospetsuak burutuko zituelakoan, kantatuko zituzten poeta eta musikariei izerdi eta lan asko emango zizkietenak.

15. Armadaren kopuruari buruz, gutxien esaten dutenek 30.000 soldadu eta 4.000 zaldizko idazten dituzte, eta gehien esaten dutenek 43.000 soldadu eta 5.000 zaldizko. Aristobulok dio horientzat ez zuela 70 talento baino gehiago biderako,

Ἦδη δὲ κατανηλωμένων καὶ διαγεγραμμένων σχεδὸν ἀπάντων τῶν βασιλικῶν, ὁ Περδίκκας «σεαυτῷ δ'» εἶπεν «ὦ βασιλεῦ τί καταλείπεις;» τοῦ δὲ φήσαντος ὅτι τὰς ἐλπίδας, «οὐκοῦν» ἔφη «καὶ ἡμεῖς τούτων κοινωνήσομεν οἱ μετὰ σοῦ στρατεύομενοι». Παραιτησάμενου δὲ τοῦ Περδίκκου τὴν διαγεγραμμένην κτῆσιν αὐτῷ, καὶ τῶν ἄλλων φίλων ἔνιοι τὸ αὐτὸ ἐποίησαν. Τοῖς δὲ λαμβάνουσι καὶ δεομένοις προθύμως ἐχαρίζετο, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐν Μακεδονίᾳ διανέμων οὕτως κατηνάλωσε.

Τοιαύτη μὲν οὖν ὁρμῇ καὶ παρασκευῇ διανοίας τὸν Ἑλλησποντον διεπέρασεν. Αναβὰς δ' εἰς Ἴλιον, ἔθυσσε τῇ Ἀθηνᾷ καὶ τοῖς ἥρωσιν ἔσπεισε. Τὴν δ' Ἀχιλλέως στήλην ἀλειψάμενος λίπα, καὶ μετὰ τῶν ἐταίρων συναναδραμὼν γυμνὸς ὥσπερ ἔθος ἐστίν, ἐστεφάνωσε, μακαρίσας αὐτὸν ὅτι καὶ ζῶν φίλου πιστοῦ καὶ τελευτήσας μεγάλου κήρυκος ἔτυχεν. Ἐν δὲ τῷ περιῦναι καὶ θεᾶσθαι τὰ κατὰ τὴν πόλιν ἐρομένου τινὸς αὐτόν, εἰ βούλεται τὴν Ἀλεξάνδρου λύραν ἰδεῖν, ἐλάχιστα φροντίζειν ἐκείνης ἔφη, τὴν δ' Ἀχιλλέως ζητεῖν, ἣ τὰ κλέα καὶ τὰς πράξεις ὕμνει τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐκεῖνος.

[16] Ἐν δὲ τούτῳ τῶν Δαρείου στρατηγῶν μεγάλην δύναμιν ἡθροικῶν καὶ παρατεταγμένων ἐπὶ τῇ διαβάσει τοῦ Γρανικοῦ, μάχεσθαι μὲν ἴσως ἀναγκαῖον ἦν, ὥσπερ ἐν πύλαις τῆς Ἀσίας, περὶ τῆς εισόδου καὶ ἀρχῆς τοῦ δὲ ποταμοῦ τὸ βάθος καὶ τὴν ἀνωμαλίαν καὶ τραχύτητα τῶν πέτρων ὄχθων, πρὸς οὓς ἔδει γίνεσθαι τὴν ἀπόβασιν μετὰ μάχης, τῶν πλείστων δεδιότων, ἐνίων δὲ καὶ τὸ περὶ τὸν μῆνα νενομισμένον οἰομένων δεῖν φυλάξασθαι, (Δαισίου γὰρ οὐκ εἰώθεισαν οἱ βασιλεῖς τῶν Μακεδόνων ἐξάγειν τὴν στρατιάν), τοῦτο μὲν ἐπηνωρθώσατο, κελεύσας δεῦτερον Ἀρτεμίσιον ἄγειν τοῦ δὲ Παρμενίωνος, ὡς ὀψὲ τῆς ὥρας οὔσης, οὐκ ἔωντος ἀποκινδυνεύειν, εἰπὼν αἰσχύνεσθαι τὸν Ἑλλησποντον, εἰ φοβήσεται τὸν Γρανικὸν διαβεβηκῶς ἐκεῖνον, ἐμβάλλει τῷ ρεύματι σὺν ἱλαῖς ἰπτέων τρισκαίδεκα καὶ πρὸς ἐναντία βέλη καὶ τόπους ἀπορρῶγας ὅπλοις καταπεφραγμένους καὶ ἵπποις ἐλαύνων, καὶ διὰ ρεύματος παραφέροντος καὶ περικλύζοντος, ἔδοξε μανικῶς καὶ πρὸς ἀπόνοιαν μᾶλλον ἢ γνώμῃ στρατηγεῖν. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐμφῶς

eta Durisek dio bakarrik 30 egunerako janaria zuela, baina Onesikritok dio 200 talento maileguz hartu zituela. Baina, nahiz eta hain baliabide gutxi eta urriarekin abiatu, ez zen itsasontzira igo adiskideen egoera aztertu eta batari soro bat, beste bati herrixka bat, eta besteari etxe-multzo baten edo portu baten mozkinak eman arte. Ia errege-ondasun guztiak xahutu eta banatu zituenean, Perdikasek esan zion: «Errege, zer uzten duzu zeuretzat?», eta hark «Itxaropenak» erantzun zionean, esan zion: «Kanpaina militarreara zurekin goazenok ere zurekin partekatuko ditugu, bada, itxaropen horiek». Eta Perdikasek berari emandako ondasuna itzuli egin zion, eta gainerako lagunetako batzuek horixe bera egin zuten. Baina zerbait hartu zutenak eta eskatu zutenak gogotsu asebeste zituen, eta Mazedoniako ondasun gehienak horrela banatuz xahutu zituen. Horrelako oldarrarekin eta gogo-jarrerarekin zeharkatu zuen Helesponto. Troiara igo zen, bertan Ateneari eskaintza egin zion eta heroiei libazioak; eta Akilesen hilarria olioaz igurtzi eta, ohitura den bezala, adiskideekin batera biluzik lasterka egin ondoren, koroatu zuen, Akilesi zorionak emanez, bizi zenean lagun fidagarria zoriz eduki zuelako, eta hil ondoren mezulari handia¹⁹. Hiriaren ingurumariak ikusten zebilela, batek galdetu zion Alexandroren²⁰ lira ikusi nahi ote zuen, eta hark esan zion lira hura ez zitzaiola batere axola, Akilesena bilatzen ari zela, gizon onen ekintza loriatsuak kantatzen zituen lira hura.

16. Garai horretan Darioren jeneralek indar handiak bildu eta Graniko ibaiaren ibian formazioan eratuak zituzten, eta agian han bertan egin beharko zen borroka sarreragatik eta botereagatik, Asiako sarrera zelako; gehienak ibaiaren sakoneraren eta beste aldeko ertz maldatsuen irregulartasun eta laztasunaren beldur ziren, bertatik irten behar baitziren aldi berean borrokatuz; batzuek, aldiz, hilaren ohitura gorde behar zela uste zuten (mazedoniarren erregeek desio²¹ hilean ez baitzuten armada ateratzen), baina hori konpondu zuen bigarren artemision hila sartzea aginduz; Parmenionek, berriz, ordu berantiarra zelako ez zion gehiegi arriskatzen utzi nahi, eta Alexandrok esan zuen Helesponto lotsatuko zela, hura zeharkatu ondoren, Graniko hark beldurtzen baldin bazituen; eta korrontean sartu zen 13 zaldizko-

τῇ διαβάσει καὶ κρατήσας τῶν τόπων χαλεπῶς καὶ μόλις, ὑγρῶν καὶ περισφαλῶν γενομένων διὰ τὸν πηλόν, εὐθὺς ἠναγκάζετο φύρδην μάχεσθαι καὶ κατ' ἄνδρα συμπλέκεσθαι τοῖς ἐπιφερομένοις, πρὶν εἰς τάξιν τινὰ καταστῆναι τοὺς διαβαίνοντας. Ἐνέκειντο γὰρ κραυγῇ, καὶ τοὺς ἵππους παραβάλλοντες τοῖς ἵπποις ἐχρῶντο δόρασι καὶ ξίφεσι τῶν δοράτων συντριβέντων. Ὡσαμένων δὲ πολλῶν ἐπ' αὐτὸν (ἦν δὲ τῇ πέλτῃ καὶ τοῦ κράνους τῇ χαίτῃ διαπρεπής, ἥς ἐκατέρωθεν εἰσθήκει πτερόν λευκότητι καὶ μεγέθει θαυμαστόν), ἀκοντισθεὶς μὲν ὑπὸ τὴν ὑποπτυχίδα τοῦ θώρακος οὐκ ἐτρώθη, Ροισάκου δὲ καὶ Σπιθριδάτου τῶν στρατηγῶν προσφερομένων ἅμα, τὸν μὲν ἐκκλίνας, Ροισάκη δὲ προεμβάλων τεθωρακισμένῳ τὸ δόρυ καὶ κατακλάσας, οὕτως ἐπὶ τὸ ἐγχειρίδιον ὥρμησε. Συμπεπτωκότων δ' αὐτῶν, ὁ Σπιθριδάτης ὑποστήσας ἐκ πλαγίων τὸν ἵππον καὶ μετὰ σπουδῆς συνεξαναστάς, κοπίδι βαρβαρικῇ κατήνεγκε, καὶ τὸν μὲν λόφον ἀπέρραξε μετὰ θατέρου πτεροῦ, τὸ δὲ κράνος πρὸς τὴν πληγὴν ἀκριβῶς καὶ μόλις ἀντέσχευ, ὥστε τῶν πρώτων ψαῦσαι τριχῶν τὴν πτέρυγα τῆς κοπίδος. Ἐτέραν δὲ τὸν Σπιθριδάτην πάλιν ἐπαιρόμενον ἔφθασε Κλείτος ὁ μέλας τῷ ξυστῷ διελάσας μέσον· ὁμοῦ δὲ καὶ Ροισάκης ἔπεσεν, ὑπ' Ἀλεξάνδρου ξίφει πληγείς. Ἐν τούτῳ δὲ κινδύνου καὶ ἀγῶνος οὐσης τῆς ἵππομαχίας, ἥ τε φάλαγξ διέβαινε τῶν Μακεδόνων, καὶ συνῆγον αἱ πεζαὶ δυνάμεις. Οὐ μὴν ὑπέστησαν εὐρώστως οὐδὲ πολὺν χρόνον, ἀλλ' ἔφυγον τραπόμενοι πλὴν τῶν μισθοφόρων Ἑλλήνων· οὗτοι δὲ πρὸς τινι λόφῳ συστάντες, ἤτουν τὰ πιστὰ τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ δὲ θυμῷ μᾶλλον ἢ λογισμῷ πρῶτος ἐμβάλων, τὸν θ' ἵππον ἀποβάλλει ξίφει πληγέντα διὰ τῶν πλευρῶν (ἦν δ' ἕτερος, οὐχ ὁ Βουκεφάλας), καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἀποθανόντων καὶ τραυματισθέντων ἐκεῖ συνέβη κινδυνεῦσαι καὶ πεσεῖν, πρὸς ἀνθρώπους ἀπεγνωκότας καὶ μαχίμους συμπλεκομένους. Λέγονται δὲ πεζοὶ μὲν δισμύριοι τῶν βαρβάρων, ἵππεῖς δὲ δισχίλιοι πεντακόσιοι πεσεῖν. Τῶν δὲ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον Ἀριστόβουλος φησι τέσσαρας καὶ τριάκοντα νεκροὺς γενέσθαι τοὺς πάντας, ὧν ἐννέα πεζοὺς εἶναι. Τούτων μὲν οὖν ἐκέλευσεν εἰκόνας ἀνασταθῆναι χαλκᾶς, ἃς Λύσιππος εἰργάσατο. Κοινούμενος δὲ τὴν νίκην τοῖς Ἕλλησιν, ἰδίᾳ

eskuadroirekin; eta kontrako geziei aurre eginez eta armekin eta zaldiekin batera babestutako toki malkartsuetaruntz aurrera eginez, eta bera inguratu eta herrestatzen zuen korronte bat zeharkatuz, bere estrategiak eroa eta zoroa zirudien gehiago zentzuzkoa baino. Baina ez zen hala izan; zeharkaldiaz konbentziturik, eta tokia nekez eta ozta-ozta menderatuta, lokatzagatik bustita eta irristakor baitzegoen, hasieran anabasan borrokatu behar izan zuen eta erasotzen zietenekin banakako borrokan lotu, azkenik zeharkatu zutenak formazio batean eratu baino lehen. Buila batean etortzen baitzitzaizkien gainera, eta zaldia zaldien kontra botatzen zituzten, eta lantzak erabiltzen zituzten, eta lantzak hausten zirenean, ezpatak. Asko Alexandroren aurka oldartu ziren (deigarria baitzen ezkutuagatik, baita kaskoaren mototsagatik ere, zuritasunaz eta tamainaz miresgarria zen luma banarekin bi aldeetan), eta korazaren zirrikituaren azpitik gezi batek jo zuen, baina ez zuen zauritu; Resakes eta Espitridates jeneralak batera oldartu zitzaizkion, baina Alexandrok azken hau saihestu zuen eta korazadun Resakesi lantza bota zion eta hautsi zuen, eta ondorioz ezpata hartu zuen. Elkarrekin borrokan lotu zirenean, Espitridates zaldia zeharka jarritz eta indarrez altxatuz, ezpata barbaroaz jo zuen eta mototsa bi lumekin batera erauzi zion, baina kaskoak erabat eta nekez eutsi zion kolpeari, ezpataren ahoak ile-puntak ukitzeraino. Eta Espitridates berriro kolpatzeko altxatzen ari zenean, Klitos beltza aurreratu zitzaion lantzaz erditik zeharkatuz; Resakes ere aldi berean erori zen, Alexandrok ezpataz jota. Zaldizko-bataila arrisku eta borroka horretan zegoela, mazedoniarren falangeak ibaia zeharkatu zuen eta bi infanteriak elkartu ziren. Persiarrek ez zioten ez indar handiz ez denbora luzez aurre egin, aitzitik, itzuli eta ihes egin zuten, mertzenario grekoek izan ezik; horiek, muino batean bildurik, Alexandrori bermea eskatzen zioten. Baina Alexandro aurrea oldartu zitzaian, sentimenduak eraginda arrazoiketak baino gehiago, eta zaldia galdu zuen (ez Buzefalo, beste bat baizik), ezpata batek saihetsetan jota, eta hildako eta zauritu gehienak han sartu ziren arriskuan eta hil ere bai, etsitako gizonekin eta gerran eskarmentudunekin lotu zirelako borrokan. Barbaroen artean 20.000 soldadu eta 2.500 zaldizko hil omen ziren. Aristobulok dio Alexandroren inguruko artean gorpu guztiak

μὲν τοῖς Ἀθηναίοις ἔπεμψε τῶν αἰχμαλώτων τριακοσίας ἀσπίδας, κοινῇ δὲ τοῖς ἄλλοις λαφύροις ἐκέλευσεν ἐπιγράψαι φιλοτιμοτάτην ἐπιγραφὴν· «Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου καὶ οἱ Ἕλληνες πλὴν Λακεδαιμονίων ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων». Ἐκπώματα δὲ καὶ πορφύρας καὶ ὅσα τοιαῦτα τῶν Περσικῶν ἔλαβε, πάντα τῇ μητρὶ πλὴν ὀλίγων ἔπεμψεν.

[17] Οὗτος ὁ ἀγὼν μεγάλην εὐθὺς ἐποίησε τῶν πραγμάτων μεταβολὴν πρὸς Ἀλέξανδρον, ὥστε καὶ Σάρδεις, τὸ πρόσχημα τῆς ἐπὶ θαλάσῃ τῶν βαρβάρων ἡγεμονίας, παραλαβεῖν καὶ ἄλλα προστίθεσθαι. Μόνη δ' Ἀλικαρνασσὸς ἀντέστη καὶ Μίλητος, ἃς ἐλὼν κατὰ κράτος καὶ τὰ περὶ αὐτὰς πάντα χειρῳσάμενος, ἀμφίβολος ἦν πρὸς τὰ λοιπὰ τῇ γνώμῃ. Καὶ πολλάκις μὲν ἔσπευδε Δαρείῳ συμπεσὼν ἀποκινδυνεῦσαι περὶ τῶν ὅλων, πολλάκις δὲ τοῖς ἐπὶ θαλάσῃ πράγμασι καὶ χρήμασι διενοεῖτο πρῶτον οἷον ἐνασκήσας καὶ ῥώσας αὐτόν, οὕτως ἀναβαίνειν ἐπ' ἐκείνον.

Ἦστι δὲ τῆς Λυκίας κρήνη παρὰ τὴν Ξανθίων πόλιν, ἧς τότε λέγουσιν αὐτομάτως περιτραπείσης καὶ ὑπερβαλούσης ἐκ βυθοῦ δέλτον ἐκπεσεῖν χαλκὴν, τύπους ἔχουσαν ἀρχαίων γραμμάτων, ἐν οἷς ἐδηλοῦτο παύσεσθαι τὴν Περσῶν ἀρχὴν ὑφ' Ἑλλήνων καταλυθεῖσαν. Τούτοις ἐπαρθείς, ἡπέιγετο τὴν παραλίαν ἀνακαθήρασθαι μέχρι τῆς Φοινίκης καὶ Κιλικίας. Ἡ δὲ τῆς Παμφυλίας παραδρομὴ πολλοῖς γέγονε τῶν ἱστορικῶν ὑπόθεσις γραφικὴ πρὸς ἐκπληξιν καὶ ὄγκον, ὡς θεῖα τινὶ τύχῃ παραχωρήσασαν Ἀλεξάνδρῳ τὴν θάλασσαν, ἄλλως αἰεὶ τραχείαν ἐκ πελάγους προσφερομένην, σπανίως δὲ ποτε λεπτοὺς καὶ περηγεῖς ὑπὸ τὰ κρημνώδη καὶ παρερρωγότα τῆς ὀρεινῆς πάγους διακαλύπτουσιν. Δηλοῖ δὲ καὶ Μένανδρος, ἐν κωμῳδίᾳ παίζων πρὸς τὸ παράδοξον·

ὡς Ἀλεξανδρῶδες ἤδη τοῦτο· κἂν ζητῶ τινα,

αὐτόματος οὗτος παρέσται· κἂν διελθεῖν δηλαδὴ

διὰ θαλάσσης δέη τόπον τιν', οὗτος ἔσται μοι βατός.

αὐτὸς δ' Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς οὐδὲν τοιοῦτον τερατευσάμενος, ὁδοποιῆσαί φησι τὴν λεγομένην Κλίμακα

34 izan zirela, horietatik 9 oinezko. Horien brontzezko estatuak ezartzea agindu zuen, eta Lisipok egin zituen. Garaipenaren berri bidali zien grekoei, baina atenastarrei hark berak bidali zizkien gerra-presoen 300 ezkutu, eta gainerako harrapakinetan idazkun handinahi hau idaztea agindu zuen: «Filiporen seme Alexandrok eta grekoek, Lazedemoniarrek izan ezik, Asian bizi diren barbaroengandik harrapatuta». Persiarrengandik hartu zituen edalontziak, purpurazko jantziak eta horrelako guztiak amari bidali zizkion, gutxi batzuk izan ezik.

17. Borroka horrek berehala ekarri zuen Alexandroren aldeko aldaketa handia egoeran, Sardes ere harrapatzeraino, barbaroen hiri nagusia zena itsasoa menderatzeko, eta besteak ere gehitzeraino. Halikarnasok eta Miletok bakarrik egin zioten aurre; baina Alexandrok inguruko lurraldeak menderatu zituen, eta ondoren bi hiri horiek ere indarrez harrapatu zituen; zalantzan zegoen gainerako aferen inguruan, eta sarri presa zuen Dariorekin borrokan lotzeko eta dena batera arriskatzeko; baina maiz, itsasoko aferengatik eta auziengatik, pentsatzen zuen haren aurka joan behar zuela aurrenik ahalik eta gehien trebatu eta indartu ondoren. Badago Lizian, Xanto hiriaren ondoan, iturri bat, orduan berez atzera isurtzen hasi omen zena eta, gainezka eginez, hondotik brontzezko taula bat kanpora bota omen zuena, antzinako letrak zizelatuak zituena, persiarren boterea greziarrek suntsitua amaituko zela azaltzen zutenak. Horrek berotuta, Fenizia eta Ziliziarainoko kostaldea garbitzeko presa hartu zuen. Historiagile ugarirentzat, Panfiliarako bere itsas zeharkaldia oinarri grafiko bihurtu da harridura eta gehiegikeriak kontatzeko, esaten baita jainkozko zori batez itsasoa Alexandroren aurretik erretiratu zela, batez ere itsas zabaletik hurbilduz gero beti gogorra delako eta bere arroka malkartsu eta hautsiaren harkaitz zorrotz eta durunditsuak gutxitan erakusten dituelako. Menandrok²² hori ere erakusten du, komedia batean, paradoxa honekin jolasten baitu:

Hori jada hain Alexandroren modukoa da: norbaiten bila baldin banabil,

berez etortzen da hori; eta toki bat

καὶ διελθεῖν ὁρμήσας ἐκ Φασηλίδος. Διὸ καὶ πλείονας ἡμέρας ἐν τῇ πόλει διέτριψεν· ἐν αἷς καὶ Θεοδέκτου τεθνηκότος (ἦν δὲ Φασηλίτης) ἰδὼν εἰκόνα {ἀνα}κειμένην ἐν ἀγορᾷ, μετὰ δεῖπνον ἐπεκώμασε μεθύων καὶ τῶν στεφάνων ἐπέρριψε πολλούς, οὐκ ἄχαριν ἀποδιδούς ἐν παιδιᾷ τιμὴν τῇ γενομένην δι' Ἀριστοτέλην καὶ φιλοσοφίαν ὁμιλίᾳ πρὸς τὸν ἄνδρα.

[18] Μετὰ ταῦτα Πισιδῶν τε τοὺς ἀντιστάντας ἤρει καὶ Φρυγίαν ἐχειροῦτο· καὶ Γόρδιον πόλιν, ἐστίαν Μίδου τοῦ παλαιοῦ γενέσθαι λεγομένην, παραλαβὼν, τὴν θρυλουμένην ἄμαξαν εἶδε, φλοιῷ κρανεΐας ἐνδεδεμένην, καὶ λόγον ἐπ' αὐτῇ πιστευόμενον ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἤκουσεν, ὡς τῷ λύσαντι τὸν δεσμὸν εἵμαρται βασιλεῖ γενέσθαι τῆς οἰκουμένης. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ φασι, τῶν δεσμῶν τυφλὰς ἐχόντων τὰς ἀρχὰς καὶ δι' ἀλλήλων πολλάκις σκολιοῖς ἐλιγμοῖς ὑποφερομένων, τὸν Ἀλέξανδρον ἀμηχανοῦντα λῦσαι, διατεμεῖν τῇ μαχαίρᾳ τὸ σὺναμμα, καὶ πολλὰς ἐξ αὐτοῦ κοπέντος ἀρχὰς φανῆναι. Ἀριστόβουλος δὲ καὶ πάνυ λέγει ῥαδίαν αὐτῷ γενέσθαι τὴν λύσιν, ἐξελόντι τοῦ ῥυμοῦ τὸν ἕστορα καλούμενον, ᾧ συνέχετο τὸ ζυγὸδεσμον, εἰθ' οὕτως ὑφέλκύσαντι τὸν ζυγόν.

Ἐντεῦθεν Παφλαγόνας τε καὶ Καππαδόκας προσαγαγόμενος, καὶ τὴν Μέμνονος ἀκούσας τελευτήν, ὃς τῶν ἐπὶ θαλάττῃ Δαρείου στρατηγῶν ἐπίδοξος ἦν Ἀλεξάνδρῳ πολλὰ πράγματα καὶ μυρίας ἀντιλήψεις καὶ ἀσχολίας παρέξειν, ἐπερρώσθη πρὸς τὴν ἄνω στρατείαν μάλλον.

Ἦδη δὲ καὶ Δαρεῖος ἐκ Σούσων κατέβαινεν, ἐπαιρόμενός τε τῷ πλήθει τῆς δυνάμεως (ἐξήκοντα γὰρ ἦγε μυριάδας στρατοῦ), καὶ τινος ὀνείρου θαρρύνοντος αὐτόν, ὃν οἱ μάγοι πρὸς χάριν ἐξηγοῦντο μάλλον ἢ κατὰ τὸ εἶκός. Ἔδοξε γὰρ πυρὶ νέμεσθαι πολλῷ τὴν Μακεδόνων φάλαγγα, τὸν δ' Ἀλέξανδρον ἔχοντα στολήν, ἣν αὐτὸς ἐφόρει πρότερον ἀστάνδης ὢν βασιλέως, ὑπηρετεῖν αὐτῷ παρελθόντα δ' εἰς τὸ τοῦ Βήλου τέμενος, ἀφανῆ γενέσθαι. Διὰ τούτων ὡς ἔοικεν ὑπεδηλοῦτο παρὰ τοῦ θεοῦ λαμπρὰ μὲν γενήσεσθαι καὶ περιφανῆ τὰ τῶν Μακεδόνων, Ἀλέξανδρον δὲ τῆς μὲν Ἀσίας κρατήσειν, ὥσπερ ἐκράτησε Δαρεῖος, ἐξ ἀστάνδου βασιλεὺς γενόμενος, ταχὺ δὲ σὺν δόξῃ τὸν βίον ἀπολείπειν.

itsasoz zeharkatu behar badut, ibiltzeko modukoa izango da niretzat.

Alexandrok bere gutunetan ez du horrelako miraririk kontatzen, aitzitik, Eskailera izeneko mendikatean zehar bidea egin eta Faselidetik abiatuta zeharkatu zuela dio. Horregatik egun gehiago igaro zituen hirian; egun horietan Teodokto zenduaren (Faselidekoa zen) estatua ikusi zuen plazan ezarria. Behin afaria ospatu ondoren, mozkorturik, koroa asko bota zizkion gainera, jolasean esker oneko ohorea emateko, Aristotelesen eta filosoifiaren bidez gizon horrekin eduki zuen harremanagatik.

18. Horren ondoren, altxatu zitzaizkion pisidiarrak menperatu zituen eta frigia harrapatu zuen; antzinako Midasen bizilekua izan omen zen Gordio hiria hartuta, zuhandor-hariz lotutako gurdi ospetsua ikusi zuen, eta barbaroek sinesten duten gurdi horren inguruko istorioa entzun zuen, alegia, lotura hori askatzen zuenaren patua zela munduko errege bihurtzea. Gehienek diote loturen muturrak ezkutuan zeudela eta bira bihurri askoren bidez elkarren azpitik sartuak, eta Alexandrok, nola askatu asmatu ezinik, aitzotz ebaki zuela korapiloa, eta ebaki ondoren mutur ugari agertu zirela. Aristobulok ere dioenez, Alexandrori oso erraza gertatu zitzaion askatzea, pertikaren larako izenekoa erauziz, uztarriaren loturari eusten dion zatia alegia, eta horrela, ondoren, uztarria azpitik atereaz.

Ordutik aurrera paflagoniarrak eta kapadoziarrak bere aldera erakarri zituen, eta Memnonen heriotzaren berri entzun zuen; Memnon Darioren itsasertzeko jeneral ospetsua zen, eta Alexandrori arazo asko, milaka harrapaketak eta zailtasunak eragin zizkion; Memnon horren heriotzaren ondorioz, Alexandrok kemen gehiago hartu zuen barrualdeko kanpainarako.

Eta Dario ordurako Susatik jaisten ari zen eta bere indarren kopuruak adorea ematen zion (600.000 soldadu²³ baitzeramatzan), eta amets batek eman zion kementa, magoek atsegin emateko moduan azaldu baitzioten amets hori, logikaren arabera baino gehiago. Izan ere, mazedoniarren falangea su handiak inguratuta ikustea iruditu zitzaion, eta Alexandro ere ikusi zuen berak lehenago erregeren mezularia zenean zeraman jantzia eramaten

[19] Ἦτι δὲ μάλλον ἐθάρρησε καταγνοὺς δειλίαν Ἀλεξάνδρου, πολὺν χρόνον ἐν Κιλικίᾳ διατρίψαντος. Ἦν δ' ἡ διατριβὴ διὰ νόσον, ἣν οἱ μὲν ἐκ κόπων, οἱ δ' ἐν τῷ τοῦ Κύδνου ρεύματι λουσαμένῳ καὶ καταπαγέντι προσπεσεῖν λέγουσι. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων ἰατρῶν οὐδεὶς ἐθάρρει βοηθεῖν, ἀλλὰ τὸν κίνδυνον οἰόμενοι πάσης ἰσχυρότερον εἶναι βοηθείας, ἐφοβοῦντο τὴν ἐκ τοῦ σφαλῆναι διαβολὴν πρὸς τοὺς Μακεδόνας· Φίλιππος δ' ὁ Ἀκαρνὰν μοχθηρὰ μὲν ἑώρα τὰ περὶ αὐτὸν ὄντα, τῇ δὲ φιλίᾳ πιστεύων, καὶ δεινὸν ἡγούμενος εἰ κινδυνεύοντι μὴ συγκινδυνεύσει, μέχρι τῆς ἐσχάτης πείρας βοηθῶν καὶ παραβαλλόμενος, ἐπεχείρησε φαρμακείᾳ καὶ συνέπεισεν αὐτὸν ὑπομῆναι καὶ πιεῖν, σπεύδοντα ῥωσθῆναι πρὸς τὸν πόλεμον. Ἐν τούτῳ δὲ Παρμενίων ἔπεμψεν ἐπιστολὴν ἀπὸ στρατοπέδου, διακελευόμενος αὐτῷ φυλάξασθαι τὸν Φίλιππον, ὡς ὑπὸ Δαρείου πεπεισμένον ἐπὶ δωρεαῖς μεγάλαις καὶ γάμῳ θυγατρὸς ἀνελεῖν Ἀλέξανδρον. Ὁ δὲ τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνοὺς καὶ μηδενὶ δείξας τῶν φίλων ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιον ὑπέθηκεν. Ὡς δὲ τοῦ καιροῦ παρόντος εἰσῆλθε μετὰ τῶν ἐταίρων ὁ Φίλιππος, τὸ φάρμακον ἐν κύλικι κομίζων, ἐκείνῳ μὲν ἐπέδωκε τὴν ἐπιστολὴν, αὐτὸς δὲ τὸ φάρμακον ἐδέξατο προθύμως καὶ ἀνυπόπτως, ὥστε θαυμαστὴν καὶ θεατρικὴν τὴν ὄψιν εἶναι, τοῦ μὲν ἀναγινώσκοντος, τοῦ δὲ πίνοντος, εἶθ' ἅμα πρὸς ἀλλήλους ἀποβλεπόντων οὐχ ὁμοίως, ἀλλὰ τοῦ μὲν Ἀλεξάνδρου φαιδρῷ τῷ προσώπῳ καὶ διακεχυμένῳ τὴν πρὸς τὸν Φίλιππον εὐμένειαν καὶ πίστιν ἀποφαίνοντος, ἐκείνου δὲ πρὸς τὴν διαβολὴν ἐξισταμένου, καὶ ποτὲ μὲν θεοκλυτοῦντος καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνοντος τὰς χεῖρας, ποτὲ δὲ τῇ κλίνῃ περιπίπτοντος καὶ παρακαλοῦντος τὸν Ἀλέξανδρον εὐθυμεῖν καὶ προσέχειν αὐτῷ. Τὸ γὰρ φάρμακον ἐν ἀρχῇ κρατῆσαν τοῦ σώματος οἷον ἀπέωσε καὶ κατέδυσεν εἰς βάθος τὴν δύναμιν, ὥστε καὶ φωνὴν ἐπιλιπεῖν καὶ τὰ περὶ τὴν αἴσθησιν ἀσαφῆ καὶ μικρὰ κομιδῇ γενέσθαι, λιποθυμίας ἐπιτεσούσης. Οὐ μὴν ἀλλὰ ταχέως ἀναληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καὶ ῥαῖσας, αὐτὸν ἐπέδειξε τοῖς Μακεδόσιν· οὐ γὰρ ἐπαύοντο πρὶν ἰδεῖν τὸν Ἀλέξανδρον ἀθυμοῦντες.

[20] Ἦν δέ τις ἐν τῷ Δαρείου στρατῷ πεφευγὼς ἐκ Μακεδονίας ἀνὴρ Μακεδὼν, Ἀμύντας, οὐκ ἄπειρος τῆς Ἀλεξάνδρου φύσεως.

zuela eta berari zerbitzatzen ziola, eta Beloko gune sakratura pasatu ondoren desagertzen zela. Antza denez, amets horren bidez jainkoak erakusten zuen mazedoniarren egoera distiratsua eta ospetsua izango zela, eta Alexandro Asian nagusi izango zela, Dario izan zen bezalaxe mezulari izatetik²⁴ errege izatera pasatu zenean, eta Alexandrok bizia laster utziko zuela ospe handiarekin.

19. Are adore gehiago hartu zuen Alexandrok Zilizian denbora luze igarotzea koldarkeriatzat jo zuenean. Baina denbora igarotze hori gaixotasunagatik izan zen, batzuen esanetan akiduratik etorri zitzaiona, beste batzuen esanetan, berriz, Kidno ibaiaren korrontean bainatu eta hoztetik. Gainerako sendagileetako inor ez zen, bada, laguntzera ausartzen, arriskua edozein laguntza baino indartsuagoa zela uste zutelako, eta beldur ziren, porrot eginez gero, mazedoniarrek errua egotziko zietela; baina Filipo akarnaniarra, haren egoera txarra zela ikusi bazuen ere, beren laguntasunean fidatu zen; eta arriskuan zegoenarekin batera arriskua ez hartzea itsusitzat jo zuen, eta laguntzen azken saiakeraraino bere burua ere arriskuan jarri zuen eta botika batekin saiatu zen, eta egoera jasateko eta edateko konbentzitu zuen Alexandro eta gerrarako indarrak hartzera presatu zuen. Orduan Parmenionek mezu bat bidali zion kanpamentutik, Filiporekin kontuz ibiltzeko aholkatuz, Dariok opari handiekin eta bere alaba batekin ezkontzearekin Alexandro hiltzeko konbentzitu zuelakoan. Baina Alexandrok, mezua irakurri eta lagunetako inori erakutsi gabe, burukoaren azpian jarri zuen. Mementoa heldu eta Filipo, botika kopa batean ekarriz, adiskideekin sartu zenean, mezua eman zion eta berak botika hartu zuen gogoz eta susmo txarrik gabe; horrela, ikuskizuna harrigarri eta teatrala izan zen, bata irakurtzen eta bestea edaten ari baitziren; ondoren, elkarri begiratu zioten, baina ez modu berean; aitzitik, Alexandrok bere aurpegi argi eta distiratsuarekin Filiporenganako onberatasuna eta konfiantza erakusten zuen; hark, berriz, salaketak aztoratuta, batzuetan jainkoei laguntza eskatu eta eskuak zerurantz luzatzen zituen, besteetan ohera makurtzen zen eta Alexandro animatzen zuen adore eduki eta beraz fidatzera. Izan ere, botikak hasieran gorputza hartu zuen,

Οὗτος ὠρμημένον ἰδὼν Δαρεῖον εἶσω τῶν στενῶν βαδίζειν ἐπ’ Ἀλέξανδρον, ἐδεῖτο κατὰ χώραν ὑπομένειν ἐν πλάτος ἔχουσι πεδίοις καὶ ἀναπεπταμένοις, πρὸς ἐλάττονας πλήθει τοσοῦτω διαμαχούμενον. Ἀποκρινάμενου δὲ Δαρείου δεδιέναι μὴ φθάσωσιν αὐτὸν ἀποδράντες οἱ πολέμιοι καὶ διαφυγῶν Ἀλέξανδρος, «ἀλλὰ τούτου γ’» εἶπεν «ὦ βασιλεῦ χάριν θάρρει· βαδιῖται γὰρ ἐκεῖνος ἐπὶ σέ, καὶ σχεδὸν ἤδη βαδίζει». Ταῦτα λέγων Ἀμύντας οὐκ ἔπειθεν, ἀλλ’ ἀναστὰς ἐπορεύετο Δαρεῖος εἰς Κιλικίαν, ἅμα δ’ Ἀλέξανδρος εἰς Συρίαν ἐπ’ ἐκείνον. Ἐν δὲ τῇ νυκτὶ διαμαρτόντες ἀλλήλων, αὐθις ἀνέστρεφον, Ἀλέξανδρος μὲν ἠδόμενός τε τῇ συντυχίᾳ καὶ σπεύδων ἀπαντῆσαι περὶ τὰ στενά, Δαρεῖος δὲ τὴν προτέραν ἀναλαβεῖν στρατοπεδεῖαν καὶ τῶν στενῶν ἐξελῖξαι τὴν δύναμιν. Ἦδη γὰρ ἐγνώκει παρὰ τὸ συμφέρον ἐμβεβληκῶς ἑαυτὸν εἰς χωρία θαλάττη καὶ ὄρεσι καὶ ποταμῶ δια μέσου ῥέοντι τῷ Πινάρῳ δύσιππα καὶ διεσπασμένα πολλαχοῦ καὶ πρὸς τῆς ὀλιγότητος τῶν πολεμίων ἔχοντα τὴν θέσιν. Ἀλέξανδρῳ δὲ τὸν μὲν τόπον ἢ τύχῃ παρέσχεν, ἐστρατήγησε δὲ τῶν ἀπὸ τῆς τύχης ὑπαρχόντων πρὸς τὸ νικῆσαι βέλτιον, ὅς γε τοσοῦτω πλήθει τῶν βαρβάρων λειπόμενος, ἐκείνοις μὲν οὐ παρέσχε κύκλωσιν, αὐτὸς δὲ τῷ δεξιῷ τὸ εὐώνυμον ὑπερβαλὼν καὶ γενόμενος κατὰ κέρας, φυγὴν ἐποίησε τῶν καθ’ αὐτὸν βαρβάρων, ἐν πρώτοις ἀγωνιζόμενος, ὥστε τρωθῆναι ξίφει τὸν μηρόν, ὡς μὲν Χάρης φησὶν ὑπὸ Δαρείου (συμπεσεῖν γὰρ αὐτοὺς εἰς χεῖρας)· Ἀλέξανδρος δὲ περὶ τῆς μάχης ἐπιστέλλων τοῖς περὶ τὸν Ἀντίπατρον οὐκ εἶρηκεν ὅστις ἦν ὁ τρώσας, ὅτι δὲ τρωθείη τὸν μηρόν ἐγχειριδίῳ, δυσχερὲς δ’ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ τραύματος συμβαίη, γέγραφε. Νικήσας δὲ λαμπρῶς καὶ καταβαλὼν ὑπὲρ ἔνδεκα μυριάδας τῶν πολεμίων, Δαρεῖον μὲν οὐχ εἶλε, τέτταρας σταδίους ἢ πέντε προλαβόντα τῇ φυγῇ, τὸ δ’ ἄρμα καὶ τὸ τόξον αὐτοῦ λαβὼν ἐπανήλθε· καὶ κατέλαβε τοὺς Μακεδόνας τὸν μὲν ἄλλον πλοῦτον ἐκ τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοπέδου φέροντας καὶ ἄγοντας, ὑπερβάλλοντα πλήθει, καίπερ εὐζώνων πρὸς τὴν μάχην παραγενομένων καὶ τὰ πλεῖστα τῆς ἀποσκευῆς ἐν Δαμασκῷ καταλιπόντων, τὴν δὲ Δαρείου σκηνὴν ἐξηρηκότας ἐκείνῳ, θεραπειάς τε λαμπράς καὶ παρασκευῆς καὶ χρημάτων πολλῶν γέμουσαν. Εὐθύς οὖν ἀποδυσάμενος τὰ ὄπλα πρὸς τὸ λουτρον ἐβάδιζεν εἰπών· «ἴωμεν ἀπολουσόμενοι τὸν ἀπὸ τῆς

indarra kendu eta sakon murgilaraziz, ahotsak alde egin eta zentzumenak erabat lausotu eta murrizteraino, konortea galduz. Baina Filiporen eraginez azkar sendatu eta suspertu ondoren, bere burua mazedoniarrei erakutsi zien, Alexandro ikusi arte ez baitzitzaien kezka joango.

20. Darioren armadan bazen Mazedoniatik erbesteratutako bat, Amintas, Alexandroren izaera ezagutzen zuena. Horrek, Dario Alexandroren aurka joateko estugunetan sartzera zihoala ikusirik, lurralde horretan jarraitzeko eskatu zion, zabaltasuna zuten lautada irekietan, hain soldadu kopuru handiarekin soldadu gutxiagoren aurka borrokatu behar zuenez. Eta Dariok erantzun zionean beldur zela etsaiek eta Alexandrok ez ote zioten aurrea hartuko korrika ihes eginez, hark esan zion: «Alde horretatik lasai egon zaitez, errege, hura etorriko baita zure aurka, eta segur aski badator». Baina Amintasek ez zuen Dario esaldi horrekin konbentzitu, aitzitik, Dariok kanpamentua jaso zuen eta Ziliziaira joan zen, Alexandro aldi berean haren aurka Siriara zihoan bitartean. Eta gau hartan bien erruagatik ez zuten elkar topatu, eta atzera itzuli ziren, Alexandro pozik egokieragatik, estugunetan harekin topatzeko irrikitan, eta Dario lehengo kanpamentua berreskuratu eta bere indarrak estugunetatik atera nahian. Ordurako konturatu baitzen itsasoak, mendiek eta erditik zihoan Pinaro ibaiak alde askotatik zatitzen zituzten lurraldeetan sartu zela bere kalterako, eta zalditeriaarentzat lurralde txarrak zirela, eta kokaleku hura hobia zela etsaien urritasunarentzat. Zoriak eman zion toki hura Alexandrori, baina berak erabili zuen estrategia hobia garaitzeko zoriak emandako baldintzak erabiliz; barbaroek baino askoz soldadu gutxiago edukita ere, ez zien inguratzeko aukerarik eman, aitzitik, bere eskuin aldeaz haren esker aldea inguratuta, bere aurreko barbaroei ihesa eragin zien, aurreko lerroan borrokatuz, eta izterrean ezpata-zauri bat jaso zuen, Karesen esanetan Dariok eraginda (elkarrekin borrokatu baitziren); baina Alexandrok Antipatroren ingurukoei batailari buruz idatzi zienean ez zuen esan nork zauritu zuen; aitzitik, batek izterrean zauritu zuela idatzi zuen, eta zauriaren eraginez ez zitzaizola ezer txarrik gertatu. Garaipen distiratsua lortu eta 110.000 etsai hil zituen, baina Dario ez zuen harrapatu,

μάχης ἰδρῶτα τῷ Δαρείου λουτρῷ». Καί τις τῶν ἐταίρων «μὰ τὸν Δία» εἶπεν, «ἀλλὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ· τὰ γὰρ τῶν ἡττωμένων εἶναι τε δεῖ καὶ προσαγορεύεσθαι τοῦ κρατοῦντος». Ὡς δ' εἶδε μὲν ὄλκια καὶ κρῶσσους καὶ πυέλους καὶ ἀλαβάστρους, πάντα χρυσοῦ, διησκημένα περιπτῶς, ᾧ δῶδαι δὲ θεσπέσιον οἶον ὑπ' ἀρωμάτων καὶ μύρων ὁ οἶκος, ἐκ δὲ τούτου παρῆλθεν εἰς σκηνὴν ὕψει τε καὶ μεγέθει καὶ τῷ περὶ τὴν στρωμνὴν καὶ τὰς τραπέζας καὶ τὸ δεῖπνον αὐτὸ κόσμῳ θαύματος ἄξιαν, διαβλέψας πρὸς τοὺς ἐταίρους, «τοῦτ' ἦν ὡς ἔοικεν» ἔφη «τὸ βασιλεύειν».

[21] Τρεπομένῳ δὲ πρὸς τὸ δεῖπνον αὐτῷ φράζει τις ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις ἀγομένας μητέρα καὶ γυναῖκα Δαρείου καὶ θυγατέρα δύο παρθένους ἰδούσας τὸ ἄρμα καὶ τὰ τόξα κόπτεσθαι καὶ θρηνεῖν, ὡς ἀπολωλὸς ἐκείνου. Συχρὸν οὖν ἐπισχὼν χρόνον Ἀλέξανδρος, καὶ ταῖς ἐκείνων τύχαις μᾶλλον ἢ ταῖς ἑαυτοῦ συμπαθῆς γενόμενος, πέμπει Λεοννάτον, ἀπαγγεῖλαι κελεύσας ὡς οὔτε Δαρεῖος τέθνηκεν οὔτ' Ἀλέξανδρον δεδιέναι χρή· Δαρεῖῳ γὰρ ὑπὲρ ἡγεμονίας πολεμεῖν, ἐκείναις δὲ πάνθ' ὑπάρξειν ὧν καὶ Δαρεῖου βασιλεύοντος ἡξιοῦντο. Τοῦ δὲ λόγου ταῖς γυναῖξιν ἡμέρου καὶ χρηστοῦ φανέντος, ἔτι μᾶλλον τὰ τῶν ἔργων ἀπήντα φιλάνθρωπα. Θάψαι γὰρ ὅσους ἐβούλοντο Περσῶν ἔδωκεν, ἐσθῆτι καὶ κόσμῳ χρησαμέναις ἐκ τῶν λαφύρων, θεραπείας τε καὶ τιμῆς ἦν εἶχον οὐδ' ὅτιοῦν ἀφείλε, συντάξεις δὲ καὶ μείζονας ἐκαρποῦντο τῶν προτέρων. Ἡ δὲ καλλίστη καὶ βασιλικωτάτη χάρις ἦν παρ' αὐτοῦ γυναιξὶ γενναίαις καὶ σώφροσι γενομέναις αἰχμαλώτοις μὴτ' ἀκοῦσαι τι μῆθ' ὑπονοῆσαι μῆτε προσδοκῆσαι τῶν αἰσχυρῶν, ἀλλ' ὥσπερ οὐκ ἐν στρατοπέδῳ πολεμίων, ἀλλ' ἐν ἱεροῖς καὶ ἀγίοις φυλαττομένας παρθενῶσιν, ἀπόρρητον ἔχειν καὶ ἀόρατον ἐτέροις δίαταιν. Καίτοι λέγεται γε τὴν Δαρείου γυναῖκα πολὺ πασῶν τῶν βασιλίδων εὐπρεπεστάτην γενέσθαι, καθάπερ καὶ αὐτὸς Δαρεῖος ἀνδρῶν κάλλιστος καὶ μέγιστος, τὰς δὲ παῖδας ἐοικέναι τοῖς γονεῦσιν. Ἀλλ' Ἀλέξανδρος ὡς ἔοικε τοῦ νικᾶν τοὺς πολεμίους τὸ κρατεῖν ἑαυτοῦ βασιλικώτερον ἡγούμενος, οὔτε τούτων ἔθιγεν, οὔτ' ἄλλην ἔγνω γυναῖκα πρὸ γάμου πλὴν Βαρσίνης. Αὕτη δὲ μετὰ τὴν Μέμνονος τελευτὴν χήρα γενομένη, περὶ Δαμασκὸν ἐλήφθη. Παιδευμένη δὲ παιδείαν

eta lauzpabost estadioko aurea hartuta ihes egin zion, eta haren gurdi eta arkua hartuta itzuli zen; eta mazedoniarrak topatu zituen kanpamentu barbarotik gainerako aberastasunak eramaten, kopuruz ikaragarria zena, nahiz eta, fardeleria gehiena Damaskon utzita, batailara arinago etorri ziren; Darioren kanpadenda harentzat gorde zuten, zerbitzari bikainekin eta tresneria eta ondasunez beteta. Armadura erantzita zuzenean bainura joan zen esanez: «Goazen batailaren izerdia Darioren bainuan garbitzera». Eta adiskideetako batek esan zion: «Darioren bainuan ez, Zeusarren, baizik eta Alexandroren bainuan, garaituen ondasunek garailearenak izan behar baitute eta hala deituak izan behar dute». Azpilak, pegarrak, konketak eta alabastrozko ontziak ikusi zituen, denak urrezkoak, bikain apainduak, eta gelak lurrinen eta intsentsuaren usain miragarria zuen, eta hortik dendara pasatu zen, altuera eta tamainagatik, triklinio, mahai eta jateko tresnen apainduragatik mirestea merezi zuena; eta adiskideei begiratu eta esan zien: «Antza denez, hau zen errege izatea».

21. Jangelara zihoala, batek esan zion presoen artean Darioren ama, emaztea eta bi alaba ezkongabe zeudela, haren gurdi eta arkua ikusi ondoren, beren burua kolpatuz eta negarrez ari zirenak, hura hil zelakoan. Alexandrok, denbora luze itxaron ondoren eta haien zoria gehiago sentituz berea baino, Leonato bidaltzen du, Dario ez dela hil eta ez dutela Alexandroren beldur izan behar esateko aginduarekin; Dariorekin nagusitasunagatik ari zela borrokan, eta Dario errege zenean beren ustez zegokien guztia edukiko zutela. Eta hitzez gizalegezko eta onbera agertu zen, baina ekintzetan onginahiagoa gertatu zitzaien. Nahi zituzten persiar guztiak ehortzen utzi baitzien harrapakinetatik hartutako jantziak eta apaindurak erabiliz, eta zeuzkaten zerbitzari eta ohoreetatik ez zien bat bera ere kendu, eta lehen baino zerga gehiago biltzen zituzten. Hala ere, egin zien mesede ederren eta erregezkoena honako hau izan zen: emakume noble eta zentzudunak preso bihurtuak baziren ere, ezer itsusirik entzun, susmatu edo itxaron behar ez izatea, eta, etsaien kanpamentu batean egon ordez, bizimodu sekretua eta besteentzat ikusezina edukitzea, tenpluetan eta birjinen gela sakratuetan zainduta egongo balira bezala. Hala eta guztiz, Darioren emaztea erregin

Ἑλληνικὴν, καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικὴς οὖσα, καὶ πατρὸς Ἀρταβάζου γεγονότος ἐκ βασιλέως θυγατρὸς, ἐγνώσθη, Παρμενίωνος προτρεψαμένου τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς φησιν Ἀριστόβουλος, καλῆς καὶ γενναίας ἄψασθαι γυναικός. Τὰς δ' ἄλλας αἰχμαλώτους ὁρῶν ὁ Ἀλέξανδρος κάλλει καὶ μεγέθει διαφερούσας, ἔλεγε παίζων ὡς εἰσὶν ἀληθῶνες ὀμμάτων αἱ Περσίδες. Ἀντεπιδεικνύμενος δὲ πρὸς τὴν ἰδέαν τὴν ἐκείνων τὸ τῆς ἰδίας ἐγκρατείας καὶ σωφροσύνης κάλλος, ὥσπερ ἀψύχους εἰκόνας ἀγαλμάτων παρέπεμπεν.

[22] Ἐπεὶ δὲ Φιλόξενος ὁ τῶν ἐπὶ θαλάττης στρατηγὸς ἔγραψεν εἶναι παρ' αὐτῷ Θεόδωρόν τινα Ταραντῖνον, ἔχοντα παῖδας ὠνίους δύο τὴν ὄψιν ὑπερφυεῖς, καὶ πυνθανόμενος εἰ πρίηται, χαλεπῶς ἐνεγκὼν ἐβόα πολλάκις πρὸς τοὺς φίλους ἐρωτῶν, τί πώποτε Φιλόξενος αἰσχρὸν αὐτῷ συνεγνωκώς, τοιαῦτ' ὀνειδὴ προξενῶν κάθηται. Τὸν δὲ Φιλόξενον αὐτὸν ἐν ἐπιστολῇ πολλὰ λοιδορήσας ἐκέλευσεν αὐτοῖς φορτίοις τὸν Θεόδωρον εἰς τὸν ὄλεθρον ἀποστέλλειν. Ἐπέπληξε δὲ καὶ Ἄγωνι νεανικῶς γράψαντι πρὸς αὐτόν, ὅτι Κρωβύλον νεανίσκον εὐδοκιμοῦντ' ἐν Κορίνθῳ βούλεται πριάμενος ἀγαγεῖν πρὸς αὐτόν. Πυνθανόμενος δὲ μισθοφόρων τινῶν γύναια διεφθαρκέναι Δάμωνα καὶ Τιμόθεον Μακεδόνας τῶν ὑπὸ Παρμενίῳ στρατευομένων, ἔγραψε Παρμενίωνι κελεύων, ἐὰν ἐλεγχθῶσιν, ὡς θηρία ἐπὶ καταφθορᾷ τῶν ἀνθρώπων γεγονότα τιμωρησάμενον ἀποκτείνειν. Καὶ περὶ ἑαυτοῦ κατὰ λέξιν ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ γέγραπεν· «ἐγὼ γὰρ οὐχ ὅτι ἑωρακώς ἂν εὐρεθείην τὴν Δαρείου γυναῖκα ἢ βεβουλημένος ἰδεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν λεγόντων περὶ τῆς εὐμορφίας αὐτῆς προσδεδεγμένος τὸν λόγον». Ἐλεγε δὲ μάλιστα συνιέναι θνητὸς ὢν ἐκ τοῦ καθεύδειν καὶ συνουσιάζειν, ὡς ἀπὸ μιᾶς ἐγγινόμενον ἀσθενείας τῇ φύσει καὶ τὸ πονοῦν καὶ τὸ ἡδόμενον. Ἦν δὲ καὶ γαστρὸς ἐγκρατέστατος, καὶ τοῦτ' ἄλλοις τε πολλοῖς ἐδήλωσε καὶ τοῖς πρὸς Ἄδαν λεχθεῖσιν, ἦν ἐποιήσατο μητέρα καὶ Καρίας βασιλίσσαν ἀπέδειξεν. Ὡς γὰρ ἐκείνη φιλοφρονουμένη πολλὰ μὲν ὄψα καθ' ἡμέραν ἀπέστελλεν αὐτῷ καὶ πέμματα, τέλος δὲ τοὺς δοκοῦντας εἶναι δεινотάτους ὀψοποιούς καὶ ἀρτοποιούς, ἔφη τούτων μηδενὸς δεῖσθαι βελτίονας γὰρ

guztietatik ederrena omen zen askoz, Dario bera ere gizonetatik ederrena eta altuena zen bezala, eta alabak gurasoen antzekoak ziren. Baina, dirudienez, Alexandrok bere burua menderatzea etsaiak garaitzea baino erregezkoagotzat jotzen zuenez, ez zituen horiek ukitu ere egin, eta ez zuen beste emakumerik ezagutu ezkondu baino lehen, Barsina izan ezik. Emakume hori, Memnonen heriotzaren ondoren alargun geldituta, Damaskon harrapatu zuten. Heziketa grekoa jaso zuen eta izaera bikaina zuen; bere aita Artabazo erregearen alaba baten semea zen. Alexandro horrekin eduki zituen harremanak, Aristobulok dioenez Parmenionek bultzatuta emakume eder eta noble batekin egotera. Gainerako emakume presoak edertasun eta altueran bikainak ikusirik, Alexandrok txantxetan esan zuen emakume persiarrak begientzako minak zirela. Baina haien itxuraren aurrean bere buruaren menderapenaren eta bere neurritasunaren edertasuna erakutsi nahian, alde batera uzten zituen arima gabeko estatuen irudiak bezala.

22. Behin Filoxeno itsasertzeko indarren jeneralak idatzi zion Tarentoko Teodoro bat zegoela berarekin, itxuraz bikainak ziren bi gazte salgai zituena, eta erosi nahi ote zituen galdetzen zion; Alexandro haserretu egin zen eta lagunei etengabe oihuka galdetzen zien ea Filoxenok inoiz ikusi zuen bera zerbait lotsagarri egiten eta zer zen hori, horrelako bitartekari-lan iraingarriak egiteko. Eta Filoxenori gutun batean gaitzespen ugari egin ondoren, Teodoro kargamentuarekin batera pikutara bidaltzeko agintzen zion. Hagnoni ere errieta latza egin zion, Korinton Krobilo mutil balioetsia erosi eta eramane nahi ziola idatzi ziolako. Damon eta Timoteo Parmenionen agindupeko soldadu mazedoniarrek mertzenario batzuen emakumeak desohoratu zituztela jakin zuenean, Parmenioni idatzi zion aginduz, errudun zirela frogatzen baldin bazen, heriotzarekin zigortzeko gizakien hondamendirako jaiotako piztiak bezala. Eta bere buruari buruz ari zela, gutun horretan idatzi zuen: «Izan ere, ni ez naute aurkitu Darioren emaztea ikusten edo ikusi nahian, aitzitik, haren edertasunaz hitz egiten zidatenei ere ez nien entzuten». Eta esaten zuen konturatzen zela hilkorra zela, lo egin eta sexu-harremanak zituelako, nekea eta gozamina izaeraren ahultasun batetik berez

ὀψοποιούς ἔχειν ὑπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ Λεωνίδου δεδομένους αὐτῷ, πρὸς μὲν τὸ ἄριστον νυκτοπορίαν, πρὸς δὲ τὸ δεῖπνον ὀλιγαριστίαν. «Ὁδ' αὐτὸς οὗτος ἀνὴρ» ἔφη «καὶ τῶν στρωμάτων ἐπιὼν τὰ ἀγγεῖα καὶ τῶν ἱματίων ἔλυνεν, ἐπισκοπῶν μὴ τί μοι τρυφερόν ἢ περισσὸν ἢ μήτηρ ἐντέθεικεν».

[23] Ἦν δὲ καὶ πρὸς οἶνον ἦττον ἢ ἐδόκει καταφεριῆς, ἔδοξε δὲ διὰ τὸν χρόνον, ὃν οὐ πίνων μᾶλλον ἢ λαλῶν εἴλκεν, ἐφ' ἐκάστης κύλικος ἀεὶ μακρόν τινα λόγον διατιθέμενος, καὶ ταῦτα πολλῆς σχολῆς οὕσης. Ἐπεὶ πρὸς γε τὰς πράξεις οὐκ οἶνος ἐκείνον, οὐχ ὕπνος, οὐ παιδιὰ τις, οὐ γάμος, οὐ θέα, καθάπερ ἄλλους στρατηγούς, ἐπέσχε· δηλοῖ δ' ὁ βίος, ὃν βιώσας βραχὺν παντάπασι πλείστων καὶ μεγίστων πράξεων ἐνέπλησεν. Ἐν δὲ ταῖς σχολαῖς πρῶτον μὲν ἀναστὰς καὶ θύσας τοῖς θεοῖς, εὐθύς ἡρίστα καθήμενος· ἔπειτα δημέρευε κυνηγῶν ἢ συντάττων ἢ διδάσκων τι τῶν πολεμικῶν ἢ ἀναγινώσκων. Εἰ δ' ὁδὸν βαδίζοι μὴ λίαν ἐπείγουσαν, ἐμάνθανεν ἅμα πορευόμενος ἢ τοξεύειν ἢ ἐπιβαίνειν ἄρματος ἐλαυνομένου καὶ ἀποβαίνειν. Πολλάκις δὲ παίζων καὶ ἀλώπεκας ἐθήρευε καὶ ὄρνιθας, ὥς ἔστι λαβεῖν ἐκ τῶν ἐφημερίδων. Καταλύσας δὲ καὶ τρεπόμενος πρὸς λουτρόν ἢ ἄλειμμα, τοὺς ἐπὶ τῶν σιτοποιῶν καὶ μαγείρων ἀνέκρινεν, εἰ τὰ πρὸς τὸ δεῖπνον εὐτρεπῶς ἔχουσι. Καὶ δειπνεῖν μὲν ὅψῃ καὶ σκότους ἤδη κατακλινόμενος ἤρχετο, θαυμαστή δ' ἦν ἡ ἐπιμέλεια καὶ περιβλεψὶς ἐπὶ τῆς τραπέζης, ὅπως μὴδὲν ἀνίσως μὴδ' ὀλιγώρως διανέμοιτο· τὸν δὲ πότον ὥσπερ εἴρηται μακρόν ὑπ' ἀδολεσχίας ἐξέτεινε. Καὶ τὰλλα πάντων ἡδιστοσῶν βασιλέων συνεῖναι καὶ χάριτος οὐδεμιᾶς ἀμοιρῶν, τότε ταῖς μεγαλαυχίαις ἀηδῆς ἐγίνετο καὶ λίαν στρατιωτικός, αὐτὸς τε πρὸς τὸ κομπῶδες ὑποφερόμενος, καὶ τοῖς κόλαξιν ἑαυτὸν ἀνεικῶς ἱππᾶσιμον, ὅφ' ὧν οἱ χαριέστατοι τῶν παρόντων ἐπετρίβοντο, μὴθ' ἀμιλλᾶσθαι τοῖς κόλαξι μῆτε λείπεσθαι βουλόμενοι τῶν {αὐτῶν} ἐπαίνων· τὸ μὲν γὰρ αἰσχρὸν ἐδόκει, τὸ δὲ κίνδυνον ἔφερε. Μετὰ δὲ τὸν πότον λουσάμενος, ἐκάθευδε πολλάκις μέχρι μέσης ἡμέρας· ἔστι δ' ὅτε καὶ δημέρευεν ἐν τῷ καθεύδειν. Αὐτὸς μὲν οὖν καὶ ὄψων ἐγκρατὴς ἦν, ὥστε καὶ τὰ σπανιώτατα {πολλάκις} τῶν ἀπὸ θαλάττης αὐτῷ κομιζομένων ἀκροδρῶν καὶ ἰχθύων ἐκάστῳ διαπεμπόμενος τῶν ἐταίρων, πολλάκις ἑαυτῷ μόνῳ μὴδὲν καταλείπειν. Τὸ μέντοι δεῖπνον ἦν ἀεὶ μεγαλοπρεπές,

sortutakoak direlako. Bere urdaila ere asko menderatzen zuen, eta hori egokiera ugaritan erakutsi zuen, baina batez ere Adari esandakoetan, bere ama bihurtu eta Kariaren erregina aldarrikatu zuen emakumeari. Izan ere, horrek onberatasunez egunero jaki ugari eta pastelak, eta azkenean sukaldari eta okin ustez bikainenak bidali zizkionean, hark esan zion ez zuela horietatik ezer behar, sukaldari hobeak zeuzkalako Leonidas hezitzaileak emandakoak: gaueko ibilaldia gosarirako gosea eragiteko, eta gosari arina jatordurako gosea eragiteko. «Eta gizon horrexek irekitzen zituen nire tapaki eta jantzien kutxak, amak zerbait bigun edo gehiegizko sartu ote zidan aztertze».

23. Ardorako joera ere ematen zuena baino gutxiago zeukan, hala baitzirudien edaten baino gehiago hizketan ematen zuen denbora luzeagatik, kopa bakoitzarekin beti hizketaldi luzeren bat botatzen zuelako, eta hori astialdi luzea zuenean. Hura ez baitzuen ez ardoak, ez loak, ez jokoak, ez sexuak, ez ikuskizun batek ekintzetatik urrutiratzen, beste jeneral batzuk bezala; eta bere bizitzak erakusten du hori, laburra izanda ere ekintza ugari eta handinez erabat bete baitzuen. Eta aisialdietan, aurrenik jaiki eta jainkoei eskaintzak egiten zizkien, eta jarraian gosaldia egiten zuen eserita; gero ehizan pasatzen zuen eguna edo gerrako zerbait antolatzen edo azaltzen, edo irakurtzen. Eta presarik gabeko ibilaldia egiten baldin bazuen, ibilian arkuaz tiro egiten ikasten zuen edo martxan zihoan gurdira igotzen eta jaisten. Maiz azeriak eta txoriak ehizatzen zituen jolasean, bere egunkarietatik atera daitekeen bezala. Dena utzi eta bainu edo igurzketara zihoanean, okin eta sukaldariei afarirako guztia prest ote zeukaten galdetzen zien, eta berandu eta jada ilunduta hasten zen etzanda afaltzen, eta harrigarria zen haren ardura eta mahaia nola aztertzen zuen, dena ugari eta berdin bana zedin; edanaldiak hizketaldiagatik jotzen zuen luze, esan bezala. Eta gainerakoetan errege atseginena zen tratuan eta ez zitzaion ezein graziarik falta, baina harrotzen zenean desatsegina bihurtzen zen eta soldaduen arrunkeiez betetzen zen; bera erortzen zen harropuzkerian eta lausengarien menpean, eta hauen eraginez bertan zeuden gizon finenak estuasunean egoten ziren, ez baitzuten nahi ez lausengariekin lehiatu ez laudorioetan atzean

καὶ τοῖς εὐτυχήμασι τῆς δαπάνης ἅμα συναυξομένης, τέλος εἰς μυριάς δραχμὰς προήλθεν· ἐνταῦθα δ' ἔστη, καὶ τοσοῦτον ὠρίσθη τελεῖν τοῖς ὑποδεχομένοις Ἀλέξανδρον.

[24] Μετὰ δὲ τὴν μάχην τὴν ἐν Ἰσῳ πέμψας εἰς Δαμασκόν, ἔλαβε τὰ χρήματα καὶ τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας τῶν Περσῶν. Καὶ πλεῖστα μὲν ὠφελήθησαν οἱ τῶν Θεσσαλῶν ἵππεις· τούτους γὰρ ἄνδρας ἀγαθοὺς διαφερόντως ἐν τῇ μάχῃ γενομένους ἔπεμψεν ἐπίτηδες, ὠφελήθηναί βουλόμενος· ἐνεπλήσθη δὲ καὶ τὸ λοιπὸν εὐτορίας στρατόπεδον, καὶ γευσάμενοι τότε πρῶτον οἱ Μακεδόνες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ γυναικῶν καὶ διαίτης βαρβαρικῆς, ὥσπερ κύνες ἔσπευδον ἀψάμενοι στίβου διώκειν καὶ ἀνιχνεύειν τὸν τῶν Περσῶν πλοῦτον.

Οὐ μὴν ἀλλ' Ἀλέξανδρῳ πρῶτον ἐδόκει κρατύνεσθαι τὰ πρὸς θαλάσση. Κύπρον μὲν οὖν εὐθύς οἱ βασιλεῖς ἦκον ἐγχειρίζοντες αὐτῷ καὶ Φοινίκην πλὴν Τύρου. Τύρον δὲ πολιορκῶν ἑπτὰ μῆνας χώμασι καὶ μηχαναῖς καὶ τριήρεσι διακοσίαις ἐκ θαλάττης, ὄναρ εἶδε τὸν Ἡρακλέα δεξιούμενον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τείχους καὶ καλοῦντα. Τῶν δὲ Τυρίων πολλοῖς κατὰ τοὺς ὕπνους ἔδοξεν ὁ Απόλλων λέγειν, ὡς ἅπεισι πρὸς Ἀλέξανδρον· οὐ γὰρ ἀρέσκειν αὐτῷ τὰ πρρασσόμενα κατὰ τὴν πόλιν. Ἀλλ' οὗτοι μὲν ὥσπερ ἄνθρωπον αὐτομολοῦντα πρὸς τοὺς πολεμίους ἐπ' αὐτοφώρῳ τὸν θεὸν εἰληφότες, σειράς τε τῷ κολοσσῷ περιέβαλλον αὐτοῦ, καὶ καθήλουν πρὸς τὴν βᾶσιν, Ἀλεξανδριστὴν καλοῦντες. Ἐτέρων δ' ὄψιν Ἀλέξανδρος εἶδε κατὰ τοὺς ὕπνους· σάτυρος αὐτῷ φανεὶς ἐδόκει προσπαίξειν πόρρωθεν, εἶτα βουλομένου λαβεῖν ὑπεξέφευγε· τέλος δὲ πολλὰ λιπαρήσαντος καὶ περιδραμόντος, ἦλθεν εἰς χεῖρας. Οἱ δὲ μάντις τούνομα διαιροῦντες οὐκ ἀπιθάνως ἔφασαν αὐτῷ· «σὰ γενήσεται Τύρος». Καὶ κρήνην δὲ τινα δεικνύουσι, πρὸς ἣν κατὰ τοὺς ὕπνους ἰδεῖν ἔδοξε τὸν σάτυρον.

Διὰ μέσου δὲ τῆς πολιορκίας ἐπὶ τοὺς Ἀραβας τοὺς προσοικοῦντας τῷ Ἀντιλιβάνῳ στρατεύσας, ἐκινδύνευσεν διὰ τὸν παιδαγωγὸν Λυσίμαχον· ἐξηκολούθησε γὰρ αὐτῷ, λέγων τοῦ Φοίνικος οὐκ εἶναι χείρων οὐδὲ πρεσβύτερος. Ἐπεὶ δὲ πλησιάσας τοῖς ὄρεινοῖς καὶ τοὺς ἵππους ἀπολιπὼν

gelditu, bata egiteak lotsagarri zirudielako, eta bestea egiteak arriskua zekarrelako. Edanaldiaren ondoren, garbitu eta lo egiten zuen, maiz eguerdiraino; eta batzuetan egun osoa ere egiten zuen lo. Jakietan ere bere burua menderatzen zuen; ondorioz, itsasaldeko fruta eta arrain bitxienak ekartzen zizkiotenean, lagunei bidaltzen zizkien, maiz bakarrik bere buruarentzat ezer utzi gabe. Baina afaria beti oparoa zen, eta gastua arrakastekin batera hazten zen, eta azkenean 10.000 drakmetara heldu zen; hor gelditu zen, eta horrenbestera mugatu zen Alexandro gonbidatzen zutenek gastatu behar zutena.

24. Isoko batailaren ondoren, indarrak Damaskora bidali zituen eta persiarren ondasunak, fardeleriak eta seme-alabak eta emazteak harrapatu zituen. Eta zaldizko tesalietarrek atera zuten probetxu handiena; batailan gizon ausartenak izan baitziren alde handiz eta horregatik nahita bidali zituen, probetxua ateratzea nahi zuelako; gainerako armada ere oparotasunez bete zen, eta orduan mazedoniarrek probatu zuten lehenengo aldiz urrea, zilarra, emakumeak eta bizimodu barbaroa, eta ondorioz, arrastoa hartu duten zakurrak bezala, persiarren aberastasuna bilatzen eta aurkitzen saiatzen ziren.

Baina Alexandrok uste zuen aurrenik itsasaldea finkatu behar zela. Berehala erregeak etorri zitzaizkion, bada, Txipre eta Fenizia eskura ematera, Tiro izan ezik. Tiro zazpi hilabetez lubetez, makinez eta itsasotik 200 trirrezez setiatzen ari zenean, ametsetan Herakles ikusi zuen eskuina berari ematen eta deitzen. Eta tirotar askori ametsetan iruditu zitzaaien Apolok esaten ziela Alexandrorengana pasatzeko, ez zituelako gustuko hirian egiten ari ziren gauzak. Bainam tirotar horiek jainkoa, etsaiengana desertatzen duen gizon bat bezala, ekinean harrapatu zutela pentsatu zuten eta kolosoari sokak inguruan bota zizkioten eta oinarrian iltzatu zuten, Alexandroren aldekoa deituz. Beste ikuskizun bat ikusi zuen Alexandrok ametsetan: iruditu zitzaion satiro bat agertu zitzaiola eta berarekin urrutitik txantxetan ari zela, eta gero, harrapatu nahi zuenean, ihes egiten ziola, eta behin eta berriro ekin eta inguruan korrika ibili ondoren, azkenean eskuetan harrapatu zuela. Eta igarleek izena zatitu zuten eta konbentziturik esan zioten: «Tiro zurea izango da»²⁵. Eta iturri

πεζὸς ἐβάδιζεν, οἱ μὲν ἄλλοι πολὺ προῆλθον, αὐτὸς δὲ τὸν Λυσίμαχον, ἐσπέρας ἤδη καταλαμβανούσης καὶ τῶν πολεμίων ἐγγὺς ὄντων, ἀπαγορεύοντα καὶ βαρυνόμενον οὐχ ὑπομένων ἀπολιπεῖν, ἀλλ' ἀνακαλούμενος καὶ παρακομίζων, ἔλαθε τοῦ στρατεύματος ἀποσπασθεὶς μετ' ὀλίγων, καὶ σκότους ἅμα καὶ ῥίγους σφοδροῦ νυκτερεύων ἐν χωρίοις χαλεποῖς, εἶδεν οὐ πόρρω πυρὰ πολλὰ καίόμενα σποράδην τῶν πολεμίων. Θαρρῶν δὲ τοῦ σώματος τῇ κουφότητι, καὶ τῷ πονεῖν αὐτὸς αἰὲ παραμυθούμενος τὴν ἀπορίαν τῶν Μακεδόνων, προσέδραμε τοῖς ἐγγιστα πῦρ καίουσι, καὶ περικαθημένους τῇ πυρᾷ δύο βαρβάρους πατάξας τῷ ἐγχειριδίῳ καὶ δαλὸν ἀρπάσας ἦκε πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ κομίζων. Ἐναύσαντες δὲ πῦρ πολὺ, τοὺς μὲν εὐθύς ἐφόβησαν ὥστε φυγεῖν, τοὺς δ' ἐπιόντας ἐτρέψαντο, καὶ κατηλίσθησαν ἀκινδύνως. Ταῦτα μὲν οὖν Χάρης ἰστόρηκεν.

[25] Ἡ δὲ πολιορκία τοιοῦτον ἔσχε πέρας. Ἀλεξάνδρου τὴν μὲν πολλὴν τῆς δυνάμεως ἀναπαύοντος ἀπὸ πολλῶν ἀγώνων τῶν ἔμπροσθεν, ὀλίγους δὲ τινας, ὡς μὴ σχολάζοιεν οἱ πολέμιοι, τοῖς τείχεσι προσάγοντος, Ἀρίστανδρος ὁ μάντις ἐσφαγιάζετο, καὶ τὰ σημεῖα κατιδὼν θρασύτερον διωρίσατο πρὸς τοὺς παρόντας ἐν ἐκείνῳ τῷ μηνὶ πάντως ἀλώσεσθαι τὴν πόλιν. Γενομένου δὲ χλευασμοῦ καὶ γέλωτος (ἦν γὰρ ἡ τελευταία τοῦ μηνὸς ἡμέρα), διηπορημένον αὐτὸν ἰδὼν ὁ βασιλεὺς, καὶ συμφιλοτιμούμενος αἰὲ τοῖς μαντεύμασιν, ἐκέλευε μηκέτι τριακάδα τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀλλὰ τρίτην φθίνοντος ἀριθμεῖν, καὶ τῇ σάλπιγγι σημήνας ἀπεπειρᾶτο τῶν τευχῶν ἐρρωμενέστερον ἢ περ ἐξ ἀρχῆς διενεόηθη. Γενομένης δὲ λαμπρᾶς ἐπιβολῆς, καὶ μηδὲ τῶν ἐπὶ στρατοπέδου καρτερούντων, ἀλλὰ συντρεχόντων καὶ προσβοηθούντων, ἀπεῖπον οἱ Τύριοι, καὶ τὴν πόλιν εἶλε κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν.

Μετὰ δὲ ταῦτα πολιορκοῦντι Γάζαν αὐτῷ, τῆς Συρίας μεγίστην πόλιν, ἐμπίπτει βῶλος εἰς τὸν ὦμον, ἀφθεῖς ἄνωθεν ὑπ' ὄρνιθος· ὁ δ' ὄρνις ὑφ' ἐν τῶν μηχανημάτων καθίσας, ἔλαθεν ἐνσχεθεὶς τοῖς νευρίοις κεκρυφάλοις, οἷς πρὸς τὰς ἐπιστροφὰς τῶν σχοινίων ἐχρῶντο. Καὶ τὸ σημεῖον ἀπέβη κατὰ τὴν Ἀριστάνδρου πρόρρησιν· ἐτρώθη μὲν γὰρ Ἀλέξανδρος εἰς τὸν ὦμον, ἔλαβε δὲ τὴν πόλιν.

bat erakusten dute, haren ondoan ametsetan satiro ikustea iruditu zitzaion iturria.

Setioaren erdian, Antilibanoren ondoan bizi ziren arabiarren aurka joan zen gerra-kanpainan, eta Lisimako hezitzaileagatik arriskuan sartu zen; Lisimakok harekin batera joan baitzen esanez ez zela Fenix baino okerragoa ezta zaharragoa ere. Mendietara hurbildu zenean eta zaldia utzita oinez zihoanean, besteak askoz aurrerago zihoazen, baina Alexandrok ezin zuen jasan Lisimako, atzean geldituta eta nekatuta, bakarrik uztea, arratsa zetorrela eta etsaiak hurbil zeudela; aitzitik, animatu egiten zuen eta bere ondoan zihoan, eta ez zen konturatu armadatik aldendu zela gizon gutxi batzuekin; gaua iluntasunean eta hotz handiz pasatu zuten toki arriskutsuetan, etsaiek han-hemen piztutako su ugari hurbil ikusten zirela. Etengabe lanetan zaildua zegoen bere gorputzaren arintasunaz fidatu zen, eta noraezean zeuden mazedoniarrek animatzeko suaren inguruan hurbilen zeuden etsaiengana korrika joan zen eta suaren inguruan eserita zeuden bi barbaro aitzoz jo eta ilintia hartuta bere gizonengana eramane zuen. Eta su handia piztuta, batzuk izutu zituzten ihesa eragiteraino, eta aurka zetozkienak itzularazi zituzten; horrela arriskurik gabe kanpatu zuten; horiek kontatzen ditu, bada, Karesek.

25. Setioak honako amaiera hau eduki zuen. Alexandrok indarren gehiengoari aurreko borroka ugarietatik atsedenaldia eman zion, eta gutxi batzuk harresira hurbildu zituen, etsaiek atsedetik izan ez zezaten; Aristandro igarleak sakrifizio bat egin zuen, eta seinaleak aztertuta, konbentziturik aldarrikatu zuen, bertan zeudenen aurrean, hiria hil hartan zeharo hartua izango zela. Burla eta barrea gertatu ziren (hilaren azken eguna baitzen), eta erregea, hura noraezean ikusirik eta igarleak beti estimatu zituenenez, agindu zuen egun hura hogeita hamargarrena ez izatea, baizik eta azken hirugarrena balitz bezala zenbatzea, eta tronpetaz seinalea emanda, harresiak harrapatzen saiatu zen, hasieran asmoa zuen baino bortitzago. Eraso distiratsua izan zen, eta kanpamentuan zeudenez ere ezin izan zioten eutsi, aitzitik, korrika joan eta lagundu zieten; ondorioz, tirotarrek amore eman zuten eta hiria egun hartan harrapatu zuen.

Ἀποστέλλων δὲ πολλὰ τῶν λαφύρων Ὀλυμπιάδι καὶ Κλεοπάτρῃ καὶ τοῖς φίλοις, κατέπεμψε καὶ Λεωνίδῃ τῷ παιδαγωγῷ τάλαντα λιβανωτοῦ πεντακόσια καὶ σμύρνης ἑκατόν, ἀναμνησθεὶς παιδικῆς ἐλπίδος. Ὁ γὰρ Λεωνίδης ὡς ἔοικεν ἐν θυσίᾳ ποτὲ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἐπιδραξάμενον ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ καὶ καθαγίσαντα τοῦ θυμιάματος, «ὅταν» ἔφη «τῆς ἀρωματοφόρου κρατήσης Ἀλέξανδρε, πλουσίως οὕτως ἐπιθυμιάσεις· νῦν δὲ φειδομένως χρῶ τοῖς παροῦσι». Τότ' οὖν Ἀλέξανδρος ἔγραψε πρὸς αὐτόν· «ἀπεστάλκαμέν σοι λιβανωτὸν ἄφθονον καὶ σμύρναν, ὅπως παύσῃ πρὸς τοὺς θεοὺς μικρολογούμενος».

[26] Κιβωτίου δέ τινος αὐτῷ προσενεχθέντος, οὐ πολυτελέστερον οὐδὲν ἐφάνη τοῖς τὰ Δαρείου χρήματα καὶ τὰς ἀποσκευὰς παραλαμβάνουσιν, ἡρώτα τοὺς φίλους, ὃ τι δοκοίη μάλιστα τῶν ἀξίων σπουδῆς εἰς αὐτὸ καταθέσθαι. Πολλὰ δὲ πολλῶν λεγόντων, αὐτὸς ἔφη τὴν Ἰλιάδα φρουρήσῃ ἐνταῦθα καταθέμενος· καὶ ταῦτα μὲν οὐκ ὀλίγοι τῶν ἀξιοπίστων μεμαρτυρήκασιν. Εἰ δ', ὅπερ Ἀλεξανδρεῖς λέγουσιν Ἡρακλείδῃ πιστεύοντες, ἀληθές ἐστιν, οὐκ οὐκ ἀργὸς οὐδ' ἀσύμβολος αὐτῷ συστρατεῦειν ἔοικεν Ὅμηρος. Λέγουσι γὰρ ὅτι τῆς Αἰγύπτου κρατήσας ἐβούλετο πόλιν μέγαλν καὶ πολυάνθρωπον Ἑλληνίδα συνοικίσας ἐπώνυμον ἑαυτοῦ καταλιπεῖν, καὶ τινα τόπον γνώμῃ τῶν ἀρχιτεκτόνων ὅσον οὐδέπω διεμετρεῖτο καὶ περιέβαλλεν. Εἶτα νύκτωρ κοιμώμενος ὃψιν εἶδε θαυμαστήν· ἀνὴρ πολὺς εὖ μάλα τὴν κόμην καὶ γεραρὸς τὸ εἶδος ἔδοξεν αὐτῷ παραστὰς λέγειν τὰ ἔπη τάδε·

νῆσος ἔπειτά τις ἔστι πολυκλύστῃ ἐνὶ πόντῳ,

Αἰγύπτου προπάροισθε· Φάρον δέ ἐ κικλήσκουσιν.

εὐθύς οὖν ἐξαναστὰς ἐβάδιζεν ἐπὶ τὴν Φάρον, ἥ τότε μὲν ἔτι νῆσος ἦν τοῦ Κανωβικοῦ μικρὸν ἀνωτέρω στόματος, νῦν δὲ διὰ χώματος ἀνείληπται πρὸς τὴν ἡπειρον. Ὡς οὖν εἶδε τόπον εὐφύῃα διαφέροντα (ταινία γάρ ἐστιν ἰσθμῷ πλάτος ἔχοντι σύμμετρον ἐπιεικῶς, διείργουσα λίμνην τε πολλὴν καὶ θάλασσαν ἐν λιμένι μέγαλῳ τελευτῶσαν), εἰπὼν ὡς Ὅμηρος ἦν ἄρα τὰ τ' ἄλλα θαυμαστὸς καὶ σοφώτατος

Horren ondoren, Gaza, Siriako hiri handiena, setiatzen ari zela, txori batek goitik botatako zokor batek sorbaldan jo zuen; txoria makinetako baten azpian pausatu zen, eta, txoria konturatu gabe, sokak birarazteko erabiltzen ziren sokazko sareek harrapatu zuten. Eta seinalea Aristandroren igarkuntzaren arabera gertatu zen; Alexandrok zauria jaso baitzuen sorbaldan, baina hiria hartu zuen.

Harrapakin ugari bidali zizkien Olinpiade, Kleopatra eta lagunei, eta Leonidas hezitzaileari ere 500 talento intsentsu eta 100 talento mirra igorri zizkion, mutikotako itxaropen bat gogoratuta. Izan ere, dirudienez, behin sakrifizio batean Alexandro intsentsua bi eskuekin hartu eta erretzen ari zela, Leonidasek esan zion: «Alexandro, lurrinen lurraldea menderatzen duzunean erreko duzu horren oparo; baina orain izakinak neurritz erabil itzazu». Eta orduan Alexandrok idatzi zion: «Intsentsu eta mirra oparo bidali dizkizut, hemendik aurrera jainkoekiko zikoitza izan ez zaitez».

26. Kutxatila bat ekarri zioten, Darioren ondasunak eta gauzak harrapatu zituztenen ustetan gauzarik baliotsuena zelakoan, eta lagunei galdetu zien beraien ustez zer gauzak merezi ote zuen gehien bertan sartzea. Gauza asko esan zituzten, baina berak esan zuen Iliada babestuko zuela hor sartuta; eta autore fidagarri askok horren lekukotasuna ematen dute. Eta, Heraklidesi sinetsirik, alexandriatarrek esaten dutena egia baldin bada, ez dirudi Homero kanpaina-lagun geldo eta ezdeusa izan zenik. Izan ere, Egipto menderatu zuenean, hiri greko handi eta jendetsua eraiki nahi izan zuen eta bere izena jarri, eta arkitektoen iritzia araberrako toki bat ia neurtuta eta inguratuta zegoen. Gero, gauean ohean zegoela, ikuskizun harrigarria izan zuen: ilea erabat urdindua zuen eta itxuran agurgarria zen gizon bat ondoan jarri zitzaiola iruditu zitzaion eta bertso hauek²⁶ esan zizkiola:

gero olatu ugariko itsasoan uharte bat dago,

Egiptoren aurrean; eta Faro deitzen diote.

Berehala altxatu eta Farora joan zen; Faro orduan oraindik uhartea zen, bokale kanopikoa baino goraxeago, baina orain galtzada

ἀρχιτέκτων, ἐκέλευσε διαγράψαι τὸ σχῆμα τῆς πόλεως τῷ τόπῳ συναρμόττοντας. Καὶ γῆ μὲν οὐ παρῆν λευκή, τῶν δ' ἀλφίτων λαμβάνοντες ἐν πεδίῳ μελαγγεῖῳ κυκλοτερεῇ κόλπον ἦγον, οὐ τὴν ἐντὸς περιφέρειαν εὐθείαι βάσεις ὥσπερ ἀπὸ κρασπέδων εἰς σχῆμα χλαμύδος ὑπελάμβανον ἐξ ἴσου συνάγουσαι τὸ μέγεθος. Ὑσθέντος δὲ τῇ διαθέσει τοῦ βασιλέως, αἰφνίδιον ὄρνιθες ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς λίμνης, πλήθει τ' ἄπειροι καὶ κατὰ γένος παντοδαποὶ καὶ μέγεθος, ἐπὶ τὸν τόπον καταίροντες, νέφεσιν ἑοικότες, οὐδὲ μικρὸν ὑπέλιπον τῶν ἀλφίτων, ὥστε καὶ τὸν Ἀλέξανδρον διαταραχθῆναι πρὸς τὸν οἰωνόν. Οὐ μὴν ἀλλὰ τῶν μάντεων θαρρεῖν παραινούντων (πολυαρκεστάτην γὰρ οἰκίζεσθαι πόλιν ὑπ' αὐτοῦ καὶ παντοδαπῶν ἀνθρώπων ἐσομένην τροφόν), ἔργου κελεύσας ἔχεσθαι τοὺς ἐπιμελητάς, αὐτὸς ὥρμησεν εἰς Ἄμμωνος ὁδὸν μακρὰν καὶ πολλὰ μὲν ἔχουσιν ἐργώδη καὶ ταλαιπώρα, κινδύνους δὲ δύο, τὸν μὲν ἀνυδρίας, δὲ ἦν ἔρημός ἐστιν οὐκ ὀλίγων ἡμερῶν, τὸν δ' εἰ λάβρος ἐν ἄμμῳ βαθεῖα καὶ ἀχανεῖ πορευομένοις ἐπιπέσοι νότος, ὅς που καὶ πάλαι λέγεται περὶ τὸν Καμβύσου στρατὸν ἀναστήσας θίνα μεγάλην καὶ κυματώσας τὸ πεδίον, μυριάδας ἀνθρώπων πέντε καταχῶσαι καὶ διαφθεῖραι. Ταῦτα πάντα σχεδὸν πάντες ἐλογίζοντο, χαλεπὸν δ' ἦν Ἀλέξανδρον ἀποτρέψαι πρὸς ὅτιοῦν ὥρμημένον. Ἦ τε γὰρ τύχη ταῖς ἐπιβολαῖς ὑπέικουσα τὴν γνώμην ἰσχυρὰν ἐποίει, καὶ τὸ θυμοειδὲς ἄχρι τῶν *** θαυμάτων ὑπεξέφερε τὴν φιλονικίαν ἀήττητον, οὐ μόνον πολεμίους, ἀλλὰ καὶ τόπους καὶ καιροὺς καταβιαζομένην.

[27] Ἐν γοῦν τῇ τότε πορείᾳ τὰ συντυχόντα ταῖς ἀπορίαις παρὰ τοῦ θεοῦ βοηθήματα τῶν ὑστέρων χρησμῶν ἐπιστεύθη μᾶλλον· τρόπον δέ τινα καὶ τοῖς χρησμοῖς ἢ πίστις ἐκ τούτων ὑπῆρξε. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐκ Διὸς ὕδωρ πολὺ καὶ διαρκεῖς ὑετοὶ γενόμενοι τὸν τε τῆς δίψης φόβον ἔλυσαν, καὶ τὴν ξηρότητα κατασβέσαντες τῆς ἄμμου, νοτερᾶς γενομένης καὶ πρὸς αὐτὴν ξυμπεσούσης, εὐπνουν τὸν ἀέρα καὶ καθαρώτερον παρέσχον. Ἐπειτα τῶν ὄρων οἵπερ ἦσαν τοῖς ὁδηγοῖς συγχυθέντων, καὶ πλάνης οὔσης καὶ διασπασμοῦ τῶν βαδιζόντων διὰ τὴν ἄγνοίαν, κόρακες ἐπιφανέντες ὑπελάμβανον τὴν ἡγεμονίαν τῆς πορείας, ἐπομένων μὲν

baten bidez kontinentearekin lotuta dago. Beraz, berez hain toki ona zela ikusterakoan (izan ere, istmo batentzako zabalera egoki eta erregularra daukan lur-mihi bat da, laku handi bat eta itsasoa bereizten ditu, eta itsasaldeko mutur batean portu handi bat dago), zera esan zuen, Homero gainerako gaietan miresgarria bazen ere, arkitekto jakintsuena zela baita ere; eta hiriaren planoak tokira egokitua marrazteko agindu zuen. Igeltsurik ez zegoenez, irina hartu eta lur beltzeko lautadan inguru biribil bat marraztu zuten, bere barruko biribiletik erradio zuzenek bere azalera gainazal berdinetan banatzen zutela, klamide baten itxura emanez. Erregea pozik zegoen antolaketaarekin, baina bat-batean ibai eta lakutik ikaragarri txori piloa eta mota eta tamaina guztietakoak gunera jaitsi ziren, hodeien antzera, eta ez zuten irin arrastorik ere utzi, eta horren ondorioz Alexandro igarpenarekin aztoratu egin zen. Baina igarleek adore izatera animatu zuten (haien esanetan, hiri oparoa eraikitzen ari baitzen eta askotariko gizakiei jaten emango zien), eta arduradunei lanari ekiteko agindu zien, eta Amonenganako bidean abiatu zen, bide luze, neketsu eta latza eta bi arriskurekin, bata ur eza, horregatik baita egun luzeetako basamortua, eta bestea hego haize bortitza hareatza sakon eta izugarri zabal horretan zihoazenei gainera etortzea, aspaldi Kanbisesen armadaren inguruan hareatza handia altxatu eta lautada gainezkatu omen zuena, 50.000 gizon lurperatu eta suntsituz. Guztiek hartzen zituzten arrisku horiek kontuan, baina zaila zen Alexandro, behin abiatuta, zerbaitetik aldenaraztea. Izan ere, bere asmoei amore ematen zien zoriak erabakitasuna indartsu bihurtzen zion, eta bere kemenak harrigarriro bere irabazteko grina garaiezina bihurtzen zuen, ez bakarrik etsaiak gailentzen, bai eta tokiak eta egokierak ere.

27. Orduan ibilaldi hartako zailtasunetan jainkoarengandik jasotako laguntzek fidagarritasun gehiago eduki zuten geroko igarkuntzek baino; eta nolabait igarkuntzei fidagarritasuna laguntza horietatik etorri zitzairen. Izan ere, hasteko, Zeusek bidalitako euri oparoak eta zaparrada nahikoek egarriaren beldurra uxatu zuten, eta harearen lehorra gutxituz, busti eta gogortu baitzuten, airea harnasteko errazago eta garbiago bihurtu zuten. Bigarrenik, gidariak ziren mugarriak eraitsita zeudenez, noraezean zihoazen eta sakabanatuak ezjakintasunagatik, baina

ἔμπροσθεν πετόμενοι καὶ σπεύδοντες, ὕστεροῦντας δὲ καὶ βραδύνοντας ἀναμένοντες· ὁ δ' ἦν θαυμασιώτατον, ὡς Καλλισθένης φησί, ταῖς φωναῖς ἀνακαλοῦμενοι τοὺς πλανωμένους νύκτωρ καὶ κλάζοντες εἰς ἵχνος καθίστασαν τῆς πορείας. Ἐπεὶ δὲ διεξελθὼν τὴν ἔρημον ἦκεν εἰς τὸν τόπον, ὁ μὲν προφήτης αὐτὸν ὁ Ἀμμωνος ἀπὸ τοῦ θεοῦ χαίρειν ὡς ἀπὸ πατρὸς προσεῖπεν· ὁ δ' ἐπῆρετο, μὴ τις αὐτὸν εἶη διαπεφευγὼς τῶν τοῦ πατρὸς φονέων. Εὐφημεῖν δὲ τοῦ προφήτου κελεύσαντος, οὐ γὰρ εἶναι πατέρα θνητὸν αὐτῷ, μεταβαλὼν ἐπυνθάνετο τοὺς Φιλίππου φονεῖς, εἰ πάντας εἶη τετιμωρημένους· εἶτα περὶ τῆς ἀρχῆς, εἰ πάντων αὐτῷ δίδωσιν ἀνθρώπων κυρίῳ γενέσθαι. Χρήσαντος δὲ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦτο δίδοναι καὶ Φίλιππον ἀπέχειν ἔκπλεω τὴν δίκην, ἔδωρεῖτο τὸν θεὸν ἀναθήμασι λαμπροῖς καὶ χρήμασι τοὺς ἀνθρώπους. Ταῦτα περὶ τῶν χρησμῶν οἱ πλείστοι γράφουσιν· αὐτὸς δ' Ἀλέξανδρος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὴν μητέρα φησὶ γεγονέναι τινὰς αὐτῷ μαντείας ἀπορρήτους, ἃς αὐτὸς ἐπανελθὼν φράσει πρὸς μόνην ἐκείνην. Ἐνιοὶ δὲ φασὶ τὸν μὲν προφήτην Ἑλληνιστὶ βουλόμενον προσεῖπεῖν μετὰ τινος φιλοφροσύνης «ὦ παιδίον», ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν φθόγγων ὑπὸ βαρβαρισμοῦ πρὸς τὸ σίγμ' ἐξενεχθῆναι καὶ εἰπεῖν «ὦ παιδίος,» ἀντὶ τοῦ νῦν τῷ σίγμα χρησάμενον, ἀσμένῳ δὲ τῷ Ἀλεξάνδρῳ τὸ σφάλμα τῆς φωνῆς γενέσθαι, καὶ διαδοθῆναι λόγον ὡς παῖδα Διὸς αὐτὸν τοῦ θεοῦ προσεῖπόντος. Λέγεται δὲ καὶ Ψάμμωνος ἐν Αἰγύπτῳ τοῦ φιλοσόφου διακούσας, ἀποδέξασθαι μάλιστα τῶν λεχθέντων, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι βασιλεύονται ὑπὸ θεοῦ· τὸ γὰρ ἄρχον ἐν ἐκάστῳ καὶ κρατοῦν θεῖόν ἐστι· ἔτι δὲ μᾶλλον αὐτὸς περὶ τούτων καὶ φιλοσοφώτερον δοξάζειν {καὶ} λέγων ὡς πάντων μὲν ὄντα κοινὸν ἀνθρώπων πατέρα τὸν θεόν, ἰδίους δὲ ποιούμενον ἑαυτοῦ τοὺς ἀρίστους.

[28] Καθόλου δὲ πρὸς μὲν τοὺς βαρβάρους σοβαρὸς ἦν καὶ σφόδρα πεπεισμένῳ περὶ τῆς ἐκ θεοῦ γενέσεως καὶ τεκνώσεως ὁμοιος, τοῖς δ' Ἑλλήσι μετρίως καὶ ὑποφειδομένως ἑαυτὸν ἐξεθεύαζε· πλὴν περὶ Σάμου γράφων Ἀθηναίοις «ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν» φησὶν «ὕμῖν ἐλευθέραν πόλιν ἔδωκα καὶ ἔνδοξον· ἔχετε δ' αὐτὴν λαβόντες παρὰ τοῦ τότε κυρίου καὶ πατρὸς ἑμοῦ προσαγορευομένου,» λέγων τὸν Φίλιππον. Ὑστερον δὲ πληγῇ

beleak agertu ziren eta ibilaldiaren gidaritza hartu zuten, aurretik hegan eginez eta, ibiltariek jarraitzen zietenean, presatuz, baina atzean gelditu eta berandutzen zirenean, itxaron egiten zieten; baina harrigarriena izan zen gauez galtzen zirenei karrankaz deitzen zietela eta oihuen bidez ibilaldiaren arrastoan jartzen zituztela, Kalistenesek kontatzen duen bezala. Basamortua zeharkatu eta tokira heldu zenean, Amonen profeta zuzendu zitzaion, jainkoaren aldetik agurtuz aitaren aldetik bezala; eta hark galdetu zion ea aitaren hiltzaileetako batek ihes egin ote zion. Baina profetak ondo hitz egiteko agindu zion, bere aita ez baitzen hilkorra, eta galdera aldatuz, Alexandrok Filiporen hiltzaileez galdetu zuen, ea denak zigortu zituen; ondoren botereari buruz, gizaki guztien jauna bihurtzea ematen ote zion. Jainkoak erantzun zion hori ematen ziola eta Filipok justizia betea jaso zuela, eta hark jainkoari eskaintza distiratsuak oparitu zizkion eta ondasunak hango pertsoneri. Autore gehienek hori idazten dute igarkuntzen inguruan; baina Alexandrok berak amarentzako gutun batean dio isilpeko igarkuntzak jaso zituela, hari bakarrik esango zizkionak itzultzen zenean. Batzuek diote profetak adeitasunez grekoz «seme» esaten agurtu nahi izan zuela, eta azken soinua barbarismoagatik ese bezala ahoskatu zuela eta «Zeusen seme» esan zuela, eneren ordeez ese erabiliz, eta Alexandrori atsegin gertatu zitzaiola soinuaren akatsa, eta jainkoak Zeusen seme bezala agurtu zuelako kontua zabaldu egin zela. Egipton Psammo filosofoari ere entzun omen zion, eta esandakoetatik hau onartu zuen gehien: jainkoak gizaki guztiak gobernatzen dituela, gizaki bakoitzarengan gobernatu eta agintzen duena jainkozkoa delako; bera ere gai horietan iritzi filosofiko horretakoa zen, eta esaten zuen jainkoa gizaki guztien aita komuna zela, baina onenak bere-bereak egiten zituela.

28. Barbaroekiko erabat harroa zen, jainko batengandik sortu eta jaio zela guztiz konbentzituta, baina grekoekiko neurrian eta gutxitan jainkotzen zuen bere burua, atenastarrei Samosi buruz idatzi zienean izan ezik, haxe idatzi baitzien: «Nik ez nizuekeen hiri aske eta ospetsu hori emango, baizik eta orduan nire jaun eta aitaren deitura zuenak eman zizuen», Filipori buruz ari zela.

περιπεσὼν ὑπὸ τοξεύματος καὶ περιαλγῆς γενόμενος· «τοῦτο μὲν» εἶπεν «ὦ φίλοι τὸ ῥέον αἶμα καὶ οὐκ

«ἰχώρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν».

ἐπεὶ δὲ μεγάλης ποτὲ βροντῆς γενομένης καὶ πάντων ἐκπλαγέντων Ἀνάξαρχος ὁ σοφιστὴς παρῶν ἔφη πρὸς αὐτὸν «μή τι σὺ τοιοῦτον ὁ τοῦ Διός;» γελάσας ἐκεῖνος «οὐ βούλομαι γὰρ» εἶπε «φοβερός εἶναι τοῖς φίλοις, ὥσπερ σὺ με κελεύεις ὁ καταφauλίζων μου τὸ δεῖπνον, ὅτι ταῖς τραπέζαις ἰχθύας ὀρᾷς ἐπικειμένους, οὐ σατραπῶν κεφαλᾶς». Τῷ γὰρ ὄντι λέγεται τὸν Ἀνάξαρχον ἰχθυδίων Ἑφαιστιῶνι πεμφθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως τὸν προειρημένον ἐπιφθέγξασθαι λόγον, οἷον ἐξευτελίζοντα καὶ κατειρωνευόμενον τοὺς τὰ περιβλεπτα μέγαλοις πόνοις καὶ κινδύνοις διώκοντας, ὡς οὐδὲν ἢ μικρὸν ἐν ἡδοναῖς καὶ ἀπολαύσεσι πλεον ἔχοντας τῶν ἄλλων. Ὁ δ' οὖν Ἀλέξανδρος καὶ ἀπὸ τῶν εἰρημένων δηλὸς ἐστὶν αὐτὸς οὐδὲν πεπονθὼς οὐδὲ τετυφωμένος, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους καταδουλούμενος τῇ δόξῃ τῆς θειότητος.

[29] Εἰς δὲ Φοινίκην ἐπανελθὼν ἐξ Αἰγύπτου, θυσίας τοῖς θεοῖς καὶ πομπὰς ἐπετέλει καὶ χορῶν {ἐγ}κυκλίων καὶ τραγικῶν ἀγῶνας, οὐ μόνον ταῖς παρασκευαῖς, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀμίλλαις λαμπροὺς γενομένους. Ἐχορήγουν γὰρ οἱ βασιλεῖς τῶν Κυπρίων, ὥσπερ Ἀθήνησιν οἱ κληρούμενοι κατὰ φυλάς, καὶ ἡγωνίζοντο θαυμαστῇ φιλοτιμίᾳ πρὸς ἀλλήλους. Μάλιστα δὲ Νικοκρέων ὁ Σαλαμίνιος καὶ Πασικράτης ὁ Σόλιος διεφιλονίκησαν. Οὗτοι γὰρ ἔλαχον τοῖς ἐνδοξοτάτοις ὑποκριταῖς χορηγεῖν, Πασικράτης μὲν Ἀθηνοδώρῳ, Νικοκρέων δὲ Θεσσαλῷ, περὶ ὃν ἐσπουδάκει καὶ αὐτὸς Ἀλέξανδρος. Οὐ μὴν διέφηγε τὴν σπουδὴν πρότερον ἢ ταῖς ψήφοις ἀναγορευθῆναι νικῶντα τὸν Ἀθηνοδώρον. Τότε δ' ὡς ἔοικεν ἀπιὼν ἔφη τοὺς μὲν κριτὰς ἐπαινεῖν, αὐτὸς μέντοι μέρος ἂν ἡδέως προέσθαι τῆς βασιλείας ἐπὶ τῷ μὴ Θεσσαλὸν ἰδεῖν νενικημένον. Ἐπεὶ δ' Ἀθηνοδώρος ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ζημιωθείς, ὅτι πρὸς τὸν ἀγῶνα τῶν Διονυσίων οὐκ ἀπήντησεν, ἡξίου γράψαι περὶ αὐτοῦ τὸν βασιλέα, τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε, τὴν δὲ ζημίαν ἀπέστειλε παρ' ἑαυτοῦ. Λύκωνος δὲ τοῦ Σκαρφέως εὐημεροῦντος ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ στίχον εἰς τὴν κωμωδίαν ἐμβαλόντος αἵτησιν περιέχοντα δέκα ταλάντων, γελάσας ἔδωκε.

Beranduago, gezi batek zaurituta min handiz zegoela, esan zuen: «Lagunak, isurtzen dena odola da eta ez

jainko zoriontsuei isurtzen zaien jainkozko isurkaria²⁷.

Eta behin trumoi handiak jo zuela eta denak izutu zirela, bertan zegoen Anaxarko sofistak esan zion: «Ezin al duzu zuk horrelakorik egin, Zeusen semea zarenez?», eta hark barrez esan zion: «Ez baitut lagunentzat beldurgarria izan nahi, zuk gomendatzen didazun bezala, nire afaria erdeinatzen baituzu mahai gainean satrapen buruen ordeztarrainak ikusten dituzulako». Berez, erregeak Hefestioni arrain txiki batzuk bidali zizkionean esan omen zuen Anaxarkok aurreko esaldia, lan eta arrisku handiekin lorpen ikusgarrien atzetik ibili ondoren, gainerako gizakiek baino atsegin eta gozamen gehiago lortzen ez dutenak arbuiauz eta burla eginez. Beraz, esandakoetatik argi dago berak ez zuela ezer sinetsi ezta harrokeriaz puztu ere, besteak jainkotasunaren ospeaz azpiratzen saiatu zela baizik.

29. Egiptotik Feniziara itzultitakoan, jainkoentzako eskaintzak eta prozesioak ospatu zituen, eta koro biribilen eta tragikoen lehiaketak, distiratsuak gertatu zirenak, ez tresnerian bakarrik, baita parte hartzaileen arteko lehian ere. Koroen babesleak Txipreko erregeak izan baitziren (Atenasen tribu bakoitzetik zozketaz aukeratuak diren babesleak bezala) eta harrigarriro lehiatu ziren elkarren kontra, batez ere Salaminako Nikokreonte eta Solosko Pasikrates. Horiei egokitu baitzitzaaien antzezle ospetsuenak, Pasikratesi Atenodoro eta Nikokreoneri Tesalo; Alexandro azken honen zalea zen, baina ez zuen bere zaletasuna adierazi bozketek Atenodoro irabazle aldarrikatu baino lehen. Orduan, dirudienez, alde egiterakoan, epaileak goraipatzen zituela esan zuen, baina berak bere erreinuaren zati bati gustura uko egingo liokeela Tesalo garaitua ez ikusteagatik. Atenastarrek Atenodorori Dionisosen ospakizunen lehiaketara ez aurkezteagatik isuna jarri ziotenean eta berak erregeari bere alde gutun bat idazteko eskatu zionean, hark ez zuen hori egin, baina isuna ordaindu zuen. Eskarfeko Likon antzokian arrakastatsu ari zela, hamar talentoko eskaera zekarren lerro bat

Δαρείου δὲ πέμψαντος ἐπιστολὴν πρὸς αὐτὸν καὶ φίλους δεομένους, μύρια μὲν ὑπὲρ τῶν ἐαλωκότων λαβεῖν τάλαντα, τὴν δ' ἐντὸς Εὐφράτου πᾶσαν ἔχοντα καὶ γήμαντα μίαν τῶν θυγατέρων φίλον εἶναι καὶ σύμμαχον, ἐκοινοῦτο τοῖς ἐταίροις· καὶ Παρμενίωνος εἰπόντος «ἐγὼ μὲν εἰ Ἀλέξανδρος ἤμην, ἔλαβον ἂν ταῦτα,» «κἀγὼ νῆ Δία» εἶπεν ὁ Ἀλέξανδρος, «εἰ Παρμενίων». Πρὸς δὲ τὸν Δαρεῖον ἔγραψεν, ὡς οὐδενὸς ἀτυχῆσει τῶν φιλανθρωπῶν ἐλθὼν πρὸς αὐτόν, εἰ δὲ μὴ, αὐτὸς ἐπ' ἐκείνον ἥδη πορεύσεσθαι.

[30] Ταχὺ μέντοι μετεμελήθη, τῆς Δαρείου γυναικὸς ἀποθανούσης ἐν ᾧδισι, καὶ φανερὸς ἦν ἀνιώμενος ὡς ἐπίδειξιν οὐ μικρὰν ἀφηρημένος χρηστότητος. Ἐθαψεν οὖν τὴν ἄνθρωπον οὐδεμιᾶς πολυτελείας φειδόμενος. Τῶν δὲ θαλαμηπόλων τις εὐνούχων, οἱ συνεαλῶκεισαν ταῖς γυναιξίν, ἀποδράς ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ πρὸς Δαρεῖον ἀφιππασάμενος, Τίρεως ὄνομα, φράζει τὸν θάνατον αὐτῷ τῆς γυναικὸς. Ὡς δὲ πληξάμενος τὴν κεφαλὴν καὶ ἀνακλαύσας «φεῦ τοῦ Περσῶν» ἔφη «δαίμονος, εἰ δεῖ τὴν βασιλέως γυναικὰ καὶ ἀδελφὴν οὐ μόνον αἰχμάλωτον γενέσθαι ζῶσαν, ἀλλὰ καὶ τελευτήσασαν ἄμοιρον κείσθαι ταφῆς βασιλικῆς,» ὑπολαβὼν ὁ θαλαμηπόλος «ἀλλὰ ταφῆς γε χάριν» εἶπεν «ὦ βασιλεῦ καὶ τιμῆς ἀπάσης καὶ τοῦ πρέποντος οὐδὲν ἔχεις αἰτιάσασθαι τὸν πονηρὸν δαίμονα Περσῶν. Οὔτε γὰρ ζώσῃ τῇ δεσποίνῃ Στατείρᾳ καὶ μητρὶ σῇ καὶ τέκνοις οὐδὲν ἐνέδει τῶν πρόσθεν ἀγαθῶν καὶ καλῶν ἢ τὸ σὸν ὁρᾶν φῶς, ὃ πάλιν ἀναλάμψει λαμπρὸν ὁ κύριος Ὡρομάσδης, οὗτ' ἀποθανοῦσα κόσμου τινὸς ἄμοιρος γέγονεν, ἀλλὰ καὶ πολεμίων τετίμηται δάκρυσιν. Οὕτω γάρ ἐστι χρηστὸς κρατήσας Ἀλέξανδρος ὡς δεινὸς μαχόμενος». Ταῦτ' ἀκούσαντα Δαρεῖον ἡ ταραχὴ καὶ τὸ πάθος ἐξέφερε πρὸς ὑποψίας ἀτόπους, καὶ τὸν εὐνούχον ἐνδοτέρω τῆς σκηνῆς ἀπαγαγών, «εἰ μὴ καὶ σὺ μετὰ τῆς Περσῶν» ἔφη «τύχης μακεδονίζεις, ἀλλ' ἔτι σοι δεσπότης ἐγὼ Δαρεῖος, εἰπέ μοι σεβόμενος Μίθρου τε φῶς μέγα καὶ δεξιὰν βασιλείου, ἄρα μὴ τὰ μικρότατα τῶν Στατείρας κλαίω κακῶν, οἰκτρότερα δὲ ζώσης ἐπάσχομεν, καὶ μᾶλλον ἂν κατ' ἀξίαν ἐδυστυχοῦμεν ὡμῶ καὶ σκυθρωπῶ

sartu zuen komedian, eta hark barre egin eta eman egin zizkion. Dariok gutun bat eta lagun batzuk bidali zizkion eskatuz presoen truke 10.000 talento hartzeko, Eufrateserainoko lurralde osoa bereganatzea eta, haren alabetako bat ezkondu eta gero, haren lagun eta aliatua bihurtzea; Alexandrok lagunei jakinarazi zien, eta Parmenionek esan zion: «Ni Alexandro banintz, onartuko nuke hori», eta Alexandrok esan zion: «Baita nik ere, Zeusarren, Parmenion banintz». Eta Dariori idatzi zion esanez gizaldeko ezer ez zitzaiola faltako beragana bazetorren, eta ez bazetorren, bera prest zegoela harengana joateko.

30. Baina laster nahigabetu zen, Darioren emaztea erdiminetan hil baitzen eta nabarmen zen atsekabetuta zegoela, bere ontasuna erakusteko aukera on bat galdu zuelako. Emakumea ehortzi zuen, bada, ezein luxurik aurreztu gabe. Emakumeekin batera preso hartuak izan ziren gelazainetako batek, Tireo izeneko eunuko batek, kanpamentutik ihes egin, zaldiz Dariorengana joan eta emaztearen heriotza jakinarazten dio. Hark, burua joz eta auhenka, zera esan zuen: «Ai persiarren jeinu txarra, erregearen emazte eta arreba bizirik gerra-presu bihurtu behar baldin bada, eta gainera hil ondoren errege-ehorzketa jaso gabe etzan behar bada», baina gelazainak moztu zion eta esan: «Baina, errege, ehorzketagatik, ohore orogatik eta egoki den orogatik ez daukazu arrazoirik persiarren jeinu txarrari ezeren errua egozteko. Izan ere, Estatira andereari, bizi zenean, zure amari eta umeei ez zitzaien beren aurreko bizimoduko gauza on eta ederretatik ezer falta, zure argia ikustea salbu (Oromasdes jaunak berriro distiratsu argi dezala), eta hil ondoren ere ez du ezein ohoreren falta izan, aitzitik, etsaien negarrek ohoratua izan da. Alexandro borrokan ikaragarria den bezain ona baita etsaia menderatu ondoren. Hori entzun ondoren, asaldurak eta atsekabeak Dario susmo bitxietara eraman zuten, eta eunukoa kanpa-denda barrura eraman eta esan zion: «Zu ere persiarren zoriarekin batera mazedoniar bihurtu ez bazara eta oraindik ni, Dario, zure jauna banaiz, esan iezadazu, Mitraren argi handia eta nire erregezko eskuineko eskua beneratuz: akaso Estatiraren gaitz txikienak ari al naiz auhendatzen, eta bizi zen bitartean zerbait tamalgarriago jasan al nuen, eta ohore gehiagorekin

περιπεσόντες ἐχθρῶ; τί γὰρ εὐπρεπὲς ἀνδρὶ νέῳ πρὸς ἐχθροῦ γυναῖκα μέχρι τιμῆς τοσαύτης συμβόλαιον;» ἔτι λέγοντος αὐτοῦ καταβαλὼν ἐπὶ τοὺς πόδας Τίρεως αὐτὸν ἰκέτευεν εὐφημεῖν, καὶ μὴτ' Ἀλέξανδρον ἀδικεῖν, μῆτε τὴν τεθνεῶσαν ἀδελφὴν καὶ γυναῖκα καταισχύνειν, μὴτ' αὐτοῦ τὴν μεγίστην ὧν ἔπταικεν ἀφαιρεῖσθαι παραμυθίαν, τὸ δοκεῖν ὑπ' ἀνδρὸς ἡττῆσθαι κρείττονος ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλὰ καὶ θαυμάζειν Ἀλέξανδρον, ὡς πλείονα ταῖς Περσῶν γυναιξὶ σωφροσύνην ἢ Πέρσαις ἀνδρείαν ἐπιδεδειγμένον. Ἄμα δ' ὄρκους τε φρικώδεις τοῦ θαλαμηπόλου κινουντος ὑπὲρ τούτων, καὶ περὶ τῆς ἄλλης ἐγκρατείας καὶ μεγαλοψυχίας τῆς Ἀλεξάνδρου λέγοντος, ἐξελθὼν πρὸς τοὺς ἐταίρους ὁ Δαρεῖος, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνας πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐπεύξατο· «θεοὶ γενέθλιοι καὶ βασιλῆιοι, μάλιστα μὲν ἐμοὶ διδοίητε τὴν Περσῶν ἀρχὴν εἰς ὀρθὸν αὐθις σταθεῖσαν ἐφ' οἷς ἐδεξάμην ἀγαθοῖς ἀπολαβεῖν, ἵνα κρατήσας ἀμείψωμαι τὰς Ἀλεξάνδρου χάριτας, ὧν εἰς τὰ φίλτατα πταίσας ἔτυχον· εἰ δ' ἄρα τις οὗτος εἰμαρτὸς ἥκει χρόνος, ὀφειλόμενος νεμέσει καὶ μεταβολῇ, παύσασθαι τὰ Περσῶν, μηδεὶς ἄλλος ἀνθρώπων καθίσειεν εἰς τὸν Κύρου θρόνον πλην Ἀλεξάνδρου». Ταῦτα μὲν οὕτω γενέσθαι τε καὶ λεχθῆναί φασιν οἱ πλείστοι τῶν συγγραφέων.

[31] Ἀλέξανδρος δὲ τὴν ἐντὸς τοῦ Εὐφράτου πᾶσαν ὑφ' ἑαυτῷ ποιησάμενος, ἤλαυνεν ἐπὶ Δαρεῖον, ἑκατὸν μυριάσι στρατοῦ καταβαίνοντα. Καὶ τις αὐτῷ φράζει τῶν ἐταίρων, ὡς δὴ γέλωτος ἄξιον προᾶγμα, τοὺς ἀκολουθοὺς παίζοντας εἰς δύο μέρη διηρηκέναι σφᾶς αὐτούς, ὧν ἑκατέρου στρατηγὸν εἶναι καὶ ἡγεμόνα, τὸν μὲν Ἀλέξανδρον, τὸν δὲ Δαρεῖον ὑπ' αὐτῶν προσαγορευόμενον· ἀρξαμένους δὲ βῶλοις ἀκροβολίζεσθαι πρὸς ἀλλήλους, εἴτα πυγμαῖς, τέλος ἐκκεκαῦσθαι τῇ φιλονικίᾳ καὶ μέχρι λίθων καὶ ξύλων, πολλοὺς καὶ δυσκαταπαύστους γεγονότας. Ταῦτ' ἀκούσας ἐκέλευσεν αὐτοὺς μονομαχῆσαι τοὺς ἡγεμόνας, καὶ τὸν μὲν Ἀλέξανδρον αὐτὸς ὥπλισε, τὸν δὲ Δαρεῖον Φιλώτας. Ἐθεᾶτο δ' ὁ στρατός, ἐν οἰωνῷ τινι τοῦ μέλλοντος τιθέμενος τὸ γινόμενον. Ἰσχυρᾶς δὲ τῆς μάχης γενομένης, ἐνίκησεν ὁ καλούμενος Ἀλέξανδρος, καὶ δωρεὰν

jasango al nuke zorigaitza etsai anker eta latz baten eskuetan erorita? Izan ere, gizon gazte baten eta etsaiaren emaztearen arteko zer harreman egoki hel daiteke hain estimu handira?». Oraindik ere hizketan ari zela, Tireo oinetara bota zitzaion eta arren eskatu zion gaizki ez hitz egiteko, Alexandroekin bidegabe ez izateko, hildako arreba eta emaztea ez laidotzeko, eta bere buruari ez kentzeko jasan zituen porroten aitzakia handiena, alegia, giza izaeraren gainetik dagoen gizon batek garaitu zuela pentsatzea; aitzitik, Alexandro miretsi behar zuela, persiarren emakumeekiko neurritasun handiago erakutsi baitzuen persiarrekiko ausardia baino. Eta gelazainak aldi berean horren guztiaren gaineko zin ikaragarriak egin eta Alexandroren gainerako autokontrolaz eta arima-handitasunaz hitz egin ondoren, Dario adiskideengana irten zen eta eskuak zerurantz luzatuz, eskaera hau egin zuen: «Neure sendiko eta erregetzako jainkoak, eman ieza dazue batez ere persiarren inperioa berreskuratzea bera jaso nuen egoera onean zuten atzera ezarrita, menderatu eta gero Alexandroren mesedeak itzul ditzadan, porrotaren garaian gehien maite ditudanekiko jaso ditudanak; baina persiarren boterea amaitzeko patuak ezarritako garai hori heldu baldin bada, jainkoen zigorrari eta aldaketari zor zaien bezala, ez dadila beste gizakirik Zioren tronuan eseri Alexandro izan ezik». Historiagile gehienek diote horiek guztiak horrela gertatu eta esan zirela.

31. Alexandrok Eufrateserainoko lurralde osoa azpiratu ondoren, Darioengana abiatu zen, miloi soldaduko²⁸ armada batekin jaisten ari baitzen. Eta adiskideetako batek kontatu zion, barre egitea merezi duen zerbait balitz bezala, jarraitzaileak txantxetan bi zatitan banatu zirela, zati bakoitza bere jeneral eta gidariarekin, batari Alexandro eta besteari Dario deituz; hasieran urrutitik zokorrak botatzen zizkieten elkarri, gero ukabilka borrokatu ziren, eta azkenean, irabazteko grinagatik, harri eta egurrekin, horietako asko geldiarazteko zailak bihurtzeraino. Hori entzun zuenean, jeneralek eurek bakarrik borroka egitea agindu zuen, eta berak armatu zuen Alexandro, eta Filotasek Dario. Eta armada begira zegoen, gertatuko zena etorkizunaren igarpentzat joz. Borroka bortitza gertatu zen, Alexandro deiturikoak irabazi

ἔλαβε δώδεκα κώμας καὶ στολῇ Περσικῇ χρῆσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν Ἐρατοσθένης ἱστόρηκε.

Τὴν δὲ μεγάλην μάχην πρὸς Δαρεῖον οὐκ ἐν Ἀρβήλοις, ὥσπερ οἱ πολλοὶ γράφουσιν, ἀλλ' ἐν Γαυγαμήλοις γενέσθαι συνέπεσε. Σημαίνειν δέ φασιν οἶκον καμήλου τὴν διάλεκτον, ἐπεὶ τῶν πάλαι τις βασιλέων ἐκφυγὼν πολεμίους ἐπὶ καμήλου δρομάδος ἐνταῦθα καθίδρυσεν αὐτήν, ἀποτάξας τινὰς κώμας καὶ προσόδους εἰς τὴν ἐπιμέλειαν.

Ἡ μὲν οὖν σελήνη τοῦ Βοηδρομιῶνος ἐξέλιπε περὶ τὴν τῶν μυστηρίων τῶν Ἀθήνησιν ἀρχήν, ἑνδεκάτῃ δ' ἀπὸ τῆς ἐκλείψεως νυκτὶ τῶν στρατοπέδων ἀλλήλων ἐν ὄψει γεγονότων, Δαρεῖος μὲν ἐν ὅπλοις συνεῖχε τὴν δύναμιν, ὑπὸ λαμπάδων ἐπιπορευόμενος τὰς τάξεις· Ἀλέξανδρος δὲ τῶν Μακεδόνων ἀναπαυομένων αὐτὸς πρὸ τῆς σκηνῆς μετὰ τοῦ μάντεως Ἀριστάνδρου διέτριβεν, ἱερουργίας τινὰς ἀπορρήτους ἱερουργούμενος καὶ τῷ Φόβῳ σφαγιαζόμενος. Οἱ δὲ πρεσβύτεροι τῶν ἐταίρων καὶ μάλιστα Παρμενίων, ὥς τὸ μὲν πεδίον τὸ μεταξὺ τοῦ Νιφάτου καὶ τῶν ὀρῶν τῶν Γορδυαίων ἅπαν ἑωρᾶτο καταλαμπόμενον τοῖς βαρβαρικοῖς φέγγεσιν, ἀτέκμαρτος δέ τις φωνὴ συμμεμειγμένη καὶ θόρυβος ἐκ τοῦ στρατοπέδου καθάπερ ἐξ ἀχανοῦς προσήχει πελάγους, θαυμάσαντες τὸ πλῆθος καὶ πρὸς ἀλλήλους διαλεχθέντες, ὥς μέγα καὶ χαλεπὸν ἔργον εἴη συμπεσόντας ἐκ προφανοῦς τοσοῦτον ὥσασθαι πόλεμον, ἀπὸ τῶν ἱερῶν γενομένων τῷ βασιλεῖ προσελθόντες, ἔπειθον αὐτὸν ἐπιχειρῆσαι νύκτωρ τοῖς πολεμίοις καὶ τῷ σκότῳ τὸ φοβερώτατον συγκαλύψαι τοῦ μέλλοντος ἀγῶνος. Ὁ δὲ τὸ μνημονευόμενον εἰπὼν «οὐ κλέπτω τὴν νίκην,» ἐνίοις μὲν ἔδοξε μειρακιώδη καὶ κενὴν ἀπόκρισιν πεποιῆσθαι, παίζων πρὸς τοσοῦτον κίνδυνον, ἐνίοις δὲ καὶ τῷ παρόντι θαρρεῖν καὶ στοχάζεσθαι τοῦ μέλλοντος ὀρθῶς, μὴ διδοὺς πρόφασιν ἡττηθέντι Δαρείῳ πρὸς ἄλλην αὐθις ἀναθαρρῆσαι πείραν, αἰτιωμένῳ τούτων νύκτα καὶ σκότος, ὥς ὄρη καὶ στενὰ καὶ θάλασσαν τῶν προτέρων. Οὐ γὰρ ὅπλων οὐδὲ σωμάτων ἀπορία παύσεσθαι πολεμοῦντα Δαρεῖον ἀπὸ τηλικαύτης δυνάμεως καὶ χώρας τοσαύτης, ἀλλ' ὅταν ἀφῇ τὸ φρόνημα καὶ τὴν ἐλπίδα, δι' ἐμφανοῦς ἡττης κατὰ κράτος ἐξελεγχθεῖς.

zuen, eta hamabi herrixka hartu zituen oparitzat eta jantzi persiarra eramatea. Hori kontatzen du, bada, Eratostenesek.

Darioren aurkako bataila handia ez zen Arbelan gertatu, gehienek idatzi duten bezala, Gaugamelan baizik. Hango hizkuntzan gameluaren etxea esan nahi omen du; antzinako errege batek gamelu korrikalari baten gainean etsaiengandik ihes egin eta han eraiki zuen etxea, herrixka eta diru-sarrera batzuk esleituz etxe horren mantenurako.

Boedromioneko hilean, Atenasko misterioen hasieraren inguruan, ilargi eklipse bat²⁹ gertatu zen, eta eklipsetik hamaikagarren gauean bi armadak elkarren begi-bistan zeuden, eta Dariok bere indarrak armetan bildu zituen, lerroak zuziekin zeharkatzen zituen bitartean; Alexandrok, berriz, mazedoniarrek atseden hartzen zuten bitartean, Aristandro igarlearekin jarduten zuen, erritu sekretu batzuk eginez eta Beldurrari sakrifizio bat eskainiz. Adiskide zaharrenek eta batez ere Parmenionek, Nifatok eta Gordieok mendien arteko lautada osoa argi barbaroek argituta ikusi zutenean, eta etsaien kanpamentutik soinu handi eta nahasi bat eta itsaso zabalaren burrunba bezalako buila bat irteten entzun zutenean, jendetzarekin harritu ziren eta elkarri esaten zioten zein lan handi eta latza izango zen, hainbeste etsaik erasotzen zienean, hain bataila handia modu irekian atzera botatzea; ondorioz, eskaintzak bukatu zituen erregeari hurbildu zitzaizkion eta etsaiei gauez erasotzeko eta borroka beldurgarria izango zela ilunpean ezkutatzeko konbentzitzen saiatu ziren. Baina hark esaldi gogoratua esan zien: «Nik ez dut garaipena ezkutatzen», eta batzuen ustetan ume-erantzun hutsala eman zuen, hain arrisku handi baten aurrean txantxak egiten zituelako; beste batzuen ustetan, berriz, egoera hartan adorea erakusten zuen eta zetorrena zuzen asmatzen zuen, ez baitzion Dario garaituari berriro beste saiakera batera animatzeko aitzakia eman nahi, galtzearen errua gauari eta iluntasunari egozteko aukera emanez, aurreko porrotaren errua mendiei, estuguneei eta itsasoari egotzi zien bezala. Dariok ez baitzion borrokatzeari utziko armen edo gizonen faltagatik hain botere handi eta hain lurralde zabala edukirik, baizik eta, porrot nabarmen batean indarrez gaindituta, harrotasuna eta itxaropena galtzen zuenean bakarrik.

[32] Απελθόντων δὲ τούτων, κατακλιθεὶς ὑπὸ σκηνὴν λέγεται τὸ λοιπὸν μέρος τῆς νυκτὸς ὑπνῷ βαθεῖ κρατηθῆναι παρὰ τὸ εἰωθός, ὥστε θαυμάζειν ἐπελθόντος ὀρθρου τοὺς ἡγεμόνας, καὶ παρ' αὐτῶν ἐξενεγκεῖν παράγγελμα πρῶτον ἀριστοποιεῖσθαι τοὺς στρατιώτας· ἔπειτα τοῦ καιροῦ κατεπείγοντος, εἰσελθόντα Παρμενίωνα καὶ παραστάντα τῇ κλίνῃ δις ἢ τρις αὐτοῦ φθέγγασθαι τοῦνομα, καὶ διεγερθέντος οὕτως ἐρωτᾶν, ὅ τι δὴ πεπονθὼς ὑπνον καθεύδοι νενικηκός, οὐχὶ μέλλοντος ἀγωνιεῖσθαι τὸν μέγιστον τῶν ἀγώνων. Τὸν δ' οὖν Ἀλέξανδρον εἰπεῖν διαμειδιάσαντα· «τί γάρ; οὐκ ἦδη σοι νενικηκέναι δοκοῦμεν, ἀπηλλαγμένοι τοῦ πλανᾶσθαι καὶ διώκειν ἐν πολλῇ καὶ κατεφθαρμένῃ φυγομαχοῦντα χώρα Δαρειον;» οὐ μόνον δὲ πρὸ τῆς μάχης, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτὸν τὸν κίνδυνον ἐπεδείξατο μέγαν καὶ συνεστηκότα τῷ λογίζεσθαι καὶ θαρρεῖν ἑαυτόν.

Ἦσχε γὰρ ὁ ἀγὼν ὑποτροπὴν καὶ σάλον ἐν τῷ εὐωνύμῳ κέρατι κατὰ Παρμενίωνα, τῆς Βακτριανῆς ἵππου ῥόθῳ πολλῷ καὶ μετὰ βίας παρεμπεσοῦσης εἰς τοὺς Μακεδόνας, Μαζαίου δὲ περιπέμψαντος ἔξω τῆς φάλαγγος ἱππεῖς τοῖς σκευοφυλακοῦσι προσβαλοῦντας. Διὸ καὶ θορυβούμενος ὑπ' ἀμφοτέρων ὁ Παρμενίων ἀπέστειλε πρὸς Ἀλέξανδρον ἀγγέλους, φράζοντας οἷχεσθαι τὸν χάρακα καὶ τὰς ἀποσκευάς, εἰ μὴ κατὰ τάχος βοήθειαν ἰσχυρὰν ἀπὸ τοῦ στόματος πέμψειε τοῖς ὀπισθεν. Ἔτυχε μὲν οὖν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τοῖς περὶ αὐτὸν ἐφόδου διδοὺς σημεῖον· ὥς δ' ἤκουσε τὰ παρὰ τοῦ Παρμενίωνος, οὐκ ἔφη σωφρονεῖν αὐτὸν οὐδ' ἐντὸς εἶναι τῶν λογισμῶν, ἀλλ' ἐπιλελῆσθαι ταραττόμενον, ὅτι νικῶντες μὲν προσκτῆσονται καὶ τὰ τῶν πολεμίων, ἡττωμένοις δὲ φροντιστέον οὐ χρημάτων οὐδ' ἀνδραπόδων, ἀλλ' ὅπως ἀποθανοῦνται καλῶς καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζόμενοι.

Ταῦτ' ἐπιστείλας Παρμενίωνι, τὸ κράνος περιέθετο, τὸν δ' ἄλλον ὅπλισμόν εὐθὺς ἀπὸ σκηνῆς εἶχεν, ὑπένδυμα τῶν Σικελικῶν ζωστόν, ἐπὶ δὲ τούτῳ θώρακα διπλοῦν λινοῦν ἐκ τῶν ληφθέντων ἐν Ἰσοῳ. Τὸ δὲ κράνος ἦν μὲν σιδηροῦν, ἔστιλβε δ' ὥσπερ ἄργυρος καθαρός, ἔργον Θεοφίλου· συνήρμοστο δ' αὐτῷ περιτραχήλιον ὁμοίως σιδηροῦν, λιθοκόλλητον· μάχαιραν δὲ θαυμαστὴν βαφῇ καὶ κουφότητι, δωρησαμένου

32. Horiek alde egin zutenean, dendan etzanda, gauaren gainerako zatian lo sakon batek hartu omen zuen, bere ohituraren kontra, eta egunsentia heldu zenean jeneralak harritu ziren eta beraiek eman zuten soldaduek gosaria lehenago hartzeko agindua; ondoren, denborak premiatzen zuenean, Parmenion sartu eta ohearen ondoan jarrita bitan edo hirutan haren izena esan zuen, eta, esnatu zenean, garailearen loa nola egiten zuen galdetu zion, eta ez borroka handiena borrokatzera zihoanaren loa. Eta Alexandrok irribarrez esan zion: «Zer, bada? Ez al zaizu iruditzen jada garaitu dugula, izan ere lurralde zabal eta suntsitu batean noraezean ibiltzeari utzi diogu, eta borrokari ihes egiten dion Dario jazartzeari ere utzi diogu?». Eta ez batailaren aurretik bakarrik, arriskuan bertan ere handi eta tinko erakutsi zuen bere burua bere burubideetan eta adorean.

Borrokak atzeraldi eta aztoramen bat eduki zuen ezker muturrean Parmenionen parean, Baktriako zalditeriak buila handiz eta indarrez mazedoniarrei eraso zienean eta Mazeok, mazedoniarren falangearen kanpotik inguratuz, zaldizkoak bidali zituenean fardeleria-zaintzaileei eraso jotzeko. Bi eraso horiengatik asaldatuta zegoen Parmenion, eta mezulariak bidali zizkion Alexandrori esanez gune hura eta fardeleria galduta zeudela, aurrealdetik ez bazien atzekoei laguntza handia azkar bidaltzen. Memento hartan Alexandro erasotzeko seinalea ematen ari zitzaien bere ingurukoei, eta Parmenionen berriak entzun zituenean, esan zuen hura ez zegoela burutik ondo ezta zentzutasunaren barruan ere, aitzitik, aztoramenduan ahortzi zitzaiola, irabaziz gero, etsaien ondasunak lortuko zituztela, eta galduz gero, ez zirela ez ondasunez ez esklaboez arduratu behar, eder eta distiratsu borrokatuz nola hil baizik.

Erantzun hori Parmenioni bidalita, kaskoa jantzi zuen, gainerako armadura dendatik zuzenean hartua baitzuen, siziliarren barnejantzi estua eta horren gainean Ison harrapatutako lihozko koraza bikoitza. Kaskoa burdinazkoa zen eta zilar puruaren bezalako distira egiten zuen, Teopiloren lana; burdinazko lepokoa horrekin bat zetorren, harribitxiezt xertatua; Zitongo erregeak oparitutako ezpata zuen, harrigarriro tenplatuta eta arina, beti gainean zeramana, eta bataila gehienetan ezpata hori erabiltzen zuen.

τοῦ Κιτιέων βασιλέως, {ἦν} εἶχεν, ἡσκημένος τὰ πολλὰ χρῆσθαι
μαχαίρᾳ παρὰ τὰς μάχας. Ἐπιπόρωμα δ' ἐφόρει τῇ μὲν
ἐργασίᾳ σοβαρώτερον ἢ κατὰ τὸν ἄλλον ὀπλισμόν· ἦν γὰρ
ἔργον Ἑλικῶνος τοῦ παλαιοῦ, τιμὴ δὲ τῆς Ῥοδίων πόλεως, ὅφ'
ἦς ἐδόθη δῶρον· ἐχρήτο δὲ καὶ τούτῳ πρὸς τοὺς ἀγῶνας. Ἄχρι
μὲν οὖν συντάττων τι τῆς φάλαγγος ἢ παρακελευόμενος ἢ
διδάσκων ἢ ἐφορῶν παρεξήλαυνεν, ἄλλον ἵππον εἶχε, τοῦ
Βουκεφάλα φειδόμενος, ἥδη παρήλικος ὄντος· χωροῦντι δὲ
πρὸς ἔργον ἐκεῖνος προσήγετο, καὶ μεταβάς εὐθύς ἤρχεν
ἐφόδου.

[33] Τότε δὲ τοῖς Θετταλοῖς πλείστα διαλεχθεὶς καὶ τοῖς
ἄλλοις Ἑλλήσιν, ὡς ἐπέρωσαν αὐτὸν βοῶντες ἄγειν ἐπὶ τοὺς
βαρβάρους, τὸ ξυστὸν εἰς τὴν ἀριστερὰν μεταλαβὼν, τῇ δεξιᾷ
παρεκάλει τοὺς θεοὺς, ὡς Καλλισθένης φησὶν, ἐπευχόμενος,
εἴπερ ὄντως Διόθεν ἐστὶ γεγονώς, ἀμῦναι καὶ συνεπιρρῶσαι
τοὺς Ἕλληνας. Ὁ δὲ μάντις Ἀρίστανδρος, χλανίδα λευκὴν ἔχων
καὶ χρυσοῦν στέφανον, ἐπεδείκνυτο παριππεύων ἀετὸν ὑπὲρ
κεφαλῆς Ἀλεξάνδρου συνεπαιωρούμενον καὶ κατευθύνοντα
τὴν πτήσιν ὄρθιον ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ὥστε πολὺ μὲν θάρσος
ἐγγενέσθαι τοῖς ὁρώσιν, ἐκ δὲ τοῦ θαρρεῖν καὶ παρακαλεῖν
ἀλλήλους δρόμῳ τοῖς ἵππευσιν ἰεμένοις ἐπὶ τοὺς πολεμίους
ἐπικυμαίνειν τὴν φάλαγγα. Πρὶν δὲ συμμειῖξαι τοὺς πρώτους,
ἐξέκλιναν οἱ βάρβαροι, καὶ διωγμὸς ἦν πολὺς, εἰς τὰ μέσα
συνελαύνοντος Ἀλεξάνδρου τὸ νικώμενον, ὅπου Δαρεῖος ἦν.
Πόρωθεν γὰρ αὐτὸν κατεῖδε, διὰ τῶν προτεταγμένων ἐν
βάθει τῆς βασιλικῆς ἱλῆς ἐκφανέντα, καλὸν ἄνδρα καὶ μέγαν
ἐφ' ἄρματος ὑψηλοῦ βεβῶτα, πολλοῖς ἵππευσι καὶ λαμπροῖς
καταπεφραγμένον, εὖ μάλα συνεσπειραμένοις περὶ τὸ ἄρμα
καὶ παρατεταγμένοις δέχεσθαι τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ δεινὸς
ὀφθεὶς ἐγγύθεν Ἀλέξανδρος, καὶ τοὺς φεύγοντας ἐμβαλὼν
εἰς τοὺς μένοντας, ἐξέπληξε καὶ διεσκέδασε τὸ πλεῖστον. Οἱ
δ' ἄριστοι καὶ γενναιώτατοι πρὸ τοῦ βασιλέως φονευόμενοι
καὶ κατ' ἀλλήλων πίπτοντες, ἐμποδὼν τῆς διώξεως ἦσαν,
ἐμπλεκόμενοι καὶ περισπαίροντες αὐτοῖς καὶ ἵπποις. Δαρεῖος
δέ, τῶν δεινῶν ἀπάντων ἐν ὀφθαλμοῖς ὄντων, καὶ τῶν
προτεταγμένων δυνάμεων ἐρειπομένων εἰς αὐτόν, ὡς οὐκ
ἦν ἀποστρέψαι τὸ ἄρμα καὶ διεξελάσαι ῥάδιον, ἀλλ' οἱ τε

Mantu bat ere bazeraman, gainerako armadura baino dotoreago landuta zegoena, Helikon zaharraren lana baitzen, rodastarren hiriak ohore gisa emandako oparia, eta hori ere borroketan erabiltzen zuen. Horrela, falangearen zerbeit antolatu, aginduak edo azalpenak eman edo zaingoak ikuskatzen zituenean, beste zaldi bat zeukan, eta Buzefalo lasai uzten zuen, jada zahartuta zegoelako; baina ekintzara zihoanean, hura ekartzen zioten eta, zaldiz aldatuta, erasoan hasten zen zuzenean.

33. Orduan luze hitz egin zuen tesaliarrekin eta gainerako grekoekin, eta barbaroen aurka eramateko oihuka eskatuz indarra eman zioten, eta lantza ezkerrera aldatuz, eskuinarekin jainkoei dei egin zien, Kalistenesek dioenez, grekoak babestu eta indartzeko eskatuz, bera benetan Zeusengandik sortua baldin bazen. Aristandro igarlea kapa zuriz eta urrezko koroaz jantzita zaldian zihoan haren ondoan, eta Alexandroren buruaren gainean hegan egin eta bere hegaldia zuzenean etsaien aurka bideratzen zuen arrano bat erakutsi zien; eta ondorioz hori ikusi zutenei adore handia sortu zitzaient, eta adore hartzetik eta elkar animatzetik, falangea gainezkatu egin zen korrika, etsaien aurka jaurtiki ziren zaldizkoen atzetik. Eta aurrekoak borrokan lotu baino lehen, barbaroek amore eman zuten eta jazarpen handia gertatu zen, Alexandrok garaituak erdira bultzatzen zituela, Dario zegoen tokira. Urrutitik ikusi baitzuen, aurrean lerrokatuta zeudenen artetik errege-eskuadroia³⁰ren sakonean nabarmen agertzen baitzen, gizon eder eta garaia gurdi altu baten gainean, zaldizko distiratsu ugarik babestua, gurdiaren inguruan oso estu antolatuak etsaiei aurre egiteko. Baina Alexandro itxura ikaragarrian ikusi zutenean eta iheslariak tokiari eusten ziotenen aurka botatzen zituela hurbiletik ikusi zutenean, gehienak izutu ziren eta sakabanatu ziren. Onen eta nobleenek, erregearen aurrean hil eta elkarren gainean eroriz, jazarpena oztopatzen zuten, beren buruak eta zaldiak korapilatuz eta astinduz. Eta Dariok, izugarrikeria guztiak ikusiz, eta aurrean lerrokatutako indarrak beregana erortzen zirenez, ezin zuen gurdia biratu eta erraz zeharkatu, hainbeste gorpuk gurpilei eusten zitelako eta zaldiek, hilotzen kopuru handiak eutsita eta estalita, jauzi egin eta gidaria izutu zutelako; ondorioz, gurdia eta armak utzi eta,

τροχοὶ συνέιχοντο πτώμασι πεφυρμένοι τοσούτοις, οἳ θ' ἵπποι καταλαμβάνομενοι καὶ ἀποκρυπτόμενοι τῷ πλήθει τῶν νεκρῶν, ἐξήλλοντο καὶ συνετάραττον τὸν ἥνιοχον, ἀπολείπει μὲν τὸ ἄρμα καὶ τὰ ὄπλα, θήλειαν δ' ὥς φασι νεοτόκον ἵππον περιβάς ἐφυγεν. Οὐ μὴν τότε γ' ἂν ἐδόκει διαφυγεῖν, εἰ μὴ πάλιν ἦκον ἕτεροι παρὰ τοῦ Παρμενίωνος ἵππεῖς μετακαλοῦντες Ἀλέξανδρον, ὡς συνεστῶσης ἔτι πολλῆς δυνάμεως ἐκεῖ καὶ τῶν πολεμίων οὐκ ἐνδιδόντων. Ὅλως γὰρ αἰτιῶνται Παρμενίωνα κατ' ἐκείνην τὴν μάχην νωθρὸν γενέσθαι καὶ δύσεργον, εἴτε τοῦ γήρως ἤδη τι παραλύοντος τῆς τόλμης, εἴτε τὴν ἐξουσίαν καὶ τὸν ὄγκον, ὡς Καλλισθένης φησί, τῆς Ἀλεξάνδρου δυνάμεως βαρυνόμενον καὶ προσφθονοῦντα. Τότε δ' οὖν ὁ βασιλεὺς ἀνιθεὶς τῇ μεταπέμψει, τοῖς μὲν στρατιώταις οὐκ ἔφρασε τὸ ἀληθές, ἀλλ' ὡς ἄδην ἔχων τοῦ φονεύειν, καὶ σκότους ὄντος, ἀνάκλησιν ἐσήμανεν· ἐλαύνων δὲ πρὸς τὸ κινδυνεῦον μέρος, ἤκουσε καθ' ὁδὸν ἠττησθαι παντάπασι καὶ φεύγειν τοὺς πολεμίους.

[34] Τοῦτο τῆς μάχης ἐκείνης λαβούσης τὸ πέρας, ἡ μὲν ἀρχὴ παντάπασιν ἡ Περσῶν ἐδόκει καταλελύσθαι, βασιλεὺς δὲ τῆς Ἀσίας Ἀλέξανδρος ἀνηγορευμένος, ἔθυε τοῖς θεοῖς μεγαλοπρεπῶς, καὶ τοῖς φίλοις ἐδωρεῖτο πλούτους καὶ οἴκους καὶ ἡγεμονίας. Φιλοτιμούμενος δὲ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἔγραψε τὰς τυραννίδας πάσας καταλυθῆναι καὶ πολιτεῦναι αὐτονόμους, ἰδίᾳ δὲ Πλαταιεῦσι τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν, ὅτι τὴν χώραν οἱ πατέρες αὐτῶν ἐναγωνίσασθαι τοῖς Ἕλλησιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας παρέσχον. Ἐπεμψε δὲ καὶ Κροτωνιάταις εἰς Ἰταλίαν μέρος τῶν λαφύρων, τὴν Φαῦλλον τοῦ ἀθλητοῦ τιμῶν προθυμίαν καὶ ἀρετὴν, ὃς περὶ τὰ Μηδικά, τῶν ἄλλων Ἰταλιωτῶν ἀπεγνωκότων τοὺς Ἕλληνας, ἰδιόστολον ἔχων ναῦν ἔπλευσεν εἰς Σαλαμῖνα, τοῦ κινδύνου συμμεθέξων. Οὕτω τις εὐμενῆς ἦν πρὸς ἅπασαν ἀρετὴν καὶ καλῶν ἔργων φύλαξ καὶ οἰκεῖος.

[35] Ἐπιὼν δὲ τὴν Βαβυλωνίαν, ἅπασαν εὐθὺς ἐπ' αὐτῇ γενομένην, ἐθαύμασε μάλιστα τὸ τε χάσμα τοῦ πυρὸς ἐν Ἐκβατάνοις, ὥσπερ ἐκ πηγῆς συνεχῶς ἀναφερομένου, καὶ τὸ ῥεῦμα τοῦ νάφθα, λιμνάζοντος διὰ τὸ πλήθος οὐ πόρρω τοῦ χάσματος· ὃς τᾶλλα μὲν ἀσφάλτῳ προσέεικεν,

diotenez, behor erditu berri baten gainean ihes egin zuen. Eta, dirudienez, ez zukeen orduan ihes egingo, berriro ere Parmenionen partetik beste zaldizko batzuk etorri ez balira Alexandroren bila, esatera han oraindik etsaien indar handi batek tokiari eusten ziola eta ez zuela amore ematen. Izan ere, orokorrean Parmenioni bataila hartan geldo eta ezdeusa gertatu zela aurpegiratzen diote, bai zahartasunak³¹ jada ausardia pixka bat laxatzen ziolako, bai, Kalistenesek dioenez, Alexandroren boterearen agintea eta harrokeria astunak gertatzen zitzaizkiolako eta, gainera, inbidia ziolako. Orduan erregeak, deiagatik gogaituta, soldaduei ez zien egia esan, baina nahiko hilketa gertatu zelakoan eta ilun zegoelakoan, dei-seinalea emateko agindu zuen; eta arriskuan zegoen zatira zihoala, bidean etsaiak edonon garaituak zirela eta ihes zihoazela entzun zuen.

34. Hori da bataila hark hartu zuen amaiera; persiarren boterea nonahi suntsitua zegoela zirudien, eta Alexandrok, Asiaren errege aldarrikatuta, handikiro eskaintzen zizkien sakrifizioak jainkoei, eta lagunei aberastasunak, etxeak eta agintaritzak oparitzen zizkien. Grekoekiko onberatasunagatik, tirania guztiak ezeztatzen zirela eta hiriak beren arauen arabera antolatu behar zirela idatzi zien; hark berak plateatarrei hiria birreraikiko ziela idatzi zien, haien arbasoek lurraldea³² grekoei utzi zietelako bertan askatasunaren alde borrokatzeko. Krotonatarrei harrapakinenez zati bat bidali zien Italiara, Failo atletaren grina eta ausardia estimatzen zuelako, gerra medikoetan gainerako italiarrek grekoei uko egin zietenean, hura bere itsasontzi batekin Salaminara joan baitzen arriskuan parte hartzera. Bertute ororen aldekoa baitzen, eta ekintza ederren zaindari eta berezkoa ere bai.

35. Babiloniara heldu eta berehala azpiratu zuen osorik; Ekbatanako suzko osinak harritu zuen batez ere, iturri batetik etengabe isuriko balitz bezala isurtzen baitzen, eta baita naftazko korronteak ere, bere kantitateagatik osinetik hurbil laku bat eratzen baitzuen; gainerakoan asfaltoaren antzekoa da, eta suarekiko oso sentibera da, garra ukitu baino lehen ere argiaren inguruko distiraren beraren eraginez su hartzeraino, eta tartean dagoen airea maiz sutan jartzen du. Haren izaera eta indarra erakusteko, barbaroek errege-ostatura zeraman kalexka isurkariaz

οὕτω δ' εὐπαθὴς πρὸς τὸ πῦρ ἐστιν, ὥστε πρὶν ἢ θιγεῖν τὴν φλόγα δι' αὐτῆς τῆς περὶ τὸ φῶς ἐξαπτόμενος αὐγῆς τὸν μεταξὺ πολλάκις ἄερα συνεκκαίειν. Ἐπιδεικνύμενοι δὲ τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ δύναμιν οἱ βάρβαροι τὸν ἄγοντα πρὸς τὴν κατάλυσιν τοῦ βασιλέως στενωπὸν ἐλαφρῶς τῷ φαρκάκῳ κατεψέκασαν· εἶτα στάντες ἐπ' ἄκρῳ τοὺς λαμπτήρας τοῖς βεβρεγμένοις προσέθηκαν· ἥδη γὰρ συνεσκόταζε. Τῶν δὲ πρώτων εὐθὺς ἀψαμένων, οὐκ ἔσχεν ἡ ἐπινομή χρόνον αἰσθητόν, ἀλλ' ἅμα νοήματι διῆκτο πρὸς θάτερον πέρας, καὶ πῦρ ἐγγεγόνει συνεχὲς ὁ στενωπός.

Ἦν δέ τις Ἀθηνοφάνης Ἀθηναῖος τῶν περὶ ἄλειμμα καὶ λουτρὸν εἰωθότων τὸ σῶμα θεραπεύειν τοῦ βασιλέως καὶ τὴν διάνοιαν ἐμμελῶς ἀπάγειν ἐπὶ τὸ ῥάθυμον. Οὗτος ἐν τῷ λουτρῶνι τότε παιδαρίου τῷ Ἀλεξάνδρῳ παρεστῶτος εὐτελοὺς σφόδρα καὶ γελοίου τὴν ὄψιν, ἄδοντος δὲ χαριέντως, Στέφανος ἐκαλεῖτο, «βούλει» φησὶν «ὦ βασιλεῦ διάπειραν ἐν Στεφάνῳ τοῦ φαρκάκου λάβωμεν; ἂν γὰρ ἄψηται τούτου καὶ μὴ κατασβεσθῇ, παντάπασιν ἂν φαίην ἅμαχον καὶ δεινὴν αὐτοῦ τὴν δύναμιν εἶναι». Προθύμως δέ πως καὶ τοῦ παιδαρίου διδόντος ἑαυτὸν πρὸς τὴν πείραν, ἅμα τῷ περιλαεῖσθαι καὶ θιγεῖν ἐξήνθησε φλόγα τοσαύτην τὸ σῶμα καὶ πυρὶ κατεσχέθη τὸ πᾶν, ὥστε τὸν Ἀλέξανδρον εἰς πᾶν ἀπορίας καὶ δέους ἐλθεῖν. Εἰ δὲ μὴ κατὰ τύχην πολλοὶ παρῆσαν ἀγγεῖα πρὸς τὸ λουτρὸν ὕδατος διὰ χειρῶν ἔχοντες, οὐκ ἂν ἔφθασεν ἡ βοήθεια τὴν ἐπινομήν. Ἀλλὰ καὶ τότε μόγις κατέσβησαν τὸ σῶμα τοῦ παιδὸς δι' ὅλου πῦρ γενόμενον, καὶ μετὰ ταῦτα χαλεπῶς ἔσχεν.

Εἰκότως οὖν ἔνιοι τὸν μῦθον ἀνασφύζοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τοῦτ' ἔστιν εἶναι τὸ τῆς Μηδείας φάρμακον, ᾧ τὸν τραγωδούμενον στέφανον καὶ τὸν πέπλον ἔχρισεν. Οὐ γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐκείνων οὐδ' ἀπ' αὐτομάτου λάμψαι τὸ πῦρ, ἀλλὰ φλογὸς ἐγγύθεν παρατεθείσης ὀξεῖαν ὀλκὴν καὶ συναφὴν ἄδηλον αἰσθήσει γενέσθαι. Τὰς γὰρ ἀκτῖνας καὶ τὰ ρεύματα τοῦ πυρὸς ἄπωθεν ἐπερχόμενα, τοῖς μὲν ἄλλοις σώμασι φῶς καὶ θερμότητα προσβάλλειν μόνον, ἐν δὲ τοῖς ξηρότητα πνευματικὴν ἢ νοτίδα λιπαρὰν καὶ διαρκὴ κεκτημένοις ἀθροιζόμενα καὶ πυριγονοῦντα μεταβάλλειν

tantaka arin busti zuten; gero, mutur batean zutik, zuziak tantetara hurbildu zituzten, jada ilun zegoelako. Eta lehenengoak piztu orduko, sua denbora hautemangarririk gabe zabaldu zen, eta beste muturreraino pentsamenduarekin batera pasatu zen, eta kalexka osorik bihurtu zen sua.

Bazegoen Atenofanes izeneko atenastar bat erregearen gorputza igurzketara eta bainuaren bidez zaintzen eta kantuen bidez haren buruari ardurak kentzen ohi zizkiotenen artean. Orduan mutiko batek zerbitzatzen zion Alexandrori bainugelan, oso arrunt eta itxura barregarrikoa, baina graziaz abesten zuena, Estefano izenekoa, eta Atenofanesez Alexandrori esan zion: «Nahi al duzu, errege, Estefanorengan isurkariaren proba bat egitea? Izan ere, mutiko hori ukituta ez bada itzaltzen, erabat esango dut bere indarra garaiezina eta izugarria dela». Eta mutikoak nolabait gogoz eman zuen bere burua probarako, eta igurtzi eta ukitu orduko, gorputzak gar handia sortu zuen eta suak osorik estali zuen, eta Alexandro erabat noraezean eta izututa gelditu zen. Eta zoriz zerbitzari asko ez baleude bainurako ur-ontziak eskuetan zekartzatenak, laguntza heldu baino lehenago zabalduko zatekeen sua. Baina hala ere nekez itzali zuten mutikoaren gorputza, guztiz sutan zegoena, eta horren ondoren egoera latzean zegoen.

Naturala da, bada, batzuek, mitoa egiara gehituz, isurkari hori Medearena zela esatea, alegia, tragediaren koroa eta peploa igurtzi zituen isurkaria. Sua ez baitzen haietatik berez piztu, aitzitik, hurbil zegoen gar batetik erakarpen bizkorra eta pizte hautemanezina sortu zen. Distantzia batetik datozen suaren izpi eta isurketek bakarrik eragiten baitiete beste gorputzei argia eta berotasuna, baina lehortasun gaseosoa edo hezetasun koipetsua eta iraunkorra daukaten gauzetan bildu eta sua sortuz bizkor aldatzen dute materia. Sorrera ulertezina zen ---³³ edo sua pizten duen isurkaria berez koipetsu eta su-sortzailea den lur hartatik isurtzen ote den. Izan ere, Babilonia oso suzkoa da, garagar-aleak lurretik jauzi egin eta sarri errebotatzeraino, galdaren eraginez lurra taupadak emango balitu bezala. Eta gizakiek bero-galdatan urez betetako larruen gainean egiten dute lo. Harpalo lurraldearen kudeatzaile gisa gelditu zen, eta jauregiak eta pasealekuak landare grekoez apaindu nahi zituen; baina gainerako landareekin lortu

ὀξέως τὴν ὕλην. Παρεῖχε δ' ἀπορίαν ἢ γένεσις εἴτε μᾶλλον ὑπέκκαυμα τῆς φλογὸς ὑπορρεῖ τὸ ὑγρὸν ἐκ τῆς γῆς, φύσιν λιπαρὰν καὶ πυριγόνον ἐχούσης. Καὶ γὰρ ἐστὶν ἡ Βαβυλωνία σφόδρα πυρώδης, ὥστε τὰς μὲν κριθὰς χαμόθεν ἐκπηδᾶν καὶ ἀποπάλλεσθαι πολλάκις, οἷον ὑπὸ φλεγμονῆς τῶν τόπων σφυγμοὺς ἐχόντων, τοὺς δ' ἀνθρώπους ἐν τοῖς καύμασιν ἐπ' ἀσκῶν πεπληρωμένων ὕδατος καθεύδειν. Ἄρπαλος δὲ τῆς χώρας ἀπολειφθεὶς ἐπιμελητῆς, καὶ φιλοκαλῶν Ἑλληνικαῖς φυτεῖαις διακοσμήσαι τὰ βασίλεια καὶ τοὺς περιπάτους, τῶν μὲν ἄλλων ἐκράτησε, τὸν δὲ κιττὸν οὐκ ἔστεξεν ἢ γῇ μόνον, ἀλλ' αἰδιέφθειρεν οὐ φέροντα τὴν κρᾶσιν· ἡ μὲν γὰρ πυρώδης, ὁ δὲ φιλόψυχρος. Τῶν μὲν οὖν τοιούτων παρεκβάσεων, ἂν μέτρον ἔχουσιν, ἦττον ἴσως οἱ δύσκολοι κατηγορήσουσιν.

[36] Ἀλέξανδρος δὲ Σούσων κυριεύσας, παρέλαβεν ἐν τοῖς βασιλείοις τετρακισμύρια τάλαντα νομίματος, τὴν δ' ἄλλην κατασκευὴν καὶ πολυτέλειαν ἀδιήγητον. Ὅπου φασὶ καὶ πορφύρας Ἑρμιονικῆς εὐρεθῆναι τάλαντα πεντακισχίλια, συγκειμένης μὲν ἐξ ἐτῶν δέκα δεόντων διακοσίων, πρόσφατον δὲ τὸ ἄνθος ἔτι καὶ νεαρὸν φυλαττούσης. Αἴτιον δὲ τούτου φασὶν εἶναι τὸ τὴν βαφήν διὰ μέλιτος γίνεσθαι τῶν ἀλουργῶν, δι' ἐλαίου δὲ λευκοῦ τῶν λευκῶν· καὶ γὰρ τούτων τὸν ἴσον χρόνον ἐχόντων τὴν λαμπρότητα καθαρὰν καὶ στίλβουσαν ὁρᾶσθαι. Δίνων δὲ φησι καὶ ὕδωρ ἀπὸ τε τοῦ Νείλου καὶ τοῦ Ἰστροῦ μετὰ τῶν ἄλλων μεταπεμπομένους εἰς τὴν γάζαν ἀποτίθεσθαι τοὺς βασιλεῖς, οἷον ἐκβεβαιουμένους τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς καὶ τὸ κυριεῦειν ἀπάντων.

[37] Τῆς δὲ Περσίδος οὐσης διὰ τραχύτητα δυσεμβόλου καὶ φυλαττομένης ὑπὸ τῶν γενναιοτάτων Περσῶν (Δαρεῖος μὲν γὰρ ἐπεφεύγει), γίγνεται τινος περιόδου κύκλον ἐχούσης οὐ πολὺν ἡγεμῶν αὐτῷ δίγλωσσος ἄνθρωπος, ἐκ πατρὸς Λυκίου, μητρὸς δὲ Περσίδος γεγονώς· ὃ φασιν ἔτι παιδὸς ὄντος Ἀλεξάνδρου τὴν Πυθίαν προειπεῖν, ὡς Λύκιος ἔσται καθηγεμῶν Ἀλεξάνδρῳ τῆς ἐπὶ Πέρσας πορείας****.

Φόνον μὲν οὖν ἐνταῦθα πολὺν τῶν ἀλίσκομένων γενέσθαι συνέπεσε· γράφει γὰρ αὐτός, ὡς νομίζων αὐτῷ τοῦτο λυσιτελεῖν, ἐκέλευεν ἀποσφάττεσθαι τοὺς ἀνθρώπους· νομίματος δ' εὐρεῖν πλῆθος ὅσον ἐν Σούσοις, τὴν δ' ἄλλην

bazuen ere, lur hark ez zuen onartu huntza, aitzitik, behin eta berriro suntsitu egiten zuen, huntzak ez baitzuen hango lurraren nahasketa jasaten; lurra suzkoa zelako, eta huntza freskotasun-zalea. Irakurle zorrotzek agian gutxiago gaitzetsiko dituzte horrelako digresioak, neurrian mantentzen badira.

36. Alexandro Susaz nagusitu eta gero, jauregietan 40.000 talento txanponetan hartu zituen, eta gainerako tresneria eta luxuak kalkulaezinak ziren. Bertan Hermioneko 5000 talento purpura-ehun aurkitu omen ziren, 190 urte lehenago ehundu bazen ere, oraindik kolore bizi eta berria gordetzen zuena. Eta horren kausa omen zen purpura-tindagaia eziaz sortzen zela, eta zuria olio zuriaz; izan ere, ehun horiek denbora bera edukita ere, distira garbi eta dirdaitsua zuten. Dinonek dio erregeek Nilo eta Istrotik ura ekarrarazi zutela eta gainerako gauzeekin altxorrean sartu, beren inperioaren handitasuna eta guztien gaineko nagusitasuna frogatuz bezala.

37. Persia malkartsua zelako inbaditzeko zaila zen eta persiar ahaltsuenek gordetzen zuten (izan ere, Dariok horra ihes egin zuen), horregatik aita liziar eta ama persiarrarengandik sortutako gizon elebidun bat gertatu zitzaion gidari bira zabalegia hartzen ez zuen inguraketa bat egiteko; eta oraindik umea zela, Pitiak hori iragarri omen zion Alexandrori, liziar bat izango zuela persenganako ibilaldiaren gidaria.

Hor preso ugari hil zituen; izan ere, berak idazten du gizakiei lepoa moztea agindu zuela, horrek onura ekarriko ziola uste zuelako; Susan aurkitutako bezainbeste txanpon kopurua aurkitu zuen, eta gainerako tresneria eta aberastasuna 10.000 mila mando-pare eta 5.000 gameluren gainean garraiatu omen zuen. Jauregira zetorren jendetzak lurrera modu txarrean botatako Xerxesen estatua handi bat ikusi zuenean, Alexandro gelditu zen eta bizidun bati bezala hitz egiten esan zion: «Grekoen aurkako gerra-kanpainagatik lurrean etzanda utzita aurrera jarraituko dut edo arima-handitasun eta bertuteagatik altxatuko zaitut?» eta azkenean, denbora luze bere artean isilik hausnartu ondoren, aurrera jarraitu zuen. Soldaduak indarberritzea nahi zuelako (eta negua zelako), bertan lau hilabete igaro zituen.

κατασκευὴν καὶ τὸν πλοῦτον ἐκκομισθῆναί φασι μυρίοις ὀρικοῖς ζεύγεσι καὶ πεντακισχιλίας καμήλοις. Ξέρξου δ' ἀνδριάντα μέγαν θεασάμενος ὑπὸ πλήθους τῶν ὠθυμένων εἰς τὰ βασίλεια πλημμελῶς ἀνατετραμμένον, ἐπέστη, καὶ καθάπερ ἔμψυχον προσαγορεύσας «πότερόν σε» εἶπε «διὰ τὴν ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας στρατείαν κείμενον παρέλθωμεν, ἢ διὰ τὴν ἄλλην μεγαλοφροσύνην καὶ ἀρετὴν ἐγείρωμεν;» τέλος δὲ πολὺν χρόνον πρὸς ἑαυτῷ γενόμενος καὶ σιωπήσας, παρῆλθε. βουλόμενος δὲ τοὺς στρατιώτας ἀναλαβεῖν (καὶ γὰρ ἦν χειμῶνος ὥρα), τέσσαρας μῆνας αὐτόθι διήγαγε.

Λέγεται δὲ καθίσαντος αὐτοῦ τὸ πρῶτον ὑπὸ τὸν χρυσοῦν οὐρανίσκον ἐν τῷ βασιλικῷ θρόνῳ, τὸν Κορίνθιον Δημάρατον, εὖνουν ὄντ' ἄνδρα καὶ πατρῶον φίλον Ἀλεξάνδρου, πρεσβυτικῶς ἐπιδακρῦσαι καὶ εἰπεῖν, ὡς μεγάλης ἡδονῆς ἐστεροῖντο τῶν Ἑλλήνων οἱ τεθνηκότες πρὶν ἰδεῖν Ἀλέξανδρον ἐν τῷ Δαρείου θρόνῳ καθήμενον.

[38] Ἐκ τούτου μέλλων ἐξελαύνειν ἐπὶ Δαρεῖον, ἔτυχε μὲν εἰς μέθην τινὰ καὶ παιδιὰν τοῖς ἐταίροις ἑαυτὸν δεδωκώς, ὥστε καὶ γυναῖα συμπίνειν, ἐπὶ κῶμον ἤκοντα πρὸς τοὺς ἐραστάς. Ἐν δὲ τούτοις εὐδοκμοῦσα μάλιστα Θαις ἡ Πτολεμαίου τοῦ βασιλεύσαντος ὕστερον ἐταῖρα, γένος Ἀττική, τὰ μὲν ἐμμελῶς ἐπαινοῦσα, τὰ δὲ παίζουσα πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἅμα τῇ μέθῃ λόγον εἰπεῖν προήχθη, τῷ μὲν τῆς πατρίδος ἡθελί πρόεποντα, μείζονα δ' ἢ καθ' αὐτήν. Ἐφη γάρ, ὣν πεπόνηκε πεπλανημένη τὴν Ἀσίαν, ἀπολαμβάνειν χάριν ἐκείνης τῆς ἡμέρας, ἐντρυφῶσα τοῖς ὑπερηφάνοις Περσῶν βασιλείοις· ἔτι δ' ἂν ἥδιον ὑποπρῆσαι κωμάσασα τὸν Ξέρξου τοῦ κατακαύσαντος τὰς Ἀθήνας οἶκον, αὐτὴ τὸ πῦρ ἄψασα τοῦ βασιλέως ὀρώντος, ὡς ἂν λόγος ἔχη πρὸς ἀνθρώπους, ὅτι τῶν ναυμάχων καὶ πεζομάχων ἐκείνων στρατηγῶν τὰ μετ' Ἀλεξάνδρου γυναῖα μείζονα δίκην ἐπέθηκε Πέρσαις ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Ἄμα δὲ τῷ λόγῳ τούτῳ κρότου καὶ θορύβου γενομένου καὶ παρακελεύσεως τῶν ἐταίρων καὶ φιλοτιμίας, ἐπισπασθεὶς ὁ βασιλεὺς καὶ ἀναπηδήσας ἔχων στέφανον καὶ λαμπάδα προήγεν· οἱ δ' ἐπόμενοι κώμῳ καὶ βοῇ περιίσταντο τὰ βασίλεια, καὶ τῶν ἄλλων Μακεδόνων οἱ πυνθανόμενοι συνέτρεχον μετὰ λαμπάδων χαίροντες. Ἦλπιζον γὰρ ὅτι

Errege-tronuan urrezko baldakinaren azpian lehenengo aldiz eseri zenean, Demarato korintiarrek (Alexandroekin onbera baitzen eta haren aitaren laguna) zaharrek bezala negar egin zuen eta Alexandro Darioren tronuan eserita ikusi baino lehen hil ziren grekoek atsegin handia galdu zutela esan zuen.

38. Hortik Darioren aurka abiatu nahi izan zuen, baina halabeharrez adiskideekin batera mozorkeriara eta parrandara eman zuen bere burua, eta emakumeak ere etorri ziren, maitaleekin batera festara etorriak. Horien artean oso ospe oneko Tais zegoen, gero errege izango zen Tolomeoren maitalea, jatorriz Atikakoa, eta Alexandro neurrian goraipatu nahi zuen eta baita txantxa egin nahi, baina aldi berean mozorkeriak zerbait esatera bultzatu zuen, bere herriaren izaeraren egokia zen zerbait, baina handiegia berarentzat. Esan baitzuen Asian noraezean ibiltzen jasan zituen pairamenen ordaina hartzen ari zela egun hartan, persiarren jauregi bikainez gozatuz, baina are atseginagoa izango litzatekeela Atenas erre zuen Xerxesen etxea batean erretzea, berak erregearen bistan su emanez, gizakiek istorio hau konta zezaten, Alexandroekin batera zeuden emakumeek itsasoko eta lehorreko jeneral haiek baino zigor handiagoa ezarri zietela persiarrei Greziagatik. Hitz horiekin batera zarata eta buila sortu zen, eta adiskideen ohore-lehiak eta animatzeak bultzatuta, erregeak jauzi egin eta koroa eta zuzia hartuta aurrera egin zuen; jarraitzen ziotenek festan eta oihuka jauregia inguratu zuten, eta gainerako mazedoniarretatik konturatu zirenak korrika gehitu zitzaizkien pozik zuziekin. Uste zutelako etxekoak gogoan dituenak eta lurralde barbaroetan bizi nahi ez duenak erre eta suntsitzen dituela jauregiak. Batzuek hori horrela gertatu zela diote, beste batzuek, berriz, asmo baten ondorioz izan zela; baina denak ados daude azkar damutu zitzaiola eta itzaltzea agindu zuela.

39. Berez opari handiak ematen zituen, baina bere arrakastak hazi zirenean are handiagoak ematen zituen; eta opari horiei onberatasuna gehitzen zitzaien, onberatasunez ematen dutenei bakarrik eskertzen baitzaizkie opariak benetan. Kasu gutxi batzuk gogoratuko ditut. Peoniarren buruzagia Aristonek, gizon etsai bat hil eta hari burua erakutsiz, hauxe esan zion: «Errege, ekintza

τοῖς οἴκοι προσέχοντός ἐστι τὸν νοῦν καὶ μὴ μέλλοντος ἐν βαρβάροις οἰκεῖν τὸ πιμπράναι τὰ βασίλεια καὶ διαφθείρειν. Οἱ μὲν οὕτω ταῦτα γενέσθαι φασίν, οἱ δ' ἀπὸ γνώμης· ὅτι δ' οὖν μετενόησε ταχὺ καὶ κατασβέσαι προσέταξεν, ὁμολογεῖται.

[39] Φύσει δ' ὦν μεγαλοδωρότατος, ἔτι μᾶλλον ἐπέδωκεν εἰς τοῦτο τῶν πραγμάτων αὐξομένων· καὶ προσῆν ἡ φιλοφροσύνη, μεθ' ἧς μόνης ὡς ἀληθῶς οἱ διδόντες χαρίζονται. Μνησθήσομαι δ' ὀλίγων. Ἀρίστων ὁ τῶν Παιόνων ἡγούμενος, ἀποκτείνας πολέμιον ἄνδρα καὶ τὴν κεφαλὴν ἐπιδειξάμενος αὐτῷ, «τοῦτ'» εἶπεν «ὦ βασιλεῦ παρ' ἡμῖν ἐκπώματος χρυσοῦ τιμᾶται τὸ δῶρον». Ὁ δ' Ἀλέξανδρος γελάσας «κενοῦ γ'» εἶπεν, «ἐγὼ δέ σοι μεστὸν ἀκράτου προπίομαι». Τῶν δὲ πολλῶν τις Μακεδόνων ἤλαυνεν ἡμίονον, βασιλικὸν χρυσίον κομίζοντα· κάμνοντος δὲ τοῦ κτήνους, αὐτὸς ἀράμενος ἐκόμιζε τὸ φορτίον. Ἰδὼν οὖν ὁ βασιλεὺς θλιβόμενον αὐτὸν σφόδρα καὶ πυθόμενος τὸ πρᾶγμα, μέλλοντος κατατίθεσθαι, «μὴ κάμης» εἶπεν, «ἀλλὰ πρόσθες ἔτι τὴν λοιπὴν ὁδὸν ἐπὶ τὴν σκιηνήν, ἑαυτῷ τοῦτο κομίσας». Ὅλως δ' ἤχθετο τοῖς μὴ λαμβάνουσι μᾶλλον ἢ τοῖς αἰτούσι. Καὶ Φωκίῳ μὲν ἔγραψεν ἐπιστολὴν, ὡς οὐ χρησόμενος αὐτῷ φίλῳ τὸ λοιπόν, εἰ διωθοῖτο τὰς χάριτας. Σεραπίῳ δὲ τῶν ἀπὸ σφαίρας τινὶ νεανίσκων οὐδὲν ἐδίδου διὰ τὸ μηδὲν αἰτεῖν. Ὡς οὖν εἰς τὸ σφαιρίζειν παραγενόμενος ὁ Σεραπίων ἄλλοις ἔβαλλε τὴν σφαῖραν, εἰπόντος δὲ τοῦ βασιλέως «ἐμοὶ δ' οὐ δίδως;» «οὐ γὰρ αἰτεῖς» εἶπε, τούτῳ μὲν δὴ γελάσας πολλὰ δέδωκε. Πρωτέα δὲ τινι τῶν περὶ σκώμματα καὶ πότον οὐκ ἀμούσων ἔδοξε δι' ὀργῆς γεγενέσθαι τῶν δὲ φίλων δεομένων κακεῖνου δακρύοντος, ἔφη διαλλάττεσθαι κακεῖνος «οὐκοῦν» εἶπεν «ὦ βασιλεῦ δός τί μοι πιστὸν πρῶτον». Ἐκέλευσεν οὖν αὐτῷ πέντε τάλαντα δοθῆναι. Περὶ δὲ τῶν τοῖς φίλοις καὶ τοῖς σωματοφύλαξι νεμομένων πλούτων, ἡλίκον εἶχον ὄγκον, ἐμφαίνει δι' ἐπιστολῆς Ὀλυμπίας, ἣν ἔγραψε πρὸς αὐτόν. «Ἄλλως» φησὶν «εὐ ποίει τοὺς φίλους καὶ ἐνδόξους ἔχε· νῦν δ' ἰσοβασιλέας πάντας ποιεῖς, καὶ πολυφιλίας παρασκευάζεις αὐτοῖς, ἑαυτὸν δ' ἐρημοῖς». Πολλάκις δὲ τοιαῦτα τῆς Ὀλυμπιάδος γραφούσης, ἐφύλαττεν ἀπόρρητα τὰ γράμματα, πλὴν ἅπαξ Ἡφαιστίωνος ὥσπερ εἰώθει λυθεῖσαν ἐπιστολὴν αὐτῷ συναναγινώσκοντος,

honek gure artean kopa baten saria merezi du». Eta Alexandrok barre egin eta zera esan zion: «Hutsik; nik, ordea, ardo puruaz bete eta zure osasunari egingo diot topa». Beste mazedoniar askok bezala batek erregearen urrea zeraman mando baten gainean; animalia nekatu zenean, berak zama hartu eta eraman zuen. Ondorioz, erregeak hura oso estututa ikusi zuenean eta arazoaz jabetu zenean, zama beheara uztera baitzihoan, haxe esan zion: «Ez nekatu, oraindik gelditzen zaizun bidea dendaraino egin ezazu eta eraman hori zuretzat». Orokorrean, gehiago haserretzen zen opariak onartzen ez zituztenekin eskatzen zituztenekin baino. Eta Fozioni gutun batean idatzi zion, aurrerantzean jada ez zuela laguntzat hartuko, bere opariei uko egiten baldin bazien. Berarekin pilotan jokatzen zuten mutikoetako bati, Serapioni, ez zion ezer eman ez ziolako ezer eskatzen. Beraz, behin Serapion pilotan jokatzerantz etorri zela, besteei bakarrik botatzen zien pilota, eta erregeak esan zionean: «Niri ez al didazu botatzen?», hark esan zion: «Ez baituzu eskatzen», eta barre egin ondoren, opari asko eman zizkion. Behin bazirudien Alexandro haserre zegoela Proteasekin, burla eta festarako zegoen bufoi entretenigarri batekin; eta lagunek erregutu ziotenean eta hark negar egin zionean, jada pasatu zitzaizola esan zuen; eta hark esan zion: «Orduan, errege, emadazu aurrenik bermeren bat». Eta hari 5 talento ematea agindu zuen. Lagunei eta bizkartzainei banatu zizkien aberastasunen handitasuna Olinpiadek jartzen du agerian hari idatzi zion gutun baten bidez. Zera dio: «Bestela, on egin lagunei eta ospetsuak mantendu; baina orain denak erregeen parekoak bihurtzen dituzu eta lagun asko lortzen dizkiezu; zeure burua, berriz, isolatu egiten duzu». Olinpiadek horrelakoak sarri idazten zizkionez, hark gutunak sekretuan gordetzen zituen, behin izan ezik, ez baitzion Hefestioni gutun bat irakurtzea ukatu, Hefestionek gutunak ireki eta harekin batera irakurri ohi zuelako; baina bere eraztuna kenduz, zigilua jarri zion haren ahoari. Darioren ondoan handia izan zen Mazeoren seme bati, jada satrapia bat zuenari, beste bat handiagoa gehitu zion, baina arrenka uko egin zion eta haxe esan: «Errege, orduan Dario bakarra zegoen, zuk orain, berriz, Alexandro asko sortu dituzu». Parmenioni Bagoasen etxea eman zion, eta bertan jantzetan 1.000 talento baino gehiago aurkitu omen ziren. Antipatrori

οὐκ ἐκώλυσεν, ἀλλὰ τὸν δακτύλιον ἀφελόμενος τὸν αὐτοῦ, προσέθηκε τῷ ἐκείνου στόματι τὴν σφραγίδα. Μαζαίου δὲ τοῦ μεγίστου παρὰ Δαρείῳ γενομένου παιδὶ σατραπείαν ἔχοντι δευτέραν προσετίθει μείζονα. Παραιτούμενος δ' ἐκεῖνος εἶπεν· «ὦ βασιλεῦ, τότε μὲν ἦν εἷς Δαρεῖος, νῦν δὲ σὺ πολλοὺς πεποιήκας Ἀλεξάνδρους». Παρμενίωνι μὲν οὖν τὸν Βαγῶν ἐδωκεν οἶκον, ἐν ᾧ λέγεται τῶν περισσῶν ἱματισμὸν χιλίων ταλάντων εὑρεθῆναι. Πρὸς δ' Ἀντίπατρον ἔγραφε κελεύων ἔχειν φύλακας τοῦ σώματος ὡς ἐπιβουλευόμενον. Τῇ δὲ μητρὶ πολλὰ μὲν ἐδωρεῖτο καὶ κατέπεμπεν, οὐκ εἶα δὲ πολυπραγμονεῖν οὐδὲ παραστρατηγεῖν· ἐγκαλούσης δὲ πρῶως ἔφερε τὴν χαλεπότητα. Πλὴν ἅπαξ ποτ' Ἀντιπάτρου μακρὰν κατ' αὐτῆς γράψαντος ἐπιστολὴν, ἀναγνοὺς ἀγνοεῖν εἶπεν Ἀντίπατρον, ὅτι μυρίας ἐπιστολὰς ἐν δάκρυον ἀπαλείφει μητρός.

[40] Ἐπεὶ δὲ τοὺς περὶ αὐτὸν ἑώρα παντάπασιν ἐκτετρυφικότας καὶ φορτικούς ταῖς διαίταις καὶ πολυτελείαις ὄντας, ὥσθ' Ἄγωννα μὲν τὸν Τήϊον ἀργυροῦς ἐν ταῖς κρηπίσιν ἥλους φορεῖν, Λεοννάτω δὲ πολλαῖς καμήλοις ἀπ' Αἰγύπτου κόνιν εἰς τὰ γυμνάσια παρακομίζεσθαι, Φιλῶτα δὲ πρὸς θήρας σταδίων ἑκατὸν αὐλαίας † γεγονέναι, μύρῳ δὲ χρωμένους ἰέναι πρὸς ἄλειμμα καὶ λουτρὸν ὅσῳ πρότερον οὐδ' ἑλαίῳ, τρίπτας δὲ καὶ κατευναστὰς περιαγομένους, ἐπετίμησε πρῶως καὶ φιλοσόφως, θαυμάζειν φάμενος, εἰ τοσοῦτους ἡγωνισμένοι καὶ τηλικούτους ἀγῶνας, οὐ μνημονεύουσιν ὅτι τῶν καταπονηθέντων οἱ καταπονήσαντες ἥδιον καθεύδουσιν, οὐδ' ὀρῶσι τοῖς Περσῶν βίοις τοὺς ἑαυτῶν παραβάλλοντες, ὅτι δουλικώτατον μὲν ἐστὶ τὸ τρυφᾶν, βασιλικώτατον δὲ τὸ πονεῖν. «Καίτοι πῶς ἂν τις» ἔφη «δὴ ἑαυτοῦ θεραπεύσειεν ἵππον ἢ λόγχην ἀσκήσειεν ἢ κράνος, ἀπειθικῶς τοῦ φιλτάτου σώματος ἄπτεσθαι τὰς χεῖρας;» «οὐκ ἴστ'» εἶπεν «ὅτι τοῦ κρατεῖν πέρας ἡμῖν ἐστὶ τὸ μὴ ταῦτά ποιεῖν τοῖς κεκρατημένοις;» ἐπέτεινεν οὖν ἔτι μᾶλλον αὐτὸς ἑαυτόν, ἐν ταῖς στρατείαις καὶ τοῖς κυνηγεσίοις κακοπαθῶν καὶ παραβαλλόμενος, ὥστε καὶ Λάκωνα πρεσβευτήν, παραγενόμενον αὐτῷ λέοντα καταβάλλοντι μέγαν, εἰπεῖν· «καλῶς γ' Ἀλέξανδρε πρὸς τὸν λέοντα ἡγώνισαι περὶ τᾶς βασιλείας». Τοῦτο τὸ

idatzi zion bizkartzainak hartzeko aholkatuz, azpijokoren bat egingo ziotelakoan. Amari opari asko bidali zizkion, baina ez zion uzten ez besteen kontuetan ez armadaren gidaritzan sartzen, eta hark hori aurpegiratzen bazion ere, Alexandrok lasai jasaten zuen haren izaera latza. Behin Antipatrok haren aurkako gutun luzea idatzi ziola, irakurri eta esan zuen Antipatrok ez zekiela ama baten malko bakar batek hamar mila gutun ezabatzen zituela.

40. Bere ingurukoak erabat zabarkerian erorita, eta bizimoduaren eta luxuzko jazeraren eraginez arruntak bihurtuta ikusi zituen; adibidez, Teoko Hagnonek botetan zilarrezko iltzeak eramaten zituen, Leonidasek bere ariketentzako hautsa gamelu askotan Egiptotik ekarrazten zuen, Filotasek piztientzat ehun estadioko alfonbrak erabiltzen zituen, igurzketa eta bainura joaterakoan, mirra gehiago erabiltzen zuten lehenago olio baina, eta igurtzitzaileak eta gelazainak eramaten zituzten; errieta leun eta filosofikoki egiten zien, esanez harritzen zela, hainbeste eta hain bataila handiak borrokatu eta gero, ez zutelako gogoratzen nekeak jasandakoek lo goxoago egiten dutela, eta ez zutelako ikusten, persiarren eta beren bizimoduak alderatzerakoan, nagikeria ezaugarriarik esklaboena zela, eta lanetan nekatzea erregezkoena. Esan zien: «Batek nola zainduko du, bada, bere zaldia edo bere burua lantzarekin eta kaskoarekin entrenatuko, eskuei gorputzaz arduratzeko ohitura kendu baldin badie? Ez al dakizue guretzat menderatzearen helburua mederatutakoek egiten dituzten berberak ez egitea dela?». Beraz, are gehiago saiatzen zen entrenamendu militarrean eta ehizan bere buruari jasapen gogorrek ematen, eta Alexandrok lehoi handi bat eraitsi zuenean bertan zegoen enbaxadore lazedemoniar batek esan zuen: «Ederki borrokatu zara lehoiarekin, Alexandro, erregetzagatik». Kraterok ehizaki hori eskaini zuen Delfosen, lehoiaren eta zakurren brontzezko estatuak egin eta gero, eta baita erregearen estatua bat lehoiarekin borrokan lotuta eta bere buruaren estatua bat erregeari laguntzera joaten; estatua batzuk Lisipok egin zituen, besteak Leokaresek.

41. Alexandrok arrisku hauek hartzen zituen bere burua entrenatzeko eta baita besteak bertutera akuilatzeko ere; baina

κυνήγιον Κρατερός εἰς Δελφοὺς ἀνέθηκεν, εἰκόνας χαλκᾶς ποιησάμενος τοῦ λέοντος καὶ τῶν κυνῶν, καὶ τοῦ βασιλέως τῷ λέοντι συνεστῶτος, καὶ αὐτοῦ προσβοηθούντος, ὧν τὰ μὲν Λύσιππος ἔπλασε, τὰ δὲ Λεωχάρης.

[41] Ἀλέξανδρος μὲν οὖν ἑαυτὸν ἀσκῶν ἅμα καὶ τοὺς ἄλλους παροξύνων πρὸς ἀρετὴν ἐκινδύνευεν· οἱ δὲ φίλοι διὰ πλοῦτον καὶ ὄγκον ἤδη τρυφᾶν βουλόμενοι καὶ σχολάζειν, ἐβαρύνοντο τὰς πλάνας καὶ τὰς στρατείας, καὶ κατὰ μικρὸν οὕτω προῆλθον εἰς τὸ βλασφημεῖν καὶ κακῶς λέγειν αὐτόν. Ὁ δὲ καὶ πάννυ πρῶτος ἐν ἀρχῇ πρὸς ταῦτα διέκειτο, φάσκων βασιλικὸν εἶναι τὸ κακῶς ἀκούειν εὐ ποιοῦντα. Καίτοι τὰ μὲν μικρότατα τῶν γενομένων τοῖς συνήθεσι παρ' αὐτοῦ σημεῖα μεγάλης ὑπῆρχεν εὐνοίας καὶ τιμῆς· ὧν ὀλίγα παραθήσομαι. Πευκέστα μὲν ἔγραψε μεμφόμενος, ὅτι δηχθεὶς ὑπ' ἄρκτου τοῖς μὲν ἄλλοις ἔγραψεν, αὐτῷ δ' οὐκ ἐδήλωσεν. «Ἄλλὰ νῦν γε» φησὶ «γράψον τε πῶς ἔχεις, καὶ μὴ τινὲς σε τῶν συγκυνηγετούντων ἐγκατέλιπον, ἵνα δίκην δῶσι». Τοῖς δὲ περὶ Ἡφαιστίωνα διὰ πράξεις τινὰς ἀποῦσιν ἔγραψεν, ὅτι παίζοντων αὐτῶν πρὸς ἰχνεύμονα τῷ Περδίκκου δορατίῳ περιπεσὼν Κρατερός τοὺς μηροὺς ἐτρώθη. Πευκέστα δὲ σωθέντος ἐκ τινος ἀσθενείας, ἔγραψε πρὸς Ἀλέξιππον τὸν ἱατρὸν εὐχαριστῶν. Κρατεροῦ δὲ νοσοῦντος ὄψιν ἰδὼν καθ' ὕπνον, αὐτὸς τέ τινος θυσίας ἔθυσεν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀκείνῳ {θῦσαι} ἐκέλευσεν. Ἐγραψε δὲ καὶ Πausanias τῷ ἱατρῷ βουλομένῳ τὸν Κρατερὸν ἐλλεβορίσαι, τὰ μὲν ἀγωνιῶν, τὰ δὲ παραινῶν ὅπως χρήσεται τῇ φαρμακείᾳ. Τοὺς δὲ πρῶτους τὴν Ἀρπάλου φυγὴν καὶ ἀπόδρασιν ἀπαγγείλαντας ἔδησεν, Ἐφιάλτην καὶ Κίσσον, ὡς καταψευδομένους τοῦ ἀνδρός. Ἐπεὶ δέ, τοὺς ἀσθενοῦντας αὐτοῦ καὶ γέροντας εἰς οἶκον ἀποστέλλοντος, Εὐρύλοχος Αἰγαῖος ἐνέγραψεν ἑαυτὸν εἰς τοὺς νοσοῦντας, εἴτα φωραθεὶς ἔχων οὐδὲν κακόν, ὡμολόγησε Τελεσίππας ἐρᾶν καὶ συνεπακολουθεῖν ἐπὶ θάλασσαν ἀπιούσης ἐκείνης, ἠρώτησε τίνων ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ γύναιον. Ἀκούσας δ' ὅτι τῶν ἐλευθέρων ἐταιρῶν «ἡμᾶς μὲν» εἶπεν «ὦ Εὐρύλοχε συνερῶντας ἔχεις· ὅρα δ' ὅπως πείθωμεν ἢ λόγοις ἢ δώροις τὴν Τελεσίππαν, ἐπειδήπερ ἐξ ἐλευθέρων ἐστί».

lagunak, ordurako aberastasun eta harrokeriagatik luxu eta nagikerian bizi nahi zutenez, ibilaldi eta entrenamendu hauetaz nekatuta zeuden, eta horrela, pixkanaka, hura iraintzera eta beraz gaizki esaka aritzera heldu ziren. Hark hasieran guztiz lasai hartzen zuen, esanez normala zela errege batek kritikak entzun behar izatea, nahiz eta ongia egin. Eta bere hurbilekoei gertatutako txikikeriak ere bere onberatasun eta estimu handien seinaleak bihurtzen ziren; horietako gutxi batzuk aipatuko ditut. Peukestasi idatzi zion, aurpegiaratu hartz batek kosk egin zionean besteei idatzi ziela, baina berari ez ziola azaldu. Zera esan zion: «Orain, behintzat, esan iezadazu nola zauden eta zurekin batera ehizan ari zirenetatik batzuek bakarrik utzi ote zintuzten, zigorra jaso dezaten». Eta afera batzuk zirela medio kanpoan zeuden Hefestionen ingurukoei idatzi zien, mangosta batekin jolasten ari zirela Kratero Perdikasen txabalinarenean gainean erori eta izterretan zauritu zela kontatzeko. Peukestas gaixotasun batetik sendatu zenean, Alexipo sendagileari idatzi zion eskerrak emateko. Kratero gaixo zegoela, Alexandrok ametsetan bere burua ikusi zuen haren alde eskaintzak egiten, eta hari eskaintzak egitea aholkatu zion. Kratero otsababaz tratatu nahi zuen Pausanias sendagileari idatzi zion, alde batetik urduri zegoelako, bestetik botika nola erabili aholkatzeko. Efialtes eta Kiso, Harpaloren ihesaren berri eman zuten aurrenekoak, kartzeleratu zituen, gizona kalumniatzen ari zirelakoan. Alexandro gaixoak eta zaharrak etxera bidaltzen ari zela, Euriloko egestarrak gaixoen artean bere izena eman zuen, baina gero, ezer txarrik ez zuela harrapatu zutenean, Telesipa maite zuela eta, hura bazihoanez, itsasoraino lagundu nahi ziola aitortu zuen; orduan Alexandrok emakumea zein motatako pertsona ote zen galdetu zion. Prostituta librea zela entzun zuenean, zera esan zion: «Zure amodioen laguntzaile nauzu, Euriloko; baina saia zaitez Telesipa hitzez edo opariz konbentzitzen, librea denez».

42. Alexandro mirestekoa da halaber lagunei mota horretako gutunak idazteko astia hartzen zuelako; adibidez gutun bat idatzi zuen Ziliziarra ihes egin zuen Seleukoren esklabo bat bilatzea agintzeko, beste bat idatzi zuen Peukestas goraiatzeko

[42] Θαυμάσαι δ' αὐτὸν ἔστιν, ὅτι καὶ μέχρι τοιούτων ἐπιστολῶν τοῖς φίλοις ἐσχόλαζεν· οἷα γράφει παῖδα Σελεύκου εἰς Κιλικίαν ἀποδεδρακότα κελεύων ἀναζητῆσαι, καὶ Πευκέσταν ἐπαινῶν ὅτι Νίκωνα Κρατεροῦ δοῦλον συνέλαβε, καὶ Μεγαβύζῳ περὶ τοῦ θεράποντος τοῦ ἐν τῷ ἱερῷ καθεζομένου, κελεύων αὐτὸν ἂν δύνηται συλλαβεῖν ἔξω τοῦ ἱεροῦ προκαλεσάμενον, ἐν δὲ τῷ ἱερῷ μὴ προσάπτεσθαι. Λέγεται δὲ καὶ τὰς δίκας διακρίνων ἐν ἀρχῇ τὰς θανατικὰς τὴν χεῖρα τῶν ὧτων τῷ ἑτέρῳ προστιθέναι τοῦ κατηγοροῦ λέγοντος, ὅπως τῷ κινδυνεύοντι καθαρὸν φυλάττηται καὶ ἀδιάβλητον. Ἀλλ' ὕστερόν γ' αὐτὸν ἐξετράχυναν αἱ πολλαὶ διαβολαί, διὰ τῶν ἀληθῶν πάροδον καὶ πίστιν ἐπὶ τὰ ψευδῇ λαβοῦσαι, καὶ μάλιστα κακῶς ἀκούων ἐξίστατο τοῦ φρονεῖν, καὶ χαλεπὸς ἦν καὶ ἀπαραίτητος, ἅτε δὴ τὴν δόξαν ἀντὶ τοῦ ζῆν καὶ τῆς βασιλείας ἡγαπηκῶς.

Τότε δ' ἐξήλυνεν ἐπὶ Δαρεῖον, ὡς πάλιν μαχοῦμενος· ἀκούσας δὲ τὴν ὑπὸ Βήσσου γενομένην αὐτοῦ σύλληψιν, ἀπέλυσε τοὺς Θεσσαλοὺς οἰκαδε, δισχίλια τάλαντα δωρεὰν ἐπιμετρήσας ταῖς μισθοφοραῖς. Πρὸς δὲ τὴν δίωξιν, ἀργαλέαν καὶ μακρὰν γινομένην (ἔνδεκα γὰρ ἡμέραις ἱππάσατο τρισχιλίους καὶ τριακοσίους σταδίους), ἀπηγόρευσαν μὲν οἱ πλείστοι, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἄνυδρον. Ἐνθα δὲ Μακεδόνες ἀπήντησαν αὐτῷ τινες ὕδωρ ἐν ἀσκοῖς ἐφ' ἡμιόνων κομίζοντες ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ, καὶ θεασάμενοι τὸν Ἀλέξανδρον ἤδη μεσημβρίας οὔσης κακῶς ὑπὸ δίψους ἔχοντα, ταχὺ πλησάμενοι κράνος προσήνεγκαν. Πυθομένου δ' αὐτοῦ τίσι κομίζοιεν, «υἱοῖς» ἔφασαν «ιδίοις· ἀλλὰ σοῦ ζῶντος ἑτέρους ποιησόμεθα, κὰν ἐκείνους ἀπολέσωμεν». Ταῦτ' ἀκούσας, ἔλαβεν εἰς τὰς χεῖρας τὸ κράνος· περιβλέψας δὲ καὶ θεασάμενος τοὺς περὶ αὐτὸν ἵππεῖς ἅπαντας ἐγκεκλικότας ταῖς κεφαλαῖς καὶ πρὸς αὐτὸν ἀποβλέποντας, ἀπέδωκεν οὐ πιών, ἀλλ' ἐπαινέσας τοὺς ἀνθρώπους «ἂν γὰρ αὐτὸς» ἔφη «πίω μόνος, ἀθυμήσουσιν οὗτοι». Θεασάμενοι δὲ τὴν ἐγκράτειαν αὐτοῦ καὶ μεγαλοψυχίαν οἱ ἵππεῖς ἄγειν ἀνέκραγον θαρροῦντα καὶ τοὺς ἵππους ἐμάστιζον· οὔτε γὰρ κάμνειν οὔτε διψᾶν οὔθ' ὅλως θνητοὺς εἶναι νομίζειν αὐτούς, ἕως ἂν ἔχωσι βασιλέα τοιοῦτον.

Nikon, Krateroren esklabo bat, harrapatzeagatik, edo beste bat Megabizori, tenpluan babestu zen zerbitzariari buruz hauxe aginduz: ahal bazuen, hura hitzen bidez tenplutik irtenarazita kanpoan atxilotzeko, baina tenpluaren barnean ez ukitzeko ere. Eta heriotza-epaiketak epaitzen zituenean hasieran belarri batean eskua jartzen omen zuen salatzailea hitz egiten ari zenean, belarri hori garbi eta kalumnariak gabe gordetzeko arriskuan zegoenarentzat. Baina gero salaketa ugariak gogaitu zuten, faltsuek benetakoetatik hartzen zutelako onarpen eta sinesgarritasuna, eta batez ere berari buruz gaizki esaka entzuteak bere onetik ateratzen zuen eta gogor eta gupidagabea bihurtzen zuen, ospe ona gehiago maite zuelako bizitza eta erregetza baino.

Orduan abiatu zen Darioren aurka, berriro borrokari ekiteko; baina Besok hura harrapatu zuela entzun zuenean, tesaliarrak etxera bidali zituen, ordainsariei 2.000 talento opari gehituta. Jazarpena nekeza eta luzea gertatu zen (hamaika egunean 3.300 estadio³⁴ egin zituzten zaldiz), eta gehienak akituta zeuden, batez ere ur faltagatik. Orduan, ibaitik mando gainean ura zahagietan garraiatzen zuten mazedoniar batzuekin topo egin zuen, eta Alexandro eguerdiko berotan egarriaren eraginez sufrituz ikustean, agudo kasko bat urez bete eta eskaini zioten. Baina hark zeinentzat garraiatzen zuten galdetu zienean, esan zuten: «Geure seme-alabentzat; baina horiek galtzen baldin baditugu ere, sortuko ditugu beste batzuk, zu bizi bazara». Hori entzundakoan, kaskoa eskuetan hartu zuen; baina ingurura begiratu eta, bere inguruko zaldizko guztiak burumakur eta berari begira ikusirik, edan gabe itzuli zien, eta gizon haiek goraipatuz, zera esan zien: «Nik bakarrik edaten baldin badut, horiek kemena galduko dute». Eta zaldizkoek, haren bere buruaren kontrola eta eskuzabaltasuna ikusita, oihuka esaten zioten adorez gidatzeko eta zaldia ustaz zigortzen zituzten; horrelako erregea zeukaten bitartean, ez zutelako ez nekerik ez egarririk, eta ez zuten uste hilkorrak ziren inola ere.

43. Guztien gogoia berdina zen, baina hirurogeik bakarrik erasotu omen zuten berarekin batera etsaien kanpamentua. Han lurretik botata zegoen zilar eta urre ugariren gainetik pasatu ziren, bai

[43] Ἡ μὲν οὖν προθυμία πάντων ἦν ὁμοία, μόνους δὲ φασιν ἐξήκοντα συνεισπεσεῖν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Ἐνθα δὴ πολὺν μὲν ἄργυρον καὶ χρυσὸν ἐρριμμένον ὑπερβαίνοντες, πολλὰς δὲ παίδων καὶ γυναικῶν ἄρμαμάξας ἡνιόχων ἐρήμους διαφερομένας παρερχόμενοι, τοὺς πρῶτους ἐδίωκον, ὥς ἐν ἐκείνοις Δαρεῖον ὄντα. Μόλις δ' εὗρίσκεται πολλῶν ἀκοντισμάτων κατάπλεως τὸ σῶμα κείμενος ἐν ἄρμαμάξῃ, μικρὸν ἀπολείπων τοῦ τελευτᾶν· ὅμως δὲ καὶ πιεῖν ἤτησε, καὶ πίων ὕδωρ ψυχρόν, εἶπε πρὸς τὸν δόντα Πολύστρατον· «ὦ ἄνθρωπε, τοῦτό μοι πέρας γέγονε δυστυχίας ἀπάσης, εὖ παθεῖν ἀμείψασθαι μὴ δυνάμενον· ἀλλ' Ἀλέξανδρος ἀποδώσει σοι τὴν χάριν, Ἀλεξάνδρῳ δ' οἱ θεοὶ τῆς εἰς μητέρα καὶ γυναῖκα καὶ παῖδας τοὺς ἐμοὺς ἐπιεικείας, ᾧ ταύτην δίδωμι τὴν δεξιὰν διὰ σοῦ». Ταῦτ' εἰπὼν καὶ λαβόμενος τῆς τοῦ Πολυστράτου χειρός, ἐξέλιπεν.

Ἀλέξανδρος δ' ὥς ἐπῆλθεν, ἀλγῶν τε τῷ πάθει φανερὸς ἦν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ χλαμύδα λύσας ἐπέβαλε τῷ σώματι καὶ περιέστειλε. Καὶ Βῆσσον μὲν ὕστερον εὐρὼν διεσφενδόνησεν, ὀρθίων δένδρων εἰς ταὐτὸ καμφθέντων ἑκάτερῳ μέρος προσαρτήσας τοῦ σώματος, εἶτα μεθεὶς ἑκάτερον, ὥς ὥρμητο ῥύμη φερόμενον, τὸ προσῆκον αὐτῷ μέρος νείμασθαι. Τότε δὲ τοῦ Δαρείου τὸ μὲν σῶμα κεκοσμημένον βασιλικῶς πρὸς τὴν μητέρ' ἀπέστειλε, τὸν δ' ἀδελφὸν Ἐξάθρην εἰς τοὺς ἐταίρους ἀνέλαβεν.

[44] Αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς ἀκμαιοτάτης δυνάμεως εἰς Ὑρκανίαν κατέβαινε, καὶ πελάγους ἰδὼν κόλπον οὐκ ἐλάττονα μὲν τοῦ Πόντου φανέντα, γλυκύτερον δὲ τῆς ἄλλης θαλάττης, σαφὲς μὲν οὐδὲν ἔσχε πυθέσθαι περὶ αὐτοῦ, μάλιστα δ' εἶκασε τῆς Μαιώτιδος λίμνης ἀνακοπήν εἶναι. Καίτοι τοὺς γε φυσικοὺς ἄνδρας οὐκ ἔλαθε τάληθές, ἀλλὰ πολλοῖς ἔτεσιν ἔμπροσθεν τῆς Ἀλεξάνδρου στρατείας ἱστορήκασιν, ὅτι τεσσάρων κόλπων εἰσεχόντων ἀπὸ τῆς ἔξω θαλάσσης βορείοτατος οὗτός ἐστι, τὸ Ὑρκάνιον πέλαγος καὶ Κάσπιον ὁμοῦ προσαγορευόμενον.

Ἐνταῦθα τῶν βαρβάρων τινὲς ἀπροσδοκίτως περιτυχόντες τοῖς ἄγουσι τὸν ἵππον αὐτοῦ τὸν Βουκεφάλαν λαμβάνουσιν. Ὅδ' ἤνεγκεν οὐ μετρίως, ἀλλὰ κήρυκα πέμψας ἠπέλιψε πάντας

eta gidaririk gabe umeak eta emakumeak garraiatzen zituzten gurdi ugariren ondotik ere, eta aurrekoak jazarri zituzten, haien artean Dario zegoelakoan. Nekez aurkitu zuten, gurdi batean etzanda, gorputzean gezi-kolpe ugarik erabat josita, hiltzeko gutxi falta zitzaiola; hala ere, edatea eskatu zuen, eta ur freskoa edan ondoren, ura eman zion Polistratoni esan zion: «Gizona, hau da nire zorigaitz guztiaren mukurua, jasotzen dudan ongiaren ordaina ezin ematea; baina Alexandrok emango dizu mesedearen saria, eta Alexandrori ere jainkoek emango diote nire ama, emazte eta seme-alabekiko onberatasunaren ordaina, eta hari ematen diot eskuineko esku hau zure bitartez». Hori esan eta Polistratoren eskua hartu eta gero, hil zen.

Alexandro heldu zenean, gertaerak nabarmen minduta zegoen, eta bere kapa askatu, gorpuaren gainean bota eta estali zuen. Eta beranduago Beson aurkitu zuenean, zatitu egin zuen; bi zuhaitz zuzen makurtu eta bakoitzari gorputzaren alde bat lotuta, askatu zituen, eta bultzadak eramanda abiatu zirenean, zuhaitz bakoitzak zegokion aldea zatitu eta eramanean zuen. Orduan, Darioren gorpua era erregezkoan apainduta amari bidali zion, eta Exatres anaia adiskideen artean onartu zuen.

44. Bera bere indar onenekin Hirkaniara jaitsi zen, eta Ponto baina txikiago ez zen itsas-golko bat ikusi zuen, beste itsasoa³⁵ baino gezagoa, baina ezin izan zuen hari buruzko ezer zehatzago jakin, eta Meotide lakuaren gainezkatze bat izango zela pentsatu zuen. Baina naturaren ikertzaileak egiaz jabetu ziren, eta Alexandroren gerra-kanpaina baino urte asko lehenago azaldu zuten kanpoko itsasotik sartzen diren lau golkoetatik hau iparraldekoena zela, itsaso Hirkaniarra edo Kaspio deiturikoa.

Hor barbaro batzuek bere zaldi Buze-falo zeramatenekin ustekabeen topo egin eta zaldia harrapatu zuten. Hark ez zuen hori neurritz jasan, aitzitik, mezularia bidali eta guztiak ume eta emakumeekin batera hiltzeko mehatxua egin zien, ez bazioten zaldia itzultzen. Zaldia eramatera etorri zitzaizkionean eta hiriak bere mendean jartzera, guztiak onginahiaz tratatu zituen eta zaldia berreskuratu zutenei erreskatea eman zien.

45. Hortik Partiaara abiatu zen, eta atsedenaldi batean, aurreneko aldiz, jantzi barbaroa jantzi zuen, edo bere burua bertoko

ἀποκτενεῖν μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν, εἰ τὸν ἵππον αὐτῷ μὴ ἀναπέμψειαν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν ἵππον {αὐτῷ} ἄγοντες ἦκον αὐτῷ καὶ τὰς πόλεις ἐγχειρίζοντες, ἐχρήσατο φιλανθρώπως πᾶσι καὶ τοῦ ἵππου λύτρα τοῖς λαβοῦσιν ἔδωκεν.

[45] Ἐντεῦθεν εἰς τὴν Παρθικὴν ἀναζεύξας καὶ σχολάζων, πρῶτον ἐνεδύσατο τὴν βαρβαρικὴν στολὴν, εἴτε βουλόμενος αὐτὸν συνοικεῖοι τῷ ἐπιχωρίῳ νόμῳ, ὥς μέγα πρὸς ἐξημέρωσιν ἀνθρώπων τὸ σύνηθες καὶ ὁμόφυλον, εἴτ' ἀπόπειρά τις ὑφεῖτο τῆς προσκυνήσεως αὕτη τοῖς Μακεδόσι, κατὰ μικρὸν ἀνασχέσθαι τὴν ἐκδιαίτησιν αὐτοῦ καὶ μεταβολὴν ἐθιζομένους. Οὐ μὴν τὴν γε Μηδικὴν ἐκείνην προσήκατο, παντάπασι βαρβαρικὴν καὶ ἀλλόκοτον οὔσαν, οὐδ' ἀναξυρίδας οὐδὲ κἀνδυν οὐδὲ τιάραν ἔλαβεν, ἀλλ' ἐν μέσῳ τινὰ τῆς Περσικῆς καὶ τῆς Μηδικῆς μειζάμενος εὖ πως, ἀτυφότεραν μὲν ἐκείνης, ταύτης δὲ σοβαρώτεραν οὔσαν. Ἐχρήτο δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐντυγχάνων τοῖς βαρβάροις καὶ τοῖς ἐταίροις κατ' οἶκον, εἶτα τοῖς πολλοῖς οὕτως ἐξελαύνων καὶ χρηματίζων ἑωρᾶτο. Καὶ λυπηρὸν μὲν ἦν τοῖς Μακεδόσι τὸ θέαμα, τὴν δ' ἄλλην αὐτοῦ θαυμάζοντες ἀρετὴν ᾤοντο δεῖν ἔνια τῶν πρὸς ἡδονὴν αὐτῷ καὶ δόξαν ἐπιχωρεῖν· ὅς γε πρὸς ἅπασιν τοῖς ἄλλοις ἑναγχος τόξευμα μὲν εἰς τὴν κνήμην λαβὼν, ὑφ' οὗ τῆς κερκίδος τὸ ὁστέον ἀποθραυσθὲν ἐξέπεσε, λίθῳ δὲ πληγείς πάλιν εἰς τὸν τράχηλον, ὥστε καὶ ταῖς ὀψεσιν ἀχλὺν ὑποδραμεῖν παραμείνασαν οὐκ ὀλίγον χρόνον, ὅμως οὐκ ἐπαύετο χρώμενος ἑαυτῷ πρὸς τοὺς κινδύνους ἀφειδῶς, ἀλλὰ καὶ τὸν Ὀρεξάρτην διαβάς ποταμόν, ὃν αὐτὸς ᾤετο Τάναϊν εἶναι, καὶ τοὺς Σκύθας τρεψάμενος, ἐδίωξεν ἐπὶ σταδίους ἑκατόν, ἐνοχλούμενος ὑπὸ διαρροίας.

[46] Ἐνταῦθα δὲ πρὸς αὐτὸν ἀφικέσθαι τὴν Ἀμαζόνα οἱ πολλοὶ λέγουσιν, ὣν καὶ Κλείταρχός ἐστι καὶ Πολύκλειτος καὶ Ὀνησίκριτος καὶ Ἀντιγένης καὶ Ἰστρος. Ἀριστόβουλος δὲ καὶ Χάρης ὁ εἰσαγγελεύς, πρὸς δὲ τούτοις Ἐκαταῖος ὁ Ἐρετριεύς καὶ Πτολεμαῖος καὶ Ἀντικλείδης καὶ Φίλων ὁ Θηβαῖος καὶ Φίλιππος ὁ Θεαγγελεύς καὶ Φίλιππος ὁ Χαλκιδεύς καὶ Δουῖρις ὁ Σάμιος πλάσμα φασι γεγονέναι τοῦτο. Καὶ μαρτυρεῖν αὐτοῖς ἔοικεν Ἀλέξανδρος· Ἀντιπάτρῳ γὰρ ἅπαντα γράφων ἀκριβῶς, τὸν μὲν Σκύθην φησὶν αὐτῷ διδόναι τὴν θυγατέρα

usadioetara ohitu nahi zuelako, ohitura eta herri berekoa izatea gizakiak otzantzeko laguntza handia zelakoan, edo horrela janztea mazedoniarren artean belaunikatzea sartzeko saiakera bat zelako, pixkanaka ohitzeko usadio berriak eta aldaketa jasan zitzaten. Baina ez zuen janzkera mediarra onartu, erabat barbaro eta arrotza zena, eta ez zituen hartu ez galtza zabalak, ez mahukadun soinekoa, ez tiara; aitzitik, janzkera persiarra eta mediarra neurri berean nolabait egoki nahasi zituen, eta sortu zuena hura baino xumeagoa zen, eta hau baino biziagoa. Hasieran barbaroekin eta adiskideekin jauregian topatzen zenean erabiltzen zuen, gero, zaldiz irteten zenean edo audientzia ematen zuenean; jendetzaren aurrean horrela ikusten zuten. Eta mazedoniarrei atsekabea eragiten zien horrela ikusteak, baina haren gainerako bertuteak miresten zituztenez, haren atsegin eta osperako zenbait gauza utzi behar zitzaizkiola uste zuten; hark, jasotako gainerako zauri guztiez gain, gezi-kolpe bat jaso zuen hankan, aztaleko hezurra hautsi eta dislokatu ziona, eta berriro jo zuten lepoan harri batez, denbora luzez ikusmena galtzeraino; hala ere jarraitzen zuen bere burua erabateko arriskueta sartzen, eta Orexartes ibaia, hark Tanais ibaia zela uste zuena, zeharkatu eta eszitei ihesa eragin ondoren, ehun estadiotan jazarri zituen, beherakoak jota baldin bazegoen ere.

46. Hor etorri zitzaion amazona, gehienek diotenaren arabera, tartean Klitarko, Poliklito, Onesikrito, Antigenes eta Istro daudela. Baina Aristobulok eta Kares aurkezleak, eta horiez gain Eretriako Hekateok, Tolomeok, Antiklidesek, Tebasko Filonek, Teangelako Filipok, Kalzisko Filipok eta Samosko Durisek diote hori asmakeria dela. Eta badirudi Alexandrok horien aldeko lekukotza ematen duela; izan ere, Antipatrori dena gutun batean zehatz kontatzerakoan, eszitiarrak alaba ezkontzarako eman ziola dio, baina ez du amazonarik aipatzen. Eta urte asko beranduago Onesikritok liburueta laugarrena irakurri omen zion Lisimakori, berau errege zenean, eta bertan amazonari buruzko zatia idatzita dago; eta Lisimakok lasai irribarre eginez esan omen zion: «Eta orduan non nengoen ni?». Baina hori guztia sinetsi edo ez sinetsi, inork ez luke Alexandro ez gehiago ez gutxiago miretsiko.

πρὸς γάμον, Ἀμαζόνος δ' οὐ μνημονεύει. Λέγεται δὲ πολλοῖς χρόνοις Ὀνησίκριτος ὕστερον ἤδη βασιλεύοντι Λυσιμάχῳ τῶν βιβλίων τὸ τέταρτον ἀναγινώσκειν, ἐν ᾧ γέγραπται περὶ τῆς Ἀμαζόνος· τὸν οὖν Λυσίμαχον ἀτρέμα μειδιάσαντα «καὶ ποῦ» φάναι «τότ' ἤμην ἐγώ;» ταῦτα μὲν οὖν ἂν τις οὐτ' ἀπιστῶν ἦττον οὔτε πιστεύων μᾶλλον Ἀλέξανδρον θαυμάσειε.

[47] Φοβούμενος δὲ τοὺς Μακεδόνας μὴ εἰς τὰ ὑπόλοιπα τῆς στρατείας ἀπαγορεύσωσι, τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος εἶασε κατὰ χώραν, τοὺς δ' ἀρίστους ἔχων ἐν Ὑρκανίᾳ μεθ' ἑαυτοῦ, δισμυρίους πεζοὺς καὶ τρισχιλίους ἵππεις, πείραν προσέβαλε, λέγων ὥς νῦν μὲν αὐτοὺς † ἐνὺπνιον τῶν βαρβάρων ὁρῶντων, ἂν δὲ μόνον ταραξάντες τὴν Ἀσίαν ἀπίωσιν, ἐπιθησομένων εὐθύς ὥσπερ γυναιξίν. Οὐ μὴν ἀλλ' ἀφίεναι γε τοὺς βουλομένους ἔφη, καὶ μαρτυράμενος ὅτι τὴν οἰκουμένην τοῖς Μακεδόσι κτῶμενος ἐγκαταλέλειπται, **** μετὰ τῶν φίλων καὶ τῶν ἐθελόντων στρατεύειν. Ταῦτα σχεδὸν αὐτοῖς ὀνόμασιν ἐν τῇ πρὸς Ἀντίπατρον ἐπιστολῇ γέγραπται, καὶ ὅτι ταῦτ' εἰπόντος αὐτοῦ πάντες ἐξέκραγον, ὅπου βούλεται τῆς οἰκουμένης ἄγειν. Δεξαμένων δὲ τούτων τὴν πείραν, οὐκέτ' ἦν χαλεπὸν προσαχθῆναι τὸ πλῆθος, ἀλλὰ ῥαδίως ἐπηκολούθησεν.

Οὕτω δὴ καὶ τὴν δίαίταν ἔτι μᾶλλον ὁμοίον τε τοῖς ἐπιχωρίοις ἑαυτόν, ἐκείνους τε προσῆγε τοῖς Μακεδονικοῖς ἔθεσιν, ἀνακράσει καὶ κοινωνίᾳ μᾶλλον δι' εὐνοίας καταστήσεσθαι τὰ πράγματα νομίζων ἢ βίᾳ, μακρὰν ἀπαίροντος αὐτοῦ. Διὸ καὶ τρισμυρίους παῖδας ἐπιλεξάμενος ἐκέλευσε γράμματά τε μανθάνειν Ἑλληνικὰ καὶ Μακεδονικοῖς ὅπλοις ἐντρέφεσθαι, πολλοὺς ἐπιστάτας καταστήσας, καὶ τὰ περὶ Ῥωξάνην ἔρωτι μὲν ἐπράχθη, καλὴν καὶ ὠραίαν ἐν τινι χορῷ παρὰ πότον ὀφθεῖσαν, ἔδοξε δ' οὐκ ἀνάρμοστα τοῖς ὑποκειμένοις εἶναι πράγμασιν. Ἐθάρρησαν γὰρ οἱ βάρβαροι τὴν κοινωνίαν τοῦ γάμου, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ὑπερηγάπησαν, ὅτι σωφρονέστατος περὶ ταῦτα γεγονώς οὐδ' ἥς μόνης ἡττήθη γυναικὸς ἄνευ νόμου θιγεῖν ὑπέμεινεν.

Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν φίλων ἑώρα τῶν μεγίστων Ἡφαιστίωνα μὲν ἐπαινοῦντα καὶ συμμετακοσμούμενον αὐτῷ, Κρατερόν δὲ τοῖς πατρίοις ἐμμένοντα, δι' ἐκείνου μὲν ἐχρημάτιζε τοῖς

47. Mazedoniarrek gerra-kanpainaren gainerakoari uko egingo zioten beldur zenez, gainerako jendetza lurraldean utzi zuen, baina onenak, 20.000 oinezko eta 3.000 zaldizko, berekin Hirkanian zituenenez, proba bat jarri zien esanez barbaroek orduan amets bat bezala ikusten zituztela haiek, eta Asia bakarrik aztoratu ondoren alde egiten baldin bazuten, eraso joko zietela emakumeei bezala. Hala ere, nahi zutenei joaten utziko ziela esan zuen, baina lekukotzat hartzen zituela, mundua mazedoniarrentzat lortzen ari zenean bakarrik utzi zutela lagunekin eta kanpaina jarraitu nahi izan zutenekin. Hori ia hitz berberekin dago idatzita Antipatrorentzako gutunean, eta hori esan zuenean, guztiek oihuka esan ziotela munduko nahi zuen tokira eramateko. Eta horiek proba gainditu ondoren, zegoeneko ez zen zaila izan gainerako jendetza gehitzea, aitzitik, erraz jarraitu zien.

Horrela gero eta gehiago berdintzen zuen bere burua bertakoekin bizimoduan, eta haiek ere mazedoniarren ohituretara hurbiltzen zituen, uste zuelako onginahiaren bidezko nahasketaz eta komuntasunez egoera gehiago finkatzen zela indarrez baino, bera urrutira zihoan memento hartan. Horregatik 30.000 mutil³⁶ aukeratu eta horiei tutore asko jarri ondoren, ikasketa grekoak egitea eta arma mazedoniarrek erabiltzen ikastea agindu zuen; eta Roxanaren ingurukoa maitasunez egin zen³⁷, bankete batean koro batean eder eta sasoiko ikusi zuenean, eta pentsatu zuen bat zetorrela ezarritako asmoekin. Barbaroek adore hartu baitzuten ezkontzaren komuntasunagatik, eta Alexandro ikaragarri maitatu zuten, auzi horretan oso neurrizkoa gertatu zelako eta, nahiz eta Roxanak bera menderatu zuen emakume bakarra izan, hala ere ez zuelako onartu ohitura bete gabe ukitzea.

Lagun handienetatik Hefestion bera goraiпатzen eta berarekin batera ohiturak aldatzen ikusten zuenez, eta Kratero, aldiz, aberriko ohiturak gordetzen, haren bidez barbaroen arazoak kudeatzen zituen, honen bidez, aldiz, grekoen eta mazedoniarren arazoak; eta orokorrean hura gehiago maite zuen, eta hau gehiago balioetsi, Hefestion Alexandroren aldekoa zelako, eta Kratero, berriz, erregearen aldekoa, berak uste zuen eta etengabe esaten zuen bezala. Horregatik elkarren aurkako etsaitasuna zeukaten, maiz talka egiteraino, eta behin Indian zeudela, borrokan hasi ziren

βαρβάρους, διὰ τούτου δὲ τοῖς Ἑλλησι καὶ τοῖς Μακεδόσι καὶ ὅλως τὸν μὲν ἐφίλει μάλιστα, τὸν δ' ἐτίμα, νομίζων καὶ λέγων ἀεὶ, τὸν μὲν Ἡφαιστίωνα φιλαλέξανδρον εἶναι, τὸν δὲ Κρατερόν φιλοβασιλέα. Διὸ καὶ πρὸς ἀλλήλους ὑπούλως ἔχοντες, συνέκρουον πολλάκις, ἅπαξ δὲ περὶ τὴν Ἰνδικὴν καὶ εἰς χεῖρας ἦλθον σπασάμενοι τὰ ξίφη, καὶ τῶν φίλων ἐκατέρω παραβοηθούντων, προσελάσας ὁ Ἀλέξανδρος ἐλοιδόρει τὸν Ἡφαιστίωνα φανερώς, ἔμπληκτον καλῶν καὶ μαινόμενον, εἰ μὴ συνήσιν ὥς ἔάν τις αὐτοῦ τὸν Ἀλέξανδρον ἀφέληται, μηδὲν ἔστιν· ἰδίᾳ δὲ καὶ τοῦ Κρατεροῦ πικρῶς καθήψατο, καὶ συναγαγὼν αὐτοὺς καὶ διαλλάξας, ἐπώμοσε τὸν Ἀμμωνα καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς, ἢ μὴν μάλιστα φιλεῖν ἀνθρώπων ἀπάντων ἐκείνους· ἂν δὲ πάλιν αἰσθηται διαφερομένους, ἀποκτενεῖν ἀμφοτέρους ἢ τὸν ἀρξάμενον. Ὅθεν ὕστερον οὐδὲ παίζοντες εἶπεῖν τι πρὸς ἀλλήλους οὐδὲ πρᾶξαι λέγονται.

[48] Φιλώτας δ' ὁ Παρμενίωνος ἀξίωμα μὲν εἶχεν ἐν τοῖς Μακεδόσι μέγα· καὶ γὰρ ἀνδρεῖος ἐδόκει καὶ καρτερικὸς εἶναι, φιλόδωρος δὲ καὶ φιλέταιρος ὥς μετ' αὐτὸν Ἀλέξανδρον οὐδεὶς. Λέγεται γοῦν ὅτι τῶν συνήθων τινὸς αἰτοῦντος ἀργύριον, ἐκέλευσε δοῦναι· φήσαντος δὲ τοῦ διοικητοῦ μὴ ἔχειν, «τί λέγεις;» εἶπεν «οὐδὲ ποτήριον ἔχεις οὐδ' ἱμάτιον;» ὅγκῳ δὲ φρονήματος καὶ βάρει πλούτου καὶ τῇ περὶ τὸ σῶμα θεραπείᾳ καὶ διαίτῃ χρώμενος ἐπαχθέστερον ἢ κατ' ἰδιώτην, καὶ τοῦτο δὴ τὸ σεμνὸν καὶ ὑψηλὸν οὐκ ἐμμελῶς, ἀλλ' ἄνευ χαρίτων τῷ σολοϊκῷ καὶ παρασήμερ μιμούμενος, ὑποψίαν εἶχε καὶ φθόνον, ὥστε καὶ Παρμενίωνά ποτ' εἶπεῖν πρὸς αὐτόν· «ὦ παῖ, χεῖρων μοι γίνου». Πρὸς δ' αὐτὸν Ἀλέξανδρον ἐκ πάνυ πολλῶν χρόνων ἐτύγχανε διαβεβλημένος. Ὅτε γὰρ τὰ περὶ Δαμασκὸν ἑάλω χρήματα Δαρείου νικηθέντος ἐν Κιλικίᾳ, πολλῶν σωμάτων κομισθέντων εἰς τὸ στρατόπεδον, εὐρέθη γύναιον ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις, τῷ μὲν γένει Πυθναῖον, εὐπρεπὲς δὲ τὴν ὄψιν· ἐκαλεῖτο δ' Ἀντιγόνη· τοῦτ' ἔσχεν ὁ Φιλώτας. Οἷα δὲ νέος πρὸς ἐρωμένην καὶ σὺν οἴνῳ πολλὰ φιλότιμα καὶ στρατιωτικὰ παρρησιαζόμενος ἑαυτοῦ τὰ μέγιστα τῶν ἔργων ἀπέφαινε καὶ τοῦ πατρός, Ἀλέξανδρον δὲ μειράκιον ἀπεκάλει, δὲ αὐτοὺς τὸ τῆς ἀρχῆς ὄνομα καρπούμενον. Ταῦτα τῆς γυναικὸς ἐκφερούσης πρὸς τινὰ τῶν συνήθων, ἐκείνου δ' ὥς

ezpatak aterata, bakoitzari lagunak laguntzera etorri zitzaizkiola, baina Alexandro zaldiz etorri eta Hefestion publikoki iraindu zuen, inozoa eta eroa deituz, ez zuelako ulertzen bera ez zela ezer Alexandro kentzen baldin bazioten; Kraterori ere pribatuki modu latzean hitz egin zion, eta biak elkartu eta adiskidetu ondoren, Amon eta gainerako jainkoen izenean zin egin zuen, gizon guztietatik horiek maite zituela gehien; baina berriro liskarrean harrapatzen bazituen, biak hilko zituela edo liskarra hasi zuena. Hortik aurrera ez omen zioten elkarri ezer esan edo egin, ezta txantxetan ere.

48. Mazedoniarrek estimu handian zuten Parmenionen seme Filotas; ausarta eta gogorra zela uste baitzuten, eta eskuzabala eta lagun ona Alexandroren beraren ondoren beste inor ez bezala. Horrela, lagunetako batek dirua eskatu zionean, emateko agindu zuen; baina diruzainak ez zeukala esan zionean, hauxe esan zion: «Zer diozu? Ez daukazu ez koparik ez jantzirik?». Baina bere gogo-handikeria, aberastasunaren oparotasuna eta gorputzaren zainketa eta bizimodua narritagarriak ziren hiritar arrunt batengan, eta harrokeria eta handikeria horiek ez zeukaten neurririk, aitzitik, arrunakeriak eta bitxikeriak graziaz gabe imitatzen zituen, susmo txarrak eta bekaizkeria bereganatu zituen, Parmenionek behin hari esateraino: «Seme, okerragoa bihur zaitez». Beste memento askotan salatu zuten Alexandroren beraren aurrean. Izan ere, Dario Zilizian garaitu ondoren, Damaskoko ondasunak harrapatu zituztenean, kanpamentura ekarri zituzten preso askoren artean emakume bat zegoen, jatorriz Pidnakoa eta itxuraz ederra, Antigona izenekoa; Filotasi egokitu zitzaion. Filotasek, gazte batek bere maitearen aurrean bezala eta gainera mozkortuta, soldadu batentzat egokiak diren handikeria ugari esan zituen, ekintza handienak bereak eta bere aitarenak zirela aldarrikatuz, eta Alexandrori mutikoa deitzen zion, eta esan zuen Alexandrok beraiei esker biltzen zuela inperioaren ospea. Emakumeak hori lagunetako bati esan zion, eta hark, naturala denez, beste bati, eta kontua Kraterorenganaino heldu zenean, emakumea hartu eta Alexandrorengana eramane zuen ezkutuan. Alexandrok, entzun zionean, Filotasengana joaten jarraitzeko agindu zion, eta harengandik jakiten zuen guztia berari esateko.

εἰκὸς πρὸς ἕτερον, περιῆλθεν εἰς Κρατερόν ὁ λόγος, καὶ λαβὼν τὸ γύναιον εἰσήγαγε κρύφα πρὸς Ἀλέξανδρον. Ἀκούσας δ' ἐκεῖνος ἐκέλευσε φοιτᾶν εἰς ταῦτό τῳ Φιλῳτᾷ καὶ πᾶν ὃ τι ἂν ἐκπύθῃται τούτου, πρὸς αὐτὸν ἀπαγγέλλειν βαδίζουσας.

[49] Ὁ μὲν οὖν Φιλῳτας ἐπιβουλευόμενος οὕτως ἡγνῶει καὶ συνῆν τῇ Ἀντιγόῃ, πολλὰ καὶ πρὸς ὀργὴν καὶ μεγαλαυχίαν κατὰ τοῦ βασιλέως ῥήματα καὶ λόγους ἀνεπιτηδεῖους προΐέμενος. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, καίπερ καρτερᾶς ἐνδείξεως κατὰ τοῦ Φιλῳτου προσπεσούσης, ἐκαρτέρησε σιωπῇ καὶ κατέσχευεν, εἴτε θαυρῶν τῇ Παρμενίωνος εὐνοίᾳ πρὸς αὐτόν, εἴτε δεδιὼς τὴν δόξαν αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν.

Ἐν δὲ τῳ τότε χρόνῳ Μακεδῶν ὄνομα Λίμνος ἐκ Χαλαιστρας {χαλεπῶς} ἐπιβουλευὼν Ἀλεξάνδρῳ, Νικόμαχόν τινα τῶν νέων, πρὸς ὃν αὐτὸς ἐρωτικῶς εἶχεν, ἐπὶ τὴν κοινωνίαν τῆς πράξεως παρεκάλει. Τοῦ δὲ μὴ δεξαμένου, φράσαντος δὲ τὰδελεφῶ Κεβαλίνῳ τὴν πείραν, ἐλθὼν ἐκεῖνος πρὸς Φιλῳταν ἐκέλευσεν εἰσάγειν αὐτοὺς πρὸς Ἀλέξανδρον, ὡς περὶ ἀναγκαίων ἔχοντας ἐντυχεῖν καὶ μεγάλων. Ὁ δὲ Φιλῳτας, ὃ τι δὴ παθὼν (ἄδηλον γὰρ ἐστίν), οὐ παρήγεν αὐτούς, ὡς πρὸς ἄλλοις μείζοσι γινομένου τοῦ βασιλέως· καὶ τοῦτο δις ἐποίησεν. Οἱ δὲ καθ' ὑπερβολὴν ἤδη τοῦ Φιλῳτου τραπόμενοι πρὸς ἕτερον καὶ δι' ἐκείνου τῳ Ἀλεξάνδρῳ προσαχθέντες, πρῶτον μὲν τὰ τοῦ Λίμνου κατεῖπον, ἔπειτα παρεδήλωσαν ἡσυχῇ τὸν Φιλῳταν ὡς ἀμελήσειεν αὐτῶν δις ἐντυχόντων. Καὶ τοῦτο δὴ σφόδρα παρώξυνε τὸν Ἀλέξανδρον, καὶ τοῦ πεμφθέντος ἐπὶ τὸν Λίμνον, ὡς ἡμύνετο συλλαμβανόμενος, ἀποκτείναντος αὐτόν, ἔτι μᾶλλον διεταράχθη, τὸν ἔλεγχον ἐκπεφευγέναι τῆς ἐπιβουλῆς νομίζων, καὶ πικρῶς ἔχων πρὸς τὸν Φιλῳταν ἐπεσπάσατο τοὺς πάλαι μισοῦντας αὐτόν, ἥδη φανερώς λέγοντας, ὡς ῥαθυμία τοῦ βασιλέως εἴη Λίμνον οἰομένου Χαλαιστραῖον ἄνθρωπον ἐπιχειρῆσαι τολμήματι τοσούτῳ καθ' αὐτόν· ἀλλὰ τοῦτον μὲν ὑπηρέτην εἶναι, μᾶλλον δ' ὄργανον ἀπὸ μείζονος ἀρχῆς ἀφίεμενον, ἐν ἐκείνοις δὲ τὴν ἐπιβουλήν ζητητέον οἷς μάλιστα ταῦτα λανθάνειν συνέφερε. Τοιούτοις λόγοις καὶ ὑπονοίαις ἀναπετάσαντος τὰ ὥτα τοῦ βασιλέως, ἐπῆγον ἥδη μυρίας κατὰ τοῦ Φιλῳτου διαβολάς. Ἐκ τούτου δὲ συλληφθεὶς ἀνεκρίνετο, τῶν ἐταίρων ἐφεστώτων

49. Beraz, Filotasek ez zekien azpijoko bat egiten ziotela, eta Antigonarekin egoten zen, amorru eta harrokeriagatik erregearen aurkako esaera eta hitz desegoki ugari botaz. Baina Alexandrok, nahiz eta Filotasen aurka froga finkoak egon, isilik jasan zuen eta bere burua kontrolatu zuen, Parmenionen bereganako onginahiak adorea ematen ziolako, edo haien ospe eta boterearen beldur zelako.

Garai hartan Kalestrako Limno izeneko mazedoniar bat Alexandroren aurkako konspirazio bat prestatzen ari zen, eta maite zuen gazte bat, Nikomako, ekintzan parte hartzera deitu zuen. Baina horrek ez zuen onartu, eta bere anaia Zebalinori saiakera kontatu zion, eta azken hau Filotasengana joan eta Alexandrorengana eramateko esan zion, harekin nahitaezko arazo handiez hitz egin behar zutelako. Filotasek, ordea, argi ez dagoen zerbaitegatik, ez zituen eraman, erregea arazo handiagoetan zebilela aitzakiarekin; eta hori bi aldiz egin zuen. Haiek, ordurako Filotasi susmo txarra hartuta, beste batengana zuzendu ziren, eta haren bidez Alexandrorengana eraman zituzten; aurrenik Limno salatu zuten, gero Filotasen aurkako iradokizun arinak egin zituzten, harekin bi aldiz hitz egin ondoren ez zuelako kasurik egin. Eta horrek Alexandro asaldatu zuen, eta Limnoren aurka bidalitako gizonak hura hil zuenean, harrapatzen ari zenean aurre egin ziolako, are gehiago aztoratu zen, konspirazioaren frogak ihes egin ziola uste zuelako, eta Filotasen aurka haserre hura aspaldi gorrotatzen zutenak bereganatu zituen; horiek garbi esan zioten arinkeria izango litzatekeela erregeak pentsatzea Limno, Kalestrako gizon bat, bere kabuz horren ausarkeria handia egiten saiatuko litzatekeela; aitzitik, Limno hori zerbitzaria zela, botere handiago batek bidalitako tresna, eta hori guztia ezkutuan gordetzea gehien komeni zitzaien gizonen artean bilatu behar zuela konspirazioa. Erregeak belarriak horrelako hitz eta susmoei ireki zizkienean, jada Filotasen aurkako milaka salaketa gehiago gehitu zituzten. Horren ondorioz, atxilotu eta galdekatu zuten, adiskideen aurrean eta tortura erabiliz; Alexandro itxitako gortina baten atzetik galdeketa entzuten ari zen, eta Filotas Hefestionen ingurukoei hitz errukigarri eta umilak eta erreguak zuzentzen ari zitzaienean, haxe esan omen zion: «Horren

ταῖς βασάνοις, Ἀλέξανδρου δὲ κατακούοντος ἔξωθεν αὐλαίας παρατεταμένης· ὅτε δὴ καὶ φασιν αὐτὸν εἰπεῖν, οἰκτρὰς καὶ ταπεινὰς τοῦ Φιλώτου φωνὰς καὶ δεήσεις τοῖς περὶ τὸν Ἥφαιστίωνα προσφέροντος· «οὕτω δὴ μαλακὸς ὢν ὦ Φιλῶτα καὶ ἄνανδρος ἐπεχείρεις πράγμασι τηλικούτοις;»

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Φιλώτου, καὶ Παρμενίωνα πέμψας εὐθύς εἰς Μηδίαν ἀνεῖλεν, ἄνδρα πολλὰ μὲν Φιλίππῳ συγκατεργασάμενον, μόνον δ' ἢ μάλιστα τῶν πρεσβυτέρων φίλων Ἀλέξανδρον εἰς Ἀσίαν ἐξορμήσαντα διαβῆναι, τριῶν δ' υἱῶν οὓς ἔσχεν ἐπὶ τῆς στρατιᾶς δύο μὲν ἐπιδόντα πρότερον ἀποθανόντας, τῷ δὲ τρίτῳ συναναιρεθέντα.

Ταῦτα πραχθέντα πολλοῖς τῶν φίλων φοβερὸν ἐποίησε τὸν Ἀλέξανδρον, μάλιστα δ' Ἀντιπάτρῳ, καὶ πρὸς Αἰτωλοὺς ἔπεμψε κρύφα, πίστεις διδούς καὶ λαμβάνων. Ἐφοβοῦντο γὰρ Ἀλέξανδρον Αἰτωλοὶ διὰ τὴν Οἰνιαδῶν ἀνάστασιν, ἣν πυθόμενος οὐκ Οἰνιαδῶν ἔφη παῖδας, ἀλλ' αὐτὸν ἐπιθήσειν δίκην Αἰτωλοῖς.

[50] Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον συνηνέχθη καὶ τὰ περὶ Κλεῖτον, οὕτω μὲν ἀπλῶς πυθομένοις τῶν κατὰ Φιλῶταν ἀγριώτερα· λόγῳ μέντοι συντιθέντες ἅμα καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν καιρὸν, οὐκ ἀπὸ γνώμης, ἀλλὰ δυστυχία τινὶ ταυθ' εὐρίσκομεν πεπραγμένα τοῦ βασιλέως, ὀργὴν καὶ μέθην πρόφασιν τῷ Κλείτου δαίμονι παρασχόντος. Ἐπράχθη δ' οὕτως. ἤκόν τινες ὁπώραν Ἑλληνικὴν ἀπὸ θαλάσσης τῷ βασιλεῖ κομίζοντες. Ὁ δὲ θαυμάσας τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ κάλλος, ἐκάλει τὸν Κλεῖτον, ἐπιδεῖξαι καὶ μεταδοῦναι βουλόμενος. Ὁ δὲ θύων μὲν ἐτύγχανεν, ἀφείς δὲ τὴν θυσίαν ἐβάδιζε, καὶ τρία τῶν κατεσπεισμένων προβάτων ἐπηκολούθησεν αὐτῷ. Πυθόμενος δ' ὁ βασιλεὺς ἀνεκοινοῦτο τοῖς μάντεσιν Ἀριστάνδρῳ καὶ Κλεομένει τῷ Λάκωνι φησάντων δὲ πονηρὸν εἶναι τὸ σημεῖον, ἐκέλευσεν ἐκθύσασθαι κατὰ τάχος ὑπὲρ τοῦ Κλείτου· καὶ γὰρ αὐτὸς ἡμέρα τρίτη κατὰ τοὺς ὕπνους ἰδεῖν ὄψιν ἄτοπον· δόξαι γὰρ αὐτῷ τὸν Κλεῖτον μετὰ τῶν Παρμενίωνος υἱῶν ἐν μέλασιν ἱματίοις καθέζεσθαι, τεθνηκότων ἀπάντων. Οὐ μὴν ἔφθασεν ὁ Κλεῖτος ἐκθυσάμενος, ἀλλ' εὐθύς ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἦκε, τεθυκότος τοῦ βασιλέως Διοσκούροις. Πότου δὲ νεανικοῦ συρραγέντος, ἦδετο ποιήματα Πρανίχου τινός, ὡς δὲ φασιν

belaxka eta koldarra izanik, Filotas, hain ekintza handiak egiten saiatzen zara?

Filotas hil ondoren, berehala Mediara mezua bidali eta Parmenion, Filotasen aita, hilarazi zuen, Filiporekin batera ekintza ugari egindako gizona, eta lagun zaharretatik Alexandro Asiara zeharkatzera bultzatu zuen bakarra edo gehien bultzatu zuena behintzat; izan zituen hiru semeetatik bi gerra-kanpainan galdu zituen, eta hirugarrena berarekin batera hil zuten.

Gertaera horiek Alexandro beldurgarria bihurtu zuten lagunetako askorentzat, batez ere Antipatrorentzat, eta etoliarrei ezkutuan mezu bat bidali zien, bermeak emanez eta hartuz, etoliarrek Alexandroren beldur zirelako Eniades hiriaren suntsipenagatik; Alexandrok suntsipenaren berri jakin zuenean esan zuen ez zietela Eniadesko semeek etolitarrei zigorra ezarriko, berak baizik.

50. Denbora luze gabe, Klitoren inguruko gertaerak gertatu ziren, horrela besterik gabe ikertu dutenentzat Filotasen ingurukoak baino basatiagoak; kasua eta egokiera, biak batera logikaz antolatuz gero, aurkitzen dugu ez zirela erregearen erabakiagatik gertatu, zoritxar bategatik baizik, erregearen haserre eta mozkorraldiak Klitoren jeinua³⁸ aitzakia batez hornitu zuelako. Honela gertatu zen. Erregeari itsasotik fruta grekoa ekartzen zioten batzuk etorri ziren. Hark, frutaren heldutasuna eta edertasuna miretsita, Klitori deitu zion, fruta erakutsi eta zerbait eman nahian. Bestea sakrifizio bat egiten ari zen eta sakrifizioa utzita joan zen, eta libazioetan bustitako ardietatik hiruk jarraitu zioten. Erregeak hori jakin zuenean, Aristandro eta Lazedemoniako Kleomenes igarleei jakinarazi zien; seinale txarra zela esan ziotenean, berehala agindu zuen, Klitoren akatsa garbitzeko, haren aldeko eskaintzak egiteko; izan ere, berak bi egun lehenago ametsetan ikuskizun bitxia izan zuen; Klito Parmenionen semeekin batera ikustea iruditu baitzitzaion, jantzi beltzekin eserita eta denak hilik. Baina Klito, eskaintzekin bere akatsa garbitu baino lehen, zuzenean afarira etorri zen, erregeak Dioskuroei eskaintza bat egin ondoren. Gazte-festa bat sortu zen, eta Praniko baten poemak abestu ziren (batzuek Pierion zela diote), lehentxeago

ἔνιοι Πιερίωνος, εἰς τοὺς στρατηγοὺς πεποιημένα τοὺς ἔναγχος ἡττημένους ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐπ' αἰσχύνη καὶ γέλωτι. Τῶν δὲ πρεσβυτέρων δυσχεραίνοντων καὶ λοιδορούντων τὸν τε ποιητὴν καὶ τὸν ἄδοντα, τοῦ δ' Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἡδῶς ἀκροωμένων καὶ λέγειν κελεύοντων, ὁ Κλείτος ἤδη μεθύων, καὶ φύσει τραχὺς ὢν πρὸς ὀργὴν καὶ αὐθάδης, ἡγανάκτει μάλιστα, φάσκων οὐ καλῶς ἐν βαρβάροις καὶ πολεμίοις ὑβρίζεσθαι Μακεδόνας, πολὺ βελτίονας τῶν γελώντων, εἰ καὶ δυστυχία κέχρηται. Φήσαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν Κλείτον αὐτῷ συνηγορεῖν, δυστυχίαν ἀποφαίνοντα τὴν δειλίαν, ἐπαναστὰς ὁ Κλείτος «αὕτη μέντοις» εἶπεν «ἡ δειλία τὸν ἐκ θεῶν, ἥδη τῷ Σπιθριδάτου ξίφει τὸν νῶτον ἐπιτρέποντα, περιεποίησε, καὶ τῷ Μακεδόνων αἵματι καὶ τοῖς τραύμασι τούτοις ἐγένου τηλικούτος, ὥστ' Ἄμμωνι σαυτὸν εἰσποιεῖν, ἀπειπάμενος Φίλιππον».

[51] Παροξυνθεὶς οὖν ὁ Ἀλέξανδρος «ἡ ταῦτ'» εἶπεν «ὦ κακὴ κεφαλὴ σὺ περὶ ἡμῶν ἐκάστοτε λέγων καὶ διαστασιάζων Μακεδόνας χαιρήσειν νομίζεις;» «ἀλλ' οὐδὲ νῦν» ἔφη «χαίρομεν Ἀλέξανδρε, τοιαῦτα τέλη τῶν πόνων κομιζόμενοι, μακαρίζομεν δὲ τοὺς ἤδη τεθνηκότας, πρὶν ἐπιδεῖν Μηδικαῖς ῥάβδοις ξαινομένους Μακεδόνας, καὶ Περσῶν δεομένους ἵνα τῷ βασιλεῖ προσέλθωμεν». Τοιαῦτα τοῦ Κλείτου παρρησιαζομένου, καὶ τῶν περὶ Ἀλέξανδρον ἀντανισταμένων καὶ λοιδορούντων αὐτόν, οἱ πρεσβύτεροι κατέχειν ἐπειρῶντο τὸν θόρυβον. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἀποστραφεὶς πρὸς Ξενόδοχον τὸν Καρδιανὸν καὶ τὸν Κολοφώνιον Ἀρτέμιον, «οὐ δοκοῦσιν» εἶπεν «ὕμῃν οἱ Ἕλληνες ἐν τοῖς Μακεδόσιν ὥσπερ ἐν θηρίοις ἡμίθειοι περιπατεῖν;» τοῦ δὲ Κλείτου μὴ εἰκοντος, ἀλλ' εἰς μέσον ἔαν ἃ βούλεται λέγειν τὸν Ἀλέξανδρον κελεύοντος, ἢ μὴ καλεῖν ἐπὶ δεῖπνον ἄνδρας ἐλευθέρους καὶ παρρησίαν ἔχοντας, ἀλλὰ μετὰ βαρβάρων ζῆν καὶ ἀνδραπόδων, οἱ τὴν Περσικὴν ζώνην καὶ τὸν διάλευκον αὐτοῦ χιτῶνα προσκυνήσουσιν, οὐκέτι φέρων τὴν ὀργὴν Ἀλέξανδρος, μῆλων παρακειμένων ἐνὶ βαλὼν ἔπαισεν αὐτόν καὶ τὸ ἐγχειρίδιον ἐζήτει. Τῶν δὲ σωματοφυλάκων ἑνὸς Ἀριστοφάνους φθάσαντος ὑφελέσθαι, καὶ τῶν ἄλλων περιεχόντων καὶ δεομένων, ἀναπηδήσας ἀνεβόα Μακεδονιστὶ καλῶν τοὺς ὑπασπιστάς· τοῦτο

barbaroek garaitu zituzten jeneralak desohoratzeko eta burla egiteko eginak. Zaharrak haserretu eta poetari eta abeslariari errieta egin zieten, baina Alexandro eta bere ingurukoak gustura entzuten ari zirenez eta esateko agintzen zieten, Klito, jada mozkortuta, izaeraz latza eta ausarta zenez eta amorrurako joera zuenez, izugarri haserretu zen, esanez ez zegoela ondo mazedoniarrek barbaro eta etsaien aurrean iraintzea, burla egiten zietenak baino askoz hobeak zirela, nahiz eta zorigaitzean erori. Baina Alexandrok bere burua defenditzen ari zela esan zionean, zorigaitza bezala agertaraziz koldarkeria zena, Klito altxatu eta haxe esan zion: «Koldarkeria horrek salbatu zintuen, bada, zu, jainkoen ondorengo, Espitridatesen ezpatari bizkarra ematen zenionean, eta mazedoniarren odolaren eta zauri horien bidez bihurtu zara horren handi, zeure burua Amonen seme egiteraino, Filipori uko eginez».

51. Beraz, Alexandrok, suminduta, haxe esan zion: «Akaso, maltzur hori, gutako bakoitzari buruz hori esan eta mazedoniarrek zatitu ondoren, pozik geldituko zarela uste al duzu?». Eta hark esan zion: «Baina orain ere ez gaude pozik, Alexandro, gure lanen emaitza hauek lortuz, eta hildakoak zorionekotzat jotzen ditugu, makila mediarrek mazedoniarrek nola jipoitzen dituzten ikusi baino lehen hil zirelako, eta baita ere mazedoniarrek erregearengana hurbiltzeko persiarrei nola erregutzen dieten ikusi baino lehen». Klitok horrelakoak jatortasunez esan zituen, eta Alexandroren ingurukoak altxatu eta, errieta eginez, aurre egin ziotenean, zaharrenak asaldura gelditzen saiatu ziren. Alexandro Kardiako Xenodoko eta Kolofongo Artemionengana itzuli eta esan zien: «Ez al zaizue iruditzen grekoak mazedoniarren artean erdi-jainkoak piztien artean bezala dabiltzala?». Baina Klitok ez zuen amore ematen, aitzitik, Alexandro akuilatzen zuen eta nahi zuena garbi esaten utz ziezaion eskatzen zion, edo, bestela, ez zitzala gizon libreak eta adierazpen-askatasuna zutenak afarira gonbidatu, baizik eta barbaro eta esklaboekin bizi zedila, bere gerriko persiarra eta mantu zurixka gurtuko zituzten gizakiekin alegia. Alexandrok ezin izan zuen jada amorrua jasan, alboan zeuden sagarretako bat jaurtiki eta hura jo zuen, eta sastakaiaren bila hasi zen. Baina Aristofanes izeneko bizkartzain batek aurrea

δ' ἦν σύμβολον θορύβου μεγάλου· καὶ τὸν σαλπικτὴν ἐκέλευσε Οἰμαίνειν καὶ πύξ ἔπαισεν ὥς διατρίβοντα καὶ μὴ βουλόμενον. Οὗτος μὲν οὖν ὕστερον εὐδοκίμησεν, ὥς τοῦ μὴ συνταραχθῆναι τὸ στρατόπεδον αἰτιώτατος γενόμενος. Τὸν δὲ Κλεῖτον οὐχ ὑφίεμενον οἱ φίλοι μόλις ἐξέωσαν τοῦ ἀνδρῶνος· ὁ δὲ κατ' ἄλλας θύρας αὐθις εἰσῆει, μάλ' ὀλιγώρως καὶ θρασέως Εὐριπίδου τὰ ἐξ Ἀνδρομάχης ἱαμβεῖα ταῦτα περαίνων·

οἶμοι, καθ' Ἑλλάδ' ὥς κακῶς νομίζεται.

* * *

Οὕτω δὴ λαβὼν παρὰ τινος τῶν δορυφόρων Ἀλέξανδρος αἰχμὴν, ἀπαντῶντα τὸν Κλεῖτον αὐτῷ καὶ παράγοντα τὸ πρὸ τῆς θύρας παρακάλυμμα διελαύνει. Πεσόντος δὲ μετὰ στεναγμοῦ καὶ βρυχήματος, εὐθὺς ἀφῆκεν ὁ θυμὸς αὐτόν, καὶ γενόμενος παρ' ἑαυτῷ, καὶ τοὺς φίλους ἰδὼν ἀφώνους ἐστῶτας, ἐλκύσασθαι μὲν ἐκ τοῦ νεκροῦ τὴν αἰχμὴν ἐφθασε, παῖσαι δ' ἑαυτὸν ὀρμήσας παρὰ τὸν τράχηλον ἐπεσχέθη, τῶν σωματοφυλάκων τὰς χεῖρας αὐτοῦ λαβόντων καὶ τὸ σῶμα βίᾳ παρενεγκόντων εἰς τὸν θάλαμον.

[52] Ἐπεὶ δὲ τὴν τε νύκτα κακῶς κλαίων διήνεγκε, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἤδη τῷ βοᾷν καὶ θρηνεῖν ἀπειρηκῶς ἀναυδος ἔκειτο, βαρεῖς ἀναφέρων στεναγμούς, δέισαντες οἱ φίλοι τὴν ἀποσιώπησιν εἰσῆλθον βίᾳ. Καὶ τῶν μὲν ἄλλων οὐ προσέετο τοὺς λόγους, Ἀριστάνδρου δὲ τοῦ μάντεως ὑπομιμνήσκοντος αὐτὸν τὴν τ' ὄψιν ἦν εἶδε περὶ τοῦ Κλείτου καὶ τὸ σημεῖον, ὥς δὴ πάλαι καθειμαρμένων τούτων, ἔδοξεν ἐνδιδόναι.

Διὸ Καλλισθένην τε τὸν φιλόσοφον παρεισήγαγον, Ἀριστοτέλους οἰκεῖον ὄντα, καὶ τὸν Ἀβδηρίτην Ἀνάξαρχον. Ὦν Καλλισθένης μὲν ἠθικῶς ἐπειράτο καὶ πρᾶως ὑποδύμενος τῷ λόγῳ καὶ περιῶν ἀλύπως λαβέσθαι τοῦ πάθους, ὁ δ' Ἀνάξαρχος ἰδίαν τινὰ πορευόμενος ἐξ ἀρχῆς ὁδὸν ἐν φιλοσοφίᾳ, καὶ δόξαν εἰληφῶς ὑπεροψίας καὶ ὀλιγωρίας τῶν συνήθων, εὐθὺς εἰσελθὼν ἀνεβόησεν· «οὗτός ἐστιν Ἀλέξανδρος, εἰς ὃν ἡ οἰκουμένη νῦν ἀποβλέπει· ὁ δ' ἔρριπται κλαίων ὥσπερ ἀνδράποδον, ἀνθρώπων νόμον καὶ

hartu eta disimuluan kendu zion, eta besteek Alexandro inguratu eta erregutzen zioten bitartean, hala ere hura salto batez zutik jarri eta mazedonieraz ezkutariei oihuka deitu zien; eta aztoramen handiaren seinalea zen; eta tronpetariari seinalea jotzeko agindu zion eta ukabilez jo zuen, berandutu zelakoan eta obeditu nahi ez zuelakoan. Horrek gero estimua jaso zuen, kanpamentua ez aztortzearen erantzule nagusia izan zelako. Baina Klitok ez zuen atzera egiten eta lagunak nekez atera zuten gizonen gelatik; baina atzera beste ate batetik sartu zen, eta erdeinu eta ausardia handiz Euripideren Andromakaren lerro janbiko hauek esan zituen:

Ai, zer ohitura txarra dagoen Grezian³⁹.

Ondorioz, Alexandrok lantzarietako bati lantza hartu ondoren, atearen aurreko gortina alderatuz harenganantz zihoan Klitori sartu zion. Hasperen eta marru batekin erori zenean, Alexandrori berehala alde egin zion haserreak, eta bere onera etorrira eta lagunak isilik zutik ikusirik, hilotzetik lantza ateratzera aurreratu zen, eta haren lepoa jotzera zihoanean, bizkartzainek gelditu zuten haren eskuak geldituz eta indarrez logelara eramanez.

52. Gaua negar samin batean igaro ondoren, hurrengo eguna, jada oihu eta auhenak utzita, mutu etzanda eman zuen, hasperen sakonak atereaz; eta lagunak, isiltasunak beldurtuta, indarrez sartu ziren. Gainerakoen esanak ez zituen onartzen, baina Aristandro igarleak hark Klitoren inguruan izan zuen ikuskizuna eta igarkuntza gogoratu zionean eta horrela hori guztia patuak aspaldi erabakita zegoela frogatu zionean, amore eman zuen.

Horregatik Kalistenes filosofoa, Aristotelesen senide zena, eta Anaxarko abderatarra sartu zituzten Alexandroren gelan. Kalistenes modu konbentzigarri eta leunean hura hitzez limurtuz eta inguraketak eginez sufrimena kentzen saiatu zen; baina Anaxarko hasieratik berezko bide batetik zihoan filosofian eta kideak erdeinatu eta mespretxatzen zituelako ospea zuen, eta sartu eta berehala oihukatu zuen: «Hau da Alexandro, orain mundua begira duena; eta lurrean arrastaka dago negarrez esklabo bat bezala, gizakien lege eta gaitzespenaren beldur, bidezko ekintzen arau eta neurria berak izan behar duenean gizakientzat, agindu eta menderatzeko garaitu baitu, eta ez, garaitua izanda, iritzi hutsal baten esklabo izateko. Ez al dakizu

ψόγον δεδοικώς, οἷς αὐτὸν προσήκει νόμον εἶναι καὶ ὅρον τῶν δικαίων, ἐπείπερ ἄρχειν καὶ κρατεῖν νενίκηκεν, ἀλλὰ μὴ δουλεῦειν ὑπὸ κενῆς δόξης κεκρατημένον». «Οὐκ οἶσθ'» εἶπεν «ὅτι τὴν Δίκην ἔχει πάρεδρον ὁ Ζεὺς καὶ τὴν Θέμιν, ἵνα πᾶν τὸ πραχθὲν ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος θεμιτὸν ᾖ καὶ δίκαιον;» τοιούτοις τισὶ λόγοις χρησάμενος ὁ Ἀνάξαρχος, τὸ μὲν πάθος ἐκούφισε τοῦ βασιλέως, τὸ δ' ἥθος εἰς πολλὰ χαννότερον καὶ παρανομώτερον ἐποίησεν, αὐτὸν δὲ δαιμονίως ἐνήρμοσε, καὶ τοῦ Καλλισθένους τὴν ὁμιλίαν, οὐδ' ἄλλως ἐπὶ χάριν διὰ τὸ αὐστηρὸν οὔσαν, προσδιέβαλε.

Λέγεται δέ ποτε παρὰ δεῖπνον ὑπὲρ ὥρων καὶ κράσεως τοῦ περιέχοντος λόγων ὄντων τὸν Καλλισθένην, μετέχοντα δόξης τοῖς [δὲ] λέγουσι τάκει μᾶλλον εἶναι ψυχρὰ καὶ δυσχεῖμερα τῶν Ἑλληνικῶν, ἐναντιουμένου τοῦ Ἀναξάρχου καὶ φιλονικούντος, εἰπεῖν· «ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη σοὶ ταῦτ' ἐκείνων ὁμολογεῖν εἶναι ψυχρότερα· σὺ γὰρ ἐκεῖ μὲν ἐν τρίβωνι διεχείμαζες, ἐνταῦθα δὲ τρεῖς ἐπιβεβλημένος δάπιδας κατάκεισαι». Τὸν μὲν οὖν Ἀνάξαρχον καὶ τοῦτο προσπαρώξυνε.

[53] Τοὺς δ' ἄλλους σοφιστὰς καὶ κόλακας ὁ Καλλισθένης ἐλύπει, σπουδαζόμενος μὲν ὑπὸ τῶν νέων διὰ τὸν λόγον, οὐχ ἥττον δὲ τοῖς πρεσβυτέροις ἀρέσκων διὰ τὸν βίον, εὐτακτον ὄντα καὶ σεμνὸν καὶ αὐτάρκη καὶ βεβαιοῦντα τὴν λεγομένην τῆς ἀποδημίας πρόφασιν, ὅτι τοὺς πολίτας καταγαγεῖν καὶ κατοικίσαι πάλιν τὴν πατρίδα φιλοτιμούμενος ἀνέβη πρὸς Ἀλέξανδρον. Φθονούμενος δὲ διὰ τὴν δόξαν, ἔστιν ἃ καὶ καθ' αὐτοῦ τοῖς διαβάλλουσι παρεῖχε, τὰς τε κλήσεις τὰ πολλὰ διωθόμενος, ἐν τε τῷ συνεῖναι βαρύτητι καὶ σιωπῇ δοκῶν οὐκ ἐπαινεῖν οὐδ' ἀρέσκεσθαι τοῖς γινομένοις, ὥστε καὶ τὸν Ἀλέξανδρον εἰπεῖν ἐπ' αὐτῷ·

μισῶ σοφιστήν, ὅστις οὐχ αὐτῷ σοφός.

Λέγεται δέ ποτε πολλῶν παρακεκλημένων ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἐπαινέσαι κελευσθεῖς ἐπὶ τοῦ ποτηρίου Μακεδόνας ὁ Καλλισθένης οὕτως εὐροῆσαι πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, ὥστ' ἀνισταμένους κροτεῖν καὶ βάλλειν τοὺς στεφάνους ἐπ' αὐτόν· εἰπεῖν οὖν τὸν Ἀλέξανδρον ὅτι, κατ' Εὐριπίδην, τὸν λαβόντα τῶν λόγων

Zeusek Justizia eta Temis bere alboan eseriak dauzkala, agintzen duenak egiten duen oro zilegi eta bidezkoa izan dadin?». Anaxarkok horrelako hitzen bidez erregearen sufrimendua arindu zuen, baina Alexandroren izaera gai askotan harroputzago eta bidegabeago bihurtu zuen, eta Alexandrok bere burua oso ondo egokitu zuen horretara, baina Anaxarkoren eraginak are gehiago iraindu zuen Kalistenesen konpainia, bestela ere atsegina ez zena gogorra izateagatik.

Behin afariaren ondoren urtaroei eta atmosferaren tenperaturari buruz hitz egiten ari ziren eta Kalistenes hango urtaroak Greziakoak baino hotzagoak eta negu gogorragokoak zirela esaten zutenen iritzi berekoa zen, eta Anaxarkok aurka egiten zion, arrazoi eduki nahian; eta Kalistenesek hauxe esan omen zion: «Hauek haiek baino hotzagoak direla derrigor aitortu beharko duzu, bada; han negua kapa zahar batekin pasatzen baitzuenen, hemen, berriz, hiru tapaki gainean jarrita oheratzen zara». Horrek Anaxarko are gehiago haserretu zuen.

53. Gainerako sofista eta lausengariei ere gogaikarria gertatzen zitzairen Kalistenes, gazteen interesa pizten zuelako bere hizketaldiengatik, eta bere bizimoduagatik zaharren gustukoa zelako, ordenazale, serio eta autonomoa izanik, eta horrek guztiak bere herritik joateko arrazoia omen zena baieztatzen zuen, alegia, Alexandrorengana etorri zela bere hirikideak etxera itzularazi nahi zituelako eta aberria⁴⁰ berriro eraiki. Bere ospeagatik bekaizkeria zioten, baina batzuetan bere kabuz aukera eskaintzen zien kalumniatzaileei, sarri gonbidapenei uko egiten baitziren, eta bileretan bazirudien bere seriotasun eta isiltasunagatik ez zituela besteak ez goraipatzen ezta atsegin ere, eta horregatik behin Alexandrok hauxe esan zuen:

gorroto dut sofista, bere buruarentzat jakintsu ez dena.

Behin afaritarako gonbidatu ugari zeudela, edanaldian mazedoniarrak goresteko eskatu omen zioten, eta Kalistenesek oso oparo hitz egin zuen gaiari buruz, eta ondorioz zutik jarrita txaloak jo eta koroak bota zizkioten; beraz, Alexandrok Euripidesen aipua eginez esan zuen: «Hartzen duenak hitzaldiaren

καλὰς ἀφορμὰς οὐ μέγ' ἔργον εὖ λέγειν·

«ἀλλ' ἔνδειξαι» φάναι «τὴν σαυτοῦ δύναμιν ἡμῖν κατηγορήσας Μακεδόνων, ἵνα καὶ βελτίους γένωνται μαθόντες ἂ πλημμελοῦσιν». Οὕτω δὴ τὸν ἄνδρα πρὸς τὴν παλινωδίαν τραπόμενον πολλὰ παρηρησιάσασθαι κατὰ τῶν Μακεδόνων, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν στάσιν αἰτίαν ἀποφήναντα τῆς γενομένης περὶ Φίλιππον ἀυξήσεως καὶ δυνάμεως, εἰπεῖν·

ἐν δὲ διχοστασίῃ καὶ ὁ πάγκακος ἔλλαχε τιμῆς·

ἐφ' ᾧ πικρὸν καὶ βαρὺ τοῖς Μακεδόσιν ἐγγενέσθαι μῖσος, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον εἰπεῖν, ὥς οὐ τῆς δεινότητος ὁ Καλλισθένης, ἀλλὰ τῆς δυσμενείας Μακεδόσιν ἀπόδειξιν δέδωκε.

[54] Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Ἑρμιππὸς φησι τὸν ἀναγνώστην τοῦ Καλλισθένους Στροῖβον Ἀριστοτέλει διηγείσθαι, τὸν δὲ Καλλισθένην συνέντα τὴν ἀλλοτριότητα τοῦ βασιλέως δις ἡ τρις ἀπιόντα πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν·

κάτθανε καὶ Πάτροκλος, ὅπερ σέο πολλὸν ἀμείνων.

οὐ φαύλως οὖν εἰπεῖν ἔοικεν ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι Καλλισθένης λόγῳ μὲν ἦν δυνατὸς καὶ μέγας, νοῦν δ' οὐκ εἶχεν.

Ἀλλὰ τὴν γε προσκύνησιν ἰσχυρῶς ἀπωσάμενος καὶ φιλοσόφως, καὶ μόνος ἐν φανερῷ διελθὼν ἂ κρυφα πάντες οἱ βέλτιστοι καὶ πρεσβύτατοι τῶν Μακεδόνων ἡγανάκτουν, τοὺς μὲν Ἑλληνας αἰσχύνῃς ἀπήλλαξε μεγάλης, καὶ μείζονος Ἀλέξανδρον, ἀποτρέψας τὴν προσκύνησιν, αὐτὸν δ' ἀπώλεσεν, ἐκβιάσασθαι δοκῶν μᾶλλον ἢ πείσαι τὸν βασιλέα. Χάρης δ' ὁ Μιτυληναῖός φησι τὸν Ἀλέξανδρον ἐν τῷ συμποσίῳ πιόντα φιάλην προτεῖναι τινι τῶν φίλων· τὸν δὲ δεξάμενον πρὸς ἐστίαν ἀναστήναι, καὶ πιόντα προσκυνῆσαι πρῶτον, εἶτα φιλῆσαι τὸν Ἀλέξανδρον {ἐν τῷ συμποσίῳ} καὶ κατακλιθῆναι. Πάντων δὲ τοῦτο ποιούντων ἐφεξῆς, τὸν Καλλισθένην λαβόντα τὴν φιάλην, οὐ προσέχοντος τοῦ βασιλέως, ἀλλ' Ἑφαιστίωνι προσδιαλεγομένου, πιόντα προσιέναι φιλήσοντα· Δημητρίου δὲ τοῦ προσονομαζομένου Φεῖδωνος εἰπόντος «ὦ βασιλεῦ, μὴ φιλήσης· οὗτος γάρ σε μόνος οὐ προσεκύνησε,» διακλίνει τὸ φῖλημα τὸν Ἀλέξανδρον, τὸν δὲ Καλλισθένην

oinarri ederra ez dauka lan handirik ondo hitz egiten; erakutsi iezaguzu, ordea, zure ahalmena mazedoniarrek salatuz, haien akatsak jakinda hobeak bihur daitezen. Horrela, gizonak, aurrekoaren kontrakoa esatera pasatuz, mazedoniarren aurka gauza asko jator esan zituen, eta, grekoen arteko matxinadak Filiporen hazkunde eta boterearen kausa izan zirela erakutsiz, esan zuen:

desadostasunean gaiztoenak ere ohorea lortzen du;

horrekin gorroto sakon eta samina sortu zitzaien mazedoniarrei, eta Alexandrok esan zuen Kalistenesek ez zuela bere trebetasunaren erakustaldirik egin, mazedoniarren aurkako etsaitasunarena baizik.

54. Hermiporen esanetan, hori guztia Kalistenesen irakurlea zen Estrebok kontatu zion Aristotelesi, eta Kalistenesek, erregearen areriotasunaz konturatuta bazihoanean, bere artean bi edo hiru aldiz esan zuen:

Patroklo ere hil zen; zu baino askoz hobe zen hura⁴¹.

Beraz, badirudi Aristotelesekin zuzen esan zuela Kalistenes hizlari trebe eta handia zela, baina adimen gutxikoa.

Baina belaunikatzea⁴² gogor eta filosofikoki errefusatzen zuen, eta berak bakarrik adierazi zuen publikoki mazedoniar onenak eta zaharrenak isilpean haserrearazten zituen, eta belaunikatzea baztertuz greziar guztiak lotsa handi batetik libratu zituen, baina handiago batetik Alexandro bera; bere burua suntsitu zuen, ordea, erregea konbentzitu baino gehiago behartu zuela baitzirudien. Kares mitilenetarrak dio Alexandrok bankete batean edan ondoren lagunetako bati kopa zabala luzatu ziola; hark kopa hartu, sutondo aldera altxatu eta edan ondoren, belaunikatu zen, gero Alexandrori musu eman zion eta etzan zen. Guztiek hori egin zuten elkarren jarraian, eta Klistenesek kopa hartu zuenean, erregea ez zegoen adi, Hefestioneekin hizketan ari zelako, eta hark edan eta musu ematera joan zitzaion; baina Fidon goitizeneko Demetriok haxe esan zion: «Errege, ez eman musurik; hori baita belaunik jarri ez zaizun bakarra», eta Alexandrok musua saihestu

μέγα φθεγξάμενον εἶπεῖν· «φιλήματι τοίνυν ἔλασσον ἔχων ἄπειμι».

[55] Τοιαύτης ὑπογινομένης ἀλλοτριότητος, πρῶτον μὲν Ἥφαιστίων ἐπιστεύετο λέγων, ὅτι συνθέμενος πρὸς αὐτὸν ὁ Καλλισθένης προσκυνῆσαι, ψεύσαιο τὴν ὁμολογίαν· ἔπειτα Λυσίμαχοι καὶ Ἄγωνες ἐπεφύοντο, φάσκοντες περιίεναι τὸν σοφιστὴν ὡς ἐπὶ καταλύσει τυραννίδος μέγα φρονοῦντα, καὶ συντρέχειν πρὸς αὐτὸν τὰ μειράκια καὶ περιέπειν, ὡς μόνον ἐλεύθερον ἐν τοσαύταις μυριάσι. Διὸ καὶ τῶν περὶ Ἑρμόλαον ἐπιβουλευσάντων τῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ φανερῶν γενομένων, ἔδοξαν ἀληθείσιν ὅμοια κατηγορεῖν οἱ διαβάλλοντες, ὡς τῷ μὲν προβαλόντι, πῶς ἂν ἐνδοξότατος γένοιτ' ἄνθρωπος, εἶπεν «ἂν ἀποκτείνῃ τὸν ἐνδοξότατον,» τὸν δ' Ἑρμόλαον ἐπὶ τὴν πρᾶξιν παροξύνων ἐκέλευε μὴ δεδιδένην τὴν χρυσὴν κλίνην, ἀλλὰ μνημονεύειν ὅτι καὶ νοσοῦντι καὶ τιτρωσκομένῳ πρόσσεισιν ἀνθρώπῳ. Καίτοι τῶν περὶ Ἑρμόλαον οὐδεὶς οὐδὲ διὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης τοῦ Καλλισθένους κατεῖπεν. Ἀλλὰ καὶ Ἀλέξανδρος αὐτὸς εὐθύς Κρατερῷ γράφων καὶ Ἀττάλῳ καὶ Ἀλκέτῃ φησὶ τοὺς παῖδας βασανιζομένους ὁμολογεῖν, ὡς αὐτοὶ ταῦτα πράξειαν, ἄλλος δ' οὐδεὶς συνειδείῃ. Ὑστερον δὲ γράφων πρὸς Ἀντίπατρον καὶ τὸν Καλλισθένην συνεπαιτιασάμενος, «οἱ μὲν παῖδες» φησὶν «ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατελεύσθησαν, τὸν δὲ σοφιστὴν ἐγὼ κολάσω καὶ τοὺς ἐκπέμψαντας αὐτὸν καὶ τοὺς ὑποδεχομένους ταῖς πόλεσι τοὺς ἐμοὶ ἐπιβουλεύοντας,» ἄντικρυς ἔν γε τούτοις ἀποκαλυπτόμενος πρὸς Ἀριστοτέλην· καὶ γὰρ ἐτέθραπτο Καλλισθένης παρ' αὐτῷ διὰ τὴν συγγένειαν, ἐξ Ἡροῦς γεγυνώς, ἀνεψιᾶς Ἀριστοτέλους. Ἀποθανεῖν δ' αὐτὸν οἱ μὲν ὑπ' Ἀλεξάνδρου κρεμασθέντα λέγουσιν, οἱ δ' ἐν πέδαις δεδεμένον καὶ νοσήσαντα, Χάρης δὲ μετὰ τὴν σύλληψιν ἑπτὰ μῆνας φυλάττεσθαι δεδεμένον, ὡς ἐν τῷ συνεδρίῳ κριθείῃ παρόντος Ἀριστοτέλους· ἐν αἷς δ' ἡμέραις Ἀλέξανδρος [ἐν Μαλλοῖς Ὀξυδράκαις] ἐτρώθη περὶ τὴν Ἰνδίαν, ἀποθανεῖν ὑπέρπαχυν γενόμενον καὶ φθειριάσαντα.

[56] Ταῦτα μὲν οὖν ὕστερον ἐπράχθη. Δημάρατος δ' ὁ Κορίνθιος ἤδη πρεσβύτερος ὢν ἐφιλοτιμήθη πρὸς Ἀλέξανδρον ἀναβῆναι καὶ θεασάμενος αὐτὸν εἶπε μεγάλης ἡδονῆς ἔσπερῆσθαι

zuen, eta Kalistenesek ahots handiz esan zuen: «Banoa, bada, musu bat gutxiagorekin».

55. Horrelako etsaitasuna hazten ari zenez, hasieran Hefestioni sinetsi zitzaion esaten zuenean Kalistenesek berarekin adostu zuela belaunikatzea, baina akordioari traizioa egin ziola; gero Lisimakotarrak eta Hagnontarrak amorratu ziren haren aurka, esanez sofista harro hitz egiten ari zela tirania deuseztatzearen alde, eta mutikoak elkartzen zitzaizkiola eta gizon libre bakartzat jotzen zutela hainbeste milaka gizakiren artean. Horregatik, Hermolaoren ingurukoak Alexandroren aurka konspiratzen ari zirela nabarmen gelditu zirenean, kalumniatzaileek Kalistenesi egiten zizkieten salaketek egiantzekoak ziruditen, alegia, batek galdetu zionean gizaki bat nola bihurtuko litzatekeen ospetsuen, «Ospetsuena hiltzen baldin badu» esan omen ziola, eta Hermolao, ekintzarako berotzeko, animatu omen zuela urrezko ohearen⁴³ beldur ez izatera, aitzitik, gaixotu eta zauritu egiten zen gizona erasotzera zihoala gogoratzera. Baina Hermolaoren inguruko inork ez zuen Kalistenes salatu ezta tortura bortitzenaren pean ere. Aitzitik, Alexandrok berak berehala Kratero, Atalo eta Alketasi idatzi zien mutilek torturapean hori guztia beraiek egin zutela aitortu zutela, eta ez zegoela beste konplizerik. Baina beranduago Antipatrori idatzi eta Kalistenesi ere errua egotzi zion, haxe esaten baitzuen: «Mutilak mazedoniarrek harrikatu dituzte, baina sofista nik zigortuko dut, eta bidali zituztenak eta nire aurka konspiratzen dutenak beren hirietan hartzen dituztenak», eta horiek aipatzerakoan Aristotelesi buruz ari zen argi eta garbi; izan ere, Kalistenes haren etxean hazia zen ahaidetasunagatik, Aristotelesen lehengusina zen Heroren semea baitzen. Batzuek diote Kalistenes Alexandrok urkatuta hil zela, beste batzuek kateetan lotuta eta gaixotuta hil zela; Karesk dioenez, berriz, atxilotetaren ondoren zazpi hilabetez lotuta egon zen zaintzapean, kontseiluan Aristotelesen aurrean epaitua izateko, baina egun haietan Alexandro Indian zauritua gertatu zen, eta Klistenes izugarri lodi eta zorriez beteta hil zen.

56. Hori guztia beranduago gertatu zen. Demarato korintiarra jada zaharra zela, Alexandroengana joateko irrikitan zegoen; eta hura ikusi zuenean, Alexandro Darioren tronuan eserita

τοὺς Ἑλληνας, ὅσοι τεθνήκασι πρὶν ἰδεῖν Ἀλέξανδρον ἐν τῷ Δαρείου θρόνῳ καθήμενον. Οὐ μὴν ἐπὶ πλέον γε τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας τοῦ βασιλέως ἀπέλαυσεν, ἀλλ' ἐξ ἀρρωστίας ἀποθανὼν ἐκηδεύθη μεγαλοπρεπῶς, καὶ τάφον ἔχωσεν ὁ στρατὸς ἐπ' αὐτῷ τῇ περιμέτρῳ μέγαν, ὕψος δὲ πηχῶν ὀγδοήκοντα· τὰ δὲ λείψανα τέθριππον κεκοσμημένον λαμπρῶς ἐπὶ θάλασσαν κατεκόμισε.

[57] Μέλλων δ' ὑπερβάλλειν εἰς τὴν Ἰνδικὴν ὡς ἑώρα πλήθει λαφύρων τὴν στρατιὰν ἤδη βαρεῖαν καὶ δυσκίνητον οὖσαν, ἅμ' ἡμέρᾳ συνσκευασμένων τῶν ἁμαξῶν πρῶτας μὲν ὑπέπερσε τὰς αὐτοῦ καὶ τὰς τῶν ἐταίρων, μετὰ δὲ ταύτας ἐκέλευσε καὶ ταῖς τῶν Μακεδόνων ἐνεῖναι πῦρ. Καὶ τοῦ πράγματος τὸ βούλευμα μεῖζον ἐφάνη καὶ δεινότερον ἢ τὸ ἔργον· ὀλίγους μὲν γὰρ ἠνίασεν, οἱ δὲ πλεῖστοι βοῇ καὶ ἀλαλαγμῷ μετ' ἐνθουσιασμοῦ, τὰ μὲν ἀναγκαῖα τοῖς δεομένοις μεταδιδόντες, τὰ δὲ περιόντα τῆς χρείας αὐτοὶ κατακαίοντες καὶ διαφθείροντες, ὄρμῃς καὶ προθυμίᾳ ἐνεπίμπλασαν τὸν Ἀλέξανδρον. Ἦδη δὲ καὶ φοβερὸς ἦν καὶ ἀπαραίτητος κολαστὴς τῶν πλημμελούντων· καὶ γὰρ Μένανδρόν τινα τῶν ἐταίρων ἄρχοντα φρουρίου καταστήσας, ὡς οὐκ ἐβούλετο μένειν, ἀπέκτεινε, καὶ τῶν ἀποστάντων βαρβάρων Ὅρσοδάτην αὐτὸς κατετόξευσε. Προβάτου δὲ τεκόντος ἄρνα περὶ τῇ κεφαλῇ σχῆμα καὶ χρῶμα τιάρας ἔχοντα καὶ διδύμους ἐκατέρωθεν αὐτῆς, βδελυχθεὶς τὸ σημεῖον ἐκαθάρθη μὲν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, οὓς ἐξ ἔθους ἐπήγετο πρὸς τὰ τοιαῦτα, διελέχθη δὲ πρὸς τοὺς φίλους, ὡς οὐ δι' αὐτόν, ἀλλὰ δι' ἐκείνους ταραττοίτο, μὴ τὸ κράτος εἰς ἀγεννῆ καὶ ἀναλκιν ἄνθρωπον ἐκλιπόντος αὐτοῦ περιστήσῃ τὸ δαιμόνιον. Οὐ μὴν ἀλλὰ βέλτιόν τι σημεῖον γενόμενον τὴν ἀθυμίαν ἔλυσεν. Ὁ γὰρ ἐπὶ τῶν στρωματοφυλάκων τεταγμένος ἀνὴρ Μακεδὼν ὄνομα Πρόξενος, τῇ βασιλικῇ σκηνῇ χώραν ὁρύττων παρὰ τὸν Ὠξον ποταμόν, ἀνεκάλυψε πηγὴν ὑγροῦ λιπαροῦ καὶ πιμελώδους· ἀπαντλουμένου δὲ τοῦ πρώτου, καθαρὸν ἀνέβλυζεν ἤδη καὶ διανγές {ἐλαιον}, οὗτ' ὁσμῇ δοκοῦν ἐλαίου διαφέρειν οὔτε γεύσει, στυλπνότητά τε καὶ λιπαρότητα παντάπασιν ἀπαράλλακτον, καὶ ταῦτα τῆς χώρας μὴδ' ἐλαίας φερούσης. Λέγεται μὲν οὖν καὶ τὸν Ὠξον αὐτὸν εἶναι μαλακώτατον ὕδωρ, ὥστε τὸ δέρμα τοῖς λουομένοις

ikusi baino lehen hil ziren greko guztiek atsegin handia galdu zutela esan zuen. Baina ezin izan zuen erregearen onberatasunaz luze gozatu, ahultasunak jota hil baitzen; hileta bikainak egin zizkieten eta armadak perimetro handiko eta 80 ukondoko altuerako tumulua pilatu zion; gorpuzkia distiratsuki apaindutako koadriga batek itsasora eraman zuen.

57. Indiara zeharkatzera zihoala, harrapakinen ugaritasunagatik armada astun eta geldoa ikusi zuenean, egunsentiarekin batera, prest zeuden gurdietatik aurrean zeudenak erre zituen, bereak eta lagunak hain zuzen ere; horien ondoren mazedoniarren gurdiei ere su ematea agindu zuen. Eta hori egiteko erabakia uste baino zabalagoa bihurtu zen, eta erabakia hartzea ekintza egitea bera baino zailagoa; gutxi atsekabetu baitziren; gehienek, berriaz, oihiak eta gerra-irrintziak botatzen zituzten gartsu, eta beharrezko gauzak partekatzen zituzten eskatzen zizkietenekin, eta behar ez zituzten gauzak erre eta suntsitzen zituzten; horrela Alexandro adoretz eta gogoz bete zuten. Orduan jada beldurgarria zen eta akatsen bat egiten zutenen zigortzaile errukigabea; adibidez, Menandro, adiskideetako bat, gotorleku baten buruzagi jarri zuen eta, gelditu nahi izan ez zuelako, hil zuen; eta berak hil zuen geziz Orsopades, matxinatu ziren barbaroetako bat. Ardi bat arkume batez erditu zen zeinak buruaren inguruan tiara baten forma eta kolorea zeukan eta baita ere barrabilak buruaren bi aldeetan; seinale horrek Alexandro ikaratu zuen, eta horrelako kasuetarako ohituraz berekin zeramatzan babiloniarrek araztu zuten, eta lagunei azaldu zien ez zegoela aztoratuta bere buruagatik, haiengatik baizik, bera hilez gero, jeinuak ez ote zion gizon doilor eta ahul bati boterea emango. Baina beste seinale hobe batek adore eza desegin zuen. Izan ere, tapakizaindarien buru zen gizon mazedoniar batek, Proxeno izenekoak, Oxo ibaiaren ertzean errege-dendarentzako gunea hondeatzen ari zela, isurkari oliotsu eta koipetsu baten iturri bat desestali zuen; purgatu eta gero, aratz eta garbi isurtzen zen, eta ez usainean ez zaporean ez zuen olioaren desberdina ematen, distira eta loditasunean erabat antzekoa baizik, eta hori olibondorik hazten ez den lurralde batean. Oxo ibaiak berak ur oso leuna omen dauka, bainatzen direnen larruazala koipeztatzeraino. Baina argi

ἐπιλιπαίνειν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ θαυμαστῶς Ἀλέξανδρος ἦσθεις δῆλός ἐστιν ἐξ ὧν γράφει πρὸς Ἀντίπατρον, ἐν τοῖς μεγίστοις τοῦτο τῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ γεγονότων αὐτῷ τιθέμενος. Οἱ δὲ μάντις ἐνδόξου μὲν στρατείας, ἐπιπόνου δὲ καὶ χαλεπῆς τὸ σημεῖον ἐποιοῦντο· πόνων γὰρ ἄρωγὴν ἔλαιον ἀνθρώποις ὑπὸ θεοῦ δεδόσθαι.

[58] Πολλοὶ μὲν οὖν κατὰ τὰς μάχας αὐτῷ κίνδυνοι συνέπεσον, καὶ τραύμασι νεανικοῖς ἀπήντησε, τὴν δὲ πλείστην φθορὰν ἀπορίαι τῶν ἀναγκαίων καὶ δυσκρασίαι τοῦ περιέχοντος ἀπειργάσαντο τῆς στρατιᾶς. Αὐτὸς δὲ τόλμῃ τὴν τύχην ὑπερβαλέσθαι καὶ τὴν δύναμιν ἀρετῇ φιλοτιμούμενος, οὐδὲν ὥετο τοῖς θαρροῦσιν ἀνάλωτον οὐδ' ὀχυρὸν εἶναι τοῖς ἀτόλμοις. Λέγεται δὲ τὴν Σισιμίθρου πολιορκῶν πέτραν, ἀπότομον οὔσαν καὶ ἀπρόσβατον, ἀθυμούντων τῶν στρατιωτῶν, ἐρωτῆσαι τὸν Ὀξυάρτην, ποιὸς τις αὐτὸς εἴη τὴν ψυχὴν ὁ Σισιμίθρης. Φήσαντος δὲ τοῦ Ὀξυάρτου δειλότατον ἀνθρώπων, «λέγεις σύ γε» φάναι «τὴν πέτραν ἀλώσιμον ἡμῖν εἶναι· τὸ γὰρ ἄρχον αὐτῆς οὐκ ὀχυρόν ἐστι». Ταύτην μὲν οὖν ἐκφοβήσας τὸν Σισιμίθρην ἔλαβεν. Ἐτέρᾳ δ' ὁμοίως ἀποτόμῳ προσβαλὼν ἔχων τοὺς νεωτέρους τῶν Μακεδόνων, Ἀλέξανδρόν τινα καλούμενον προσαγορεύσας, «ἀλλὰ σοί γ'» «εἶπεν «ἄνδραγαθεῖν προσήκει καὶ διὰ τὴν ἐπωνυμίαν». Ἐπεὶ δὲ λαμπρῶς ὁ νεανίας ἀγωνιζόμενος ἔπεσεν, οὐ μετρίως ἐδήχθη. Τῇ δὲ καλουμένη Νύσῃ τῶν Μακεδόνων ὀκνούντων προσάγειν (καὶ γὰρ ποταμὸς ἦν πρὸς αὐτῇ βαθύς), ἐπιστὰς «τί γάρ;» εἶπεν «ὁ κάκιστος ἐγὼ νεῖν οὐκ ἔμαθον;» καὶ ἤδη ἔχων τὴν ἀσπίδα περὰν ἠθέλησεν. *** ἐπεὶ δὲ καταπαύσαντος τὴν μάχην αὐτοῦ παρήσαν ἀπὸ τῶν πολιορκουμένων πόλεων πρέσβεις δεησόμενοι, πρῶτον μὲν ὀφθεῖς ἀθεράπευτος ἐν τοῖς ὅπλοις, ἐξέπληξεν αὐτούς· ἔπειτα προσκεφαλαίου τινὸς αὐτῷ κομισθέντος, ἐκέλευσε λαβόντα καθίσαι τὸν πρεσβύτατον· Ἄκουφίς ἐκαλεῖτο. Θαυμάσας οὖν τὴν [λαμ]πραότητα καὶ φιλανθρωπίαν ὁ Ἄκουφίς ἡρώτα, τί βούλεται ποιοῦντας αὐτούς ἔχειν φίλους. Φήσαντος δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου «σὲ μὲν ἄρχοντα καταστήσαντας αὐτῶν, πρὸς δ' ἡμᾶς πέμψαντας ἑκατὸν ἄνδρας τοὺς ἀρίστους,» γελάσας ὁ Ἄκουφίς «ἀλλὰ βέλτιον» εἶπεν «ἄρξω βασιλεῦ, τοὺς κακίστους πρὸς σὲ πέμψας μᾶλλον ἢ τοὺς ἀρίστους».

dago Alexandrok Antipatrori idatzi zizkion hitzetatik Alexandro harrigarriro poztu zela, gertaera hori jainkoak inoiz eman zizkion gauza handienen artean kokatzen baitzuen. Igarleek kanpaina ospetsu baina neketsu eta zail baten seinaleztat jo zuten; jainkoak gizakiei olio nekeentzako laguntza gisa eman baitzien.

58. Bataila haietan arrisku ugari gertatu zitzaizkion eta zauri bortitzak jaso zituen, baina beharrezko gauzen gabeziak eta klimaren gogorak eragin zioten suntsipen handiena armadari. Bera harro zegoen zoria ausardiaz gainditzen zuelako eta boterea bertuteaz, uste zuelako ausartentzat ez zegoela ezer harrapaezinik, eta koldarrentzat ez zegoela ezer finkorik. Erabat malkartsu eta hurbilgaitza zen Sisimitresen harkaitza setiatzen ari zela, soldaduek adorea galdu zutenez, Oxiartesi Sisimitres hori izaeraz nolakoa zen galdetu omen zion. Eta Oxiartesek gizonik koldarrena zela esan zionean, haxe esan zion: «Orduan, harkaitza harrapatu dezakegula diozu; bere agintaria ez delako finkoa». Beraz, Sisimitres ikaratu zuen eta harkaitz hori harrapatu zuen. Mazedoniarretako gazteekin batera antzeko beste harkaitz malkartsu bati eraso jotzera zihoala, Alexandro izeneko bati hitz egin zion esanez: «Zuri izenagatik ere dagokizu ausarki jokatzeara». Baina mutila modu distiratsuan borrokatuz hil zenean, min handia eragin zion. Mazedoniarrek Nisa izeneko hiria erasotzeko zalantzan zeudenean (ibai sakona baitzegoen haren aurrean), gelditu eta zera esan zuen: «Zergatik, zoritxarrekoa, ez nuen igerian ikasi?», eta zuzenean ezkutuarekin batera zeharkatu nahi izan zuen. Gerra eten zuenean, setiatutako hirietatik enbaxadoreak erregutzero etorri zitzaizkion, baina lehenengo aldiz txukundu gabe eta armekin ikusi zutenean, ikaratu ziren; ondoren, kuxin bat ekarri ziotenean, zaharrenak kuxina hartzea eta esertzea agindu zuen; Akufis zuen izena. Beraz, Akufisek, haren leuntasun eta onberatasuna miretsiz, galdetu zion zer egin behar zuten lagunak izateko. Eta Alexandrok haxe esan zionean: «Zu zeu jartzea zeuon agintari, eta ehun gizon onenak guri bidaltzea», Akufisek barre egin eta haxe esan zion: «Baina, errege, hobeto aginduko dut onenen orde txarrenak zuri bidalita».

[59] Ὁ δὲ Ταξίλης λέγεται μὲν τῆς Ἰνδικῆς ἔχειν μοῖραν οὐκ ἀποδέουσιν Αἰγύπτου τὸ μέγεθος, εὐβοτον δὲ καὶ καλλίκαρπον ἐν τοῖς μάλιστα, σοφὸς δὲ τις ἀνὴρ εἶναι καὶ τὸν Ἀλέξανδρον ἀσπασάμενος «τί δεῖ πολέμων» φάναι «καὶ μάχης ἡμῖν Ἀλέξανδρε πρὸς ἀλλήλους, εἰ μὴθ' ὕδωρ ἀφαιρησόμενος ἡμῶν ἀφίξαι, μήτε τροφὴν ἀναγκαίαν, ὑπὲρ ὧν μόνων ἀνάγκη διαμάχεσθαι νοῦν ἔχουσιν ἀνθρώποις; τοῖς δ' ἄλλοις χρήμασι καὶ κτήμασι λεγομένοις, εἰ μὲν εἰμι κρεῖττων, ἔτοιμος εὖ ποιεῖν, εἰ δ' ἥττων, οὐ φεύγω χάριν ἔχειν εὖ παθόν». Ἡσθεὶς οὖν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ δεξιωσάμενος αὐτόν, «ἦ που νομίζεις» ἔφη «δίχα μάχης ἔσσεσθαι τὴν ἔντευξιν ἡμῖν ἀπὸ τοιούτων λόγων καὶ φιλοφροσύνης; ἀλλ' οὐδέν σοι πλέον· ἐγὼ γὰρ ἀγωνιοῦμαι πρὸς σέ καὶ διαμαχοῦμαι ταῖς χάρισιν, ὥς μου χρηστὸς ὧν μὴ περιγένη». Λαβὼν δὲ δῶρα πολλὰ καὶ δοὺς πλείονα, τέλος χίλια τάλαντα νομίσματος αὐτῷ προέπειν· ἐφ' οἷς τοὺς μὲν φίλους ἰσχυρῶς ἐλύπησε, τῶν δὲ βαρβάρων πολλοὺς ἐποίησεν ἡμερωτέρως ἔχειν πρὸς αὐτόν.

Ἐπεὶ δὲ τῶν Ἰνδῶν οἱ μαχιμώτατοι μισθοφοροῦντες ἐπεφοίτων ταῖς πόλεσιν ἐρωμένως ἀμύνοντες, καὶ πολλὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἐκακοποιοῦν, σπεισάμενος ἔν τινι πόλει πρὸς αὐτοὺς, ἀπιόντας ἐν ὁδῷ λαβὼν ἅπαντας ἀπέκτεινε. Καὶ τοῦτο τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις αὐτοῦ, τὰ ἄλλα νομίμως καὶ βασιλικῶς πολεμήσαντος, ὥσπερ κηλὶς πρόσσεστιν.

Οὐκ ἐλάσσονα δὲ τούτων οἱ φιλόσοφοι πράγματα παρέσχον αὐτῷ, τοὺς τε προστιθεμένους τῶν βασιλέων κακίζοντες, καὶ τοὺς ἐλευθέρους δῆμους ἀφιστάντες. Διὸ καὶ τούτων πολλοὺς ἐκρέμασε.

[60] Τὰ δὲ πρὸς Πῶρον αὐτὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ὡς ἐπράχθη γέγραφε. Φησὶ γάρ, ἐν μέσῳ τῶν στρατοπέδων τοῦ Ὑδάσπου ῥέοντος, ἀντιπρώρους ἰστάντα τοὺς ἐλέφαντας αἰετὸν τὸν Πῶρον ἐπιτηρεῖν τὴν διάβασιν. Αὐτὸν μὲν οὖν καθ' ἡμέραν ἐκάστην ψόφον ποιεῖν καὶ θόρυβον ἐν τῷ στρατοπέδῳ πολύν, ἐθίζοντα τοὺς βαρβάρους μὴ φοβεῖσθαι νυκτὸς δὲ χειμερίου καὶ ἀσελήνου λαβόντα τῶν πεζῶν μέρος, ἱππεῖς δὲ τοὺς κρατίστους, καὶ προελθόντα πόρρω τῶν πολεμίων, διαπερᾶσαι πρὸς νῆσον οὐ μεγάλην. Ἐνταῦθα δὲ ῥαγδαίου μὲν

59. Taxiles Indiaren zati baten jauna omen zen, tamainan Egipto baino gutxiago ez zen lurraldea eta larre ugariak, fruitu ederrenak ematen dituzten horietakoa; gizon jakintsua zen, eta Alexandro agurtu eta haxe esan zion: «Alexandro, elkarren aurkako gerren eta batailen zer beharra daukagu guk, ez baitzara ez urik ez beharrezko elikadurarik guri kentzera etorri, eta horiek dira gizaki zentzudunek borroka egiteko izaten duten zergati bakarrak? Ondasunak eta aberastasunak omen diren gainerakoetan, zerbaitetan gehiago baldin banaiz, prest nago emateko, eta zerbaitetan gutxiago baldin banaiz eta ematen baldin badidazu, ez dizut mesedea uko egingo». Beraz, Alexandro poztu zen eta eskuineko eskua emanez haxe esan zion: «Akaso uste al duzu gure topaketa hau batailarik gabea izango dela horrelako hitzengatik eta onginiagatik? Ez duzu, bada, lortuko; zure aurka egingo baitut borroka, eta mesedeekin egingo dizut gerra, hobe izateko lehian gailen ez zakizkidan». Eta opari ugari hartuz eta gehiago emanez, azkenean 1.000 talento txanponetan eman zizkion; horrekin lagunak bortizki atsekabetu zituen, baina barbaro asko berekiko otzanago bihurtu zituen.

Indiako gerrari onenak mertzenarioak ziren, eta hirietara joan eta gogor defendatzen zituzten, horrela Alexandrori kalte ugari eraginez; hiri batean haiekin akordio bat egin zuen, baina bazihoazenean, bidean harrapatu eta denak hil zituen. Eta hori orban bat bezala gehitu zitzaion bere gerra-ekintzei, gainerakoak arauen arabera eta era erregezkoan borrokatu bazituen ere.

Filosofok ez zizkioten horiek baino arazo txikiagoak eragin, atxikitzen zitzaizkion erregeak gaitzetsiz eta herri libreak matxinaraziz. Horregatik horietako asko urkatu zituen.

60. Pororekikoak nola gertatu ziren gutunetan idatzi zuen. Hidaspes ibaia bi armaden artean zihoala dio, eta Porok elefanteak parean jarri eta etengabe zeharkagunea behatzen zuela, eta berak egunero zarata eta zalaparta handiak ateratzen zituela kanpamentuan, eta horrela barbaroak ez izutzera ohitu zituela; ilargirik gabeko gau ekaitztsu batean oinezkoen zati bat eta zaldizko onenak hartu, etsaienganantz aurrera egin eta uharte txiki bateraino zeharkatu zuen. Hor zaparrada bortitza

ἐκχυθέντος ὄμβρου, πρηστήρων δὲ πολλῶν καὶ κεραυνῶν εἰς τὸ στρατόπεδον φερομένων, ὅμως ὀρῶν ἀπολλυμένους τινὰς καὶ συμφλεγομένους ὑπὸ τῶν κεραυνῶν, ἀπὸ τῆς νησίδος ἄρας προσφέρεσθαι ταῖς ἀντιπέρας ὄχθαις. Τραχὺν δὲ τὸν Ὑδάσπην ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἐπιόντα καὶ μετέωρον ἔκρηγμα ποιῆσαι μέγα, καὶ πολὺ μέρος ἐκείνη φέρεσθαι τοῦ ῥεύματος, αὐτοὺς δὲ δέξασθαι τὸ μέσον οὐ βεβαίως, ἅτε δὴ συνολισθάνον καὶ περιρρηγνύμενον. Ἐνταῦθα δ' εἰπεῖν φασιν αὐτόν· «ὦ Ἀθηναῖοι, ἄρά γε πιστεύσαιτ' ἄν, ἡλίους ὑπομένω κινδύνους ἔνεκα τῆς παρ' ὑμῖν εὐδοξίας;» ἀλλὰ τοῦτο μὲν Ὀνησίκριτος εἶρηκεν· αὐτὸς δὲ φησι τὰς σχεδίας ἀφέντας αὐτοὺς μετὰ τῶν ὀπλῶν τὸ ἔκρηγμα διαβαίνειν, ἄχρι μαστῶν βρεχομένους, διαβάς δὲ τῶν πεζῶν εἴκοσι σταδίου προῖππεῦσαι, λογιζόμενος, εἰ μὲν οἱ πολέμιοι τοῖς ἵπποις προσβάλοιεν, πολὺ κρατήσειν, εἰ δὲ κινοῖεν τὴν φάλαγγα, φθήσεσθαι τοὺς πεζοὺς αὐτῷ προσγενομένους· θάτερον δὲ συμβῆναι. Τῶν γὰρ ἱππέων χιλίους καὶ τῶν ἀρμάτων ἐξήκοντα συμπεσόντα τρεψάμενος, τὰ μὲν ἄρματα λαβεῖν ἅπαντα, τῶν δ' ἱππέων ἀνελεῖν τετρακοσίους. Οὕτω δὴ συμφρονήσαντα τὸν Πῶρον, ὥς αὐτὸς εἶη διαβεβηκῶς Ἀλέξανδρος, ἐπιέναι μετὰ πάσης τῆς δυνάμεως, πλὴν ὅσον ἐμποδῶν εἶναι τοῖς διαβαίνουσι τῶν Μακεδόνων ἀπέλιπε· φοβηθεὶς δὲ τὰ θηρία καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολεμίων, αὐτὸς μὲν ἐνσεῖσαι κατὰ θάτερον κέρας, Κοῖνον δὲ τῷ δεξιῷ προσβαλεῖν κελεῦσαι. Γενομένης δὲ τροπῆς, ἐκατέρωθεν ἀναχωρεῖν αἰεὶ πρὸς τὰ θηρία καὶ συνειλίσθαι τοὺς ἐκβιαζομένους, ὅθεν ἤδη τὴν μάχην ἀναμειγμένην εἶναι, καὶ μόλις ὀγδόης ὥρας ἀπειπεῖν τοὺς πολεμίους. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ τῆς μάχης ποιητὴς αὐτὸς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς εἶρηκεν. Οἱ δὲ πλείστοι τῶν συγγραφέων ὁμολογοῦσι τὸν Πῶρον, ὑπεραίροντα τεσσάρων πηχῶν σπιθαμῇ τὸ μῆκος, ἱππότου μηδὲν ἀποδεῖν πρὸς τὸν ἐλέφαντα συμμετρία διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος· καίτοι μέγιστος ἦν ὁ ἐλέφας· σύνεσιν δὲ θαυμαστὴν ἐπεδείξατο καὶ κηδεμονίαν τοῦ βασιλέως, ἐρρωμένον μὲν ἔτι θυμῷ τοὺς προσμαχομένους ἀμυνόμενος καὶ ἀνακόπτων, ὥς δ' ἦσθετο βελῶν πλήθει καὶ τραυμάτων κάμνοντα, δείσας μὴ περιρροῇ, τοῖς μὲν γόνασιν εἰς γῆν ὑφῆκε πρῶας ἑαυτόν, τῇ δὲ προνομαίᾳ λαμβάνων ἀτρεμά τῶν δορατίων ἕκαστον ἐξήρει τοῦ σώματος.

bota zuen eta tximista ugarik kanpamentuaren gainean jo zuten, eta batzuk hiltzen zirela eta tximistek kiskaltzen zituztela ikusita ere, uhartetxotik altxatu eta pareko ertzetara jo zuen. Hidaspes bortitz eta handia zetorren ekaitzagatik eta gainezkatze handi bat eragin zuen, eta hortik korrontearen zati handia ateratzen zen; eta beraiek bi korronteen arteko erdigunea hartu zuten, finkoa ez zena inguruan erori eta desegiten zelako. Orduan esan omen zuen: «Atenastarrak, akaso sinetsiko al zenukete, zein arrisku handiak jasaten ditudan zuen artean ospe ona edukitzeagatik?». Baina hori Onesikritok dio; Alexandrok, berriz, dio, baltsak utzita, armak hartuta zeharkatu zutela gainezkatu zen adarra, bularrerraino uretan sartuta, eta zeharkatu ondoren oinezkoei zaldiz hogeï estadio aurreratu zietela, pentsatuz, etsaiek zaldiekin erasotzen bazieten, erraz garaituko zituztela, eta etsaiek falangea mugitzen bazuten, oinezkoak garaiz gehituko zitzaizkiela; bestea gertatu zen. Erasora etorri zitzaizkion 1.000 zaldizko eta 60 gurdi itzularazi ondoren, gurdi guztiak harrapatu eta 400 zaldizko hil zituen. Horrela, Poro konturatu zenean Alexandrok berak zeharkatu zuela, indar osoarekin erasotzera abiatu zen, zeharkatzen ari ziren mazedoniarrei oztopatzeke adina soldadu utzita bakarrik; Alexandro, etsaien jendetzaren eta animalien beldurrez, bera beste ertzaren aurka oldartu zen eta Kenori eskuinekoari eraso jotzea agindu zion. Ihesaldia gertatu ondoren, bi ertzetatik etengabe egiten zuten atzera animalien gana, eta estu pilatu ziren, indarrez atzera botatzen zituzten heinean, eta hortik aurrera bataila nahasia zen, eta zortzigarren orduan etsaiek nekez utzi zioten borrokari. Hori esan digu, bada, gutunetan batailaren egileak berak. Historiagile gehienak ados daude Porok arra batez gaingitzen zutela lau ukondoak altueran, eta elefantearekiko gorputzaren altueran eta handitasunean zaldiekin zaldizkoa bezalakoa zela proportzioan; eta bere elefantea handiena zen; elefante horrek adimen harrigarria eta erregearekiko ardura handia erakutsi zuen, erregea indarrean zegoen bitartean adoretu defendatu baitzuen, erasotzen zutenak atzera botaz eta geldiaraziz, baina gezi eta zauri ugarik jota ikusi zuenean, eroriko ote zen beldurrez, belak tolestuz bere burua leun beheatu zuen, eta gezi bakoitzari tronpaz helduz, kontuz atera zizkion gorputzetik.

Ἐπεὶ δὲ ληφθέντα τὸν Πῶρον ὁ Ἀλέξανδρος ἡρώτα, πῶς αὐτῷ χρήσεται, «βασιλικῶς» εἶπε· προσπυθομένου δὲ μή τι καὶ ἄλλο λέγει, «πάντ'» εἶπεν «ἔνεστιν ἐν τῷ βασιλικῶς». Οὐ μόνον οὖν ἀφῆκεν αὐτὸν ἄρχειν ὧν ἐβασίλευε σατράπην καλούμενον, ἀλλὰ καὶ προσέθηκε χώραν {καὶ} τῆς αὐτονόμου καταστρεψάμενος, ἐν ἣ πεντεκαίδεκα μὲν ἔθνη, πόλεις δὲ πεντακισχιλίας ἀξιολόγους, κώμας δὲ παμπόλλας εἶναι φασιν· ἄλλης δὲ τρις τοσαύτης Φίλιππόν τινα τῶν ἐταίρων σατράπην ἀπέδειξεν.

[61] Ἐκ δὲ τῆς πρὸς Πῶρον μάχης καὶ ὁ Βουκεφάλας ἐτελεύτησεν, οὐκ εὐθύς, ἀλλ' ὕστερον, ὥς οἱ πλείστοι λέγουσιν, ἀπὸ τραυμάτων θεραπευόμενος, ὥς δ' Ὀνησίκριτος, διὰ γῆρας ὑπέρπονος γενόμενος· τριάκοντα γὰρ ἐτῶν ἀποθανεῖν αὐτόν. Ἐδήχθη δ' ἰσχυρῶς Ἀλέξανδρος, οὐδὲν ἄλλ' ἢ συνήθη καὶ φίλον ἀποβεβληκέναι νομίζων, καὶ πόλιν οἰκίσας ἐπ' αὐτῷ παρὰ τὸν Ὑδάσπην Βουκεφαλίαν προσηγόρευσε. Λέγεται δὲ καὶ κύνα Περίταν ὄνομα τεθραμμένον ὑπ' αὐτοῦ καὶ στεργόμενον ἀποβαλὼν, κτίσαι πόλιν ἐπώνυμον. Τοῦτο δὲ Σωτίων φησὶ Ποτάμωνος ἀκοῦσαι τοῦ Λεσβίου.

[62] Τοὺς μέντοι Μακεδόνας ὁ πρὸς Πῶρον ἀγὼν ἀμβλυτέρους ἐποίησε, καὶ τοῦ πρόσω τῆς Ἰνδικῆς ἔτι προελθεῖν ἐπέσχε. Μόλις γὰρ ἐκείνων ὡσάμενοι, δισφυρίοις πεζοῖς καὶ δισχιλίοις ἵππευσι παραταξάμενον, ἀντέστησαν ἰσχυρῶς Ἀλεξάνδρῳ, βιαζομένῳ καὶ τὸν Γάγγην περᾶσαι ποταμόν, εὖρος μὲν αὐτοῦ δύο καὶ τριάκοντα σταδίων εἶναι πυνθανόμενοι καὶ βάθος ὀργυῖας ἑκατόν, ἀντιπέρας δὲ τὰς ὄχθας ἀποκεκρῦφθαι πλήθεσιν ὀπλων καὶ ἵππων καὶ ἐλεφάντων. Ἐλέγοντο γὰρ ὀκτῶ μὲν μυριάδας ἵπποτῶν, εἴκοσι δὲ πεζῶν, ἄρματα δ' ὀκτακισχίλια καὶ μαχίμους ἐλέφαντας ἑξακισχιλίους ἔχοντες οἱ Γανδαριτῶν καὶ Πραισίων βασιλεῖς ὑπομένειν. Καὶ κόμπος οὐκ ἦν περὶ ταῦτα. Ἀνδρόκοπτος γὰρ ὕστερον οὐ πολλῷ βασιλεύσας Σελεύκῳ πεντακοσίους ἐλέφαντας ἐδωρήσατο, καὶ στρατοῦ μυριάσιν ἐξήκοντα τὴν Ἰνδικὴν ἐπῆλθεν ἅπασαν καταστρεφόμενος. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ὑπὸ δυσθυμίας καὶ ὀργῆς αὐτὸν εἰς τὴν σκηνὴν καθείρξας ἔκειτο, χάριν οὐδεμίαν εἰδὼς τοῖς διαπεπραγμένοις, εἰ μὴ περάσειε τὸν Γάγγην, ἀλλ' ἐξομολόγησιν ἥττης τιθέμενος τὴν ἀναχώρησιν. Ὡς δ'

Porro harrapatu ondoren Alexandrok zer trataera nahi zuen galdetu zionean, «Erregearena» esan zion; eta zerbait gehiago esan nahi ote zuen berriro galdetu zionean, hauxe esan zuen: «Errege trataera horretan dena dago sartuta». Ez zuen bakarrik aske utzi, baizik eta bere lehengo erregetzaren lurraldeak eman zizkion satraparen izenarekin gobernatzeko eta azpiratu zuen beste lurralde libre bat ere gehitu zion, eta lurralde horretan 15 herri, 5.000 hiri aipagarri eta herrixka izugarri asko omen daude; horren hirukoitza zen beste lurralde bateko satrapa izendatu zuen Filipo, adiskideetako bat.

61. Pororen aurkako batailan Buzefalo hil zen, ez berehala, beranduago baizik, gehienek dioten bezala, zauriak sendatzen zizkiotenean; Onesikritoren arabera, berriz, zahartzaroak erabat akituta hil zen, 30 urte zituela hil zela baitio. Alexandrok min handia hartu zuen, zaldia baino adiskide eta laguna galdu zuela uste izanik, eta haren ohoretan Hidaspesen ertzean hiria fundatu eta Buzefalia izena jarri zion. Eta berak hazitako eta maite zuen Perita izeneko zakurra galdu zuenean, haren izeneko hiria fundatu omen zuen. Hori Sotionek Lesbosko Potamori entzun ziola dio.

62. Pororen aurkako borrokak mazedoniarrek belaxkak bihurtu zituen, eta Indian aurrerago jarraitzeko gogoia kendu zien. Nekez bota baitzuten hura atzera, 20.000 oinezko eta 2.000 zaldizko lerrokatu baitzituen; eta bortizki egin zioten aurre Alexandrori, Ganges ibaia ere zeharkatzera behartu nahi izan zituenean, jakin zutelako ibai horren zabalera 32 estadiokoa zela eta sakonera 100 brazakoa, eta beste aldeko ertzetan ezkuturik soldadu armatu, zaldi eta elefante mordoa zegoela. Izan ere, gandariten eta presien erregeak zain omen zeuden 80.000 zaldizkorekin, 200.000 oinezkorekin, 8.000 gurdirekin eta gerrarako elefanteekin. Eta kopuru horietan ez zegoen harropuzkeriarik. Izan ere, askoz beranduago gabe lurralde horretako errege izan zen Androkotok Seleukori 500 elefante oparitu zizkion, eta 600.000 soldaduko armada batekin India erasotu eta dena azpiratu zuen. Alexandro aurrenik atsekabearen eta haserrearen eraginez dendan sartu eta etzan zen, ordura arte burututakoengatik haiei ezein eskerrik aitortu gabe, Ganges

οἳ τε φίλοι τὰ εἰκότα παρηγοροῦντες αὐτόν, οἳ τε στρατιῶται κλαυθμῷ καὶ βοῇ προσιστάμενοι ταῖς θύραις ἰκέτευσον, ἐπικλασθεῖς ἀνεξεύγνυε, πολλὰ πρὸς δόξαν ἀπατηλὰ καὶ σοφιστικὰ μηχανώμενος. Καὶ γὰρ ὅπλα μείζονα καὶ φάτνας ἵππων καὶ χαλινούς βαρυτέρους κατασκευάσας ἀπέλιπέ τε καὶ διέρριπεν. Ἰδρύσατο δὲ βωμούς θεῶν, οὓς μέχρι νῦν οἱ Πραιοσίων βασιλεῖς διαβαίνοντες σέβονται καὶ θύουσιν Ἑλληνικὰς θυσίας. Ἀνδρόκοττος δὲ μειράκιον ὦν αὐτόν Ἀλέξανδρον εἶδε, καὶ λέγεται πολλάκις εἰπεῖν ὕστερον, ὥς παρ' οὐδὲν ἦλθε τὰ πράγματα λαβεῖν Ἀλέξανδρος, μισουμένου τε καὶ καταφρονουμένου τοῦ βασιλέως διὰ μοχθηρίαν καὶ δυσγένειαν.

[63] Ἐντεῦθεν ὁρμήσας Ἀλέξανδρος τὴν ἔξω θάλασσαν ἐπιδεῖν, καὶ πολλὰ πορθμεῖα κωπήρη καὶ σχεδίας πηξάμενος, ἐκομίζετο τοῖς ποταμοῖς ὑποφερόμενος σχολαίως. Ὁ δὲ πλοῦς οὐκ ἀργὸς ἦν οὐδ' ἀπόλεμος, προσβάλλων δὲ ταῖς πόλεσι καὶ ἀποβαίνων, ἐχειροῦτο πάντα. Πρὸς δὲ τοῖς καλουμένοις Μαλλοῖς, οὓς φασιν Ἰνδῶν μαχιμωτάτους γενέσθαι, μικρὸν ἐδέησε κατακοπῆναι. Τοὺς μὲν γὰρ ἀνθρώπους βέλεσιν ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀπεσκέδασε, πρῶτος δὲ διὰ κλίμακος τεθείσης ἀναβάς ἐπὶ τὸ τεῖχος, ὥς ἢ τε κλίμαξ συνετριβή καὶ τῶν βαρβάρων ὕφισταμένων παρὰ τὸ τεῖχος ἐλάμβανε πληγὰς κάτωθεν, ὀλιγοστός ὢν συστρέψας ἑαυτὸν εἰς μέσους ἀφῆκε τοὺς πολεμίους, καὶ κατὰ τύχην ὀρθὸς ἔστη. Τίναξαμένου δὲ τοῖς ὅπλοις ἔδοξαν οἱ βάρβαροι σέλας τι καὶ φάσμα πρὸ τοῦ σώματος φέρεσθαι. Διὸ καὶ τὸ πρῶτον ἔφυγον καὶ διεσκεδάσθησαν· ὥς δ' εἶδον αὐτόν μετὰ δυεῖν ὑπασπιστῶν, ἐπιδραμόντες οἱ μὲν ἐκ χειρὸς ξίφεσι καὶ δόρασι διὰ τῶν ὅπλων συνετίτρωσκον ἀμυνόμενον, εἰς δὲ μικρὸν ἀπωτέρω στάς, ἐφῆκεν ἀπὸ τόξου βέλος οὕτως εὐτονον καὶ βίαιον, ὥστε τὸν θώρακα διακόψαν ἐμπαγῆναι τοῖς περὶ τὸν μασθὸν ὁστέοις. Πρὸς δὲ τὴν πληγὴν ἐνδόντος αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα κάμψαντος, ὁ μὲν βαλὼν ἐπέδραμε, βαρβαρικὴν μάχαιραν σπασάμενος, Πευκέστας δὲ καὶ Λιμναῖος προέστησαν· ὦν πληγέντων ἑκατέρων, ὁ μὲν ἀπέθανε, Πευκέστας δ' ἀντείχε, τὸν δὲ βάρβαρον Ἀλέξανδρος ἀπέκτεινε. Αὐτὸς δὲ τραύματα πολλὰ λαβὼν, τέλος δὲ πληγαῖς ὑπέρω κατὰ τοῦ τραχήλου, προσήρεισε

zeharkatzen ez baldin bazuten; aitzitik, atzera egitea porrotaren aitorpentzat jotzen zuen. Baina lagunek logikoa zena aholkatzen ziotenez, eta soldaduek sarreraren aurrean auhenka eta oihuka erregutzen ziotenez, bigundu zen eta kanpamentua altxatu zuen, ospea lortzeko iruzur eta amarru asko asmatu ondoren. Arma handiagoak, zaldi aska eta aho-burdina astunagoak ekoitzi eta barreiatuta utzi zituen. Jainkoen altareak eraiki zituen, eta oraindik ere presien erregeek, ibaia zeharkatzen dutenean, beneratzen dituzte eta bertan sakrifizio grekoak eskaintzen dituzte. Androkotok, mutikoa zela, Alexandro bera ikusi zuen, eta gero maiz esaten omen zuen Alexandrok gutxigatik ez zuela lurralde osoa harrapatu, erregea gorrotatua eta arbuiaua zelako, bere gaizakeria eta leinu txarragatik.

63. Alexandro hortik abiatu zen kanpoko itsasoa behatzera, eta txalupa arraunadun eta baltsa asko egin ondoren, lasai zihoan ibaietan behera. Baina bidaia ez zen lanik eta borrokarik gabea izan, hirietara hurbildu eta lehorreratuz, denak harrapatzen baitzituen. Baina indiarretatik gerrari onenak omen diren maloen aurkako borrokan ia txikitu zuten. Izan ere, gizakiak harresietatik urrunduz geziez sakabanatu zituen, eta zurubi bat jarrita aurrena igo zen harresira, baina zurubia puskatu zenez eta harresiaren ondoan behean zeuden barbaroek behetik jotzen zutenez, ia bakarrik egonik, bildu egin zen eta bere burua etsaien erdira bota zuen, eta zorionez zutik erori zen. Armak astintzen zituenez, barbaroei haren gorputzaren aurrean distira eta ikuspen bat mugitzen zela iruditu zitzairen. Horregatik hasieran ihes egin eta sakabanatu ziren; baina bakarrik bi ezkutarirekin ikusi zutenean, korrika haren aurka jo zuten eta, bere burua defendatzen ari zela, batzuek hurbiletik ezpatez eta lantzez armaduraren zehar zauri ugari eragin zizkioten, baina pixka bat gorago zegoen batek arkutik oso gezi indartsu eta bortitza bota zion eta koraza zeharkatu eta bularraren inguruko hezurretan sartu zion. Hark kolpearen eraginez amore eman zuen eta gorputza tolestu zuen; jo zuena korrika joan zitzaion, aitzo barbaro bat aterata, baina Peukestas eta Limneo aurrean jarri ziren; biek jaso zituzten zauriak, eta Limneo hil egin zen, Peukestasek, berriz, eutsi egin zion, eta Alexandrok barbaroa hil zuen. Berak zauri ugari

τῷ τείχει τὸ σῶμα, βλέπων πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἐν τούτῳ δὲ τῶν Μακεδόνων περιχυθέντων, ἄρπασθεις ἀναίσθητος ἤδη τῶν περὶ αὐτὸν ἐπὶ σκηνῆς ἐκομίζετο. Καὶ παραυτίκα μὲν ὡς τεθνεώτος ἦν λόγος ἐν τῷ στρατοπέδῳ· χαλεπῶς δὲ καὶ πολυπόνως τὸν οἶστον ἐκπρισάντων ξύλινον ὄντα, καὶ τοῦ θώρακος οὕτω μόλις ἀπολυθέντος, περὶ τὴν ἐκκοπὴν ἐγίνοντο τῆς ἀκίδος, ἐνδεδυκυίας ἐνὶ τῶν ὀστέων. Λέγεται δὲ τὸ μὲν πλάτος τριῶν δακτύλων εἶναι, τὸ δὲ μῆκος τεσσάρων· διὸ ταῖς λιποθυμίαις ἔγγιστα θανάτου συναυγνόμενος ἐξαιρουμένης αὐτῆς, ὅμως ἀνέλαβε, καὶ διαφυγὼν τὸν κίνδυνον, ἔτι δ' ἀσθενὴς ὢν καὶ πολὺν χρόνον ἐν διαίτῃ καὶ θεραπείαις ἔχων αὐτόν, ἔξω θορυβούντας ὡς ἦσθετο ποθοῦντας αὐτὸν ἰδεῖν τοὺς Μακεδόνας, λαβὼν ἱμάτιον προῆλθε, καὶ θύσας τοῖς θεοῖς αὐθις ἀνήχθη καὶ παρεκομίζετο, χώραν τε πολλὴν καὶ πόλεις μεγάλας καταστρεφόμενος.

[64] Τῶν δὲ Γυμνοσοφιστῶν τοὺς μάλιστα τὸν Σάββαν ἀναπείσαντας ἀποστῆναι καὶ κακὰ πλεῖστα τοῖς Μακεδόσι παρασχόντας λαβὼν δέκα, δεινούς δοκοῦντας εἶναι περὶ τὰς ἀποκρίσεις καὶ βραχυλόγους, ἐρωτήματα προϋθῆκεν αὐτοῖς ἄπορα, φήσας ἀποκτενεῖν τὸν μὴ ὀρθῶς ἀποκρινάμενον πρῶτον, εἰτ' ἐφεξῆς οὕτω τοὺς ἄλλους· ἓνα δὲ τὸν πρεσβύτατον ἐκέλευσεν ἐπικρίνειν. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος ἐρωτηθεὶς, πότερον οἶται τοὺς ζῶντας εἶναι πλείονας ἢ τοὺς τεθνηκότας, ἔφη τοὺς ζῶντας· οὐκέτι γὰρ εἶναι τοὺς τεθνηκότας. Ὁ δὲ δεύτερος, πότερον τὴν γῆν ἢ τὴν θάλατταν μείζονα τρέφειν θηρία, τὴν γῆν ἔφη· ταύτης γὰρ μέρος εἶναι τὴν θάλατταν. Ὁ δὲ τρίτος, ποῖόν ἐστι ζῶον πανουργότατον, ὃ μέχρι νῦν, εἶπεν, ἄνθρωπος οὐκ ἔγνωκεν. Ὁ δὲ τέταρτος ἀνακρινόμενος, τίни λογισμῷ τὸν Σάββαν ἀπέστησεν, ἀπεκρίνατο, καλῶς ζῆν βουλόμενος αὐτὸν ἢ καλῶς ἀποθανεῖν. Ὁ δὲ πέμπτος ἐρωτηθεὶς, πότερον οἶται τὴν ἡμέραν πρότερον ἢ τὴν νύκτα γεγονέναι, τὴν ἡμέραν, εἶπεν, ἡμέρα μιᾷ· καὶ προσεπέειπεν οὗτος, θαυμάσαντος τοῦ βασιλέως, ὅτι τῶν ἀπόρων ἐρωτήσεων ἀνάγκη καὶ τὰς ἀποκρίσεις ἀπόρους εἶναι. Μεταβαλὼν οὖν τὸν ἕκτον ἡρώτα, πῶς ἂν τις φιληθείη μάλιστα· ἂν κράτιστος ὢν, ἔφη, μὴ φοβερὸς ἦ. Τῶν δὲ λοιπῶν τριῶν ὁ μὲν ἐρωτηθεὶς, πῶς ἂν τις ἐξ ἀνθρώπου γένοιτο θεός, εἴ τι πράξειεν, εἶπεν, ὃ πράξει

jaso zituen, eta azkenean, lepoan mazo baten kolpea jaso eta gero, gorputza harresiaren kontra jarri zuen, etsaiei begiratuz. Memento horretan mazedoniarrek bere inguruan jaitsi ziren eta, jada bere inguruko ezer hautematen ez zuela, harrapatu eta dendara eraman zuten, eta berehala hil zelako zurrumurrua zabaldu zen kanpamentuan; zailtasun eta lan handiz gezia zerraz moztu zuten, egurrezkoa zenez, eta koraza nekez askatu eta punta ateratzen hasi ziren, hezurretako batean sartuta zegoena. Zabaleran hiru hatzekoa omen zen, luzeran laukoa; gezia ateratzen ari zitzaizkiola konortea galtzen zuenean, heriotzatik oso hurbil egon zen, baina suspertu zen, eta arriskuari ihes eginda ere, oraindik ahul zegoen eta denbora luzez dieta eta zainketa bereziak hartu zituen; hala ere, mazedoniarrek kanpoan bera ikusteko irrikitan aztoratuta zeudela jakin zuenez, mantua hartu eta hurbildu zitzaien, eta jainkoei eskaintza egin eta gero, berriro abiatu zen, eta lurralde zabal bat eta hiri handiak azpiratu zituen.

64. Gimnosofistetatik hamar harrapatu zituen, Sabas matxinatzera gehien konbentzitu zutenak eta mazedoniarrei gaitz gehienak eragin zizkietenak; erantzunetan eta esaera laburretan trebeak ziruditenez, ezin erantzunezko galderak jarri zizkien, zuzen erantzuten ez zuen aurrena hilko zuela esanez, eta horrela besteak ere jarraian; eta haietako zaharrenak erabakitzea agindu zuen. Beraz, lehenengoari galdetu zionean bere ustez zeintzuk ziren gehiago, bizi zirenak edo hildakoak, bizi zirenak esan zuen, hildakoak jada ez baitziren. Bigarrenak, lurrak edo itsasoak animalia gehiago hazten ote zituen galdetuta, lurrak, esan zuen, itsasoa horren zatia delako. Hirugarrenak, animalia maltzurrena zein zen galdetuta, gizakiak oraindik ezagutu ez duena erantzun zuen. Laugarrenak, Sabas zein arrazoiketaz matxinarazi zuen galdetuta, hura modu noblean bizitzea edo modu noblean hiltzea nahi zuelako matxinarazi zuela erantzun zuen. Bosgarrenak, bere ustez eguna edo gaua lehenago ote zetorren galdetuta, eguna, erantzun zuen, egun batez; eta erregea harrituta gelditu zenez, bosgarren horrek gehitu zuen nahitaezkoa zela erantzunik gabeko galderen erantzunak ere ulertezinak izatea. Beraz, seigarrenera aldatuz, batek maitasun gehien nola lortuko lukeen

δυνατὸν ἀνθρώπῳ μὴ ἔστιν· ὁ δὲ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, πότερον ἰσχυρότερον, ἀπεκρίνατο τὴν ζωὴν, τοσαῦτα κακὰ φέρουσαν. Ὁ δὲ τελευταῖος, μέχρι τίνος ἂν ἄνθρωπον καλῶς ἔχοιζήν, μέχρι οὗ μὴ νομίζει τὸ τεθνάναι τοῦ ζῆν ἄμεινον. Οὕτω δὴ τραπόμενος πρὸς τὸν δικαστὴν, ἐκέλευσεν ἀποφαίνεσθαι. Τοῦ δ' ἕτερον ἐτέρου χεῖρον εἰρηκέναι φήσαντος, «οὐκοῦν» ἔφη «καὶ σὺ πρῶτος ἀποθανῇ τοιαῦτα κρίνων». «Οὐκ ἂν γ'» εἶπεν «ὦ βασιλεῦ, εἰ μὴ σὺ ψεύδῃ, φήσας πρῶτον ἀποκτενεῖν τὸν ἀποκρινάμενον κάκιστα».

[65] Τούτους μὲν οὖν ἀφήκε δωρησάμενος· πρὸς δὲ τοὺς ἐν δόξῃ μάλιστα καὶ καθ' αὐτοὺς ἐν ἡσυχίᾳ ζῶντας ἔπεμψεν Ὀνησίκριτον, ἀφικέσθαι δεόμενος πρὸς αὐτόν. Ὁ δ' Ὀνησίκριτος ἦν φιλόσοφος τῶν Διογένοι τῷ κυνικῷ συνεσχολακότων· καὶ φησι τὸν μὲν Καλανὸν ὑβριστικῶς πάνυ καὶ τραχέως κελεύειν ἀποδύντα τὸν χιτῶνα γυμνὸν ἀκροᾶσθαι τῶν λόγων· ἄλλως δ' οὐ διαλέξεσθαι πρὸς αὐτόν, οὐδ' εἰ παρὰ τοῦ Διὸς ἀφίκεται. Τὸν δὲ Δάνδαμιν πρᾶότερον εἶναι, καὶ διακούσαντα περὶ Σωκράτους καὶ Πυθαγόρου καὶ Διογένοους, εἰπεῖν ὡς εὐφυεῖς μὲν αὐτῷ γεγονέναι δοκοῦσιν οἱ ἄνδρες, λίαν δὲ τοὺς νόμους αἰσχυρόμενοι βεβιωκέναι. Ἄλλοι δὲ φασὶ τὸν Δάνδαμιν οὐδὲν εἰπεῖν ἀλλ' ἢ τοσοῦτον μόνον· «τίνος χάριν ὁ Ἀλέξανδρος ὁδὸν τοσαύτην δευρ' ἤλθε;» τὸν μέντοι Καλανὸν ἔπεισεν ὁ Ταξίλης ἐλθεῖν πρὸς Ἀλέξανδρον· ἐκαλεῖτο δὲ Σφίνης· ἐπεὶ δὲ κατ' Ἰνδικὴν γλῶτταν τῷ καλῇ προσαγορεύων ἀντὶ τοῦ χαίρειν τοὺς ἐντυγχάνοντας ἡσπάζετο, Καλανὸς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὠνομάσθη. Τοῦτον δὲ λέγεται καὶ τὸ παράδειγμα τῆς ἀρχῆς τῷ Ἀλεξάνδρῳ προθέσθαι καταβαλὼν γὰρ ἐν μέσῳ βύρσαν τινὰ ξηρὰν καὶ κατεσκληκυῖαν, ἐπάτησε τὸ ἄκρον· ἢ δ' εἰς ἐν πιεσθεῖσα, τοῖς ἄλλοις ἐπήρθη μέρεσι. Καὶ τοῦτο περιϋίων ἐν κύκλῳ καὶ πιέζων καθ' ἕκαστον ἐδείκνυε γιγνόμενον, ἄχρι οὗ τὸ μέσον ἐπιστὰς κατέσχε, καὶ πάνθ' οὕτως ἡρέμησεν. Ἐβούλετο δ' ἡ εἰκὼν ἐνδειξίς εἶναι τοῦ τὰ μέσα δεῖν μάλιστα τῆς ἀρχῆς πιέζειν καὶ μὴ μακρὰν ἀποπλανᾶσθαι τὸν Ἀλέξανδρον.

[66] Ἡ δὲ διὰ τῶν ποταμῶν πρὸς τὴν θάλατταν ὑπαγωγὴ μηγῶν ἑπτὰ χρόνον ἀνάλωσεν. Ἐμβαλὼν δὲ ταῖς ναυσὶν εἰς

galdetu zion; eta hark haxe esan zuen: «Gizaki boteretsuena izanda ere, aldi berean beldurgarria ez baldin bada». Gelditzen ziren hiruetatik bata, Alexandrok galdetu zionean gizaki bat jainkoa nola bihurtuko litzatekeen, haxe esan zuen: «Gizakiak egin ezin duen zerbaite egin baldin badu»; besteak, bizitzari eta heriotzari buruz, indartsuena zein ote zen galdetuta, bizitza erantzun zuen, hain gaitz handiak jasaten zituelako. Eta azkenak, gizakia noiz arte modu onean bizi daitekeen galdetuta, hilik egotea bizitzea baino hobea dela uste duen arte, erantzun zuen. Horrela, epaileari zuzendu zitzaion eta bere iritzia esatea agindu zion. Baina hark nork baino nork okerrago erantzun zutela esan zuenean, haxe esan zion: «Orduan, zu hilko zara aurrena horrelako epaia emateagatik». Eta zera esan zion: «Ez, errege, ez baduzu gezurra esan okerrean erantzuten zuen aurrena hilko zenuela esan duzunean».

65. Beraz, aske utzi zituen oparia emanda; Onesikrito bidali zuen ospe handian eta beren kabuz lasai bizi ziren gimnosofistengana, beregana etortzeko eskatzeko. Onesikrito Diogenes zinikoarekin ikasitako filosofoa zen; eta dio Kalanok oso era harro eta latzean agindu ziola bere hitzaldiak tunika kenduta biluzik entzutea, bestela ez zuela berarekin hitz egingo, ezta Zeusen partetik bazetorren ere. Baina Dandamis adeitsuago izan zela, eta Sokrates, Pitagoras eta Diogenesi buruz entzun ondoren, gizon horiek berez dohainduak iruditzen zitzaizkiola, baina legeak gehiegi errespetatuz bizi izan zirela. Beste batzuek, berriz, diote Dandamisek hau besterik ez zuela esan: «Alexandrok zergatik egin du horren bide luzea honaino?». Baina Taxilesek Kalano konbentzitu zuen Alexandrorengana etortzeko; Esfines zuen izena, baina topatzen zituenak agurtzerakoan «ongi izan» esan beharrean indiar hizkuntzan «kale» esaten zuenez, grekoek Kalano deitzen zioten. Horrek proposatu omen zion aurrena Alexandrori inperioaren eredia; larru ihar eta zurratu bat erdira bota eta mutur bat zapaldu zuen; mutur batean zapalduta egonik, beste aldeetan altxatu egin zen. Eta inguruan joan eta zapalduz, toki bakoitzean gauza bera gertatzen zela erakutsi zion, erdian jarri zen arte, eta horrela alde guztiak gelditu egin ziren. Irudiak erakutsi nahi zuen Alexandrok inperioaren erdia menperatu behar zuela eta ez noraezean urruti ibili.

τὸν Ωκεανόν, ἀνέπλευσε πρὸς νῆσον, ἣν Σκιλλοῦστιν αὐτὸς
ὠνόμασεν, ἔτεροι δὲ Ψιλτοῦκιν. Ἐνταῦθα δ' ἀποβάς ἔθνε τοῖς
θεοῖς, καὶ τὴν φύσιν ἐπεῖδε τοῦ πελάγους καὶ τῆς παραλίας,
ὅσον ἐφικτὸν ἦν· εἴτ' ἐπευξάμενος μηδένα μετ' αὐτὸν
ἀνθρώπων ὑπερβῆναι τοὺς ὅρους τῆς στρατείας, ἀνέστρεψε.
Καὶ τὰς μὲν ναῦς ἐκέλευσε παραπλεῖν, ἐν δεξιᾷ τὴν Ἰνδικὴν
ἐχούσας, ἡγεμόνα μὲν Νέαρχον ἀποδείξας, ἀρχικυβερνήτην
δ' Ὀνησίκριτον· αὐτὸς δὲ πεζῇ δι' Ὠρειτῶν πορευόμενος, εἰς
ἐσχάτην ἀπορίαν προήχθη, καὶ πλῆθος ἀνθρώπων ἀπώλεσε
τοσοῦτον, ὥστε τῆς μαχίμου δυνάμεως μὴδὲ τὸ τέταρτον ἐκ
τῆς Ἰνδικῆς ἀπαγαγεῖν. Καίτοι δώδεκα μὲν μυριάδες ἦσαν οἱ
πεζοί, τὸ δ' ἵππικὸν εἰς μυρίους καὶ πεντακισχιλίου. Ἀλλὰ
καὶ νόσοι χαλεπαὶ καὶ δίαται πονηραὶ καὶ καύματα ξηρὰ
καὶ πλείστους ὁ λιμὸς διέφθειρεν, ἄσπορον χώραν ἐπιόντας
ἀνθρώπων κακοβίων, ὀλίγα καὶ ἀγεννῆ πρόβατα κεκτημένων,
ἃ τοὺς θαλαττίους ἰχθῦς εἰθισμένα προσφέρεισθαι σάρκα
μοχθηρὰν εἶχε καὶ δυσώδη. Μόλις οὖν ἐν ἡμέραις ἐξήκοντα
ταύτην διελθὼν καὶ τῆς Γεδρωσίας ἀψάμενος, εὐθύς ἐν
ἀφθόνοις ἦν πᾶσι, τῶν ἔγγιστα σατραπῶν καὶ βασιλέων
παρασκευασάντων.

[67] Ἀναλαβὼν οὖν ἐνταῦθα τὴν δύναμιν, ἐξώρμησε κώμῳ
χρώμενος ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ διὰ τῆς Καρμανίας. Αὐτὸν μὲν οὖν
ἵπποι σχέδην ἐκόμιζον ὀκτώ, μετὰ τῶν ἐταίρων ὑπὲρ θυμέλης
ἐν ὑψηλῷ καὶ περιφανεῖ πλαισίῳ πεπηγυῖας εὐωχούμενον
συνεχῶς ἡμέρας καὶ νυκτός· ἅμαξαι δὲ παμπληθεῖς, αἱ
μὲν ἄλουργοῖς καὶ ποικίλοις περιβολαίοις, αἱ δ' ὕλης αἰὲ
προσφάτου καὶ χλωρᾶς σκιαζόμεναι κλάδοις, εἶποντο, τοὺς
ἄλλους ἄγουσαι φίλους καὶ ἡγεμόνας, ἔστεφανωμένους καὶ
πίνοντας. Εἶδες δ' ἂν οὐ πέλτην, οὐ κράνος, οὐ σάρισαν, ἀλλὰ
φιάλαις καὶ ῥυτοῖς καὶ θηρικλείοις παρὰ τὴν ὁδὸν ἄπασαν
οἱ στρατιῶται κυαθίζοντες ἐκ πίθων μεγάλων καὶ κρατήρων
ἀλλήλοις προέπινον, οἱ μὲν ἐν τῷ προάγειν ἅμα καὶ βαδίζειν,
οἱ δὲ κατακείμενοι. Πολλὴ δὲ μοῦσα συρίγγων καὶ αὐλῶν
ᾠδῆς τε καὶ ψαλμοῦ καὶ βακχεῖα γυναικῶν κατεῖχε πάντα
τόπον. Τῷ δ' ἀτάκτῳ καὶ πεπλανημένῳ τῆς πορείας παρείπετο
{ταῖς φιάλαις} καὶ παιδιὰ βακχικῆς ὕβρεως, ὥς τοῦ θεοῦ
παρόντος αὐτοῦ καὶ συμπαραπέμποντος τὸν κώμον. Ἐπεὶ δ'

66. Ibaien bidezko itsasorainoko jaitsierak zazpi hilabete hartu zituen. Itsasontzietan ozeanoan sartu eta gero, uharte batera joan zen, berak Eskilustis deitu ziona, besteek, berriz, Psiltukis. Han lehorreratu eta jainkoei eskaintzak egin zizkien, eta itsasoaren eta kostaldearen natura aztertu zuen, lehorreratzeko erraza non zen; gero, bere ondoren gizakietako beste inork bere kanpainaren mugak gaindi ez zituzala eskatu eta gero, itzulerari ekin zion. Eta agindu zuen itsasontziek berari hurbiletik jarraitzea, Indiako lurra eskuinean edukirik, Nearko buruzagi izendatuta eta Onesikrito lemazainen buru; bera oinez zihoan oriten lurraldetik eta estualdi handienetan sartu zen, eta gizaki asko galdu zituen, eta ondorioz Indiatik gerra-indarren laurdena ere ez zuen atera, nahiz eta 120.000 oinezko izan eta 15.000 zaldizko. Baina gaixotasun latzek, dieta txarrek, sargori lehorrek eta batez ere goseak gehienak hil zituzten, bizimodu txarreko gizakien lurralde ereingabe bat zeharkatu baitzuten, arraza txarreko abelburu gutxirekin, gainera, itsasoko arrainak jaten ohituta, haragi txar eta usain txarrekoa zuten abelburuak. Beraz, 60 egunetan lurralde hori nekez zeharkatuta eta Gedrosiara helduta, bat-batean denetik oparo zeukan, ondoko satrapek eta erregeek hornituta.

67. Hor armadari indarrak hartzen utzi zion eta, festa batean bezala, zazpi egunetan Karmania zeharkatu zuen. Bera zortzi zaldik mantso zeramaten, adiskideekin batera, inguruan ondo ikusten zen oholtza altu batean iltzatuta zegoen taulada baten gainean, gau eta egun bankete etengabe batean; gurdi izugarri askok jarraitzen zioten, batzuk purpurazko estalki koloretsuekin, beste batzuk adar beti fresko eta berdeen gerizpean, gainerako lagun eta jeneralak zeramatzenak, koroatuak eta edaten. Ez zenuen ez ezkuturik, ez kaskorik, ez lantzarik ikusten, aitzitik, soldaduek kopekin, adar formako edalontziekin eta kopa handiekin treska eta kratera handietatik ardoa atera eta elkarren osasunari topa egiten zioten bide osoan barrena, batzuek oinez aurrera eginez, beste batzuek, berriz, gurdietan etzanda. Txirulen eta flauten, abestien eta liren musika ugarik eta emakumeen delirio bakikoek toki osoa hartzen zuten. Ibilaldi nahasi eta erratu horri lotsagabekeria bakikoaren jolasak eransten zitzaizkion, jainkoa bera bertan balego eta festan parte

ἦκε τῆς Γεδρωσίας εἰς τὸ βασίλειον, αὐθις ἀνελάμβανε τὴν στρατιάν πανηγυρίζων. Λέγεται δ' αὐτὸν μεθύοντα θεωρεῖν ἀγῶνας χορῶν, τὸν δ' ἐρώμενον Βαγῶαν χορεύοντα νικῆσαι καὶ κεκοσμημένον διὰ τοῦ θεάτρου παρελθόντα καθίσαι παρ' αὐτόν· ἰδόντας δὲ τοὺς Μακεδόνας κροτεῖν καὶ βοᾶν φιλῆσαι κελεύοντας, ἄχρι οὗ περιβαλὼν κατεφίλησεν.

[68] Ἐνταῦθα τῶν περὶ Νέαρχον ἀναβάντων πρὸς αὐτόν, ἦσθεις καὶ διακούσας τὰ περὶ τὸν πλοῦν ὥρμησεν αὐτὸς πλεύσας κατὰ τὸν Εὐφράτην στόλῳ μεγάλῳ, εἴτα περὶ τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Λιβύην παρακομισθεὶς, διὰ στηλῶν Ἡρακλείων ἐμβαλεῖν εἰς τὴν ἐντὸς θάλασσαν, καὶ πλοῖα παντοδαπὰ περὶ Θάψακον ἐπήγνυτο, καὶ συνήγοντο ναῦται καὶ κυβερνήται πανταχόθεν. Ἡ δ' ἄνω στρατεία χαλεπὴ γενομένη, καὶ τὸ περὶ Μαλλοὺς τραῦμα, καὶ ἡ φθορὰ πολλὴ λεχθεῖσα τῆς δυνάμεως ἀπιστία τῆς σωτηρίας αὐτοῦ τά θ' ὑπήκοα πρὸς ἀποστάσεις ἐπῆρε, καὶ τοῖς στρατηγοῖς καὶ σατράπαις ἀδικίαν πολλὴν καὶ πλεονεξίαν καὶ ὕβριν ἐνεποίησε, καὶ ὅλως διέδραμε σάλος ἀπάντων καὶ νεωτερισμός. Ὅπου καὶ πρὸς Ἀντίπατρον Ὀλυμπιάς καὶ Κλεοπάτρα στασιάζασαι, διείλοντο τὴν ἀρχήν, Ὀλυμπιάς μὲν Ἡπειρον, Κλεοπάτρα δὲ Μακεδονίαν παραλαβοῦσα. Καὶ τοῦτ' ἀκούσας Ἀλέξανδρος βέλτιον ἔφη βεβουλευσθαι τὴν μητέρα· Μακεδόνας γὰρ οὐκ ἂν ὑπομῆναι βασιλευμένους ὑπὸ γυναικός. Διὰ ταῦτα Νέαρχον μὲν αὐθις ἐπὶ θάλασσαν ἔπεμψεν, ἐμπλῆσαι πολέμων ἅπασαν ἐγνωκώς τὴν παραλίαν, αὐτὸς δὲ καταβαίνων ἐκόλαζε τοὺς πονηροὺς τῶν στρατηγῶν. Τῶν δ' Ἀβουλίου παιδῶν ἓνα μὲν Ὀξυάρτην αὐτὸς ἀπέκτεινε σαρίσῃ διελάσας, Ἀβουλίου δὲ μηδὲν τῶν ἀναγκαίων παρασκευάσαντος, ἀλλ' ἡ τρισχίλαι τάλαντα νομίματος αὐτῷ προσαγαγόντος, ἐκέλευσε τοῖς ἵπποις τὸ ἀργύριον παραβαλεῖν. Ὡς δ' οὐκ ἐγεύοντο, φήσας «τί οὖν ὄφελος ἡμῖν τῆς σῆς παρασκευῆς;» καθεῖρξε τὸν Ἀβουλίτην.

[69] Ἐν δὲ Πέρσαις πρῶτον μὲν ἀπέδωκε τὸ νόμισμα ταῖς γυναιξίν, ὥσπερ εἰώθεισαν οἱ βασιλεῖς, ὡσὰκις εἰς Πέρσας ἀφίκοντο, διδόναι χρυσοῦν ἐκάστη. Καὶ διὰ τοῦτο φασιν ἐνίους μὴ πολλάκις, Ὡχον δὲ μὴδ' ἅπαξ εἰς Πέρσας παραγενέσθαι, διὰ μικρολογίαν ἀποξενώσαντα τῆς πατρίδος ἑαυτόν.

hartuko balu bezala. Gedrosiako jauregira heldu zenean, berriro festa aldarrikatuz, armadari indarrak hartzen utzi zion. Eta berak dantza-koroen lehiaketak ikusten omen zituen mozkorturik, eta lehiaketan dantza egiten zuen Bagoas bere maitaleak irabazi zuen, eta apainduta antzokian barrena igaro ondoren, bere ondoan eseri zen; hori ikusitakoan, mazedoniarrek txaloka eta oihuka musu emateko esaten zioten, besarkatu eta musu goxoa eman zion arte.

68. Hor Nearkoren ingurukoak etorri zitzaizkionez, poza hartu zuen eta itsasaldiaren ingurukoak entzun eta gero, bera abiatu zen ontziteria handi batekin Eufratesen behera, gero Arabia eta Libiaren inguruan albotik igarotzeko eta Herkulesen zutabeen erditik barneko itsasoan sartzeko, eta Tapsakon askotariko itsasontziak egin zituen, eta alde guztietatik marinela eta lemazainak bildu zituen. Baina barneko lurraldeetan egindako kanpaina gogorrak, maloen aurka berak jasotako zauriak, eta handia omen zen armadaren hondamenak bere osasunaren inguruko mesfidantza eragin zuten eta menpeko herriak altxatu ziren, eta jeneral eta satrapengan bidegabekeria, kodizia eta harrokeria ugari sortu ziren, eta orokorrean asaldura eta matxinada zebiltzan edonon. Olinpiade eta Kleopatra Antipatroren aurka altxatu zirenean, boterea banatu zuten, Olinpiadek Epiroren ardura hartu zuen eta Kleopatrak Mazedoniarena. Alexandrok hori entzun zuenean, amak zati hobea hartzea erabaki zuela esan zuen, mazedoniarrek ez luketelako jasango emakume batek beraiek gobernatzea. Gertaera horiengatik Nearko atzera itsasaldera bidali zuen, kostaldea gerrez betetzea erabaki zuelako, eta bera jaitsi eta satrapa gaiztoak zigortu zituen. Oxiartes, Abulitesen semeetako bat, berak hil zuen lantzaz zeharkatuz, eta Abulitesek beharrezkoak zirenetako ezertaz hornitu ez zuenez, bakarrik 3.000 talento eman zizkion txanponetan, dirua zaldiei jaten ematea agindu zuen. Jaten ez zuten, hauxe esan zion: «Zer onura dakarkigu zure hornidurak?» eta Abulites kartzelan sartu zuen.

69. Persiarren artean, aurrenik emakumeei dirua eman zien, erregeek, persiarrengana zihoazenean, beti emakume bakoitzari urrea eman ohi zioten bezala. Batzuk horregatik

Ἐπειτα τὸν Κύρου τάφον εὐρὼν διορωρυγμένον, ἀπέκτεινε τὸν ἀδικήσαντα, καίτοι Πελλαῖος ἦν οὐ τῶν ἀσημοτάτων ὁ πλημμελήσας, ὄνομα Πουλαμάχος. Τὴν δ' ἐπιγραφὴν ἀναγνούς, ἐκέλευσεν Ἑλληνικοῖς ὑποχαράξαι γράμμασιν. Εἶχε δ' οὕτως· «ὦ ἄνθρωπε, ὅστις εἶ καὶ ὁπόθεν ἦκεις, ὅτι μὲν γὰρ ἤξεις οἶδα, ἐγὼ Κῦρός εἰμι ὁ Πέρσαις κτησάμενος τὴν ἀρχήν. Μὴ οὖν τῆς ὀλίγης μοι ταύτης γῆς φθονήσης ἢ τοῦμόν σῶμα περικαλύπτει». Ταῦτα μὲν οὖν ἐμπαθῇ σφόδρα τὸν Ἀλέξανδρον ἐποίησεν, ἐν νῶ λαβόντα τῶν πραγμάτων τὴν ἀδηλότητα καὶ μεταβολήν.

Ὁ δὲ Καλανὸς ἐνταῦθα χρόνον οὐ πολὺν ὑπὸ κοιλίας ἐνοχληθεὶς, ἠτήσατο πυρὰν αὐτῷ γενέσθαι καὶ κομισθεὶς ἵπῳ πρὸς αὐτήν, ἐπευξάμενος καὶ κατασπείσας ἑαυτὸν καὶ τῶν τριχῶν ἀπαρξάμενος, ἀναβαίνων ἐδεξιούτο τοὺς παρόντας τῶν Μακεδόνων καὶ παρεκάλει τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡδέως γενέσθαι καὶ μεθυσθῆναι μετὰ τοῦ βασιλέως, αὐτὸν δ' ἐκείνον ἔφη μετ' ὀλίγον χρόνον ἐν Βαβυλῶνι ὄψεσθαι. Ταῦτα δ' εἰπὼν, κατακλιθεὶς καὶ συγκαλυψάμενος, οὐκ ἐκινήθη τοῦ πυρὸς πλησιάζοντος, ἀλλ' ἐν ᾧ κατεκλίθη σχήματι, τοῦτο διατηρῶν, ἐκαλλιέρησεν ἑαυτὸν τῷ πατρὶϊ νόμῳ τῶν ἐκεῖ σοφιστῶν. Τοῦτο πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον ἄλλος Ἰνδὸς ἐν Ἀθήναις Καίσαρι συνὼν ἐποίησε, καὶ δείκνυται μέχρι νῦν τὸ μνημεῖον, Ἰνδοῦ προσαγορευόμενον.

[70] Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἀπὸ τῆς πυρᾶς γενόμενος, καὶ συναγαγὼν πολλοὺς τῶν φίλων καὶ τῶν ἡγεμόνων ἐπὶ δεῖπνον, ἀγῶνα προὔθηκε καὶ στέφανον ἀκρατοποσίας. Ὁ μὲν οὖν πλεῖστον πιὼν Πρόμαχος ἄχρι χοῶν τεσσάρων προῆλθε· καὶ λαβὼν τὸ νικητήριον, στέφανον ταλαντιαῖον, ἡμέρας τρεῖς ἐπέζησε· τῶν δ' ἄλλων, ὡς Χάρης φησί, τετταράκοντα καὶ εἰς ἀπέθανον πiónτες, ἰσχυροῦ τῇ μέθῃ κρούους ἐπιγενομένου.

Τῶν δ' ἐταίρων γάμον ἐν Σούσοις ἐπιτελῶν, καὶ λαμβάνων μὲν αὐτὸς γυναῖκα τὴν Δαρείου θυγατέρα Στάτειραν, διανέμων δὲ τὰς ἀρίστας τοῖς ἀρίστοις, κοινὸν δὲ τῶν ἥδη προγεγαμηκότων Μακεδόνων γάμον {καλὸν} ἐστίασας, ἐν ᾧ φασιν, ἐνακισχιλίων τῶν παρακεκλημένων ἐπὶ τὸ δεῖπνον ὄντων, ἐκάστῳ χρυσὴν φιάλην πρὸς τὰς σπονδὰς

ez ziren persiarrengana maiz joaten, Okos ezta behin ere, eta zikoizkeriagatik bere burua aberritik erbesteratu zuen.

Ondoren Zioren hilobia zulatuta aurkitu zuen, eta gaizkilea hil zuen, nahiz eta delitua egin zuena noble pelatar bat izan, Pulamako izenekoa. Idazkuna irakurri ondoren, testu bera azpian grekoz grabatzea agindu zuen. Honela zioen: «Lagun, edonor izanda eta edonondik etorria ere, etorriko zarela ondotxo baitakit, ni Ziro naiz, persiarrei inperioa lortu diedana. Nire gorputza estaltzen duen lur apur honengatik ez iezadazu bekaizkeriarik izan». Hitz horiek ikaragarri hunkitu zuten Alexandro, gauzen inguruko zalantzak eta aldaketak kontuan hartu zituenean.

Orduan Kalano, azkenaldian urdailak ondoeza eragiten ziola eta, beretzako sutzarra prestatzea eskatu zuen; zaldiz hurbildu zen, erregu egin eta bere burua libazio batez busti zuen, ileak moztu eta eskaini zituen, eta, igotzen ari zela, bertan zeuden mazedoniarrei eskuina ematen zien eta egun hura modu atseginean pasatzera eta erregearekin batera mozkortzera gonbidatzen zituen, eta hari denbora luze gabe Babilonian ikusiko zuela esan zion⁴⁴. Hori esan eta gero, etzan eta estali zen, eta ez zen mugitu sua hurbildu zitzaionean, aitzitik, etzan zen jarrera bera gordez, aldeko igarkuntzekin eskaini zuen bere burua hango jakintsuen bertako ohituraren arabera. Urte asko beranduago Zesarrekin zegoen beste indiar batek horixe egin zuen Atenasen, eta oraindik ere hilobi-monumentua erakusten da, indiarrena deitzen dutena.

70. Alexandrok, sutzarretik itzuli ondoren, lagun eta jeneral asko bildu zituen oturuntza baterako, eta nork ardo puru gehiago edatearen lehiaketa bat proposatu zuen eta koroa saritzat. Promakok edan zuen gehien, hamahiru litro edatera heldu baitzen; eta saria, talento bateko koroa, jaso eta gero, hiru egun iraun zuen bizirik; Karesek dioenez, gainerakoetatik berrogeita bat hil ziren mozkortu eta gero, mozkorragatik hotz handia sartu zitzaielako.

Adiskeen ezkontza Susan ospatu zuen, eta berak Estatira, Darioren alaba, emazte hartu zuen, emazte onenak gizon onenei banatuz, eta artean ezkontuta zeudenen ezkontza komuna

δοθῆναι, τὰ τ' ἄλλα θαυμαστῶς ἐλαμπρύνατο, καὶ τὰ χρέα τοῖς δανείσασιν ὑπὲρ τῶν ὀφειλόντων αὐτὸς διαλύσας, τοῦ παντὸς ἀναλώματος ἐλάσσονος μυρίων ταλάντων ἑκατὸν τριάκοντα ταλάντοις γενομένου. Ἐπεὶ δ' Ἀντιγένης ὁ ἑτερόφθαλμος ὡς ὀφείλων ἀπεγράψατο ψευδῶς, καὶ παραγαγὼν τινα φάσκοντα δεδανεικέναι πρὸς τὴν τράπεζαν ἀπέτεισε τὸ ἀργύριον, εἴτ' ἐφωράθη ψευδόμενος, ὀργισθεὶς ὁ βασιλεὺς ἀπήλασε τῆς αὐλῆς αὐτὸν καὶ παρείλετο τὴν ἡγεμονίαν. Ἦν δὲ λαμπρὸς ἐν τοῖς πολεμικοῖς ὁ Ἀντιγένης, καὶ ἔτι {δὲ} νέος ὢν, Φιλίππου πολιορκούντος Πέρινθον, ἐμπεσόντος αὐτῷ καταπελτικοῦ βέλους εἰς τὸν ὀφθαλμόν, οὐ παρέσχε βουλομένοις ἐξελεῖν τὸ βέλος οὐδ' ὑψήκατο πρὶν ὥσασθαι προσμαχόμενος καὶ κατακλεῖσαι τοὺς πολεμίους εἰς τὸ τεῖχος. Οὐ μετρίως οὖν τότε τὴν ἀτιμίαν ἔφευρεν, ἀλλὰ δῆλος ἦν ἑαυτὸν ὑπὸ λύπης καὶ βαρυθυμίας διαχρησόμενος, καὶ τοῦτο δείσας ὁ βασιλεὺς ἀνήκε τὴν ὀργὴν καὶ τὰ χρήματ' ἔχειν ἐκέλευσεν αὐτόν.

[71] Τῶν δὲ παίδων τῶν τρισμυρίων, οὓς ἀσκουμένους καὶ μανθάνοντας ἀπέλιπε, τοῖς τε σώμασιν ἀνδρείων φανέντων καὶ τοῖς εἰδεσιν εὐπρεπῶν, ἔτι δὲ καὶ ταῖς μελέταις εὐχέριαν καὶ κουφότητα θαυμαστὴν ἐπιδειξαμένων, αὐτὸς μὲν ἦσθη, τοῖς δὲ Μακεδόσι δυσθυμία παρέστη καὶ δέος, ὡς ἦττον αὐτοῖς τοῦ βασιλέως προσέξοντος. Διὸ καὶ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ πεπηρωμένους αὐτοῦ καταπέμποντος ἐπὶ θάλατταν, ὕβριν ἔφασαν εἶναι καὶ προπηλακισμόν, ἀνθρώποις ἀποχρησάμενον εἰς ἅπαντα, νῦν ἀποτίθεσθαι σὺν αἰσχύνῃ καὶ προσρίπτειν ταῖς πατρίσι καὶ τοῖς γονεῦσιν, οὐ τοιούτους παραλαβόντα. Πάντας οὖν ἐκέλευον ἀφιέναι καὶ πάντας ἀχρήστους νομίζειν Μακεδόνας, ἔχοντα τοὺς νέους τούτους πυρριχιστάς, σὺν οἷς ἐπιὼν κατακτιήσεται τὴν οἰκουμένην. Πρὸς ταῦτα χαλεπῶς ὁ Ἀλέξανδρος ἔσχε, καὶ πολλὰ μὲν ἐλοιδόρησεν αὐτοὺς πρὸς ὀργὴν, ἀπελάσας δὲ τὰς φυλακὰς παρέδωκε Πέρσαις, καὶ κατέστησεν ἐκ τούτων δορυφόρους καὶ ῥαβδοφόρους, ὑφ' ὧν ὀργῶντες αὐτὸν παραπεμπόμενον, αὐτοὺς δ' ἀπειρογόμενος καὶ προπηλακιζομένους, ἐταπεινοῦντο, καὶ διδόντες λόγον εὖρισκον αὐτοὺς ὀλίγου δεῖν μανέντας ὑπὸ ζηλοτυπίας καὶ ὀργῆς. Τέλος δὲ συμφρονήσαντες ἐβάδιζον ἄνοπλοι

ospatu zuen; oturuntzara gonbidatuak 9.000 izan omen ziren eta libazioetarako urrezko kopa bana eman zitzaien; gainerakoa harrigarriro distiratsua izan zen, eta berak ordaindu zizkien zorrak mailegu-emaileei zordunen partez, gastu osoa 9.870 talento izanik. Antigenes begibakarrak, iruzur eginez, bere izena zorduntzat eman zuen, eta mailegu bat eman ziola zioen bat bankura eramanda, dirua ordaindu zion; gero iruzur egin zuela frogatu zitzaion, eta erregea haserretu eta jauregitik bota zuen eta jeneralta kendu zion. Antigenes gerra-kontuetan distiratsua zen, eta oraindik gazte zenean ere, Filipo Perinto setiatzen ari zela, katapulta baten jaurtigai batek begian jo zuen, baina atera nahi ziotenei ez zien ateratzen utzi, eta ez zuen amore eman eta borrokatu zen etsaiak atzera bultzatu eta harresiaren barruan sartu arte. Beraz, neurri gabe pairatu zuen orduan desohorea, eta argi zegoen atsekabe eta tristuragatik bere buruaz beste egingo zuela, eta erregeak, horren beldurrez, haserrea alde batera utzi eta dirua gordetzeko esan zion.

71. Entrenatzen eta ikasten utzi zituen 30.000 mutilak gorputzez gizonak eta itxuraz ederrak zirenez eta gainera ariketetan trebetasun eta arintasun harrigarriak erakusten zituztenez, Alexandro poztu egin zen, baina mazedoniarrei etsipena eta beldurra sortu zitzaien, erregeak gutxiago erabiliko zituelakoan. Horregatik gaixo eta elbarriak itsasaldera bidali zituenean, harrokeria eta irain bat zela esan zuten gizaki horiek denerako erabili ondoren era lotsagarrian baztertu eta aberriei eta gurasoei botatzea, kontuan hartuta ez zituela gizon horiek egoera horretan jaso. Beraz, denak lizentziaztea aholkatzen zioten eta mazedoniar guztiak gauzaeztat jotzea, dantza pirrikoaren dantzari gazte horiek zituenez, eta horiekin abiatu eta mundua harrapatuko zuenez. Horrek Alexandro haserrearazi zuen, eta amorruren eraginez asko iraindu zituen, eta zaindaria botata, postuak persiarrei eman zizkien eta horietatik gizonak hartu zituen lantzarien eta mazolarien postuetan jartzeko; mazedoniarrek, beraien orde zuten horiek eskolta ematen ziotela eta beraiek baztertuta eta irainduta zeudela ikusirik, umiliatuak sentitu ziren, eta elkarrekin hitz eginez, jelsia eta haserrearen eraginez ia burua galdu zutela ikusi zuten. Azkenean ulertu zuten, eta haren dendara

καὶ μονοχίτωνες ἐπὶ τὴν σκηνήν, μετὰ βοῆς καὶ κλαυθμοῦ παραδιδόντες ἑαυτοὺς, καὶ χρήσασθαι κελεύοντες ὡς κακοῖς καὶ ἀχαρίστοις. Ὁ δ' οὐ προσίετο, καίπερ ἤδη μαλασσόμενος· οἱ δ' οὐκ ἀπέστησαν, ἀλλ' ἡμέρας δύο καὶ νύκτας οὕτω προσεστῶτες καὶ ὀλοφυρόμενοι καὶ κοίρανον ἀνακαλοῦντες ἐκαρτέρησαν. Τῇ δὲ τρίτῃ προελθὼν καὶ θεασάμενος οἰκτροὺς καὶ τεταπεινωμένους, ἐδάκρυε πολὺν χρόνον· εἶτα μεμψάμενος μέτρια καὶ προσαγορεύσας φιλανθρωπῶς, ἀπέλυσε τοὺς ἀχρήστους, δωρησάμενος μεγαλοπρεπῶς καὶ γράψας πρὸς Ἀντίπατρον, ὅπως ἐν πᾶσι τοῖς ἀγῶσι καὶ τοῖς θεάτροις προεδρίαν ἔχοντες ἐστεφανωμένοι καθέζοιντο. Τῶν δὲ τεθνηκότων τοὺς παῖδας ὀρφανοὺς ὄντας ἐμμίσθους ἐποίησεν.

[72] Ὡς δ' ἦκεν εἰς Ἐκβάτανα τῆς Μηδίας καὶ διώκησε τὰ κατεπείγοντα, πάλιν ἦν ἐν θεάτροις καὶ πανηγύρεσιν, ἅτε δὴ τρισχιλίων αὐτῷ τεχνιτῶν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἀφιγμένων. Ἔτυχε δὲ περὶ τὰς ἡμέρας ἐκείνας Ἡφαιστίων πυρέσσω· οἷα δὲ νέος καὶ στρατιωτικὸς οὐ φέρων ἀκριβῆ διαίταν, ἀλλ' ἅμα τῷ τὸν ἱατρὸν Γλαῦκον ἀπελθεῖν εἰς τὸ θέατρον περὶ ἄριστον γενόμενος καὶ καταφαγῶν ἀλεκτρούνα ἐφθόν καὶ ψυκτῆρα μέγαν ἐκπιὼν οἴνου, κακῶς ἔσχε καὶ μικρὸν διαλιπὼν ἀπέθανε. Τοῦτ' οὐδενὶ λογισμῷ τὸ πάθος Ἀλέξανδρος ἤνεγκεν, ἀλλ' εὐθύς μὲν ἵππους τε κεῖραι πάντας ἐπὶ πένθει καὶ ἡμίονους ἐκέλευσε, καὶ τῶν πέριξ πόλεων ἀφείλε τὰς ἐπάλξεις, τὸν δ' ἄθλιον ἱατρὸν ἀνεσταύρωσεν, αὐλοὺς δὲ κατέπαυσε καὶ μουσικὴν πᾶσαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ πολὺν χρόνον, ἕως ἔξ Ἀμμωνος ἦλθε μαντεία, τιμᾶν Ἡφαιστίωνα καὶ θύειν ὡς ἡρωϊ παρακελεύουσα. Τοῦ δὲ πένθους παρηγορίᾳ τῷ πολέμῳ χρώμενος, ὥσπερ ἐπὶ θήραν καὶ κυνηγέσιον ἀνθρώπων ἐξῆλθε καὶ τὸ Κοσσαίων ἔθνος κατεστρέφετο, πάντας ἡβηδὸν ἀποσφάττων. Τοῦτο δ' Ἡφαιστίωνος ἐναγισμὸς ἐκαλεῖτο. Τύμβον δὲ καὶ ταφὴν αὐτοῦ καὶ τὸν περὶ ταῦτα κόσμον ἀπὸ μυρίων ταλάντων ἐπιτελέσαι διανοούμενος, ὑπερβαλέσθαι δὲ τῷ φιλοτέχνῳ καὶ περιττῷ τῆς κατασκευῆς τὴν δαπάνην, ἐπόθησε μάλιστα τῶν τεχνιτῶν Στασικράτην, μεγαλουργίαν τινὰ καὶ τόλμαν καὶ κόμπον ἐν ταῖς καινοτομίαις ἐπαγγελλόμενον. Οὗτος γὰρ αὐτῷ πρότερον ἐντυχὼν ἐφῆ των

armarik gabe eta tunika bakar batekin joan eta oihuka eta auhenka beren burua eman zioten, eta gaiztoak eta eskergabeak bezala tratatzeko eskatu zioten. Hark ez zituen onartzen, ordea, nahiz eta ordurako biguntzen ari zen; baina haiek ez zuten alde egiten, aitzitik, dendaren aurrean bi egun eta bi gau horrela iraun zuten, auhendatuz eta jauna deituz. Hirugarren egunean, haiengana joan zen, eta errukigarriak eta umiliatuak ikusirik, denbora luze negar egin zuen; gero, neurriz errieta egin eta onberatasunez hitz egin ondoren, gauzaezak lizentziatu zituen opari handiak egin eta gero, eta Antipatrori idatzi zion, lehiaketa eta antzoki guztietan ohorezko-eserleketan koroatuta eseri behar zirela esanez. Eta hildakoen seme-alabak, umezurtz zirenez, laguntza-hartzaile bihurtu zituen.

72. Mediako Ekbatanara heldu eta premiazko aferak kudeatu zituenean, atzera antzoki eta festetan zegoen, Greziation 3.000 artista heldu zitzaizkiolako. Egun haietan halabeharrez Hefestionez sukarra zuen; gazte eta soldadua izanik, ezin zuen dieta zorrotz bat jasan, eta Glaukon sendagilea antzokira joan orduko, gosaltzen hasi eta oilasko egosia jan eta ardoa hozteko ontzi handi bat ardo edan eta gero, ondoeza egin zitzaion eta, denbora labur igarota, hil egin zen. Horrek Alexandrori neurritz gainera sufrimena eragin zion, eta berehala zaldi eta mando guztiei ilea moztea agindu zuen dolurako, inguruko hirien almenak kendu zituen, sendagile dohakabea gurutzatu zuen eta kanpamentuan flautak eta musika oro geldiarazi zituen denbora luzez, harik eta Amonengandik orakulu bat heldu zen arte, Hefestion ohoratzeke eta heroi bati bezala eskaintzak egiteko aginduz. Dolurako kontsolamendu gisa gerra erabiltzen zuen; gizakien ehizara bezala irten zen eta herri kosearra azpiratu zuen eta borrokarako adina zuten guztiei lepoa moztu zien. Horri Hefestionen ohorezko sakrifizioa deitu zion. Haren hilobi eta hiletetan eta horien inguruko apainduretan 10.000 talento gastatzeko asmoa zuen eta eraikin artistiko eta bikain batean are gehiago gastatzeko ere. Eta Estasikrates artista faltan zuen, bere berrikuntzen handitasuna, ausardia eta ospea aldarrikatzen zituena. Horrek, Alexandroekin aurreneko aldiz topo egin zuenean, esan zion Traziako Atos mendia egokiena zela modelatu

ὄρῳν μάλιστα τὸν Θράκιον Ἄθων διατύπωσιν ἀνδρείκελον δέχεσθαι καὶ διαμόρφωσιν· ἂν οὖν κελεύη, μονιμώτατον ἀγαλμάτων αὐτῷ καὶ περιφανέστατον ἐξεργάσεσθαι τὸν Ἄθων, τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ περιλαμβάνοντα μυριάνδρον πόλιν οἰκουμένην, τῇ δὲ δεξιᾷ σπένδοντα ποταμοῦ ῥεῦμα δαψιλές εἰς τὴν θάλασσαν ἀπορρέοντος. Ταῦτα μὲν οὖν παρητήσατο, πολλῶ δ' ἀτοπώτερα καὶ δαπανηρότερα τούτων σοφίζόμενος τότε καὶ συμμηχανώμενος τοῖς τεχνίταις διέτριβεν.

[73] Εἰς δὲ Βαβυλῶνα προάγοντος αὐτοῦ, Νεάρχος (ἀφίκετο γὰρ αὐθις εἰσπλεύσας εἰς τὸν Εὐφράτην ἐκ τῆς μεγάλης θαλάσσης) ἔφη τινὰς ἐντυχεῖν αὐτῷ Χαλδαίους, παραινοῦντας ἀπέχεσθαι Βαβυλῶνος τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ δ' οὐκ ἐφρόντισεν, ἀλλ' ἐπορεύετο, καὶ πρὸς τοῖς τείχεσι γενόμενος, ὄρᾳ κόρακας πολλοὺς διαφερομένους καὶ τύπτοντας ἀλλήλους, ὧν ἔνιοι κατέπεσον παρ' αὐτόν. Ἐπειτα μηνύσεως γενομένης κατ' Ἀπολλοδώρου τοῦ στρατηγοῦ τῆς Βαβυλῶνος, ὡς εἶη περὶ αὐτοῦ τεθυμένος, ἐκάλει Πυθαγόραν τὸν μάντιν. Οὐκ ἀρνούμενου δὲ τὴν πρᾶξιν, ἠρώτησε τῶν ἱερῶν τὸν τρόπον· φήσαντος δ' ὅτι τὸ ἦπαρ ἦν ἄλοβον, «παπαί» εἶπεν, «ἰσχυρὸν τὸ σημεῖον». Καὶ τὸν Πυθαγόραν οὐδὲν ἠδίκησεν, ἤχθετο δὲ μὴ πεισθεὶς τῷ Νεάρχῳ, καὶ τὰ πολλὰ τῆς Βαβυλῶνος ἔξω κατασκηνῶν καὶ περιπλέων τὸν Εὐφράτην διέτριβεν. Ἦνώχλει δ' αὐτόν καὶ ἄλλα σημεία πολλά. Καὶ γὰρ λέοντα τῶν τρεφομένων μέγιστον καὶ κάλλιστον ἡμέρος ὄνος ἐπελθὼν καὶ λακτίσας ἀνείλεν. Ἀποδυσασμένου δ' αὐτοῦ πρὸς ἄλειμμα καὶ σφαῖραν {αὐτοῦ} παίζοντος, τῶν νεανίσκων οἱ συσφαιρίζοντες, ὡς ἔδει πάλιν λαβεῖν τὰ ἱμάτια, καθορῶσιν ἄνθρωπον ἐν τῷ θρόνῳ καθεζόμενον σιωπῇ, τὸ διάδημα καὶ τὴν στολὴν τὴν βασιλικὴν περικείμενον. Οὗτος ἀνακρινόμενος ὅστις εἶη, πολὺν χρόνον ἀναυδος ἦν· μόλις δὲ συμφρονήσας, Διονύσιος μὲν ἔφη καλεῖσθαι, Μεσσήνιος δ' εἶναι τὸ γένος, ἐκ δὲ τινος αἰτίας καὶ κατηγορίας ἐνταῦθα κομισθεὶς ἀπὸ θαλάσσης, πολὺν γεγονέναι χρόνον ἐν δεσμοῖς· ἄρτι δ' αὐτῷ τὸν Σάραπιν ἐπιστάντα τοὺς δεσμοὺς ἀνεῖναι καὶ προαγαγεῖν δεῦρο, καὶ κελεῦσαι λαβόντα τὴν στολὴν καὶ τὸ διάδημα καθίσαι καὶ σιωπᾶν.

eta giza irudi baten forma emateko; beraz, agindua ematen bazion, Atos mendia estatua iraunkorrena eta urrutienetik ikusgaia bihurtuko ziola, ezkerreko eskuarekin 10.000 biztanleko hiria inguratuko baitzuen, eta eskuineko eskuarekin itsasora isuriko zen ibai baten korronte oparoa libazio gisa botako baitzuen. Horri uko egin zion, baina orduan artistekin hori baino askoz lan bitxiago eta garestiagoak asmatzen eta sortzen ibili zen.

73. Babiloniarantz aurrera zihoala, Nearkok (itsaso handitik Eufratesen gora berriro itzuli baitzen) esan zion kaldear batzuk topatu zituela, Alexandro Babiloniatik urruti gelditzea aholkatu ziotenak. Alexandro ez zen arduratu, aitzitik, aurrera jarraitu zuen, eta harresien aurrera helduta, bele asko hegan eta elkar joka ikusi zituen, eta horietako batzuk bere ondora erori ziren. Gero Apolodoro, Babiloniako jeneralaren aurkako salaketa bat gertatu zen, Alexandrori buruz galdetzeko sakrifizio bat egin zuelakoan, eta Alexandrok Pitagoras igarleari deitu zion. Horrek ekintza ukatu ez zuenez, biktimen egoeraz galdetu zion; gibela lobulurik gabea zela esan zionean, hauxe esan zuen: «Aiene, seinale bortitza». Eta Pitagorasi ez zion kalterik egin, baina Nearkori kasu egin ez izanak atsekabetzen zuen, eta denbora gehiena Babiloniatik at kanpatuta eta Eufratesen nabigatzen pasatzen zuen. Baina beste seinale askok ere aztoratzen zuten. Izan ere, hazten zituen lehoietatik handien eta ederrena otzandutako mando batek erasotu eta ostiko batez akabatu zuen. Eta igurzketarako biluztu zela eta pilotan jolasten ari zela, berarekin pilotan jolasten ari ziren mutilek, jantziak berriz hartu behar zituztenean, gizon bat tronuan isilik eserita ikusi zuten, diadema eta errege-jantzia soinean zituela. Nor zen galdetu ziotenean, denbora luze ezer esan gabe egon zen; adimena berreskuratu zuenean, izena Dionisio zuela esan zuen, jatorriz meseniarra, eta salaketa bategatik eraman zutela hara itsasotik, denbora luze kateetan lotuta egon ondoren; arestian Serapis agertu, kateak askatu eta hona ekarri zuela, eta jantzia eta diadema hartuta eseri eta isilik egotea agindu ziola.

74. Hori entzun ondoren, Alexandrok gizona hil zuen, igarleek aholkatu bezala; baina bera ordurako atsekabetuta eta etsita

[74] Ταῦτ' ἀκούσας ὁ Ἀλέξανδρος, τὸν μὲν ἄνθρωπον, ὥσπερ ἐκέλευον οἱ μάντις, ἠφάνισεν· αὐτὸς δ' ἠθύμει καὶ δύσελπις ἦν πρὸς τὸ θεῖον ἤδη καὶ πρὸς τοὺς φίλους ὑποπτos.

Μάλιστα δ' Ἀντίπατρον ἐφοβεῖτο καὶ τοὺς παῖδας, ὧν Ἰόλας μὲν ἀρχαιονοχός ἦν, ὁ δὲ Κάσανδρος ἀφῖκτο μὲν νεωστί, θεασάμενος δὲ βαρβάρους τινὰς προσκυνοῦντας, ἅτε δὴ τεθραμμένος Ἑλληνικῶς καὶ τοιοῦτο πρότερον μηδὲν ἑωρακώς, ἐγέλασε προπετέστερον. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος ὠργίσθη, καὶ δραξάμενος αὐτοῦ τῶν τριχῶν σφόδρα ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις, ἔπαισε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν τοῖχον. Αὐθις δὲ πρὸς τοὺς κατηγοροῦντας Ἀντιπάτρου λέγειν τι βουλόμενον τὸν Κάσανδρον ἐκκρούων, «τί λέγεις;» ἔφη «τοσαύτην ὁδὸν ἀνθρώπους μηδὲν ἀδικουμένους, ἀλλὰ συκοφαντοῦντας ἐλθεῖν;» φήσαντος δὲ τοῦ Κασάνδρου τοῦτ' αὐτὸ σημεῖον εἶναι τοῦ συκοφαντεῖν, ὅτι μακρὰν ἤκουσι τῶν ἐλέγχων, ἀναγελάσας ὁ Ἀλέξανδρος «ταῦτ' ἐκεῖνα» ἔφη «σοφίσματα τῶν Ἀριστοτέλους εἰς ἐκάτερον τὸν λόγον, οἰμωξομένων, ἂν καὶ μικρὸν ἀδικοῦντες τοὺς ἀνθρώπους φανῇτε». Τὸ δ' ὅλον οὕτω φασὶ δεινὸν ἐνδύναι καὶ δευσοποιὸν ἐγγενέσθαι τῇ ψυχῇ τοῦ Κασάνδρου τὸ δέος, ὥσθ' ὕστερον χρόνοις πολλοῖς, ἤδη Μακεδόνων βασιλεύοντα καὶ κρατοῦντα τῆς Ἑλλάδος, ἐν Δελφοῖς περιπατοῦντα καὶ θεώμενον τοὺς ἀνδριάντας, εἰκόνας Ἀλεξάνδρου φανείσης ἄφνω πληγέντα φριξαι καὶ κραδανθῆναι τὸ σῶμα, καὶ μόλις ἀναλαβεῖν ἑαυτόν, ἱλιγγιάσαντα πρὸς τὴν ὄψιν.

[75] Ὁ δ' οὖν Ἀλέξανδρος ὡς ἐνέδωκε τότε πρὸς τὰ θεῖα, ταραχώδης γενόμενος καὶ περίφοβος τὴν διάνοιαν, οὐδὲν ἦν μικρὸν οὕτως τῶν ἀήθων καὶ ἀτόπων, ὃ μὴ τέρας ἐποιεῖτο καὶ σημεῖον, ἀλλὰ θυομένων καὶ καθαιρόντων καὶ μαντευόντων μεστὸν ἦν τὸ βασίλειον καὶ ἀναπληρούντων ἀβελτερίας καὶ φόβου τὸν Ἀλέξανδρον. Οὕτως ἄρα δεινὸν μὲν ἢ ἀπιστία πρὸς τὰ θεῖα καὶ περιφρόνησις αὐτῶν, δεινὴ δ' αὐθις ἡ δεισιδαιμονία, δίκην ὕδατος αἰεὶ πρὸς τὸ ταπεινούμενον {καὶ ἀναπληροῦν ἀβελτερίας καὶ φόβου τὸν Ἀλέξανδρον} γενόμενον***.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ χρησμῶν γε τῶν περὶ Ἥφαιστίωνος ἐκ θεοῦ κομισθέντων, ἀποθέμενος τὸ πένθος αὐθις ἦν ἐν

zegoen jainkoaren orakuluagatik, eta lagunekiko susmo txarrak zituen.

Batez ere Antipatroren eta haren semeen beldur zen, horietatik Iolas edarizain nagusia zen, eta Kasandro arestian heldu zen; Kasandrok, barbaro batzuk belaunikatzen ikusita, era grekoan hazita zegoenez eta lehenago horrelakorik ikusi ez zuenez, barre algara egin zuen. Alexandro haserretu zen eta bi eskuez ileetatik gogor helduta, haren burua paretaren kontra jo zuen. Beste behin Kasandrok Antipatro salatzen ari zirenei zerbait esan nahi izan zienean, errefusatu zuen esanez: «Zer diozu? Gizaki hauek bidegabekeriarik jasan gabe, salaketa faltsua egiteagatik egin dutela horren bide luzea?». Eta Kasandrok horixe bera salaketa faltsuaren seinalea zela esan zuenean, alegia, frogak zeuden tokitik urruti etorri zirela, Alexandrok barre egin eta hauxe esan zuen: «Horiek Aristotelesen ikasleen trikimailu haiek dira, aldeko eta aurkako argudiaketetarako balio dutenak; damutuko zarete gizaki hauei kalte txikiena ere egiten harrapatzen bazaituztet». Eta beldur ikaragarria erabat sartu omen zitzaion Kasandrori eta ariman modu ezabaezinean gelditu, izan ere, urte asko beranduago ere, jada mazedoniarren errege zela eta Grezia gobernatzen zuela, Delfosen paseatzen eta estatuak ikusten ari zela, bat-batean agertutako Alexandroren estatuak jota, ikaratu zen eta gorputza dardarka hasi zitzaion, eta nekez etorri zen bere onera, ikuskizunak asaldatuta.

75. Beraz, Alexandro orduan jainkoen seinaleetara eman zen, urduri bihurtuta eta adimenean erabat beldurtuta, eta edozein gertaera ezohiko eta bitxi, txikia izanda ere, mirari eta seinaletzat jotzen zuen; eta jauregia sakrifikatzaile, garbitzaile eta igarleez beterik zegoen, eta Alexandro inozokeriez eta beldurrez betetzen zuen jendeaz. Izan ere, jainkozko gauzekiko sinesgabezia eta erdeinua ikaragarriak dira, baina sineskeria ere bai, uraren modura etengabe beherago baitoa.

Baina jainkoarengandik Hefestionen inguruko orakuluak heldu zirenean, sufrimena aldera batera utzi eta berririo eskaintza eta banketeetan ibiltzen hasi zen. Nearkoren ingurukoei bankete bat eman ondoren, ohi zuen bezala bainatu eta lo egitera zihoala,

θυσίαις καὶ πότοις. Ἐστιάσας δὲ λαμπρῶς τοὺς περὶ Νέαρχον, εἶτα λουσάμενος ὥσπερ εἰώθει μέλλων καθεύδειν, Μηδίου δεηθέντος ὥχeto κωμασόμενος πρὸς αὐτόν· κάκει πιὼν ὅλην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν, ἥρξατο πυρέττειν, οὔτε σκύφον Ἡρακλέους ἐκπιὼν οὔτ' ἄφνω διαλγῆς γενόμενος τὸ μετάφρενον ὥσπερ λόγχῃ πεπληγῶς, ἀλλὰ ταῦτά τινες ὥντο δεῖν γράφειν, ὥσπερ δράματος μεγάλου τραγικὸν ἐξόδιον καὶ περιπαθεὺς πλάσαντες. Ἀριστόβουλος δὲ φησιν αὐτὸν πυρέττοντα νεανικῶς, διψήσαντα δὲ σφόδρα, πιεῖν οἶνον· ἐκ τούτου δὲ φρενιτιᾶσαι καὶ τελευτῆσαι τριακάδι Δαισίου μηνός.

[76] Ἐν δὲ ταῖς ἡμερίσιν οὕτως γέγραπται τὰ περὶ τὴν νόσον. Ὀγδόῃ ἐπὶ δεκάτῃ Δαισίου μηνός ἐκάθευδεν ἐν τῷ λουτρῶνι διὰ τὸ πυρέξει. Τῇ δ' ἑξῆς λουσάμενος εἰς τὸν θάλαμον μετῆλθε, καὶ διημέρευε πρὸς Μήδιον κυβεύων. Εἶτ' ὁπὲ λουσάμενος, καὶ τὰ ἱερὰ τοῖς θεοῖς ἐπιθείς, ἐμφαγὼν διὰ νυκτὸς ἐπύρεξε. Τῇ εἰκάδι λουσάμενος πάλιν ἔθυσσε τὴν εἰθισμένην θυσίαν, καὶ κατακείμενος ἐν τῷ λουτρῶνι τοῖς περὶ Νέαρχον ἐσχόλαζεν, ἀκροώμενος τὰ περὶ τὸν πλοῦν καὶ τὴν μεγάλην θάλατταν. Τῇ δεκάτῃ φθίνοντος ταῦτά ποιήσας, μᾶλλον ἀνεφλέχθη, καὶ τὴν νύκτα βαρέως ἔσχε, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν ἐπύρεττε σφόδρα. Καὶ μεταρθεὶς κατέκειτο παρὰ τὴν μεγάλην κολυμβήθραν, ὅτε δὴ τοῖς ἡγεμόσι διελέχθη περὶ τῶν ἐρήμων ἡγεμονίας τάξεων, ὅπως καταστήσωσι δοκιμάσαντες. Ἐβδόμη σφόδρα πυρέττων, ἔθυσεν ἐξαρθεὶς πρὸς τὰ ἱερὰ τῶν δ' ἡγεμόνων ἐκέλευε τοὺς μεγίστους διατρίβειν ἐν τῇ αὐλῇ, ταξιάρχους δὲ καὶ πεντακοσιάρχους ἔξω νυκτερεύειν. Εἰς δὲ τὰ πέραν βασιλεία διακομισθεὶς, τῇ ἕκτῃ μικρὸν ὑπνώσεν, ὁ δὲ πυρετὸς οὐκ ἀνήκεν· ἐπελθόντων δὲ τῶν ἡγεμόνων ἦν ἄφωνος, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν πέμπτην. Διὸ καὶ τοῖς Μακεδόσιν ἔδοξε τεθνάναι, καὶ κατεβόων ἐλθόντες ἐπὶ τὰς θύρας, καὶ διηπειλοῦντο τοῖς ἐταίροις, ἕως ἐβιάσαντο, καὶ τῶν θυρῶν αὐτοῖς ἀνοιχθεῖσῶν, ἐν τοῖς χιτῶσι καθ' ἓνα πάντες παρὰ τὴν κλίνην παρεξήλθον. Ταύτης δὲ τῆς ἡμέρας οἱ περὶ Πύθωνα καὶ Σέλευκον εἰς τὸ Σεραπεῖον ἀποσταλέντες, ἡρώτων εἰ κομίσωσιν ἐκεῖ τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ δὲ θεὸς κατὰ χώραν ἑᾶν ἀνείλε. Τῇ δὲ τρίτῃ φθίνοντος πρὸς δείλῃν ἀπέθανε.

Mediok eskatuta harekin batera festa batera joan zen; eta han gau osoa eta hurrengo eguna edaten eman ondoren, sukarra hasi zitzaion, ez Heraklesen kikara osoa edan zuelako, ezta bat-batean bizkarrean lantza batek jota bezalako min handia sentitu zuelako ere, nahiz eta batzuek istorio horiek idatzi behar zituztela uste izan, drama handi baten amaiera tragiko eta oso sentimenduzkoa moldatzeko. Aristobulok dio sukar bortitzak harrapatu zuela, eta egarri handiak zegoenez, ardoa edan zuela; hortik aurrera eldarnioetan egon zela eta desio hilaren hogeita hamargarren egunean⁴⁵ hil zela.

76. Gaixotasunaren ingurukoak honela daude idatzita egunkarietan. Desio hilaren hemezortzigarren egunean bainugelan egin zuen lo sukarra zuelako. Hurrengo egunean, bainatu eta gero, logelara joan zen, eta Mediorekin igaro zuen eguna dadoetan jolasten. Gero arratsean bainatu zen, eta jainkoei eskaintzak egin eta afaldu ondoren, gauean zehar sukarraz egon zen. Hogeigarren egunean bainatu eta berriro ohiko eskaintza egin zuen, eta bainugelan etzanda Nearkoren ingurukoekin aisialdian egon zen, nabigazioaren eta itsaso handiaren ingurukoak entzuten. Hamargarren eguna horixe bera egiten pasatu ondoren, sukar handiagoa sortu zitzaion, eta gauez oso gaizki egon zen, eta hurrengo egunean sukar handia zuen. Tokiz aldatu eta igerileku handiaren ondoan etzan zen, jeneralekin aginte-postu hutsei buruz hitz egiten, onesten zituzten gizonak postu horietan ezar zitzen. Hogeita laugarren egunean, sukar handiarekin, kanpora atera zuten eta eskaintzak egin zituen; jeneral handienak jauregian egotea agindu zuen, eta kapitainek eta bostehuneko taldeen buruek gaua kanpoan pasatzea. Pareko jauregira eraman zuten, hogeita bosgarren egunean lo pixka bat egin zuen, baina sukarra ez zen jaisten; jeneralak etorri zitzaizkionean mutu zegoen, hogeita seigarren egunean bezala. Horregatik mazedoniarrei hilda zegoela iruditu zitzairen, eta jauregi-ateetara oihuka etorri eta adiskideak gogor mehatxatu zituzten, ateak irekitzera bortxatu zituzten arte, eta banan-banan ohearen ondotik pasatu ziren denak tunika batez jantzita. Egun horretan Pitonen eta Seleukoren ingurukoak Serapionera bidali zituzten, Alexandro hara eraman behar zuten galdetzer, baina jainkoak

[77] Τούτων τὰ πλεῖστα κατὰ λέξιν ἐν ταῖς ἐφημερίσιν οὕτως γέγραπται.

Φαρμακείας δ' ὑποψίαν παρ' αὐτὰς μὲν οὐδεὶς ἔσχεν, ἔκτω δ' ἔτει φασὶ μὴνύσεως γενομένης τὴν Ὀλυμπιάδα πολλοὺς μὲν ἀνελεῖν, ἐκρίψαι δὲ τὰ λείψανα τοῦ Ἰόλα τεθνηκότος, ὥς τούτου τὸ φάρμακον ἐγγέαντος. Οἱ δ' Ἀριστοτέλην φάσκοντες Ἀντιπάτρῳ σύμβουλον γεγενῆσθαι τῆς πράξεως καὶ ὅλως δι' ἐκείνου κομισθῆναι τὸ φάρμακον Ἀγνόθεμιν τινα διηγῆσθαι λέγουσιν ὥς Ἀντιγόνη τοῦ βασιλέως ἀκούσαντα τὸ δὲ φάρμακον ὕδωρ εἶναι ψυχρὸν καὶ παγετώδες, ἀπὸ πέτρας τινὸς ἐν Νωνάκριδι † οὔσης ἦν ὥσπερ δρόσον λεπτὴν ἀναλαμβάνοντες εἰς ὄνου χηλὴν ἀποτίθενται τῶν γὰρ ἄλλων οὐδὲν ἀγγείων στέγειν, ἀλλὰ διακόπτειν ὑπὸ ψυχρότητος καὶ δριμύτητος. Οἱ δὲ πλεῖστοι τὸν λόγον ὅλως οἰοῦνται πεπλάσθαι τὸν περὶ τῆς φαρμακείας, καὶ τεκμήριον αὐτοῖς ἐστὶν οὐ μικρόν, ὅτι τῶν ἡγεμόνων στασιασάντων ἐφ' ἡμέρας πολλὰς ἀθεράπευτον τὸ σῶμα κείμενον ἐν τόποις θερμοῖς καὶ πνιγώδεσιν οὐδὲν ἔσχε τοιαύτης φθορᾶς σημεῖον, ἀλλ' ἔμεινε καθαρὸν καὶ πρόσφατον.

Ἡ δὲ Ῥωξάνη κύουσα μὲν ἐτύγχανε καὶ διὰ τοῦτο τιμωμένη παρὰ τοῖς Μακεδόσι δυσζήλως δ' ἔχουσα πρὸς τὴν Στάτειραν, ἐξηπάτησεν αὐτὴν ἐπιστολῇ τινι πεπλασμένη παραγενέσθαι, καὶ προσαγαγοῦσα μετὰ τῆς ἀδελφῆς ἀπέκτεινε καὶ τοὺς νεκροὺς εἰς τὸ φρέαρ κατέβαλε καὶ συνέχωσεν, εἰδότος ταῦτα Περδίκκου καὶ συμπράττοντος. Ἦν γὰρ ἐκεῖνος εὐθύς ἐν δυνάμει μεγίστη, τὸν Ἀρριδαῖον ὥσπερ δορυφόρημα τῆς βασιλείας ἐφελκόμενος, γεγονότα μὲν ἐκ γυναικὸς ἀδόξου καὶ κοινῆς Φιλίνης, ἀτελὴ δὲ τὸ φρονεῖν ὄντα διὰ σώματος νόσον, οὐ μὴν φύσει προσπεσοῦσαν οὐδ' αὐτομάτως, ἀλλὰ καὶ πάνυ φασὶ παιδὸς ὄντος αὐτοῦ διαφαίνεσθαι χάριεν ἦθος καὶ οὐκ ἀγεννές, εἴτα μέντοι φαρμάκοις ὑπ' Ὀλυμπιάδος κακωθέντα διαφθαρῆναι τὴν διάνοιαν.

lurralde hartan uzteko erantzun zuen. Hogeita zortzigarren egunean hil zen arratsean.

77. Horietako gehienak hitzez hitz horrela daude egunkarietan idatzita.

Hasieran inork ez zeukan pozoinaren susmorik, baina seigarren urtean salaketa bat egon eta Olinpiadek jende ugari hil omen zuen, eta Iolaoren gorpuzkiak kanpora bota omen zituen, horrek pozoina bota ziolakoan edarian. Beste batzuek diote Aristotelesek aholkatu ziola ekintza hori Antipatrori eta, laburbilduta, haren bidez hornitu ziotela pozoina, eta Hagnotemis batek, Antigono erregeari entzunda, zehatz azaltzen duela diote; pozoina ur hotz jelatua omen zen, Nonakrideko harkaitz batetik ihintz fina bezala bildu eta asto baten apatxean gordetzen dutena, beste ezein ontzik ezin baitu eduki, hostasun eta garraztasunaren eraginez zartatu egiten direlako. Baina gehienek uste dute pozoinaren inguruko istorioa asmatua dela, eta froga handia daukate, alegia, jeneralak egun luzeetan zehar elkarrekin borrokan aritu zirelako gorpua inguru bero eta itogarrian zaindu gabe egonda ere, ez zuela horrelako usteltzearen seinalerik, aitzitik, aratz eta fresko mantendu zela.

Roxana halabeharrez haurdun zegoen eta horregatik estimatzen zuten mazedoniarrek; baina Estatirari bekaitz zionez, gutun batez engainatu zuen bere aurrera etor zedin, eta arrebarekin batera etorrazazi zuenean, hil zituen eta gorpuak putzura bota zituen eta putzua lurrez bete, Perdikas jakinaren gainean egon eta ekintzan parte hartu zuela. Azken honek berehala botere gorena lortu baitzuen, eta erregetzaren bizkartzain gisa Arrideo eraman zuen, Filine, emakume ezezagun eta arrunt baten semea eta gorputz-gaixotasun bategatik adimenez osoa ez zena; baina gaixotasuna ez zen genetikoa ezta berez sortua ere, aitzitik, umetan erabat izaera atseгина eta noblea erakusten omen zuen, baina gero Olinpiadek pozoinaz kalte eginez adimena hondatu omen zion.

Oharrak

¹ Herodoto historiagileak dioenaren arabera (2.51), Samotraziako hirian lurreko jainko batzuk, Kabiroak, gurtzen zituzten.

² K. a. 356 urteko uztailaren 20. eguna izan zela kalkulatu da.

³ Miron eta Polikletorekin batera, garai klasikoko eskultore greko onenetakoa zena.

⁴ Teofrasto Aristotelesen ikaslea izan zen, eta botanika eta medikuntzari buruzko zenbait liburu idatzi zituen. Plutarkok maiz jotzen du Teofrastoren jakinduriara gai zientifikoetan.

⁵ Ospetsuena Aristoteles izan zen.

⁶ Izenak «idi-burua» esan nahi du, eta Arriano historiagileak dio (Anabasis, 5.19): «idi-buru baten marka zuen, eta hortik zetorkion Idiburua izena, baina beste batzuek diote buruan zuriune bat zuela (gainerako gorputza zuria izanik) idi-buru baten berdina erabat».

⁷ Musikaren barruan irakurketa, matematika eta musika bera sartzen ziren.

⁸ Aristotelesekin bere ikaslearentzat Monarkiari buruz izenburuko tratatu politiko bat idatzi zuen (galdu egin da). Aristotelesen iritzia politikoen eragina Alexandrorengan ezin da

erraz neurtu, baina segurtatuta dago filosofia, geografia, botanika eta lur-zientzien inguruko jakinmina eragin ziola. Asiako kanpainetan zebilela, Alexandrok aldiro bidaltzen zion Aristotelesi konkistatzen zituen lurraldeetako informazio zientifikoa.

⁹ Aristotelesen lanak idazki exoterikoetan (dibulgaziozkoak) eta akroamatikoetan (edo entzunezkoak, gutxiengo bati zuzenduak) sailkatzen dira. Halabehar paradoxiko bat dela medio, azken hauek heldu zaizkigu ondoen.

¹⁰ Gogoratu behar da Aristotelesen aitak sendagile gisa jardun zuela gorte mazedoniarrean.

¹¹ Joera zinikoko historiagilea, Alexandroren heziketari buruzko tratatua idatzi zuena; lana zatika bakarrik gorde da.

¹² K. a. 338 urteko abuztuaren 2an gertaturiko bataila garrantzitsu horren bidez Mazedonia Grezian nagusitu zen.

¹³ 300 eliteko soldaduek osatua.

¹⁴ Euripidesen Medearen 289. trimetro janbikoa.

¹⁵ Pausaniasek (8.7) kontatzen du Olinpiadekin Kleopatra eta honek Filipori eman zion semea hilarazi zituela.

- ¹⁶ Gaur egungo Danubio ibaia.
- ¹⁷ Hizlari atenastar ospetsua Mazedoniaren aurkari nekaezina zen.
- ¹⁸ Boedromion (iraila-urria) hilaren 15etik 23 arte ospatzen ziren Eleusisko misterioak dira.
- ¹⁹ Homero poeta, Iliadaren egilea.
- ²⁰ Helena bahitu zuen eta Troiako errege Priamoren semea zen Parisen beste izena da.
- ²¹ Gure maiatza-ekaina.
- ²² Komediagile bat.
- ²³ Badirudi kopuru hau hamar aldiz puztuta dagoela.
- ²⁴ Errege persiarraren erret idazkari modukoa.
- ²⁵ Hitz-jokoa; grekoan satiro (satyros) hitzak bereizita «Tiro zurea da» esan nahi du (sa Tyros).
- ²⁶ Odisearen IV.354-5 lerroak.
- ²⁷ Iliadaren V.340 lerroa.
- ²⁸ Kopuruak aldatuta daude Darioren nagusitasuna soldadu kopuruan puzteko.
- ²⁹ K. a. 331 irailaren 20. egunean gertatu zen eklipse hori.
- ³⁰ Mila zaldizkok osatutako taldea, erregea borrokan babesten zuena.
- ³¹ Ordurako 70 urte zituen.
- ³² K. a. 479. urtean Platearen lurraldean persiarren aurka gertatu zen batailaz ari da.
- ³³ Jatorrizko testuan hutsune bat dago.
- ³⁴ 600 kilometro gutxi gorabehera.
- ³⁵ Mediterraneo.
- ³⁶ Bide batez, gazte horiek noble persiarren leialtasuna ziurtatzeko bahituak ziren.
- ³⁷ Alexandro bidedo hirualdizezkondutako estatu-arrazoiengatik, eta behin maitasunagatik, Roxanarekin.
- ³⁸ Grekoek sinesten zutenez, gizaki orok bere bizitza osoan zehar ondoan daukan jeinua.
- ³⁹ Pasarte hau ulertzeko aipua jarraitu behar da: «Armada batek etsaien gainean trofeoak eraikitzen dituenen, ekintza hori ez da lana egin dutenen meritutzat jotzen, aitzitik, jeneralek lortzen dute ospea».
- ⁴⁰ Kalistenes Olintokoa zen, Alexandrok 348. urtean erasotutako hiria.
- ⁴¹ Iliadaren XXI.107 lerroan Akilesek Likaoni esaten dizkion hitzak.
- ⁴² Alexandrok ohitura persiar hori hartu zuenean, greko eta mazedoniarren gaitzespena erakarri zuen.
- ⁴³ Hau da, erregearen ohea.
- ⁴⁴ Horrela Alexandroren heriotza Babilonian iragarri zuen.
- ⁴⁵ Beraz, K. a. 323. urteko ekainaren 10. egunean.

ZESAR

ΚΑΙΣΑΡ

[1] Τὴν Κίinna τοῦ μοναρχήσαντος θυγατέρα Κορνηλίαν ὥς ἐπεκράτησε Σύλλας οὐτ' ἐλπίσιν οὔτε φόβῳ δυνηθεὶς ἀποσπάσαι Καίσαρος, ἐδήμευσε τὴν φερνὴν αὐτῆς. Αἰτία δὲ Καίσαρι τῆς πρὸς Σύλλαν ἀπεχθείας ἢ πρὸς Μάριον οἰκειότης ἦν· Ἰουλίᾳ γὰρ πατὴρ ἀδελφῇ Καίσαρος ὁ πρεσβύτερος συνώκει Μάριος, ἐξ ἧς ἐγγόνει Μάριος ὁ νεώτερος, ἀνεψιὸς ὦν Καίσαρος. Ὡς δ' ὑπὸ πλήθους φόνων ἐν ἀρχῇ καὶ δι' ἀσχολίας ὑπὸ Σύλλα παρορώμενος οὐκ ἠγάπησεν, ἀλλὰ μετιῶν ἱερωσύνην εἰς τὸν δῆμον προῆλθεν οὐπω πάνυ μειράκιον ὦν, ταύτης μὲν ἐκπεσεῖν αὐτὸν ὑπεναντιωθεὶς Σύλλας παρεσκεύασε· περὶ δ' ἀναιρέσεως βουλευόμενος, ἐνίων λεγόντων ὥς οὐκ ἔχει λόγον ἀποκτινύναι παῖδα τηλικούτον, οὐκ ἔφη νοῦν ἔχειν αὐτούς, εἰ μὴ πολλοὺς ἐν τῷ παιδί τοῦτω Μαρίους ἐνορῶσι. Ταύτης τῆς φωνῆς ἀνενεχθείσης πρὸς Καίσαρα, συχνὸν μὲν τινα χρόνον πλανώμενος ἐν Σαβίνοις ἔκλεπτεν ἑαυτόν· ἔπειτα δι' ἀρρωστίαν εἰς οἰκίαν ἑτέραν μετακομιζόμενος κατὰ νύκτα, περιπίπτει στρατιώταις τοῦ Σύλλα διερευνωμένοις ἐκεῖνα τὰ χωρία καὶ τοὺς κεκρυμμένους συλλαμβάνουσιν. Ὡν τὸν ἡγεμόνα Κορνήλιον πείσας δυσὶ ταλάντοις, ἀφείθη, καὶ καταβὰς εὐθὺς ἐπὶ θάλατταν ἐξέπλευσεν εἰς Βιθυνίαν πρὸς Νικομήδην τὸν βασιλέα. Παρ' ᾧ διατρίψας χρόνον οὐ πολύν, εἴτ' ἀποπλέων, ἀλίσκεται

ZESAR

1. Silak¹, boterea lortu zuenean, ez zuen lortu ez promesekin ez beldurrarekin Zinna erregearen alaba Korneliak² Zesarri uko egitea, eta horregatik ezkonsaria konfiskatu zion. Zesarren eta Silaren arteko etsaitasunaren kausa Zesarren Mariorekiko ahaidetasuna zen; Zesarren aitaren arreba Mario zaharraren emaztea baitzen eta Mario gaztea emakume horren semea eta Zesarren lehengusua. Hasieran hilketa piloagatik eta lanpetuta egoteagatik Silak kasurik egin ez zionez, Zesarrek ez zuen hura maite izan, baina herriaren aurrean apaiz postu baterako aurkeztu zenean, erabat mutikoa zela, Sila azpilanetan aritu zen Zesarren aurka postu hori lor ez zezan; hura hiltzeko konspiratzen hasi zen, eta batzuek horrelako mutila hiltzeko arrazoirik ez zuela esan ziotenean, esan zien zentzumenik ez zutela, mutil hartan Mario asko ikusten ez bazituzten. Zesarri esaldi horren berri eman ziotenean, sabinoen artean denbora luze ezkutatu zen eta noraezean ibili; baina gaixotasun bategatik beste etxe batera gauez aldatzen ari zela, lurralde haiek miatzen eta ezkutuan zeudenak atxilotzen ari ziren Silaren soldadu batzuekin topo egin zuen. Horien buru Kornelio bi talentorekin konbentzitu zuen eta libre utzi zuten, eta zuzenean itsasora jaitsi eta Bitiniara joan zen Nikomedes erregearengana. Horren ondoan ez zuen denbora luze egin, gero itsasoz joan zen eta Farmakusa uhartearen inguruan

περὶ τὴν Φαρμακοῦσσαν νῆσον ὑπὸ πειρατῶν, ἤδη τότε στόλοις μεγάλοις καὶ σκάφεσιν ἀπλέτοις κατεχόντων τὴν θάλατταν.

[2] Πρῶτον μὲν οὖν αἰτηθεὶς ὑπ' αὐτῶν λύτρα εἴκοσι τάλαντα, κατεγέλασεν ὥς οὐκ εἰδότην ὄν ἡρήκοιεν, αὐτὸς δ' ὠμολόγησε πεντήκοντα δώσειν· ἔπειτα τῶν περὶ αὐτὸν ἄλλον εἰς ἄλλην διαπέμψας πόλιν ἐπὶ τὸν τῶν χρημάτων πορισμόν, ἐν ἀνθρώποις φονικωτάτοις Κίλιξι μεθ' ἑνὸς φίλου καὶ δυοῖν ἀκολουθοῖν ἀπολελειμμένος, οὕτω καταφρονητικῶς εἶχεν, ὥστε πέμπων ὁσάκις ἀναπαύοιτο προσέταπτεν αὐτοῖς σιωπᾶν. Ἡμέραις δὲ τεσσαράκοντα δυεῖν δεοῦσαι, ὥσπερ οὐ φρουρούμενος ἀλλὰ δορυφορούμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐπὶ πολλῆς ἀδείας συνέπαιζε καὶ συνεγυμνάζετο, καὶ ποιήματα γράφων καὶ λόγους τινὰς ἀκροαταῖς ἐκείνοις ἐχρῆτο, καὶ τοὺς μὴ θαυμάζοντας ἀντικρυς ἀπαιδεύτους καὶ βαρβάρους ἀπεκάλει, καὶ σὺν γέλωτι πολλάκις ἠπείλησε κρεμᾶν αὐτούς· οἱ δ' ἔχαιρον, ἀφελεία τινὶ καὶ παιδιᾷ τὴν παρρησίαν ταύτην νέμοντες. Ὡς δ' ἦκον ἐκ Μιλήτου τὰ λύτρα καὶ δοὺς ἀφείθη, πλοῖα πληρώσας εὐθὺς ἐκ τοῦ Μιλησίων λιμένος ἐπὶ τοὺς ληστὰς ἀνήγετο, καὶ καταλαβὼν ἔτι πρὸς τὴ νήσω ναυλοχοῦντας, ἐκράτησε τῶν πλείστων. Καὶ τὰ μὲν χρήματα λείαν ἐποίησατο, τοὺς δ' ἄνδρας ἐν Περγάμῳ καταθέμενος εἰς τὸ δεσμοτήριον, αὐτὸς ἐπορεύθη πρὸς τὸν διέποντα τὴν Ἀσίαν Ἰουγκον, ὡς ἐκείνῳ προσῆκον ὄντι στρατηγῷ κολάσαι τοὺς ἐαλωκότας. Ἐκείνου δὲ καὶ τοῖς χρήμασιν ἐποφθαλμιῶντος (ἦν γὰρ οὐκ ὀλίγα), καὶ περὶ τῶν αἰχμαλώτων σκέψεσθαι φάσκοντος ἐπὶ σχολῆς, χαίρειν ἔασας αὐτὸν ὁ Καῖσαρ εἰς Πέργαμον ὤχετο, καὶ προαγαγὼν τοὺς ληστὰς ἅπαντας ἀνεσταύρωσεν, ὥσπερ αὐτοῖς δοκῶν παίζειν ἐν τῇ νήσῳ προειρήκει πολλάκις.

[3] Ἐκ δὲ τούτου τῆς Σύλλα δυνάμεως ἤδη μαραινομένης καὶ τῶν οἰκοὶ καλούντων αὐτόν, ἔπλευσεν εἰς Ῥόδον ἐπὶ σχολῇν πρὸς Ἀπολλώνιον τὸν τοῦ Μόλωνος, οὗ καὶ Κικέρων ἠκρόατο, σοφιστεύοντος ἐπιφανῶς καὶ τὸν τρόπον ἐπιεικοῦς εἶναι δοκοῦντος. Λέγεται δὲ καὶ φῦναι πρὸς λόγους πολιτικούς ὁ Καῖσαρ ἄριστα καὶ διαπονήσαι φιλοτιμώτατα τὴν φύσιν, ὡς τὰ δευτερεῖα μὲν ἀδριτίως ἔχειν, τὸ δὲ πρωτεῖον, ὅπως τῇ δυνάμει

piratek harrapatu zuten, ordurako ontziteria handiez eta itsasontzi izugarri handiez itsasoaren nagusiak baitziren.

2. Hasieran, 20 talentoko erreskatea eskatu ziotenean, barre egin zuen ez zekitelako nor harrapatu zuten, eta berak 50 emango zizkiela adostu zuen; gero, hiri batzuetara bere gizonetako bana bidali zuen diruaz hornitzeko; gizon ziliziar hiltzaile handien artean bakarrik lagun batekin eta bi laguntzailerekin geldituta ere, oso mespretxu handiz tratatzen zituen, eta lotara zihoanean isilik egoteko agintzen zien. 38 egunez lasaitasun handiz haiekin jolastu eta ariketak egin zituen, bere guardiak izan beharrean bere bizkartzainak balira bezala; poema eta hitzaldi batzuk idatzi zituen eta haiek entzule erabiltzen zituen, eta bere lanak miresten ez zituztenei ikasgabeak eta barbaroak deitzen zien aurpegira, eta maiz urkatzearekin mehatxatu zituen barrez; haiek, aldiz, poztu egiten ziren, egiatasun hori xalotasun eta jolasaren bati egotziz. Baina Miletotik erreskatea heldu zenean, eta eman eta gero askatu zutenean, itsasontziez hornituta berehala Miletoko portutik itsasora irten zen piraten bila, eta uhartearen aurrean ainguratuta harrapatu zituen, gehienak menperatuz. Dirua bere harrapakina bihurtu zuen eta gizonak Pergamoko kartzelan sartu zituen; bera Asiaz arduratzen zen Juniorengana joan zen, jenerala izanik presoak zigortzea hari zegokiolarako. Baina hark diruari gutiziaz begiratzen zionez (ez baitzen gutxi) eta astia zuenean presoez arduratuko zela esan zuenez, Zesarrek pikutara bidali zuen eta Pergamora joan zen, eta pirata guztiak eraman eta gurutzatu zituen, uhartearen maiz aurretik esan zien bezala, haiek txantxetan ari zela uste zutela.

3. Hortik aurrera Silaren boterea jada murrizten ari zen, eta etxekoek Zesarri deitzen zioten, baina, hala ere, Zesar Rodasera joan zen itsasoz Molonen seme Apoloniorekin ikastera; Zizeronek ere horrekin ikasi zuen, sofista distiratsua baitzen eta izaeraz trebea izatearen ospea baitzuen. Eta Zesarrek hitzaldi politikoetarako berezko gaitasun bikaina omen zuen eta ahalegin handiz saiatzen omen zen, bigarren postua berea zela eztabaidea izateraino, eta aurreneko postua utzi egiten omen zuen, boterean eta armetan aurrena izaten lanpetuta zebilelarako; horregatik ez zen ailegatu bere izaerak ahalbidetzen

καὶ τοῖς ὅπλοις πρῶτος εἶη μάλλον, ἀσχοληθεῖς ἀφεῖναι, πρὸς ὅπερ ἡ φύσις ὑφηγεῖτο τῆς ἐν τῷ λέγειν δεινότητος, ὑπὸ στρατειῶν καὶ πολιτείας, ἣ κατεκτήσατο τὴν ἡγεμονίαν, οὐκ ἐξικόμενος. Αὐτὸς δ' οὖν ὕστερον ἐν τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος ἀντιγραφῇ παραιτεῖται, μὴ στρατιωτικοῦ λόγον ἀνδρὸς ἀντεξετάζειν πρὸς δεινότητα ῥήτορος εὐφυοῦς καὶ σχολὴν ἐπὶ τοῦτο πολλὴν ἄγοντος.

[4] Ἐπανελθὼν δ' ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰς Ῥώμην, Δολοβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας, καὶ πολλὰ τῶν πόλεων μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχον. Ὁ μὲν οὖν Δολοβέλλας ἀπέφυγε τὴν δίκην, ὁ δὲ Καίσαρ, ἀμειβόμενος τὴν Ἑλλάδα τῆς προθυμίας, συνηγόρευσεν αὐτῇ Πόπλιον Αντώνιον διωκούσῃ δωροδοκίας ἐπὶ Λευκούλλου Μάρκου τοῦ Μακεδονίας στρατηγοῦ. Καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε τὸν Αντώνιον ἐπικαλέσασθαι τοὺς δημάρχους, σκηψάμενον οὐκ ἔχειν τὸ ἴσον ἐν τῇ Ἑλλάδι πρὸς Ἕλληνας. Ἐν δὲ Ῥώμῃ πολλὴ μὲν ἐπὶ τῷ λόγῳ περὶ τὰς συνηγορίας αὐτοῦ χάρις ἐξέλαμπε, πολλὴ δὲ τῆς περὶ τὰς δεξιώσεις καὶ ὁμιλίας φιλοφροσύνης εὐνοια παρὰ τῶν δημοτῶν ἀπήντα, θεραπευτικοῦ παρ' ἡλικίαν ὄντος. Ἦν δέ τις καὶ ἀπὸ δειπνῶν καὶ τραπέζης καὶ ὅλως τῆς περὶ τὴν δίαίταν λαμπρότητος αὐξανομένη κατὰ μικρὸν αὐτῷ δύναμις εἰς τὴν πολιτείαν. Ἦν τὸ πρῶτον οἱ φθονοῦντες οἰόμενοι ταχὺ τῶν ἀναλωμάτων ἐπιλιπόντων ἐξίτηλον ἔσεσθαι, περιεώρων ἀνθοῦσαν ἐν τοῖς πολλοῖς· ὁψὲ δ' ἦσθοντο, μεγάλης καὶ δυσανατρέπτου γενομένης καὶ βαδίζούσης ἀντικρυς ἐπὶ τὴν τῶν ὅλων μεταβολήν, ὡς οὐδεμίαν ἀρχὴν πράγματος <οὕτως> ἡγητέον μικράν, ἣν οὐ ταχὺ ποιεῖ μεγάλην τὸ ἐνδελεχές, ἐκ τοῦ καταφρονηθῆναι τὸ μὴ κωλυθῆναι λαβοῦσαν. Ὁ γοῦν πρῶτος ὑπιδέσθαι δοκῶν αὐτοῦ καὶ φοβηθῆναι τῆς πολιτείας ὥσπερ θαλάττης τὰ διαγελῶντα καὶ τὴν ἐν τῷ φιλανθρωπῶ καὶ ἰλαρῷ κεκρυμμένην δεινότητα τοῦ ἦθους καταμαθὼν Κικέρων ἔλεγε τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπιβουλεύμασιν αὐτοῦ καὶ πολιτεύμασι τυραννικὴν ἐνορᾶν διάνοιαν· „ἀλλ' ὅταν« ἔφη „τὴν κόμην οὕτω διακειμένην περιττῶς ἴδω, κἀκεῖνον ἐνὶ δακτύλῳ κνώμενον, οὐ μοι δοκεῖ πάλιν οὗτος ἄνθρωπος εἰς νοῦν ἂν ἐμβαλέσθαι τηλικούτον κακόν, ἀναίρεσιν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας«. Ταῦτα μὲν οὖν ὕστερον.

zion hizketa-trebetasunaren mailara; baina ailegatu zen bere trebetasunaren maila gorenera boterea lortu zioten gerrakanpainetan eta politikan. Ondorioz, Katoni buruz Zizeroni idatzi zion erantzunean errefusatu egin zuen soldadu baten hizkera eta hizlari baten trebetasuna alderatzea, azken hau berez gaitua delako eta trebetasun horretarako denbora luze eman duelako.

4. Greziatik Erromara itzulita, Dolabela epaitu zuen probintziaren diru publikoak bidegabe erabiltzeagatik, eta hiri ugarik bere salaketaren aldeko lekukotza eman zuten. Dolabelak zigorrari ihes egin zion; baina Greziak Publio Antonio eroskeriagatik Lukulo Marko Mazedoniako jeneralaren aurrera epaitzeko eraman zuenean, Zesarrek Greziaren alde hitz egin zuen Greziaren laguntasuna saritzeko. Eta oso indartsu aritu zen, eta ondorioz Antoniok plebearen tribunoei apelatu zien, eta alegatu zuen Grezian ez zeukala aukera-berdintasunik grekoen aurrean. Erroman bere abokatu-lanen elokuentziaren graziak ospe handia lortu zion, eta herritarrek asko maite zuten bere adeitasunagatik eta tratuaren onberatasunagatik, bere adinari zegokion baino lagunkoiagoa zelako. Oturuntzetatik, mahaitik eta, orokorrean, bere bizimoduaren distiratik politikarako indar bat hazten zitzaion pixkanaka. Hasieran, bekaitz ziotenek, gastuak ahitzen zirenean indar hori azkar bukatuko zela uste zutenez, ez zioten kasurik egin herritarren artean oparo hazten ari zen indar horri; gero konturatu ziren, indar hori handia eta eraisteko zaila bihurtu zenean eta zuzenean egoera osoaren aldaketa batera jotzen zuenean, ezeren hasiera ez dela txikitzat jo behar, jarraitasunak indar hori apurka-apurka handia bihurtzen baldin badu, erdeinatua izateagatik oztoporik aurkitzen ez duelako. Hala ere, Zizeronek hartu zizkion aurrenik susmo txarrak, eta haren politikaren beldur zen, itsasoaren barreen beldur bezala, eta haren onginali eta alaitasunean ezkutuan zegoen izaeraren trebetasuna hauteman zuen, eta beste guztiei esaten zien haren burubide eta politiketan asmo tiranikoak ikusten zituela; hauxe esan zien: «Baina haren ilea horren bikain moldatuta ikusten dudanean eta hura hatz batez bere burua hazkatuz, ez zait iruditzen gizaki horrek horren gaitz handia egiteko asmoa izan

[5] Τοῦ δὲ δήμου πρώτην μὲν ἀπόδειξιν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας ἔλαβεν, ὅτε πρὸς Γάϊον Ποπίλιον ἐρίσας ὑπὲρ χιλιαρχίας πρότερος ἀνηγορεύθη· δευτέραν δὲ καὶ καταφανεστέραν, ὅτε τῆς Μαρίου γυναικὸς Ιουλίας ἀποθανούσης, ἀδελφιδοῦς αὐτῆς, ἐγκώμιόν τε λαμπρὸν ἐν ἀγορᾷ διῆλθε, καὶ περὶ τὴν ἐκφορὰν ἐτόλμησεν εἰκόνας Μαρίων προθέσθαι, τότε πρῶτον ὀφθείσας μετὰ τὴν ἐπὶ Σύλλα πολιτείαν, πολέμιων τῶν ἀνδρῶν κριθέντων. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐνίων καταβοησάντων τοῦ Καίσαρος, ὁ δῆμος ἀντήχησε, λαμπρῷ δεξάμενος κρότῳ καὶ θαυμάσας ὥσπερ ἐξ Ἄιδου διὰ χρόνων πολλῶν ἀνάγοντα τὰς Μαρίου τιμὰς εἰς τὴν πόλιν. Τὸ μὲν οὖν ἐπὶ γυναιξὶ πρεσβυτέραις λόγους ἐπιταφίους διεξιέναι πάτριον ἦν Ῥωμαίοις, <ἐπὶ> νέαις δ' οὐκ ὄν ἐν ἔθει, πρῶτος εἶπε Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἀποθανούσης. Καὶ τοῦτ' ἡνεγκεν αὐτῷ χάριν τινα καὶ συνεδημαγώγησε τῷ πάθει τοὺς πολλοὺς ὥς ἡμερον ἄνδρα καὶ περιμέστον ἦθους ἀγαπᾶν. Θάψας δὲ τὴν γυναῖκα, ταμίαις εἰς Ἰβηρίαν ἐνὶ τῶν στρατηγῶν Βέτερι συνεξῆλθεν, ὃν αὐτόν τε τιμῶν ἀεὶ διετέλεσε, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ πάλιν αὐτὸς ἄρχων ταμίαν ἐποίησε. Γενόμενος δ' ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης, τρίτην ἡγάγετο γυναῖκα Πομπηΐαν, ἔχων ἐκ Κορνηλίας θυγατέρα τὴν ὕστερον Πομπηΐῳ Μάγνῳ γαμηθεῖσαν.

Χρῶμενος δὲ ταῖς δαπάναις ἀφειδῶς, καὶ δοκῶν μὲν ἐφήμερον καὶ βραχεῖαν ἀντικαταλλάττεσθαι μεγάλων ἀναλωμάτων δόξαν, ὠνούμενος δὲ ταῖς ἀληθείαις τὰ μέγιστα μικρῶν, λέγεται πρὶν εἰς ἀρχὴν τινα καθίστασθαι χιλίων καὶ τριακοσίων γενέσθαι χρεωφειλέτης ταλάντων. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο μὲν ὁδοῦ τῆς Αππίας ἀποδειχθεὶς ἐπιμελητῆς πάμπολλα χρήματα προσανάλωσε τῶν ἑαυτοῦ, τοῦτο δ' ἀγορανομῶν ζεύγη μονομάχων τριακόσια καὶ εἴκοσι παρέσχε, καὶ ταῖς ἄλλαις περὶ τε θέατρα καὶ πομπὰς καὶ δεῖπνα χορηγίαις καὶ πολυτελείαις τὰς πρὸ αὐτοῦ κατέκλυσε φιλοτιμίας, οὕτω διέθηκε τὸν δῆμον, ὥς καινὰς μὲν ἀρχάς, καινὰς δὲ τιμὰς ζητεῖν ἕκαστον αἷς αὐτὸν ἀμείψαιτο.

[6] Δυεῖν δ' οὐσῶν ἐν τῇ πόλει στάσεων, τῆς μὲν ἀπὸ Σύλλα μέγα δυναμένης, τῆς δὲ Μαριανῆς, ἥ τότε κατεπτήχει καὶ διέσπαστο κομιδῇ ταπεινὰ πρᾶπτουσα, ταύτην ἀναρῶσαι

dezakeenik, alegia, erromatarren konstituzio politikoa eraistea». Baina hori beranduagokoa da.

5. Gaio Popiliorekin tribuno militarra izateko lehiatu zenean eta irabazle aldarrikatu zutenean jaso zuen herriaren begikotasunaren aurreneko froga; bigarrena eta nabarmenena, Marioren emazte Julia hil eta gero, horren iloba izanik, foroan laudorio distiratsua esan zuenean eta hiletan Marioren irudiak erakustera ausartu zenean, eta irudi horiek orduan erakutsi ziren aurreneko aldiz Silaren agintearen garaitik, gizon etsaiak bezala epaituak izan baitziren. Izan ere, batzuek Zesar horregatik oihuka gaitzesten zutenean, herriak erantzun egiten zien, eta Zesar txalo distiratsu batez hartzen zuen eta miresten zuen, denbora luze ondoren Marioren ohorea hirira igo zuelako Hadesetik bezala. Erromatarrek emakume zaharrei hileta-hitzaldi bat esatea berezko ohitura zuten, baina ez gazteei, hala ere Zesarrek lehenengo aldiz esan zion hileta-hitzaldia gazte hil zen bere emazteari, eta horrek begikotasuna ekarri zion eta sufrimen horrekin herritar gehienak irabazi zituen, gizon lasaia eta erabat maitasunez betea zelakoan. Emaztea ehortzi eta gero, Veto pretorearekin batera Hispaniara joan zen kuestore gisa, eta Zesarrek Veto hori beti estimuan izan zuen, eta Zesar pretore izan zenean, haren semea kuestore izendatu zuen. Kargu hura utzi zuenean, hirugarren aldiz ezkondu zen, Pompeiarekin, nahiz eta Korneliarengandik alaba bat eduki, gero Pompeio handiarekin ezkonduko zena.

Ardurarik gabe gastatzen zuen, eta bazirudien ospe iragankor eta labor baten truke gastu handiak egiten ari zela, baina errealitatean gauza handienak gastu txikiarekin ari zen erosten; kargu bat lortu baino lehen jada 1.300 talento zor zituen. Apiotar Bidearen arduradun izendatu zutenean bere dirutik ere ikaragarri asko gastatu zuen, eta edil zenean 320 gladiadore parez hornitu zuen, eta antzezlanen, prozesioen eta banketeen beste gastu handiekin bere aurreko ohore-nahi guztiak gailendu zituen; horrela herria bere alde jarri zuen, eta herritar bakoitzak kargu eta ohore berriak bilatzen zituen hura saritzeko.

6. Hirian bi alderdi zeuden, Silarena, botere handikoa, eta Mariorena, orduan uzokurtuta, erabat sakabanatuta eta umiliatuta zegoena; Zesarrek azken hau suspertu eta bere aldera ekarri

καὶ προσαγαγέσθαι βουλόμενος, ἐν ταῖς ἀγορανομικαῖς φιλοτιμίαις ἀκμὴν ἐχούσαις εἰκόνας ἐποίησατο Μαρίου κρύφα καὶ Νίκας τροπαιοφόρους, ὧς φέρων νυκτὸς εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀνέστησεν. Ἄμα δ' ἡμέρᾳ τοὺς θεασαμένους μαρμαρίζοντα πάντα χρυσῷ καὶ τέχνῃ κατεσκευασμένα περιπτῶς (διεδήλου δὲ γράμμασι τὰ Κιμβρικὰ κατορθώματα) θάμβος ἔσχε τῆς τόλμης τοῦ ἀναθέντος (οὐ γὰρ ἦν ἄδηλος), ταχὺ δὲ περιϋῶν ὁ λόγος ἤθροιζε πάντας ἀνθρώπους πρὸς τὴν ὄψιν. Ἀλλ' οἱ μὲν ἐβῶν τυραννίδα πολιτεύεσθαι Καίσαρα, νόμοις καὶ δόγμασι κατορρωγμένους ἐπανιστάντα τιμάς, καὶ τοῦτο πείραν ἐπὶ τὸν δῆμον εἶναι, προμαλαττόμενον εἰ τετιθάσσευται ταῖς φιλοτιμίαις ὑπ' αὐτοῦ καὶ δίδωσι παίζειν τοιαῦτα καὶ καινοτομεῖν· οἱ δὲ Μαριανοὶ παραθαροῦνάντες ἀλλήλους, πλήθει τε θαυμαστὸν ὅσοι διεφάνησαν ἐξαίφνης, καὶ κρότῳ κατεῖχον τὸ Καπιτώλιον· πολλοῖς δὲ καὶ δάκρυα τὴν Μαρίου θεωμένοις ὄψιν ὑφ' ἡδονῆς ἐχώρει, καὶ μέγας ἦν ὁ Καῖσαρ ἐγκωμίῳ αἰρόμενος, ὥς ἀντὶ πάντων ἄξιος εἶς ὁ ἀνὴρ τῆς Μαρίου συγγενείας. Συναχθείσης δὲ περὶ τούτων τῆς βουλῆς, Κάτλος Λουτάτιος, ἀνὴρ εὐδοκιμῶν τότε μάλιστα Ῥωμαίων, ἀναστὰς καὶ κατηγορήσας Καίσαρος ἐπεφθέγγετο τὸ μνημονευόμενον· „οὐκέτι» γὰρ „ὑπονόμοις» ἔφη „Καῖσαρ, ἀλλ' ἤδη μηχαναῖς αἰρεῖ τὴν πολιτείαν». Ἐπεὶ δ' ἀπολογησάμενος πρὸς ταῦτα Καῖσαρ ἔπεισε τὴν σύγκλητον, ἔτι μᾶλλον οἱ θαυμάζοντες αὐτὸν ἐπῆρθησαν, καὶ παρεκελεύοντο μηδενὶ τοῦ φρονήματος ὑφίεσθαι· πάντων γὰρ ἐκόντι τῷ δήμῳ περιέεσθαι καὶ πρωτεύειν.

[7] Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Μετέλλου τοῦ ἀρχιερέως τελευτήσαντος, καὶ τὴν ἱερωσύνην περιμάχητον οὔσαν Ἰσαυρικοῦ καὶ Κάτλου μετιόντων, ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν καὶ μέγιστον ἐν <τῇ> βουλῇ δυναμένων, οὐχ ὑπεῖξεν αὐτοῖς ὁ Καῖσαρ, ἀλλὰ καταβὰς εἰς τὸν δῆμον ἀντιπαρήγγελλεν. Ἀγχωμάλου δὲ τῆς σπουδῆς φαινομένης, ὁ Κάτλος, ἀπὸ μείζονος ἀξίας μᾶλλον ὀρρωδῶν τὴν ἀδηλότητα, προσέπεμψε πείθων ἀποστήναι τὸν Καίσαρα τῆς φιλοτιμίας ἐπὶ πολλοῖς χρήμασιν· ὁ δὲ καὶ πλείῳ προσδανεισάμενος ἔφη διαγωνιεῖσθαι. Τῆς δ' ἡμέρας ἐνστάσης, καὶ τῆς μητρὸς ἐπὶ τὰς θύρας αὐτὸν οὐκ ἀδακρυτὶ προπεμπούσης, ἀσπασάμενος αὐτήν, „ὦ μήτερ» εἶπε,

nahi zuenez, bere edil-arrakastak gorenean zeudenean, ezkutuan Marioren eta trofeodun Garaipenaren estatuak egin zituen, eta gauez Kapitolora eraman zituen eta bertan ezarri. Goizean ikusi zituztenak, denak urrez distiratsuak eta artez bikain landuak (idazkunetan Zinbrioen aurkako Marioren arrakastak azaltzen zituzten), txundituta gelditu ziren ezarri zituenaren ausardiaz (nabarmena baitzen); azkar zabaldu zen zurrumurruak jende guztia ikuskizunera bildu zuen. Batzuek oihuka zioten Zesarrek bere politikarekin tirania bilatzen zuela, lege eta dekretuek lurperatutako ohoreak altxatuz, eta hori herria proban jartzeko zela, herria aurretik bigunduta baitzegoen, ea bere eskuzabaltasunaz otzantzen zuen eta horrelako joko eta berritasunak onartzen zizkion; Marioren alderdikoak, elkarri adorea emanez, bat-batean jendetza harrigarri handian agertu ziren, eta txaloka Kapitoliaa bete zuten; askori malkoak isurtzen zitzaizkien Marioren irudia ikustearen atseginez, eta Zesar laudorioetan asko goratzen zuten, beste guztien artean Marioren ahaidea izateko duina zen gizon bakarra zelakoan. Senatua gertakizun hauen inguruan bildu zen, eta Katulo Lutazio, garai hartako erromatarren artean ospe onena zuena, altxatu eta Zesar salatu zuen, esaldi ezaguna esanez: «Zesar, dagoeneko ez zara estatuak lur azpiko tunelen bidez harrapatzen saiatzen ari, baizik eta gerra-makinen bidez». Zesarrek, salaketa horien aurrean bere burua defendatuz, senatua konbentzitu zuenean, bere miresleek are adore handiagoa hartu zuten eta bere ezein asmori uko ez egitera animatzen zuten, herriaren borondatearekin gailenduko baitzitzaien guztiei eta nagusituko.

7. Garai hartan Metelo pontifize nagusia hil zen, eta apaiz kargu irrikatua lortzeko Isauriko eta Katulo aurkeztu ziren, gizon ospetsuak eta ahalmen handienekoak senatuan; baina Zesarrek ez zien amore eman, aitzitik, herriarengana jaitsi eta bere burua kargurako aurkeztu zuen. Katulok, herriaren begikotasunak berdintsua zirudienez bi hautagaiekiko, eta, maila altuagokoa izanik, segurtasun ezak gehiago beldurtzen zuenez, Zesarri mezua bidali zion, diru askoren truke bere ohore-nahiari uko egiteko konbentzitu nahian; baina hark esan zion hori baino diru gehiago maileguz hartuta ere borrokan jarraituko zuela.

„τῆμερον ἢ ἀρχιερέα τὸν υἱὸν ἢ φυγάδα ὄψει«. Διενεχθείσης δὲ τῆς ψήφου καὶ γενομένης ἀμίλλης, ἐκράτησε καὶ παρέσχε τῇ βουλῇ καὶ τοῖς ἀρίστοις φόβον ὥς ἐπὶ πᾶν θρασύτητος προάξων τὸν δῆμον.

Ὅθεν οἱ περὶ Πίσωνα καὶ Κάτλον ἠτιῶντο Κικέρωνα, φεισάμενον Καίσαρος ἐν τοῖς περὶ Κατιλίαν λαβὴν παρασχόντος. Ὁ γὰρ δὴ Κατιλίνας οὐ μόνον τὴν πολιτείαν μεταβαλεῖν, ἀλλ' ὅλην ἀνελεῖν τὴν ἡγεμονίαν καὶ πάντα τὰ πράγματα συγχέαι διανοηθείς, αὐτὸς μὲν ἐξέπεσε, περιπταίσας ἐλάττοσιν ἐλέγχοις πρὸ τοῦ τὰς ἐσχάτας αὐτοῦ βουλὰς ἀποκαλυφθῆναι, Λέντλον δὲ καὶ Κέθηγον ἐν τῇ πόλει διαδόχους ἀπέλιπε τῆς συνωμοσίας· οἷς εἰ μὲν κρύφα παρείχετι θάρσους καὶ δυνάμεως ὁ Καῖσαρ, ἀδελόν ἐστιν, ἐν δὲ τῇ βουλῇ κατὰ κράτος ἐξελεγχθέντων, καὶ Κικέρωνος τοῦ ὑπάτου γνώμας ἐρωτῶντος περὶ κολάσεως ἕκαστον, οἱ μὲν ἄλλοι μέχρι Καίσαρος θανατοῦν ἐκέλευον, ὁ δὲ Καῖσαρ ἀναστὰς λόγον διῆλθε πεφροντισμένον, ὥς ἀποκτεῖναι μὲν ἀκρίτους ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γένει λαμπροὺς οὐ δοκεῖ πάτριον οὐδὲ δίκαιον εἶναι μὴ μετὰ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης· εἰ δὲ φρουροῖντο δεθέντες ἐν πόλεσι τῆς Ἰταλίας, ἅς ἂν αὐτὸς ἔληται Κικέρων, μέχρι <ἀν> οὐ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας, ὕστερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν περὶ ἐκάστου τῇ βουλῇ γνῶναι παρέξειν.

[8] Οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπου φανείσης καὶ τοῦ λόγου δυνατῶς ἐπ' αὐτῇ ῥηθέντος, οὐ μόνον οἱ μετὰ τοῦτον ἀνιστάμενοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ τὰς εἰρημένους γνώμας ἀπειπάμενοι πρὸς τὴν ἐκείνου μετέστησαν, ἕως ἐπὶ Κάτωνα τὸ πρῶγμα καὶ Κάτλον περιῆλθε. Τούτων δὲ νεανικῶς ἐναντιωθέντων, Κάτωνος δὲ καὶ τὴν ὑπόνοιαν ἅμα τῷ λόγῳ συνεπερείσαντος αὐτῷ καὶ συγκατεξαναστάντος ἐρρωμένως, οἱ μὲν ἄνδρες ἀποθανούμενοι παρεδόθησαν, Καῖσαρι δὲ τῆς βουλῆς ἐξιόντι πολλοὶ τῶν Κικέρωνα φρουρούντων τότε νέων γυμνὰ τὰ ξίφη συνδραμόντες ἐπέσχον. Ἀλλὰ Κουρίων τε λέγεται τῇ τηβέννῳ περιβαλὼν ὑπεξαγαγεῖν, αὐτὸς θ' ὁ Κικέρων ὥς οἱ νεανίσκοι προσέβλεψαν ἀνανεῦσαι, φοβηθεὶς τὸν δῆμον, ἢ τὸν φόνον ὅλως ἄδικον καὶ παράνομον ἡγούμενος. Τοῦτο μὲν οὖν οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ Κικέρων, εἴπερ ἦν ἀληθές, ἐν τῷ περὶ τῆς ὑπατείας οὐκ ἔγραψεν· αἰτίαν

Eguna heldu zenean, amak ateetaraino lagundu zion negarrez, eta hark besarkatu eta haxe esan zion: «Ama, gaur semea pontifize nagusia ikusiko duzu edo erbesteratua». Bozketa burutu eta lehia gertatuta, Zesarrek irabazi zuen eta senatuari eta nobleziari beldurra eragin zien, herria ausardia orotara bultzatuko zuelakoan.

Horregatik Pisonen eta Katuloren ingurukoek errua Zizeroni egozten zioten, Katilinarene auzian Zesar erruztatzeako aukera aurkeztuta ere, barkatu ziolako. Izan ere, Katilinarene asmoa ez zen bakarrik estatua iraultzea, baizik eta botere osoa suntsitzea eta egoera osoa eraistea; bera erbestera joan zen, bere azken asmoak agerian gelditu baino lehen, bere aurkako frogatxikiagoak oztopo gertatu zitzaizkiolako, baina Lentulo eta Zetego hirian utzi zituen konjurazioaren ondorengo gisa; Zesarrek horiei ezkutuan adore eta indarrik eman ote zien ez dago garbi, baina senatuan haien erruduntasuna erabat frogatu zenean, eta Zizeron kontsulak senatariei banan-banan zigorrari inguruko iritzia galdetu zienean, gainerako guztiek, Zesarrek izan ezik, hiltzea aholkatu zuten; Zesar, ordea, altxatu zen eta ondo hausnartutako hitzaldia esan zuen, alegia ospe eta jatorri distiratsuko gizonak epaitu gabe hiltzeak ez zirudiela Erromako ohitura, ezta bidezkoa ere, muturreko egoera arriskutsu batek horretara behartzen ez baldin bazuen behintzat; baina Zizeronek berak aukeratutako Italiako hirietan atxilotuta gordetzen baldin bazituzten, Katilina borrokaz garaitu arte, gero senatuak bakoitza bakean eta lasai epaitzeko aukera edukiko zuela.

8. Iritzi hau oso onbera iruditu zitzaien eta hitzaldia oso gaitasun handiz egina, eta ondorioz bere ondoren altxatu zirenak gehitu zitzaizkion, baina bere aurretik hitz egindako askok ere esandako iritziei uko egin zioten eta haren iritzira pasatu ziren, auzia, itzulia eginez, Katon eta Katulorengana heldu zen arte. Horiek indartsu egin zioten aurre, eta Katonek gainera bere hitzaldiarekin batera Zesarren aurkako susmoa oinarritu zuen, eta aldi berean indar handiz zutitu zen. Gizonak hiltzera eman zituzten, eta Zesar senatutik irtetzen ari zela, Zizeronen bizkartzainetako gazte askok ezpata atera zuten eta korrika bildu ziren hari eraso jotzeko. Baina Kurionek Zesar togarekin bildu eta eraman omen

δ' εἶχεν ὕστερον ὥς ἄριστα τῷ καιρῷ τότε παρασχόντι κατὰ τοῦ Καίσαρος μὴ χρησάμενος, ἀλλ' ἀποδειλιάσας πρὸς τὸν δῆμον, ὑπερφυῶς περιεχόμενον τοῦ Καίσαρος· ὅς γε καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας, εἰς τὴν βουλὴν εἰσελθόντος αὐτοῦ καὶ περὶ ὧν ἐν ὑποψίαις ἦν ἀπολογουμένου καὶ περιπίπτοντος θορύβοις πονηροῖς, ἐπειδὴ πλείων τοῦ συνήθους ἐγίγνετο τῇ βουλῇ καθεζομένη χρόνος, ἐπῆλθε μετὰ κραυγῆς καὶ περιέστη τὴν σύγκλητον, ἀπαιτῶν τὸν ἄνδρα καὶ κελεύων ἀφείναι.

Διὸ καὶ Κάτων φοβηθεὶς μάλιστα τὸν ἐκ τῶν ἀπόρων νεωτερισμόν, οἱ τοῦ παντὸς ὑπέκκαυμα πλήθους ἦσαν ἐν τῷ Καίσαρι τὰς ἐλπίδας ἔχοντες, ἔπεισε τὴν σύγκλητον ἀπονεῖμαι σιτηρέσιον αὐτοῖς ἕμμηνον, ἐξ οὗ δαπάνης μὲν ἐπτακόσiai πεντήκοντα μυριάδες ἐνιαύσιοι προσεγένοντο τοῖς ἄλλοις ἀναλώμασι, τὸν μέντοι μέγαν ἐν τῷ παρόντι φόβον ἔσβεσε περιφανῶς τὸ πολίτευμα τοῦτο καὶ [τὸ] πλείστον ἀπέρρηξε τῆς Καίσαρος δυνάμεως καὶ διεσκέδασεν ἐν καιρῷ, στρατηγεῖν μέλλοντος καὶ φοβερωτέρου διὰ τὴν ἀρχὴν ὄντος.

[9] Οὐ μὴν ἀπέβη τι ταραχῶδες ἀπ' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τύχη τις ἄχαρις τῷ Καίσαρι συνηνέχθη περὶ τὸν οἶκον. Πόπλιος Κλώδιος ἦν ἀνὴρ γένει μὲν εὐπατρίδης καὶ πλούτῳ καὶ λόγῳ λαμπρός, ὕβρει δὲ καὶ θρασυτήτι τῶν ἐπὶ βδελυρία περιβοήτων οὐδενὸς δεύτερος. Οὗτος ἦρα Πομπηΐας τῆς Καίσαρος γυναικός, οὐδ' αὐτῆς ἀκουσῆς, ἀλλὰ φυλακαὶ τε τῆς γυναικωνίτιδος ἀκριβεῖς ἦσαν, ἥ τε μήτηρ τοῦ Καίσαρος Αὐρηλία γυνὴ σώφρων περιέπουσα τὴν νύμφην αἰεὶ χαλεπὴν καὶ παρακεκινδυνευμένην αὐτοῖς ἐποίει τὴν ἔντευξιν.

Ἔστι δὲ Ῥωμαίοις θεὸς ἦν Ἀγαθὴν ὀνομάζουσιν, ὥσπερ Ἑλληνες Γυναικεῖαν, καὶ Φρύγες μὲν οἰκειούμενοι Μίδα μητέρα τοῦ βασιλέως γενέσθαι φασί, Ῥωμαῖοι δὲ νύμφην δρυάδα Φαύνῳ συνοικήσασαν, Ἑλληνες δὲ τῶν Διονύσου μητέρων τὴν ἄρρητον. Ὅθεν ἀμπελίνοις τε τὰς σκηνὰς κλήμασιν ἐορτάζουσαι κατερέφουσι, καὶ δράκων ἱερὸς παρακαθίδρυνται τῇ θεῷ κατὰ τὸν μῦθον. Ἄνδρα δὲ προσελθεῖν οὐ θέμις οὐδ' ἐπὶ τῆς οἰκίας γενέσθαι τῶν ἱερῶν ὀργιαζομένων, αὐταὶ δὲ καθ' ἑαυτὰς αἱ γυναῖκες πολλὰ τοῖς Ὀρφικοῖς ὁμολογοῦντα δρᾶν λέγονται περὶ τὴν ἱερουργίαν. Ὅταν οὖν ὁ τῆς ἐορτῆς καθήκη χρόνος, ***** ὑπατεύοντος ἢ στρατηγοῦντος ἀνδρός,

zuen, eta Zizeronek, mutilek begiratu ziotenean, buruz ezetz esan zien, herriaren beldur zelako edo hilketa guztiz bidegabe eta legez kontrakotzat jotzen zuelako. Hori, egia baldin bada, ez dakit nola ez zuen Zizeronek kontsulatuaren inguruko bere lanean idatzi; memento hartan Zesarren aurka eskaini zitzaion aukera ona ez erabiltzea aurpegiratu zioten gero, Zesar izugarri babesten zuen herriaren beldur zelako; Zesar egun gutxi geroago senatura sartu zen bere burua susmo horietatik defendatzeko, eta buila handi batekin topatu zen eta senatuaren saioa ohi baino luzeago jotzen ari zenez, jendea builaka joan zen eta senatua inguratu zuen, gizona erreklamatzuz eta aske uzteko eskatuz.

Horregatik Katonek, batez ere behartsuen matxinadaren beldur zenez, Zesarrengan itxaropena jarrita zeukatelako herri xehe osoa berotzen zutenak zirelako, senatua konbentzitu zuen horiei hileroko anoa esleitzeko; horregatik gastu horren urteroko 7.500.000 drakma gainerako gastuei gehitu zitzaizkien, baina neurri politiko horrek mementoko beldur handia nabarmen baretu zuen eta Zesarren botere gehiena garaiz urratu eta barreiatu zuen, pretorea bihurtzeko bidean baitzegoen eta kargu horren bidez are beldurgarriago izango baitzen.

9. Zesarren kargu horretatik ez zen ezein nahasterik sortu, baina bere etxean gertaera mingarri bat jazo zen. Publio Klodio gizon jatorriz patrizioa eta aberastasun eta hizketan distiratsua zen, baina harrokeria eta ausarkerian pertsona lotsagarri ospetsuenak bezalakoa zen. Horrek Zesarren emazte Ponpeia maite zuen, azken honen gogo onarekin, baina emakumeen gunearen zaintzak oso zehatzak ziren, eta Zesarren ama Aurelia, emakume zentzuzkoa, beti errainaren inguruan zebilen eta topaketa zail eta arriskutsu bihurtzen zuen.

Erromatarrek Bona deitzen dioten jainkosa bat daukate, grekoek Ginezea bezala, eta frigiarrak, beraientzat erreklamatzuz, Midas erregearen ama zela diote, erromatarrek, aldiz, Faunorekin ezkonduetako baso-ninfa bat zela diote, eta grekoek Dionisoren ama aipaezina. Horregatik emakumeek, horren festa ospatzen dutenean, dendak xirmenduz estaltzen dituzte, eta suge sakratua jainkosaren ondoan dago mitoaren arabera. Errituak ospatzen diren bitartean, ez da zilegi gizonik hurbiltzea edo etxean egotea,

αὐτὸς μὲν ἐξίσταται καὶ πᾶν τὸ ἄρρεν, ἡ δὲ γυνὴ τὴν οἰκίαν παραλαβοῦσα διακοσμεῖ. Καὶ τὰ μέγιστα νύκτωρ τελεῖται, παιδιὰς ἀναμειγμένης ταῖς παννυχίσι, καὶ μουσικῆς ἅμα πολλῆς παροῦσης.

[10] Ταύτην τότε τὴν ἑορτὴν τῆς Πομπηΐας ἐπιτελούσης, ὁ Κλώδιος οὐπὼ γενειῶν, καὶ διὰ τοῦτο λήσειν οἰόμενος, ἐσθῆτα καὶ σκευὴν ψαλτρίας ἀναλαβὼν ἐχώρει, νέᾳ γυναικὶ τὴν ὄψιν ὁικῶς· καὶ ταῖς θύραις ἐπιτυχὼν ἀνεωγμέναις, εἰσῆχθη μὲν ἀδεῶς ὑπὸ τῆς συνειδυίας θεραπαινίδος, ἐκείνης δὲ προδραμούσης, ὡς τῇ Πομπηΐᾳ φράσειε, καὶ γενομένης διατριβῆς, περιμένειν μὲν ὅπου κατελείφθη τῷ Κλωδίῳ μὴ καρτεροῦντι, πλανωμένῳ δ' ἐν οἰκίᾳ μεγάλῃ καὶ περιφεύγοντι τὰ φῶτα προσπεσοῦσα τῆς Αὐρηλίας ἀκόλουθος, ὡς δὴ γυνὴ γυναῖκα παίζειν προὔκαλετο, καὶ μὴ βουλόμενον εἰς τὸ μέσον εἴλκε, καὶ τίς ἐστι καὶ πόθεν ἐπυνθάνετο. Τοῦ δὲ Κλωδίου φήσαντος Ἄβραν περιμένειν Πομπηΐας, αὐτὸ τοῦτο καλουμένην, καὶ τῇ φωνῇ γενομένου καταφανοῦς, ἡ μὲν ἀκόλουθος εὐθὺς ἀπεπήδησε κραυγῇ πρὸς τὰ φῶτα καὶ τὸν ὄχλον, ἄνδρα πεφωρακέναι βοῶσα, τῶν δὲ γυναικῶν διαπτοηθεισῶν, ἡ Αὐρηλία τὰ μὲν ὄργια τῆς θεοῦ κατέπαυσε καὶ συνεκάλυψε, αὐτὴ δὲ τὰς θύρας ἀποκλείσαι κελεύσασα περιήει τὴν οἰκίαν ὑπὸ λαμπάδων, ζητοῦσα τὸν Κλώδιον. Εὐρίσκεται δ' εἰς οἶκημα παιδίσκης ἣ συνεισηλθε καταπεφευγώς, καὶ γενόμενος φανερός ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐξελαύνεται διὰ τῶν θυρῶν. Τὸ δὲ πρᾶγμα καὶ νυκτὸς εὐθὺς αἱ γυναῖκες ἀπιοῦσαι τοῖς αὐτῶν ἐφραζον ἀνδράσι, καὶ μεθ' ἡμέραν ἐχώρει διὰ τῆς πόλεως λόγος, ὡς ἀθέσμοις ἐπικεχειρηκότος τοῦ Κλωδίου καὶ δίκην οὐ τοῖς ὑβρισμένοις μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ πόλει καὶ τοῖς θεοῖς ὀφείλοντος.

Ἐγράψατο μὲν οὖν τὸν Κλώδιον εἰς τῶν δημάρχων ἀσεβείας, καὶ συνέστησαν ἐπ' αὐτὸν οἱ δυνατώτατοι τῶν ἀπὸ τῆς βουλῆς, ἄλλας τε δεινὰς ἀσελγείας καταμαρτυροῦντες, καὶ μοιχείαν ἀδελφῆς ἣ Λευκούλλῳ συνερκήκει. Πρὸς δὲ τὰς τούτων σπουδὰς ὁ δῆμος ἀντιτάξας ἑαυτὸν ἤμυνε τῷ Κλωδίῳ καὶ μέγα πρὸς τοὺς δικαστὰς ὄφελος ἦν, ἐκπεπληγμένους καὶ δεδοικότας τὸ πλῆθος. Ὁ δὲ Καῖσαρ ἀπεπέμψατο μὲν εὐθὺς τὴν Πομπηΐαν, μάρτυς δὲ πρὸς τὴν δίκην κληθεὶς, οὐδὲν ἔφη

aitzitik, emakumeek bakarrik egiten omen dituzte misterio orfikoekin bat datozen erritu ugari. Ondorioz, festaren garaia heltzen denean, etxeko senarrak, kontsul edo pretore izanda ere, eta gizonezko orok etxetik alde egiten dute, eta emazteak etxea bere gain hartu eta apaintzen du. Eta zati nagusiak gauez burutzen dira, gaueko festarekin jokoak nahasiz eta musika ugari tartean dela.

10. Egun hartan Pompeia festa hori ospatzen ari zen, Klodio oraindik bizargabe zela, eta horregatik ez ziotela igarriko uste zuenez, emakume harpa-jotzaile baten jantzi eta tresna hartu eta joan zen, emakume gazte baten itxuraz; eta ateak irekita topatu zituen, zerbitzari konplizeak beldur gabe sartu zuen, baina hura Pompeiari esateko aurreratu zenez eta, denbora-tarte baten ondoren, Klodiok zerbitzariak bera utzi zuen tokian itxarotea jada jasan ezin zuenez, etxe handian noraezean ibiltzen hasi zen, eta argietatik ihesi zebilela, Aureliaren laguntzaile batekin topo egin zuen, emakume batek emakume bat bezala jolastera gonbidatu zuena, eta hark nahi ez zuenez, erdigunera herrestatu zuen eta nor zen eta nondik zetorren galdetu zion. Klodiok esan zuen Pompeiaren zerbitzaria zen Auraren zain zegoela, horrelaxe deituz, eta ahotsaz nabarmen gelditu zenez, laguntzaileak berehala oihuka argietara eta jendearengana korrika alde egin zion, gizon bat harrapatu zuela oihukatuz, eta emakumeak ikaratu ziren; Aureliak jainkosaren errituak eten eta estali zituen, eta, ateak ixteko agindu eta gero, bera zuziekin etxean barrena ibili zen Klodioen bila. Hura etxean sartu zuen neskatoaren gelan ezkutatuta aurkitu zuten, eta emakumeek, ezagutu eta gero, ateetatik kanpora bota zuten. Emakumeek gauean bertan alde egin eta gertakaria senarrei kontatu zieten, eta hurrengo egunean hirian zebilen istorioa, Klodiok krimen bat egin zuela eta ez ziela bakarrik irainduei zigor bat zor, baizik eta hiriari eta jainkoei ere bai.

Ondorioz, plebearen tribunoetako batek Klodio sakrilegioz salatu zuen, eta senatuko boteretsuenak erantsi zitzaizkion, eta beste lotsagabekeria izugarrien artean, Lukulorekin ezkondata zegoen arrebarekin egindako adulterioaren lekukotza eman zuten. Baina herriak, horien ahaleginen aurka jarritz, Klodio

τῶν λεγομένων κατὰ τοῦ Κλωδίου γινώσκειν. Ὡς δὲ τοῦ λόγου παραδόξου φανέντος ὁ κατήγορος ἠρώτησε „πῶς οὖν ἀπεπέμψω τὴν γυναῖκα;» „ὅτι« ἔφη „τὴν ἐμὴν ἡξίουν μὴδ' ὑπονοηθῆναι«. Ταῦθ' οἱ μὲν οὕτω φρονούντα τὸν Καίσαρα λέγουσιν εἰπεῖν, οἱ δὲ τῷ δήμῳ χαριζόμενον, ὠρμημένῳ σώζειν τὸν Κλώδιον. Ἀποφεύγει δ' οὖν τὸ ἐγκλημα, τῶν πλείστων δικαστῶν συγκεχυμένοις τοῖς γράμμασι τὰς γνώμας ἀποδόντων, ὅπως μήτε παρακινδυνεύσωσιν ἐν τοῖς πολλοῖς καταψηφισάμενοι, μήτ' ἀπολύσαντες ἀδοξήσωσι παρὰ τοῖς ἀρίστοις.

[11] Ὁ δὲ Καῖσαρ εὐθύς ἀπὸ τῆς στρατηγίας τῶν ἐπαρχιῶν τὴν Ἰβηρίαν λαβὼν, ὡς ἦν δυσδιάθετον αὐτῷ τὸ περὶ τοὺς δανειστάς, ἐνοχλοῦντας ἐξίοντι καὶ καταβοῶντας, ἐπὶ Κράσσον κατέφυγε, πλουσιώτατον ὄντα Ῥωμαίων, δεόμενον δὲ τῆς Καίσαρος ἀκμῆς καὶ θερμότητος ἐπὶ τὴν πρὸς Πομπηΐον ἀντιπολιτείαν. Ἀναδεξαμένου δὲ τοῦ Κράσσου τοὺς μάλιστα χαλεποὺς καὶ ἀπαραιτήτους τῶν δανειστῶν, καὶ διεγγυήσαντος ὀκτακοσίων καὶ τριάκοντα ταλάντων οὕτως ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν ἐπαρχίαν. Λέγεται δὲ τὰς Ἀλπεῖς ὑπερβάλλοντος αὐτοῦ καὶ πολίχνιον τι βαρβαρικόν, οἰκούμενον ὑπ' ἀνθρώπων παντάπασιν ὀλίγων καὶ λυπρὸν, παρερχομένου, τοὺς ἐταίρους ἅμα γέλῳτι καὶ μετὰ παιδιᾶς „ἦ που« φάναι „κάνταῦθ' αὖτις εἰσιν ὑπὲρ ἀρχῶν φιλοτιμίαι καὶ περὶ πρωτείων ἄμιλλαι καὶ φθόνοι τῶν δυνατῶν πρὸς ἀλλήλους;» τὸν δὲ Καίσαρα σπουδάσαντα πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν· „ἐγὼ μὲν <μᾶλλον ἂν> ἐβουλόμην παρὰ τούτοις εἶναι μᾶλλον πρῶτος ἢ παρὰ Ῥωμαίοις δεύτερος«. Ὅμοίως δὲ πάλιν ἐν Ἰβηρίᾳ σχολῆς οὔσης ἀναγινώσκοντά τι τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου γεγραμμένων σφόδρα γενέσθαι πρὸς ἑαυτῷ πολὺν χρόνον, εἶτα καὶ δακρῦσαι τῶν δὲ φίλων θαυμασάντων τὴν αἰτίαν εἰπεῖν· „οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον εἶναι λύπης, εἰ τηλικούτος μὲν ὢν Ἀλέξανδρος ἤδη τοσούτων ἐβασίλευεν, ἐμοὶ δὲ λαμπρὸν οὐδὲν οὕτω πέπρακται;»

[12] Τῆς δ' οὖν Ἰβηρίας ἐπιβὰς εὐθύς ἦν ἐνεργός, ὥσθ' ἡμέραις ὀλίγαις δέκα σπείρας συναγαγεῖν πρὸς ταῖς πρότερον οὐσαις εἴκοσι, καὶ στρατεύσας ἐπὶ Καλαϊκοὺς καὶ Λυσιτανοὺς κρατῆσαι καὶ προελθεῖν ἄχρι τῆς ἔξω θαλάσσης, τὰ μὴ πρότερον ὑπακούοντα Ῥωμαίοις ἔθνη καταστρεφόμενος.

defendatu zuen eta laguntza handia izan zitzaion hori epaileen aurrean, epaileak jendetzak izututa eta beldurtuta baitzeuden. Zesarrek berehala emaztea arbuiatu zuen eta, lekukotzat epaiketara deituta, Klodioren aurka esandakoez ezer ez zekiela esan zuen. Eta salatzaileak, esaldi horri harrigarria zeritzolako, honako hau galdetu zionean: «Orduan, zergatik arbuiatu duzu emaztea?», erantzun zuen: «Uste dudalako nire emazteaz ez dela susmorik egon behar». Batzuek diote Zesarrek hori esan zuela horrelaxe pentsatzen zuelako, baina beste batzuek diote herriari atsegin emateko esan zuela, herriak Klodio salbatu nahi zuelako. Ondorioz, kargutik libratu zen, epaile gehienek epaia letra nahasiez eman zutelako, kondenatuz gero jendetzaren artean arriskurik ez edukitzeko, eta absolbituz gero nobleen artean estimurik ez galtzeko.

11. Zesarrek pretore karguaren ondoren zuzenean Hispaniako probintzia hartu zuen, baina bere mailegu-emaileekiko arazoa konpontzen zaila zenez, kalera irteten zenean gogaitu eta iraintzen baitzuten, Krasorengana babestu zen, Kraso erromatar aberatsena zelako eta Krasok Zesarren sasoia eta sua behar zuelako Pompeioren aurkako politikarako. Krasok mailegu-emaile latzenak eta gogorrenak bere gain hartu zituen eta 830 talentoko bermea jarri zuen, eta horrela Zesar probintziara irten zen. Alpeak gaintitzen ari zela eta oso biztanle urriko herrixka barbaro txiro baten ondotik pasatzen ari zela, adiskideek barrez eta txantxetan haxe esan omen zioten: «Hemen ere egongo al dira karguengatik lehiak eta lehentasunagatik borrokak eta bekaizkeriak boteretsuen artean?», eta Zesarrek seriotasunez haxe esan omen zien: «Nik nahiago nuke hauen artean aurrena izan erromatarren artean bigarrena izan baino». Era berdintsuan, Hispanian astia zuen batean, Alexandrori buruzko idatziak irakurtzean, denbora luzez bere baitan bilduta egon eta gero, negar egin omen zuen; eta lagunak harritu zirenean, zergatia esan omen zien: « Ez al zaizue iruditzen atsekabetzea merezi duela Alexandro nire adinean jada hainbeste lurraldean errege izateak eta ni oraindik ezer distiratsurik egin gabe egoteak?».

12. Hispaniara heldu orduko lanean hasi zen, eta egun gutxitan hamar kohorte bildu zituen eta lehenagoko hogeiei gehitu zizkien,

Θέμενος δὲ τὰ τοῦ πολέμου καλῶς, οὐ χεῖρον ἐβράβευε τὰ τῆς εἰρήνης, ὁμόνοιάν τε ταῖς πόλεσι καθιστὰς καὶ μάλιστα τὰς τῶν χρεωφειλετῶν καὶ δανειστῶν ἰώμενος διαφοράς. Ἐταξε γὰρ τῶν προσιόντων τοῖς ὀφείλουσι καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν δύο μὲν μέρη τὸν δανειστὴν ἀναιρεῖσθαι, τῷ δὲ λοιπῷ χρῆσθαι τὸν δεσπότην, ἄχρι ἂν οὕτως ἐκλυθῇ τὸ δάνειον. Ἐπὶ τούτοις εὐδοκιμῶν, ἀπηλλάγη τῆς ἐπαρχίας, αὐτὸς τε πλούσιος γεγωνῶς καὶ τοὺς στρατιώτας ὠφελικῶς ἀπὸ τῶν στρατειῶν, καὶ προσηγορευμένος αὐτοκράτωρ ὑπ' αὐτῶν.

[13] Ἐπεὶ δὲ τοὺς μὲν μνωμένους θρίαμβον ἔξω διατρίβειν ἔδει, τοὺς δὲ μετιόντας ὑπατείαν παρόντας ἐν τῇ πόλει τοῦτο πράττειν, ἐν τοιαύτῃ γεγωνῶς ἀντινομία, καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς ὑπαδικὰς ἀφιγμένος ἀρχαιρεσίας, ἔπεμψε πρὸς τὴν σύγκλητον αἰτούμενος αὐτῷ δοθῆναι παραγγέλλειν εἰς ὑπατείαν ἀπόντι διὰ τῶν φίλων. Κάτωνος δὲ πρῶτον μὲν ἰσχυριζομένου τῷ νόμῳ πρὸς τὴν ἀξίωσιν, εἴθ' ὥς ἑώρα πολλοὺς τεθεραπευμένους ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἐκκρούσαντος τῷ χρόνῳ τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν ἡμέραν ἐν τῷ λέγειν κατατρίψαντος, ἔγνω τὸν θρίαμβον ἀφείας ὁ Καῖσαρ ἔχασθαι τῆς ὑπατείας· καὶ παρελθὼν εὐθύς ὑποδύεται πολίτευμά τι πάντας ἀνθρώπους ἐξαπατήσαν πλὴν Κάτωνος· ἦν δὲ τοῦτο διαλλαγὴ Πομπηίου καὶ Κράσσου, τῶν μέγιστον ἐν τῇ πόλει δυναμένων· οὗς συναγαγὼν ὁ Καῖσαρ εἰς φιλίαν ἐκ διαφορᾶς καὶ τὴν ἀπ' ἀμφοῖν συνενεγκάμενος ἰσχὺν εἰς ἑαυτόν, ἔργῳ φιλάνθρωπον ἔχοντι προσηγορίαν ἔλαθε μεταστήσας τὴν πολιτείαν. Οὐ γάρ, ὥς οἱ πλεῖστοι νομίζουσιν, ἢ Καίσαρος καὶ Πομπηίου διαφορὰ τοὺς ἐμφυλίους ἀπειργάσατο πολέμους, ἀλλὰ μᾶλλον ἢ φιλία, συστάντων ἐπὶ καταλύσει τῆς ἀριστοκρατίας τὸ πρῶτον, εἴθ' οὕτως καὶ πρὸς ἀλλήλους διαστάντων. Κάτωνι δὲ πολλάκις τὰ μέλλοντα προθεσπίζοντι περιῆν δυσκόλου μὲν ἀνθρώπου τότε καὶ πολυπράγμονος, ὕστερον δὲ φρονίμου μὲν, οὐκ εὐτυχούς δὲ συμβούλου λαβεῖν δόξαν.

[14] Οὐ μὴν ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐν μέσῳ τῆς Κράσσου καὶ Πομπηίου φιλίας <ὥσπερ> δορυφορούμενος ἐπὶ τὴν ὑπατείαν προήχθη· καὶ λαμπρῶς ἀναγορευθεὶς μετὰ Καλπουρνίου Βύβλου καὶ καταστὰς εἰς τὴν ἀρχήν, εὐθύς εἰσέφερε νόμους οὐχ ὑπάτω προσήκοντας, ἀλλὰ δημάρχῳ τινὶ θρασυτάτῳ, πρὸς ἡδονῇ τῶν

eta galaiko eta lusitanoen aurkako gerra-kanpaina egin eta gero, menderatu zituen eta kanpoko itsasoraino aurrera jo zuen, lehenago erromatarrei obeditzen ez zieten herriak azpiratuz. Gerraren ingurukoak ondo ezarri ondoren, bakearenak ez zituen okerrago zuzendu, hirien artean adostasuna ezarriz eta batez ere zordunen eta mailegu-emaileen arteko desadostasunak konponduz. Izan ere, mailegu-emaileak urtero zordunaren diru-sarreraren bi heren hartzea agindu zuen, eta gainerakoa jabeak erabiltzea, zorra kitatu arte. Egintza horiengatik estimua lortuta utzi zuen probintzia, bera aberats bihurtuta eta soldaduei gerra-kanpainekin onura ekarrita, eta berauek enperadorea deitzen ziotela.

13. Garaipen-ospakizun³ bat nahi zutenek hiritik kanpo egon behar zutenez, eta kontsulatura aurkeztu nahi zutenek, berriz, hori hirian bertan egin behar zutenez, horrelako paradoxan sartuta, eta kontsulerako hauteskundeetara helduta, mezu bat bidali zuen senatura, berari, kanpoan egonda ere, lagunuen bidez kontsulatura aurkezten uztea eskatuz. Katonek hasieran aurka egin zion legea errespetatzeagatik, baina gero, senatari ugari Zesarrek limurtuta zeudela ikusi zuenean, auzia atzeratu eta egun osoa hizketan eman zuen; eta Zesarrek garaipen-ospakizuna uztea eta kontsulatuari eustea erabaki zuen. Eta aurkeztu eta berehala azpijoko politiko batez denak engainatu zituen Katon izan ezik; eta hori Ponpeio eta Kraso adiskidetzeara zen, hiriko gizon boteretsuenak; Zesarrek horiek etsaitasunetik laguntasunera elkartu zituen eta bion indarra beregana bildu, eta itxura onbera zuen ekintza batez estatua aldatzen ari zela ezkutatu zuen. Ez baitzen Zesarren eta Ponpeioren arteko desadostasuna gerra zibila eragin zuena, gehienek uste duten bezala, baizik eta bion laguntasuna gehiago; hasieran noblezia suntsitzeko elkartu baitziren, baina gero elkarren aurka bereizi. Eta gertatuko zena iragarri zuen Katonek gizon ezkor eta endredatzailearen ospea hartu zuen, baina gero zentzudunarena, eta zorterik gabeko kontseilariarena ere.

14. Baina Zesar, Krasoren eta Ponpeioren arteko laguntasunaren erdian, bizkartzainen erdian bezala aurkeztu zuen bere burua kontsulatura; eta Kalpurnio Bibulorekin batera distiratsu izendatu eta karguan ezarri zutenean, berehala kontsul batentzat

πολλῶν κληρουχίας τινὰς καὶ διανομὰς χώρας εἰσηγούμενος. Ἐν δὲ τῇ βουλῇ τῶν καλῶν τε καὶ ἀγαθῶν ἀντικρουσάντων, πάλαι δεόμενος προφάσεως ἀνακραγῶν καὶ μαρτυράμενος, ὥς εἰς τὸν δῆμον ἄκων ἐξελαύνοιτο, θεραπεύσων ἐκείνον ἐξ ἀνάγκης ὕβρει καὶ χαλεπότητι τῆς βουλῆς, πρὸς αὐτὸν ἐξεπήδησε. Καὶ περιστησάμενος ἔνθεν μὲν Κράσσον, ἔνθεν δὲ Πομπηΐον, ἠρώτησεν εἰ τοὺς νόμους ἐπαινοῖεν· ἐπαινεῖν δὲ φασκόντων, παρεκάλει βοηθεῖν ἐπὶ τοὺς ἐνίστασθαι μετὰ ξιφῶν ἀπειλοῦντας. Ἐκείνοι δ' ὑπισχνοῦντο· Πομπηΐος δὲ καὶ προσεπεῖπεν, ὥς ἀφίξοιτο πρὸς τὰ ξίφη μετὰ τοῦ ξίφους καὶ θυρεὸν κομίζων. Ἐπὶ τούτῳ τοὺς μὲν ἀριστοκρατικούς ἠνίασεν, οὐκ ἀξίαν τῆς περὶ αὐτὸν αἰδοῦς οὐδὲ τῇ πρὸς τὴν σύγκλητον εὐλαβείᾳ πρέπουσαν, ἀλλὰ μανικὴν καὶ μειρακιώδη φωνὴν ἀκούσαντας, ὁ δὲ δῆμος ἦσθη.

Καῖσαρ δὲ μειζόνως ἔτι τῆς Πομπηΐου δυνάμεως ἐπιδραττόμενος, ἦν γὰρ αὐτῷ Ἰουλία θυγάτηρ ἐγγεγυημένη Σερουιλίῳ Καίπῳ, ταύτην ἐνεγγύησε Πομπηΐῳ, τὴν δὲ Πομπηΐου τῷ Σερουιλίῳ δώσειν ἔφησεν, οὐδ' αὐτὴν ἀνέγγυον οὔσαν, ἀλλὰ Φαύστῳ τῷ Σύλλᾳ παιδί καθωμολογημένην. Ὀλίγῳ δ' ὕστερον Καῖσαρ ἠγάγετο Καλπουρνιαν θυγατέρα Πείσωνος, τὸν δὲ Πείσωνα κατέστησεν ὕπατον εἰς τὸ μέλλον, ἐνταῦθα δὴ καὶ σφόδρα μαρτυρομένου Κάτωνος καὶ βοῶντος οὐκ ἀνεκτὸν εἶναι γάμοις διαμαστροπευομένης τῆς ἡγεμονίας, καὶ διὰ γυναιῶν εἰς ἐπαρχίας καὶ στρατεύματα καὶ δυνάμεις ἀλλήλους ἀντισταγόντων.

Ὁ μὲν οὖν συνάρχων τοῦ Καίσαρος Βύβλος, ἐπεὶ κωλύων τοὺς νόμους οὐδὲν ἐπέβαινε, ἀλλὰ πολλάκις ἐκινδύνευε μετὰ Κάτωνος ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἀποθανεῖν, ἐγκλεισάμενος οἴκοι τὸν τῆς ἀρχῆς χρόνον διετέλεσε. Πομπηΐος δὲ γήμας εὐθύς ἐνέπλησε τὴν ἀγορὰν ὅπλων καὶ συνεπεκύρου τῷ δήμῳ τοὺς νόμους, Καῖσαρι δὲ τὴν ἐντὸς Ἀλπεων καὶ τὴν ἐκτὸς ἄπασαν Κελτικὴν, προσθεὶς τὸ Ἰλλυρικόν, μετὰ ταγμάτων τεσσάρων εἰς πενταετίαν. Κάτων μὲν οὖν ἐπιχειρήσαντα τούτοις ἀντιλέγειν ἀπῆγεν εἰς φυλακὴν ὁ Καῖσαρ, οἰόμενος αὐτὸν ἐπικαλέσεσθαι τοὺς δημάρχους· ἐκείνου δ' ἀφώνου βαδίζοντος, ὁρῶν ὁ Καῖσαρ οὐ μόνον τοὺς κρατίστους δυσφοροῦντας, ἀλλὰ καὶ τὸ δημοτικὸν αἰδοῖ

baino gehiago plebearen tribuno ausartenarentzat egokiak ziren legeak ezarri zituen, gehiengoari atsegina emateko koloniak fundatzeko eta lurrak banatzeko legeak ezarri baitzituen. Senatuan nobleek aurka egin zioten, Zesarrek aspalditik behar zuen aitzakia, eta oihuka hasi zen eta haiek lekukotzat hartu zituen, bere gogoaren aurka herriarengana botatzen zutela, hura zaintzera behartuta senatuaren harrokeria eta gogorkeriagatik; eta zuzenean herriarengana irten zen eta, bi alboetan Kraso eta Ponpeio zituela, lege horiek onesten zituzten galdetu zien; onesten zituztela esan ziotenean, laguntzera deitu zituen ezpatez mehatxatuz kontra egiten zutenen aurka. Eta haiek zin egin zuten, eta Ponpeiok ezpaten aurka ezpataz eta ezkutuaz borroka egingo zuela gehitu zuen. Senatua atsekabetu egin zen ume-saldi ero hori entzun zuenean, esaldi hori ez baitzen egokia Zesarren ohorearentzat, ezta senatuari zor zion errespetuaren duina ere, baina herria poztu egin zen.

Baina Zesar Ponpeioren boterea baino are gehiago hartzen ari zen, Julia izeneko alaba bat baitzuen, Servilio Kepioni ezkontza-hitza emanda zegoena; hala ere, alaba hori Ponpeiorekin ezkontzeko hitza eman zuen, eta Ponpeioren emaztegaia Serviliori emango ziola esan zuen, hori ere ezkontza-hitza eman gabe ez bazegoen ere, Silaren seme Faustoren emaztegaia baitzen. Pixka bat beranduago Zesarrek Pisonen alaba Kalpurnia ezkondu zuen, eta Pison hurrengo urterako kontsul ezarri zuen; eta orduan ere Katonek jainkoak lekukotzat hartu zituen eta oihuka esan zuen jasanezina zela boterea ezkontzen bidez prostituitzea, eta politikoez probintziak, kargu militarrek eta botereak emakumeen bidez elkarri pasatzea.

Ondorioz, Zesarrekin batera kontsula zen Bibulok, lege horiek oztopatuz ezer lortzen ez zuenez, aitzitik, maiz Katonekin batera foroan hiltzeko arriskuan egon zenez, etxean sartuta igaro zuen bere karguko denboraldia. Ponpeiok, ezkondu orduko, foroa pertsona armatuez bete zuen eta herriarekin batera legeak berretsi zituen, Zesarri Alpeez honanzko eta haranzko Galia emanaz, Iliriko gehituz, lau legiorekin, bost urterako. Katon lege horien aurka hitz egiten saiatu zenez, Zesarrek kartzelara

τῆς Κάτωνος ἀρετῆς σιωπῇ καὶ μετὰ κατηφείας ἐπόμενον, αὐτὸς ἐδεήθη κρύφα τῶν δημάρχων ἐνὸς ἀφελέσθαι τὸν Κάωνα. Τῶν δ' ἄλλων συγκλητικῶν ὀλίγοι παντάπασιν αὐτῷ συνήεσαν εἰς βουλήν, οἱ δὲ λοιποὶ δυσχεραίνοντες ἐκποδῶν ἦσαν. Εἰπόντος δὲ Κωνσιδίου τινὸς τῶν σφόδρα γερόντων, ὡς φοβούμενοι τὰ ὄπλα καὶ τοὺς στρατιώτας οὐ συνέρχοιντο, „τί οὖν« ἔφη [ὁ] Καῖσαρ „οὐ καὶ σὺ ταῦτα δεδιῶς οἰκουρεῖς;» καὶ ὁ Κωνσίδιος εἶπεν· „ὅτι με ποιεῖ μὴ φοβεῖσθαι τὸ γῆρας· ὁ γὰρ ἔτι λειπόμενος βίος οὐ πολλῆς ὀλίγος ὢν δεῖται προνοίας».

Αἰσχιστον δὲ τῶν τότε πολιτευμάτων ἔδοξεν ἐν τῇ Καίσαρος ὑπατείᾳ δήμαρχον αἰρεθῆναι Κλώδιον ἐκείνον, ὃς οὐ τὰ περὶ τὸν γάμον καὶ τὰς ἀπορρήτους παρενομήθη παννυχίδας. Ἡρεθῆ δ' ἐπὶ τῇ Κικέρωνος καταλύσει, καὶ Καῖσαρ οὐ πρότερον ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν στρατιάν, ἢ καταστασιάσαι Κικέρωνα μετὰ Κλώδιου καὶ συνεκβαλεῖν ἐκ τῆς Ἰταλίας.

[15] Τοιαῦτα μὲν οὖν λέγεται γενέσθαι τὰ πρὸ τῶν Γαλατικῶν. Ὁ δὲ τῶν πολέμων οὗς ἐπολέμησε μετὰ ταῦτα καὶ τῶν στρατειῶν αἷς ἡμερώσατο τὴν Κελτικὴν χρόνος, ὥσπερ ἄλλην ἀρχὴν λαβόντος αὐτοῦ καὶ καταστάντος εἰς ἐτέραν τινὰ βίου καὶ πραγμάτων καινῶν ὁδόν, οὐκ ἔστιν ὅτου τῶν μάλιστα τεθουμασμένων ἐφ' ἡγεμονία καὶ μεγίστων γεγονότων ἀπολείποντα πολεμιστὴν καὶ στρατηλάτην ἀπέδειξεν αὐτόν· ἀλλ' εἴτε Φαβίους καὶ Σκιπίωνας καὶ Μετέλλους καὶ τοὺς κατ' αὐτόν ἢ μικρόν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, Σύλλαν καὶ Μάριον ἀμφοτέρους τε Λευκούλλους, ἢ καὶ Πομπήϊον αὐτόν, οὗ κλέος ὑπουράνιον ἦνθαι τότε παντοίας περὶ πόλεμον ἀρετῆς, παραβάλοι τις, αἱ Καίσαρος ὑπερβάλλουσι πράξεις, τὸν μὲν χαλεπότητι τόπων ἐν οἷς ἐπολέμησε, τὸν δὲ μεγέθει χώρας ἣν προσεκτίσατο, τὸν δὲ πλήθει καὶ βίᾳ πολεμίων οὗς ἐνίκησε, τὸν δ' ἀτοπίας καὶ ἀπιστίας ἠθῶν ἃ καθωμίλησε, τὸν δ' ἐπιεικείᾳ καὶ πραότητι πρὸς τοὺς ἀλικομένους, τὸν δὲ δώροις καὶ χάρισι πρὸς τοὺς συστρατευομένους· πάντας δὲ τῷ πλείστας μεμαχῆσθαι μάχας καὶ πλείστους ἀνηρηκέναι τῶν ἀντιταχέντων. Ἐτη γὰρ οὐδὲ δέκα πολεμήσας περὶ Γαλατίαν, πόλεις μὲν ὑπὲρ ὀκτακοσίας κατὰ κράτος εἶλεν, ἔθνη δ' ἐχειρώσατο τριακόσια, μυριάσι δὲ παραταξάμενος κατὰ μέρος

bidali zuen, plebearen tribunoek apelatuko ziela uste zuelako; baina hura hitzik esan gabe zihoanez, Zesarrek, ikusirik ez zirela bakarrik boteretsuenak haserretzen, herriak ere Katonen bertutearekiko errespetuagatik isilik eta abaildua jarraitzen ziola, plebearen tribunoetako bati Katon askatzeko eskatu zion ezkutuan. Gainerako senatarietatik oso gutxi joaten ziren Zesarrekin batera senatura, eta gainerakoak suminduta falta ziren. Konsidio izeneko senatari oso zahar batek armen eta soldaduen beldurragatik ez zirela biltzen esan zionean, hauxe erantzun zion: «Eta zu zergatik ez zara horien beldurragatik etxean gelditzen?», eta Konsidiok esan zion: «Zahartasunak eragiten dit beldur ez izatea; gelditzen zaidan biziak, laburra izanik, ez duelako aurreikuspen handirik behar».

Jendearen ustetan Zesarren kontsulatuko neurri politiko lotsagarriena Klodio hura plebearen tribuno aukeratzea izan zen, Klodio horrek ezkontzaren eta gaueko ospakizun sekretuen legeak hautsi baitzituen. Zizeron suntsitzeko aukeratu zuen, eta Zesar ez zen gerra-kanpainara irten Klodiorekin batera talde politiko baten bidez Zizeron garaitu eta Italiatik kanporatu⁴ baino lehen.

15. Horrelakoak gertatu omen ziren Galiakoak baino lehenagokoak. Eta horien ondoren Galia menderatuz borrokatu zituen gerren eta kanpainen garaiak, beste oinarri bat eta bizitzaren eta ekintza berrien beste bide bat hartuta bezala, frogatu zuen ez zela jeneral miretsien eta handienak baino gerrari eta jeneral txarragoa; aitzitik, Zesar Fabio, Eszipion, Metelo eta bere garaikoekin konparatuz gero, edo bera baino lehentxeagokoekin, Sila, Mario, bi Lukulo edo Ponpeio berarekin, zeinaren gerraren inguruko orotariko bertutearen ospea orduan zeruraino hazi baitzen, Zesarren ekintzek horiek guztiak gainditu egiten dituzte, bata borrokatu zen tokien zailtasunean, bestea inperioari erantsi zion lurraldearen tamainan, bestea garaitu zituen etsaien kopuru eta indarrean, bestea asimilatu zituen ohituren bitxikeria eta sinesgaiztasunean, bestea preso hartutakoekiko onberatasun eta leuntasunean, bestea soldaduei emandako opari eta ordainetan; eta denak bataila gehien borrokatzean eta aurkari gehien hiltzean. Izan ere, Galian hamar urte baino gutxiago borrokatuta ere, 800

τριάκοσίαις, ἑκατὸν μὲν ἐν χερσὶ διέφθειρεν, ἄλλας δὲ τοσαύτας ἐζώγησεν.

[16] Εὐνοίᾳ δὲ καὶ προθυμίᾳ στρατιωτῶν ἐχρήσατο τοσαύτη περὶ αὐτόν, ὥστε τοὺς ἑτέρων μηδὲν ἐν ταῖς ἄλλαις στρατείαις διαφέροντας ἀμάχους καὶ ἀνυποστάτους φέρεσθαι πρὸς πᾶν δεινὸν ὑπὲρ τῆς Καίσαρος δόξης. Οἷος ἦν τοῦτο μὲν Ἀκίλιος, ὃς ἐν τῇ περὶ Μασσαλίαν ναυμαχίᾳ νεὼς πολεμίας ἐπιβεβηκώς, τὴν μὲν δεξιὰν ἀπεκόπη χεῖρα μαχαίρᾳ, τῇ δ' ἀριστερᾷ τὸν θυρεὸν οὐκ ἀφῆκεν, ἀλλὰ τύπτων εἰς τὰ πρόσωπα τοὺς πολεμίους ἀπέστρεψε πάντας καὶ τοῦ σκάφους ἐπεκράτησε· τοῦτο δὲ Κάσσιος Σκεύας, ὃς ἐν τῇ περὶ Δυρράχιον μάχῃ τὸν ὀφθαλμὸν ἐκκοπεῖς τοξεύματι, τὸν δ' ὤμον ὑσσῶ καὶ τὸν μηρὸν ἑτέρῳ διεληλαμένος, τῷ δὲ θυρεῷ βελῶν ἑκατὸν καὶ τριάκοντα πληγὰς ἀναδεδεγμένος, ἐκάλει τοὺς πολεμίους ὡς παραδώσων ἑαυτόν. Δυεῖν δὲ προσιόντων τοῦ μὲν ἀπέκοψε τὸν ὤμον τῇ μαχαίρᾳ, τὸν δὲ κατὰ τοῦ προσώπου πατάξας ἀπέστρεψε, αὐτὸς δὲ διεσώθη, τῶν οἰκείων περισχόντων. Ἐν δὲ Βρεττανίᾳ τῶν πολεμιῶν εἰς τόπον ἐλώδη καὶ μεστὸν ὑδάτων ἐμπεσοῦσι τοῖς πρῶτοις ταξιάρχοις ἐπιθεμένων, στρατιώτης, Καίσαρος αὐτοῦ τὴν μάχην ἐφορῶντος, ὥσάμενος εἰς μέσους καὶ πολλὰ καὶ περίοπτα τόλμης ἀποδειξάμενος ἔργα, τοὺς μὲν ταξιάρχους ἔσωσε τῶν βαρβάρων φυγόντων, αὐτὸς δὲ χαλεπῶς ἐπὶ πᾶσι διαβαίνων ἔρριπεν ἑαυτὸν εἰς ῥεύματα τελματώδη, καὶ μόλις ἄνευ τοῦ θυρεοῦ, τὰ μὲν νηχόμενος τὰ δὲ βαδίζων, διεπέρασε. Θαυμαζόντων δὲ τῶν περὶ τὸν Καίσαρα καὶ μετὰ χαρᾶς καὶ κραυγῆς ἀπαντῶντων, αὐτὸς εὖ μάλα κατηφῆς καὶ δεδακρυμένος προσέπεσε τῷ Καίσαρι, συγγνώμην αἰτούμενος ἐπὶ τῷ προέσθαι τὸν θυρεόν. Ἐν δὲ Λιβύῃ ναῦν ἐλόντες οἱ περὶ Σκιπίωνα Καίσαρος, ἐν ἧ Γράνιος Πέτρων ἐπέπλει ταμίας ἀποδεδειγμένος, τοὺς μὲν ἄλλους ἐποιοῦντο λείαν, τῷ δὲ ταμίᾳ διδόναι τὴν σωτηρίαν ἔφασαν, ὃ δ' εἰπὼν, ὅτι τοῖς Καίσαρος στρατιώταις οὐ λαμβάνειν, ἀλλὰ διδόναι σωτηρίαν ἔθος ἐστίν, ἑαυτὸν τῷ ξίφει πατάξας ἀνεῖλεν.

[17] Τὰ δὲ τοιαῦτα λήματα καὶ τὰς φιλοτιμίας αὐτὸς ἀνέθρεψε καὶ κατεσκεύασε Καῖσαρ, πρῶτον μὲν τῷ χαρίζεσθαι καὶ τιμᾶν ἀφειδῶς, ἐνδεικνύμενος ὅτι τὸν πλοῦτον οὐκ εἰς

hiri baino gehiago hartu zituen indarrez, 300 herri menderatu zituen, oro har 3.000.000 etsairi egin zien aurre, miloi bat hil zituen, eta beste hainbeste preso hartu zituen.

16. Bere soldaduek onginahi eta begikotasun handia zioten, eta horren ondorioz gainerako kanpainetan ezertan nabarmendu gabeek eta borrokan parte hartu gabeek ere edozein arriskuren aurrean garaiezinak balira bezala jokatzten zuten Zesarren ospearean alde borrokatzerakoan. Horrelakoa izan zen Akilio; Marseilaren inguruko itsas batailan itsasontzi etsai batean sartu zen eta ezpataz eskuineko eskua moztu zioten, baina ez zuen ezkerreko eskuaz ezkutua utzi, aitzitik, etsaien aurpegiak joz, denei ihesa eragin zien eta itsasontzia menderatu zuen. Horrelakoa ere Kasio Eskeva; Dirrakio inguruko batailan gezi batek begia atera zion eta lantza banak sorbalda eta izterra zeharkatu zioten, eta ezkutuan 130 gezi-kolpe jaso zituen, eta etsaiei deitu zien bere burua eman behar zuelakoan. Baina bi hurbildu zitzaizkionean, batari ezpataz sorbalda erauzi zion eta besteari, aurpegian jota, ihesa eragin zion, eta bera salbatu egin zen lagunek inguratuta. Britanian⁵ etsaiek toki zingiratsu eta urez betean erori ziren aurreko zenturioiei eraso jo zientenean, soldadu bat, Zesar bera bataila ikusten ari zela, etsaien erdira oldartu zen, eta ausardiazko ekintza bikain ugari erakutsi ondoren, barbaroei ihesa eraginda zenturioiak salbatu zituen; berak bere burua korronte lohitsueta bota eta zailtasun handiz zeharkatu zituen, eta nekez, batzuetan igerian besteetan oinez, ezkuturik gabe beste aldera heldu zen. Zesarren ingurukoak miretsita eta pozez eta oihuka harengana joan zirenean, bera, oso lotsatuta eta malkoz beteta, Zesarren aurrean belaunikatu zen eta barkamena eskatu zion ezkutua botatzeagatik. Eta Libian Eszipionen ingurukoek Zesarren itsasontzi bat harrapatu zutenean, bertan kuestore izendatutako Granio Petron zihoala, gainerakoak harrapakintzat hartzen zituztela esan zuten, baina kuestoreari salbazioa ematen ziotela; baina hark esan zien Zesarren soldaduen ohitura ez zela salbazioa hartzea, ematea baizik, eta ondoren bere burua ezpataz jo eta hil zuen.

17. Zesarrek berak sustatu eta laguntzen zituen horrelako ausardiak eta ohore-nahiak, hasteko neurrigabe sarituz eta

τρυφήν ἰδίαν οὐδ' ἰδίας ἡδυπαθείας ἐκ τῶν πολέμων ἀθροίζει, κοινὰ δ' ἄθλα τῆς ἀνδραγαθίας παρ' αὐτῷ φυλασσόμενα ἀπόκειται καὶ μέτεστιν ἐκείνῳ τοῦ πλουτεῖν ὅσα τοῖς ἀξίοις τῶν στρατιωτῶν δίδωσιν· ἔπειτα τῷ πάντα μὲν κίνδυνον ἐκὼν ὑφίστασθαι, πρὸς μηδέν· αὐτὸς δὲ τῶν πόνων ἀπαγορεύειν. Τὸ μὲν οὖν φιλοκίνδυνον οὐκ ἐθαύμαζον αὐτοῦ διὰ τὴν φιλοτιμίαν· ἡ δὲ τῶν πόνων ὑπομονὴ παρὰ τὴν τοῦ σώματος δύναμιν ἐγκαρτερεῖν δοκοῦντος ἐξέπληττεν, ὅτι καὶ τὴν ἔξιν ὧν ἰσχνός, καὶ τὴν σάρκα λευκὸς καὶ ἀπαλός, καὶ τὴν κεφαλὴν νοσώδης, καὶ τοῖς ἐπιληπτικοῖς ἔνοχος, ἐν Κορδύβῃ πρῶτον αὐτῷ τοῦ πάθους ὡς λέγεται, τούτου προσπεσόντος, οὐ μαλακίας ἐποιήσατο τὴν ἀρρωστίαν πρόφασιν, ἀλλὰ θεραπείαν τῆς ἀρρωστίας τὴν στρατείαν, ταῖς ἀτρύτοις ὁδοιπορίαις καὶ ταῖς εὐτελέσι διαίταις καὶ τῷ θυραυλεῖν ἐνδελεχῶς καὶ ταλαιπωρεῖν ἀπομαχόμενος τῷ πάθει καὶ τὸ σῶμα τηρῶν δυσάλωτον. Ἐκοιμᾶτο μὲν γὰρ τοὺς πλείστους ὕπνους ἐν ὀχήμασιν ἢ φορείοις, εἰς προᾶξιν τὴν ἀνάπαισιν κατατιθέμενος, ὥχεϊτο δὲ μεθ' ἡμέραν ἐπὶ τὰ φρούρια καὶ τὰς πόλεις καὶ τοὺς χάρακας, ἐνὸς αὐτῷ συγκαθημένου παιδὸς τῶν ὑπογράφειν ἅμα διώκοντος εἰθισμένων, ἐνὸς δ' ἐξόπισθεν ἐφεστηκότος στρατιώτου ξίφος ἔχοντος. Συντόνως δ' ἤλαυνεν οὕτως, ὥστε τὴν πρώτην ἔξοδον ἀπὸ Ῥώμης ποιησάμενος ὀγδοαῖος ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν ἐλθεῖν. Τὸ μὲν οὖν ἵππευεν ἐκ παιδὸς ἦν αὐτῷ ῥάδιον· εἰθιστο γὰρ εἰς τοῦπίσω τὰς χεῖρας ἀπάγων καὶ τῷ νώτῳ περιπλέκων ἀνὰ κράτος ἐλαύνειν τὸν ἵππον. Ἐν ἐκείνῃ δὲ τῇ στρατείᾳ προσεξήσκησεν ἵππαζόμενος τὰς ἐπιστολὰς ὑπαγορεύειν καὶ δυσὶν ὁμοῦ γράφουσιν ἐξαρκεῖν, ὡς δ' Ὀππιὸς φησι, καὶ πλείοσι. Λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι, τὴν κατὰ πρόσωπον ἔντευξιν ὑπὲρ τῶν ἐπειγόντων τοῦ καιροῦ διὰ τε πλῆθος ἀσχολιῶν καὶ τῆς πόλεως τὸ μέγεθος μὴ περιμένοντος. Τῆς δὲ περὶ τὴν δίαιταν εὐκολίας κάκεῖνο ποιοῦνται σημεῖον, ὅτι τοῦ δειπνίζοντος αὐτὸν ἐν Μεδιολάνῳ ξένου Οὐαλερίου Λέοντος παραθέντος ἀσπάραγον καὶ μύρον ἀντ' ἐλαίου καταχέαντος, αὐτὸς μὲν ἀφελῶς ἔφαγε, τοῖς δὲ φίλοις δυσχεραίνουσιν ἐπέπληξεν. „Ἡρκει γὰρ» ἔφη „τὸ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἀπαρέσκουσιν· ὁ δὲ τὴν τοιαύτην ἀγροικίαν ἐξελέγχων αὐτὸς ἐστὶν ἀγροικος».

ordainduz, erakutsiz ez zuela gerretatik aberastasuna bere atsegin eta gozamenetarako biltzen, baizik eta bereizita gordetzen zuela bere soldaduen ausardia saritzeko, eta berari zegokiola aberastea merezi zuten soldaduei sariak emateko; bigarrenik, bere burua edozein arriskutan gogoz jarritz eta ezein nekeri uko egin gabe. Ez ziren haren arrisku-nahiaz harritzen haren ohore-nahia ezagutzen zutelako; baina nekeak pairatzeak, gorputzaren indarraren haratago jasaten zituela iruditzeraino, horrek txunditu egiten zituen; eta gorpuzkera argalekoa izanik, larruazalaz zuri eta leuna, buruko minekin eta epilepsia jota (Kordoban gertatu omen zitzaion aurreneko aldiz gaixotasun hori), hala ere, ez zuen gaixotasuna leunkeriarako aitzakia bihurtu, aitzitik, gerra-kanpaina gaixotasunarentzako terapiatzat erabili zuen, eta ibilaldi amaigabeez, dieta xumeez, etengabe kanpoan lo eginez eta sufrimenak pairatuz gaixotasuna urrutiratzen eta gorputza haren aurrean gogortzen saiatzen zen. Gehienetan gurdi edo ohatzeetan egiten zuen lo, atsedena ekintzarako erabiliz; eta egunez gotorleku, hiri eta oholesietara joaten zen, berarekin batera esklabo bat eserita zihoala, nagusiari jarraitzen eta aldi berean hark esandakoa idazten ohituta dauden horietakoa, eta soldadu bat ere bai atzetik hurbil ezpata batekin. Horrela gelditu gabe egiten zuen aurrera, eta Erromatik aurreneko irteera egin zuenean, Rodano ibaira heldu zen. Zaldiz ibiltzea umetatik zitzaion erraza eta, eskuak atzera botaz eta bizkarrean elkartuz, zaldia gogor azkartu ohi zuen. Kanpaina hartan entrenatu zen, zaldiz zihoala, gutunak diktatzen eta bi idazkariri batera lana ematen, Opiok dioenez, eta idazkari gehiagori ere. Eta Zesarrek asmatu omen zuen aurrenik lagunekin gutunen bidez komunikatzea, memento baten larritasunak ezin zuenean auzi urgenteen inguruko aurrez aurreko topaketaren zain egon, bere eginbeharren ugaritasunak eta hiriaren tamainak horretarako aukera eman arte. Honako gertakari hau jotzen dute dietari egokitzearen seinaleztat: behin bere anfitrioi Valerio Leonek Milanen afaltzera gonbidatu zuela, zainzuriak eskaini zizkion, olio arruntaren ordeaz olio usainduna botaz, eta hark xaloki jan zituen, eta atsekabetu ziren lagunei errieta egin zien esanez: «Gustuko ez dituztenek nahikoa zuten ez jatea, eta arrunkeria direlakoan arbuiazen dituen, bera da arrunta». Behin, bidean

Ἐν ὁδῷ δέ ποτε συνελασθεὶς ὑπὸ χειμῶνος εἰς ἔπαυλιν ἀνθρώπου πένητος, ὡς οὐδὲν εὔρε πλέον οἰκήματος ἐνὸς γλίσχρους ἕνα δέξασθαι δυναμένου, πρὸς τοὺς φίλους εἰπών, ὡς τῶν μὲν ἐντίμων παραχωρητέον εἶη τοῖς κρατίστοις, τῶν δ' ἀναγκαίων τοῖς ἀσθενεστάτοις, Ὅππιον ἐκέλευσεν ἀναπαύσασθαι αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ὑπὸ τῷ προστεγίῳ τῆς θύρας ἐκάθευδεν.

[18] Ἀλλὰ γὰρ ὁ μὲν πρῶτος αὐτῷ τῶν Κελτικῶν πολέμων πρὸς Ἑλβηττίους συνέστη καὶ Τιγυρίνους, οἱ τὰς αὐτῶν δώδεκα πόλεις καὶ κώμας τετρακοσίας ἐμπρήσαντες, ἐχώρουν πρόσω διὰ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίους Γαλατίας, ὥσπερ πάλαι Κίμβροι καὶ Τεϋτονες, οὔτε τόλμαν ἐκείνων ὑποδεέστεροι δοκοῦντες εἶναι, καὶ πλῆθος ὁμαλεῖς, τριάκοντα μὲν αἱ πᾶσαι μυριάδες ὄντες, εἴκοσι δ' αἱ μαχόμεναι μιᾷς δέουσαι. Τούτων Τιγυρίνους μὲν οὐκ αὐτός, ἀλλὰ Λαβιηνὸς πεμφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ περὶ τὸν Ἄραρα ποταμὸν συνέτριψεν, Ἑλβηττίων δ' αὐτῷ πρὸς τινα πόλιν φίλην ἄγοντι τὴν στρατιὰν καθ' ὁδὸν ἀπροσδοκῆτως ἐπιθεμένων, φθάσας ἐπὶ χωρίον καρτερὸν κατέφυγε. Κάκεϊ συναγαγὼν καὶ παρατάξας τὴν δύναμιν, ὡς ἵππος αὐτῷ προσήχθη, „τοῦτῳ μὲν« ἔφη „νικήσας χρήσομαι πρὸς τὴν δίωξιν, νῦν δ' ἴωμεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους,« καὶ πεζὸς ὁρμήσας ἐνέβαλε. Χρόνῳ δὲ καὶ χαλεπῶς ὠσάμενος τὸ μάχιμον, περὶ ταῖς ἀμάξαις καὶ τῷ χάρακι τὸν πλεῖστον ἔσχε πόνον, οὐκ αὐτῶν μόνων ὑφισταμένων ἐκεῖ καὶ μαχομένων, ἀλλὰ καὶ παῖδες αὐτῶν καὶ γυναῖκες ἀμυνόμενοι μέχρι θανάτου συγκατεκόπησαν, ὥστε τὴν μάχην μόλις εἰς μέσας νύκτας τελευτῆσαι. Καλῷ δὲ τῷ τῆς νίκης ἔργῳ κρεῖττον ἐπέθηκε τὸ συνοικίσαι τοὺς διαφυγόντας ἐκ τῆς μάχης τῶν [παρόντων] βαρβάρων καὶ καταναγκάσαι τὴν χώραν ἀναλαβεῖν ἦν ἀπέλιπον καὶ τὰς πόλεις ἃς διέφθειραν, ὄντας ὑπὲρ δέκα μυριάδας. Ἐπραξε δὲ τοῦτο δεδιὼς μὴ τὴν χώραν ἔρημον γενομένην οἱ Γερμανοὶ διαβάντες κατὰσχωσι.

[19] Δεύτερον δὲ πρὸς Γερμανοὺς ἄντικρυς ὑπὲρ Κελτῶν ἐπολέμησε, καίτοι τὸν βασιλέα πρότερον αὐτῶν Ἀριόβιστον ἐν Ῥώμῃ σύμμαχον πεποιημένους· ἀλλ' ἦσαν ἀφόρητοι τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ γείτονες, καὶ καιροῦ παραδόντος οὐκ ἂν ἐδόκουν ἐπὶ τοῖς παροῦσιν ἀτρεμήσειν, ἀλλ' ἐπινεμήσεσθαι καὶ

ekaitzak txiro baten etxolan babesa hartzera behartu zituen eta gizon bat ozta-ozta har zezakeen gela bat besterik aurkitu ez zuenez, lagunei esan zien, ohorezko tokiak onenei utzi behar zaizkiela, eta gutxiago direnei nahitaezkoak; eta Opori gelan lo egitea agindu zion, eta berak ate aurreko teilatu-hegalaren azpian egin zuen lo gainerakoekin batera.

18. Baina bere lehenengo gerra Galian helveziarren eta tigurinoen aurka gertatu zen, bi herri horiek, beren hamabi hiri eta 400 herrixa erre eta gero, erromatarren menpeko Galian barneratu baitziren, aspaldi zimbrioek eta teutoiek egin zuten bezala; eta ez ziruditen haiek baino gutxiago ausardian, eta kopuruan berdinak ziren, 300.000 izanik, eta horietatik 19.000 gerrariak ziren. Horietatik tigurinoak ez zituen berak garaitu, baizik eta Labieno bidalita zuen eta horrek birrindu zituen Arar ibaiaren ondoan; helveziarrek, berriz, berak armada hiri aliatu batera zeramala, bidean ustekabeen eraso jo zioten, baina bera garaiz babestu zen gotorleku batean. Eta han indarrak bildu eta borrokarako lerroak antolatu ondoren, zaldi bat ekarri ziotenean, hauxe esan zuen: «Hori garaitu ondoren erabiliko dut jazarpenerako, orain goazen etsaien aurka», eta oinez oldartu zen erasora. Denbora luze behar izan zuen gerrari haiek atzera botatzeko eta nekez lortu zuen, eta gurdien eta hesiaren inguruan izan zituen lan handienak, ez baitzieten gerrariak bakarrik aurre egiten eta borrokatzen, baizik eta haien umeek eta emakumeek ere hil arte aurka egiten baitzieten; eta sarraskitu zituen, gauerdian bataila nekez bukatu zen arte. Garaipenaren lan ederrari beste bat ederragoa gehitu zion, batailatik bizirik irten ziren barbaroak, 100.000 baino gehiago izanik, utzi zuten lurraldea hartzera eta suntsitu zituzten hiriak jendeztatzera behartu zituelako, eta hori egin zuen, lurraldea hutsik geldituz gero, germaniarrek ibaia zeharkatu eta okupatuko ote zuten beldur zelako.

19. Bigarren gerra zuzenean germaniarren aurka egin zuen galiarren alde, nahiz eta haien errege Ariovisto lehenago Erroman aliatua aldarrikatua izan; baina auzoko jasaneez ziren Zesarren menpeko herrientzat, eta aukera eskainiz gero ez zirudien beren lurraldeetan geldituko zirenik, zabaldu eta

καθέξειν τὴν Γαλατίαν. Ὁρῶν δὲ τοὺς ἡγεμόνας ἀποδειλιῶντας, καὶ μάλισθ' ὅσοι τῶν ἐπιφανῶν καὶ νέων αὐτῷ συνεξήλθον, ὡς δὴ τρυφῇ χρησόμενοι καὶ χρηματισμῷ τῇ μετὰ Καίσαρος στρατείᾳ, συναγαγὼν εἰς ἐκκλησίαν ἐκέλευσεν ἀπιέναι καὶ μὴ κινδυνεύειν παρὰ γνώμην, οὕτως ἀνάνδρως καὶ μαλακῶς ἔχοντας· αὐτὸς δ' ἔφη τὸ δέκατον τάγμα μόνον παραλαβὼν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους πορεύεσθαι, μήτε κρείττοσι μέλλων Κίμβρων μάχεσθαι πολεμίοις, μήτ' αὐτὸς ὦν Μαρίου χείρων στρατηγός. Ἐκ τούτου τὸ μὲν δέκατον τάγμα πρεσβευτὰς ἔπεμψε πρὸς αὐτόν, χάριν ἔχειν ὁμολογοῦντες, τὰ δ' ἄλλα τοὺς ἑαυτῶν ἐκάκιζον ἡγεμόνας, ὁρμῆς δὲ καὶ προθυμίας γενόμενοι πλήρεις ἅπαντες ἠκολούθουν ὁδὸν ἡμερῶν πολλῶν, ἕως ἐν διακοσίοις τῶν πολεμίων σταδίοις κατεστρατοπέδευσαν. Ἦν μὲν οὖν ὁ τι καὶ πρὸς τὴν ἔφοδον αὐτὴν ἐτέθραυστο τῆς τόλμης τοῦ Ἀριοβίστου. Γερμανοῖς γὰρ ἐπιθήσεσθαι Ῥωμαίους, ὧν ἐπερχομένων οὐκ ἂν ἐδόκουν ὑποστῆναι, [ὅ] μὴ προσδοκήσας, ἐθαύμαζε τὴν Καίσαρος τόλμαν, καὶ τὸν στρατὸν ἑώρα τεταραγμένον. Ἔτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἡμβλυνε τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἱ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι καὶ ρευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ ψόφοις τεκμαιρόμεναι προεθέσπιζον, οὐκ ἔωσαι μάχην θέσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. Ταῦτα τῷ Καίσαρι πυνθανομένῳ καὶ τοὺς Γερμανοὺς ἡσυχάζοντας ὀρῶντι καλῶς ἔχειν ἔδοξεν ἀπροθύμοις οὖσιν αὐτοῖς συμβαλεῖν μᾶλλον, ἢ τὸν ἐκείνων ἀναμένοντα καιρὸν καθῆσθαι. Καὶ προσβολὰς ποιούμενος τοῖς ἐρύμασι καὶ λόφοις ἐφ' ὧν ἐστρατοπέδευον, ἐξηγρίαινε καὶ παρῶξυνε καταβάοντας πρὸς ὀργὴν διαγωνίσασθαι. Γενομένης δὲ λαμπρᾶς τροπῆς αὐτῶν, ἐπὶ σταδίου τετρακοσίους ἄχρι τοῦ Ῥήνου διώξας, κατέπλησε τοῦτο πᾶν νεκρῶν τὸ πεδίον καὶ λαφύρων. Ἀριοβίστος δὲ φθάσας μετ' ὀλίγων διεπέρασε τὸν Ῥήνον· ἀριθμὸν δὲ νεκρῶν μυριάδας ὀκτῶ γενέσθαι λέγουσι.

[20] Ταῦτα διαπραξάμενος, τὴν μὲν δύναμιν ἐν Σηκουανοῖς ἀπέλιπε διαχειμάσουσαν, αὐτὸς δὲ τοῖς ἐν Ῥώμῃ προσέχειν βουλόμενος εἰς τὴν περὶ Πάδον Γαλατίαν κατέβη, τῆς αὐτῷ δεδομένης ἐπαρχίας οὖσαν· ὁ γὰρ καλούμενος Ρουβίκων ποταμὸς ἀπὸ τῆς ὑπὸ ταῖς Ἀλπεσι Κελτικῆς ὀρίζει τὴν

Galia okupatuko zutela baizik. Buruzagiak eta batez ere ofizial gazteak, berarekin kanpainara irten zirenak bertan bizimodu eroso eta dirua lortuko zutelakoan, beldurrez zeudela ikusirik, bilera batera bildu zituen eta alde egiteko agindu zien eta gogoaren aurka arriskurik ez hartzea, horren koldar eta bigunak izanda; esan zien bera hamargarren legioa bakarrik hartuta barbaroen aurka joango zela, ez baitzituen Zimbriak baino etsai indartsuagoak borrokatu behar, eta bera ere ez baitzen Mario baino jeneral txarragoa. Horren ondorioz hamargarren legioak mezulariak bidali zizkion esker ona aitortzeko, eta gainerako legioek beren buruzagiak gaitzetsi zituzten, eta kemenez eta gogoz beteta, guztiek jarraitu zioten egun luzeetako bidean, etsaiengandik 200⁶ estadioetara kanpatu zuten arte. Erasora jotze horrek Ariovistoren ausardia hautsi zuen. Ez baitzuen espero erromatarrek germaniarrei eraso jotzea, aitzitik, ez zuen uste beraien erasoari eutsi ahal izango ziotenik; eta Zesarren ausardia miretsi zuen eta bere armada aztoratu zela ikusi zuen. Are gehiago kikildu zituzten emakume apaizen igarkuntzek, ibaien zurrumbiloei begiratu eta korronteen bira eta soinueta seinaleak ikusi eta gero igarkuntzak egiten baitzituzten, eta emakume igarle horiek ez zieten ilargi berria agertu arte borroka hastea uzten. Zesarrek hori jakin zuenean eta germaniarrak adorerik gabe ikusirik, kemenik gabe zeuden haiekin borrokan lotzea egokiago iruditu zitzaion, haienzako aukera egokiaren zain geldirik egotea baino. Eta haien gotorlekuei eta kanpamentua zeukaten muinoei erasoak eginez, haserrearazi eta amorrarazten zituen, jaitsi eta amorruez borroka egin zezaten. Eta haiei ihesa modu distiratsuan eragin eta Rin ibairaino 400 estadioetan jazarri eta gero, lautada hori guztia gorpuez eta harrapakinez bete zuen. Ariovistok gutxi batzuekin garaiz zeharkatu zuen Rin ibaia; gorpuen kopurua 80.000 izan omen zen.

20. Hori guztia burutu ondoren, sekuaniarren artean utzi zuen armada negua⁷ igarotzeko, eta bera, Erromako aferez arduratu nahi zuenez, Po ibaiaren inguruko Galiara jaitsi zen, berari emandako probintziako zatia zena, izan ere, Rubikon izeneko ibaiak Italia Alpeez honanzko Galiatik bereizten du. Han ezarri zen eta herria bereganatu zuen, herritar ugari baitzetozkion,

ἄλλην Ἰταλίαν. Ἐνταῦθα καθήμενος ἐδημαγώγει, πολλῶν πρὸς αὐτὸν ἀφικνουμένων, διδοὺς ὧν ἕκαστος δεηθείη καὶ πάντας ἀποπέμπων, τὰ μὲν ἔχοντας ἤδη παρ' αὐτοῦ, τὰ δ' ἐλπίζοντας. Καὶ παρὰ τὸν ἄλλον δὲ πάντα τῆς στρατείας χρόνον ἐλάνθανε τὸν Πομπήϊον ἐν μέρει νῦν μὲν τοὺς πολεμίους τοῖς τῶν πολιτῶν ὅπλοις καταστρεφόμενος, νῦν δὲ τοῖς ἀπὸ τῶν πολεμίων χρήμασιν αἰρῶν τοὺς πολίτας καὶ χειρούμενος. Ἐπεὶ δὲ Βέλγας ἤκουσε, δυνατωτάτους Κελτῶν καὶ τὴν τρίτην ἀπάσης τῆς Κελτικῆς νεμομένους, ἀφεστάναι, πολλὰς δὴ τινας μυριάδας ἐνόπλων ἀνδρῶν ἠθροικότας, ἐπιστρέψας εὐθύς ἐχώρει τάχει πολλῶ, καὶ πορθοῦσι τοὺς συμμάχους Γαλάτας ἐπιπεσὼν τοῖς πολεμίοις, τοὺς μὲν ἀθρουστάτους καὶ πλείστους αἰσχυρῶς ἀγωνισαμένους τρεψάμενος διέφθειρεν, ὥστε καὶ λίμνας καὶ ποταμοὺς βαθεῖς τοῖς Ῥωμαίοις νεκρῶν πλήθει περατοὺς γενέσθαι τῶν δ' ἀποστάντων οἱ μὲν παρωκεάνιοι πάντες ἀμαχεὶ προσεχώρησαν, ἐπὶ δὲ τοὺς ἀγριωτάτους καὶ μαχιμωτάτους τῶν τῆδε, Νερβίους, ἐστράτευσεν· οἵπερ εἰς συμμιγεῖς δρυμοὺς κατακρημένοι, γενεὰς δὲ καὶ κτήσεις ἐν τινι βυθῶ τῆς ὕλης ἀπωτάτω θέμενοι τῶν πολεμίων, αὐτοὶ τῷ Καίσαρι, ποιουμένῳ χάρακα καὶ μὴ προσδεχομένῳ τηνικαῦτα τὴν μάχην, ἔξακισμῦριοι τὸ πλῆθος ὄντες αἰφνιδίως προσέπεσον, καὶ τοὺς μὲν ἵππεις ἐτρέψαντο, τῶν δὲ ταγμάτων τὸ δωδέκατον καὶ τὸ ἕβδομον περισχόντες, ἅπαντας ἀπέκτειναν τοὺς ταξιάρχους. Εἰ δὲ μὴ Καῖσαρ ἀρπάσας τὸν θυρεὸν καὶ διασχὼν τοὺς πρὸ αὐτοῦ μαχομένους, ἐνέβαλε τοῖς βαρβάροις, καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων τὸ δέκατον κινδυνεύοντος αὐτοῦ κατέδραμε καὶ διέκοψε τὰς τάξεις τῶν πολεμίων, οὐδεὶς ἂν δοκεῖ περιγενέσθαι νῦν δὲ τῇ Καίσαρος τόλμῃ τὴν λεγομένην ὑπὲρ δύναμιν μάχην ἀγωνισάμενοι, τρέπονται μὲν οὐδ' ὥς τοὺς Νερβίους, κατακόπτουσι δ' ἀμυνομένους· πεντακόσιοι γὰρ ἀπὸ μυριάδων ἐξ σωθῆναι λέγονται, βουλευταὶ δὲ τρεῖς ἀπὸ τετρακοσίων.

[21] Ταῦτα ἡ σύγκλητος πυθομένη πεντεκαίδεχ' ἡμέρας ἐψηφίσατο θύειν τοῖς θεοῖς καὶ σχολάζειν ἐορτάζοντας, ὅσας ἐπ' οὐδεμιᾷ νίκη πρότερον. Καὶ γὰρ ὁ κίνδυνος ἐφάνη μέγας ἐθνῶν ἅμα τοσούτων ἀναρραγέντων, καὶ τὸ νίκημα

bakoitzari eskatzen zuena emanaz, eta denak bidaltzen zituen, nahi zutena beregandik lortuta edo lortzeko itxaropenarekin. Eta gerra-kanpainaren gainerako denbora osoan zehar Ponpeio ez zen jabetu Zesar batzuetan etsaiak hiritarren armen bidez azpiratzen ari zela, baina besteetan etsaiei hartutako dirutzeekin herritarrak bereganatu eta menperatzen ari zela. Baina Zesarrek entzun zuenean belgiarrak matxinatu zirela (belgiarrak galiar boteretsuenak ziren eta Galia osoaren heren bat okupatzen zuten), milaka gizon armatu asko bilduta zeuzkanez, itzuli eta zuzenean abia handiz joan zen, eta etsaiei eraso jo zien, haiek galiar aliatuak suntsitzen ari zirenean, eta, oso estu bilduta era lotsagarrian borrokatu zirenez, gehienei ihesa eragin zien eta hil zituen, lakuak eta ibai sakonak erromatarrentzat zeharkagarriak bihurtzeraino gorpuen kopuruagatik; matxinatu zirenetatik ozeanoaren ertzeakoak guztiak bere aldera igaro ziren borrokarik gabe, baina horko basatien eta gerrarienen aurka, nerbiarren aurka, gerra-kanpaina egin behar izan zuen; horiek baso itxietan bizi dira, familiak eta ondasunak basoaren soilgune batean etsaiengandik urrutien ezarrita; Zesar hesia eraikitzen ari zela eta orduan borrokarik espero ez zuela, nerbiarrek bat-batean eraso jo zieten 60.000ko kopuruan, zaldizkoei ihesa eragin zieten eta hamabigarren eta zazpigarren legioak inguratu eta zenturioi guztiak hil zituzten. Zesarrek, ezkutua hartuta, bere aurrean borrokan ari zirenen artean sartu eta barbaroei eraso egin ez balie, eta, arriskuan zegoenean, hamargarren legioa muinoetatik jaitsi eta etsaien lerroak moztu ez balitu, badirudi ez zela inor bizirik irtengo; baina, Zesarren ausardiari esker beren indarren gaintik borrokatu baziren ere, hala ere ez zuten lortu nerbiarrak itzularaztea, baizik eta haiek borrokan ari zirela hil behar izan zituzten; izan ere, 60.000tik 500 salbatu omen ziren, eta 400 senatarietatik hiru.

21. Senatuak hori jakin zuenean bozketan erabaki zuen hamabost egunez jainkoei eskaintzak egitea eta festak ospatzea, aurreko ezin garaipenengatik baino handiagoak. Arriskua handia baitzirudien, hainbeste herri batera lehertu eta altxatuta, eta garailea Zesar izanik, gehienek zioten begikotasunak distiratsuagoa bihurtzen baitzuen garaipena.

λαμπρότερον, ὅτι Καῖσαρ ἦν ὁ νικῶν, ἢ πρὸς ἐκεῖνον εὐνοια τῶν πολλῶν ἐποίει.

Καὶ γὰρ αὐτὸς εὖ θέμενος τὰ κατὰ τὴν Γαλατίαν, πάλιν ἐν τοῖς περὶ Πάδον χωρίοις διεχέιμαζε, συσκευαζόμενος τὴν πόλιν. Οὐ γὰρ μόνον οἱ τὰς ἀρχὰς παραγγέλλοντες, ἐκείνῳ χρώμενοι χορηγῶ καὶ τοῖς παρ' ἐκείνου χρήμασι διαφθείροντες τὸν δῆμον, ἀνηγορεύοντο καὶ πᾶν ἔπραττον ὃ τὴν ἐκείνου δύναμιν αὖξιν ἔμελλεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν καὶ μεγίστων οἱ πλεῖστοι συνῆλθον πρὸς αὐτὸν εἰς Λοῦκαν, Πομπηΐος τε καὶ Κράσσος, καὶ Ἀππίος ὁ τῆς Σαρδόνης ἡγεμῶν, καὶ Νέπως ὁ τῆς Ἰβηρίας ἀνθύπατος, ὥστε ῥαβδούχους μὲν ἑκατὸν εἴκοσι γενέσθαι, συγκλητικούς δὲ πλείονας ἢ διακοσίους. βουλὴν δὲ θέμενοι διεκρίθησαν ἐπὶ τούτοις· ἔδει Πομπηΐον μὲν καὶ Κράσσον ὑπάτους ἀποδειχθῆναι, Καίσαρι δὲ χρήματα καὶ πενταετίαν ἄλλην ἐπιμετρηθῆναι τῆς στρατηγίας. Ὁ καὶ παραλογώτατον ἐφαίνετο τοῖς νούν ἔχουσιν· οἱ γὰρ τοσαῦτα χρήματα παρὰ Καίσαρος λαμβάνοντες ὥς οὐκ ἔχοντι διδόναι τὴν βουλὴν ἔπειθον, μᾶλλον δ' ἠνάγκαζον, ἐπιστένουσαν οἷς ἐψηφίζοντο, Κάτωνος μὲν οὐ παρόντος, ἐπίτηδες γὰρ αὐτὸν εἰς Κύπρον ἀπεδιοπομπήσαντο, Φαωνίου δ', ὃς ἦν ζηλωτὴς Κάτωνος, ὥς οὐδὲν ἐπέραινε ἀντιλέγων, ἐξαλλομένου διὰ θυρῶν καὶ βοῶντος εἰς τὸ πλῆθος. Ἀλλὰ προσεῖχεν οὐδεὶς, τῶν μὲν Πομπηΐον αἰδουμένων καὶ Κράσσον, οἱ δὲ πλεῖστοι, Καίσαρι χαριζόμενοι καὶ πρὸς τὰς ἀπ' ἐκείνου ζῶντες ἐλπίδας ἡσύχαζον.

[22] Τραπόμενος δ' αὖθις ὁ Καῖσαρ ἐπὶ τὰς ἐν τῇ Κελτικῇ δυνάμεις, πολὺν καταλαμβάνει πόλεμον ἐν τῇ χώρᾳ, δύο Γερμανικῶν ἐθνῶν μεγάλων ἐπὶ κατακτῆσει γῆς ἄρτι τὸν Ῥήνον διαβεβηκότων· Οὐσίπας καλοῦσι τοὺς ἑτέρους, τοὺς δὲ Τεντερίτας. Περὶ δὲ τῆς πρὸς τούτους γενομένης μάχης ὁ μὲν Καῖσαρ ἐν ταῖς ἐφημερίσι γέγραφε, ὥς οἱ βάρβαροι διαπρεσβευόμενοι πρὸς αὐτὸν ἐν σπονδαῖς ἐπιθοῖντο καθ' ὁδόν, καὶ διὰ τοῦτο τρέψαιντο τοὺς αὐτοῦ πεντακισχιλίους ὄντας ἵππεῖς ὀκτακοσίους τοῖς ἐκείνων, μὴ προσδοκῶντας· εἴτα πέμψειαν ἑτέρους πρὸς αὐτὸν αὖθις ἐξαπατῶντας, οὓς κατασχὼν ἐπαγάγοι τοῖς βαρβάροις τὸ στράτευμα, τὴν πρὸς οὕτως ἀπίστους καὶ παρασπόνδους πίστιν εὐήθειαν

Eta bera Galiako egoera ondo ezarri eta gero, atzera Po inguruko lurraldeetan negua igarotzen ari zen, hiriaren inguruko bere egitasmoak prestatzen. Izan ere, han ez ziren bakarrik karguetarako hautagaiak Zesarren laguntzarekin aurkezten, eta haren diruarekin herria erosten, eta haren boterea haziko zuen edozer aldarrikatu eta egiten; gainera, gizon ospetsuen eta handien gehienak harekin elkartzen ziren Lukan, Ponpeio, Kraso, Apio Sardiniako gobernadorea, eta Nepote Hispaniako prokonsula, 120 liktore eta 200 senatari baino gehiago biltzeraino. Bilera bat ospatuta erabaki hauek hartu zituzten: Ponpeio eta Kraso kontsulak izendatu behar ziren, Zesarri dirua gehiago eman behar zitzaion eta jeneraltza beste bost urtez luzatu. Hori guztia zentzudunei erabat irrazionala iruditzen zitzaien; Zesarrengandik hainbeste diru jasotzen zituztenak senatua hari dirua emateko konbentzitzen saiatzen ziren, Zesarrek dirua edukiko ez balu bezala; are gehiago behartu egiten zuten, nahiz eta senatuak gero deitoratu bozketan hartu zuen erabaki hori; Katon ez zegoen, nahita Txiprera bidali zutelako, eta Favonio, Katonen jarraitzaile sutua zena, kontra hitz eginez ezer lortzen ez zuenez, jauzi batez ateetatik irten zen herriari oihu eginez. Baina inork ez zion kasurik egin, batzuek Ponpeioren eta Krasoren beldurragatik, baina gehienek Zesarri atsegin emategatik eta lasai bizi zirelako hark emandako itxaropenez.

22. Zesar atzera Galiako indarretara itzuli zenean, gerra handia topatu zuen lurraldean, bi herri germaniar handik arestian Rin zeharkatu zutelako lurra okupatzeko; batak usitak deitzen dira, besteak tenteritak. Zesarrek horien aurkako batailaren inguruan egunkarietan⁸ idatzi zuen barbaroek su-eten batean enbaxadoreak bidali eta, aldi berean, bidean eraso jo zietela, eta horregatik haien 800 zaldizkoek bere 5.000 zaldizkoak itzularazi zituztela, ez zutelako erasorik espero; gero berriro beste batzuk bidali zizkioten engainatu nahian, baina berak atxiki zituen eta barbaroen aurka eraman zuen armada, fidagarriak ez ziren eta su-etenik errespetatzen ez zuten gizakiez fidatzea inozokeria zela uste zuelako. Tanusiok dio Katonek iritzi hau azaldu zuela senatua garaipenerako festak eta eskaintzak bozkatzen ari zenean: Zesar barbaroei eman behar ziotela, su-etenaren hausketa hiri

ήγούμενος. Τανύσιος δὲ λέγει Κάτωνα, τῆς βουλῆς ἐπὶ τῇ νίκῃ ψηφιζομένης ἑορτὰς καὶ θυσίας, ἀποφήνασθαι γνώμην, ὡς ἐκδοτέον ἐστὶ τὸν Καίσαρα τοῖς βαρβάροις, ἀφοσιουμένους τὸ παρασπόνδημα ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀρὰν εἰς τὸν αἴτιον τρέποντας. Τῶν δὲ διαβάντων αἱ μὲν κατακοπεῖσαι τεσσαράκοντα μυριάδες ἦσαν, ὀλίγους δὲ τοὺς ἀποπεράσαντας αὐθις ὑπεδέξαντο Σούγαμβροι, Γερμανικὸν ἔθνος.

Καὶ ταύτην λαβὼν αἰτίαν ἐπ’ αὐτοὺς ὁ Καῖσαρ, ἄλλως δὲ δόξης ἐφιέμενος καὶ τοῦ πρῶτος ἀνθρώπων στρατῷ διαβῆναι, τὸν Ῥῆνον ἐγεφύρου, πλάτος τε πολὺν ὄντα καὶ κατ’ ἐκείνου τοῦ χρόνου μάλιστα πλημμυροῦντα καὶ τραχὺν καὶ ῥοώδη, καὶ τοῖς καταφερομένοις στελέχεσι καὶ ξύλοις πληγὰς καὶ σπαραγμοὺς ἐνδιδόντα κατὰ τῶν ἐρειδόντων τὴν γέφυραν. Ἀλλὰ ταῦτα προβόλοις ξύλων μεγάλων διὰ τοῦ πόρου καταπεπηγόντων ἀναδεχόμενος, καὶ χαλινώσας τὸ προσπίπτον ῥεῦμα τῷ ζεύγματι, πίστεως πάσης θέαμα κρεῖττον ἐπεδείξατο τὴν γέφυραν ἡμέραις δέκα συντελεσθεῖσαν.

[23] Περαιώσας δὲ τὴν δύναμιν, οὐδενὸς ὑπαντῆσαι τολμήσαντος, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡγεμονικωτάτων τοῦ Γερμανικοῦ Σουήβων εἰς βαθεῖς καὶ ὑλώδεις αὐλῶνας ἀνασκευασμένων, πυρπολήσας μὲν τὴν τῶν πολεμίων, θαρρύνας δὲ τοὺς ἀεὶ τὰ Ῥωμαίων ἀσπαζομένους, ἀνεχώρησεν αὐθις εἰς τὴν Γαλατίαν, εἴκοσι δυεῖν δεούσας ἡμέρας ἐν τῇ Γερμανικῇ διατετριφώς.

Ἡ δ’ ἐπὶ τοὺς Βρεττανοὺς στρατεία τὴν μὲν τόλμαν εἶχεν ὀνομαστήν· πρῶτος γὰρ εἰς τὸν ἐσπέριον Ὠκεανὸν ἐπέβη στόλῳ, καὶ διὰ τῆς Ἀτλαντικῆς θαλάττης στρατὸν ἐπὶ πόλεμον κομίζων ἔπλευσε· καὶ νῆσον ἀπιστουμένην ὑπὸ μεγέθους, καὶ πολλὴν ἔριν παμπόλλοις συγγραφεῦσι παρασχοῦσαν, ὡς ὄνομα καὶ λόγος οὐ γενομένης οὐδ’ οὔσης πέπλασται, κατασχεῖν ἐπιθέμενος, προήγαγεν ἔξω τῆς οἰκουμένης τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν. Δις δὲ διαπλεύσας εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἀντιπέρας Γαλατίας, καὶ μάχαις πολλαῖς κακώσας τοὺς πολεμίους μᾶλλον ἢ τοὺς ἰδίους ὠφελήσας (οὐδὲν γὰρ ὅ τι καὶ λαβεῖν ἦν ἄξιον ἀπ’ ἀνθρώπων κακοβίων καὶ πενήτων), οὐχ οἷον ἐβούλετο τῷ πολέμῳ τέλος ἐπέθηκεν, ἀλλ’ ὁμήρους

gainetik arazteko eta madarikazioa errudunarengana bihurtzeko. Ibaia zeharkatu zutenetatik 400.000 hil ziren, eta atzera zeharkatu zuten gutxiak suganbroek, herri germaniar batek, beren artean hartu zituzten.

Eta horien aurka aitzakia hori hartuta, baina batez ere ibaia armada batekin aurrenak zeharkatzearen ospea nahi zuelako, Rin ibaiaren gainean zubi bat eraikitzen hasi zen, nahiz eta zabalera handikoa zen, eta urte-garai hartan handia, gogor eta azkar zetorren, eta zekartzan enbor eta egurrek zubiari euskarrietan kolpe eta urratuak eragiten zizkioten. Baina ibaian zehar egur handiez finkatu zituen dike batzuen bidez enbor horiek jaso zituen, eta oztopo horiekin gainera zetorren korrontea bridatuta, ikuskizun sinesgaitza eman zuen zubia hamar egunetan burutuz.

23. Indarrak beste aldera zeharkarazi ondoren, inor aurre egitera agertu ez zitzaionez, aitzitik, suevoek ere, aginte handieneko germaniarrek, bailara sakon eta basotsuetara alde egin zutenez, etsaien lurraldea erre eta erromatarren aldekoak adoretu eta gero, atzera Galiara itzuli zen, Germanian 18 egun igaro ondoren.

Britaniarren aurkako kanpainak ausardia izan zuen ospetsu; izan ere, aurrena ontziratu zen mendebaldeko ozeanoan ontziteria batean eta Atlantikoko itsasoan ibili armada bat gerrara eramaten; eta uharte hura sinesgaitza da tamainan, eta idazle askori eztabaida handia eragiten die, haren izena eta ospea asmatuak direlakoan eta inoiz existitu ez delakoan. Okupatzen saiatuz, erromatarren agintea mundu ezagunetik kanpora aitzinatu zuen. Pareko Galiatik bitan zeharkatu uhartera itsasoz, eta bataila ugaritan etsaiei kalte gehiago eragin zien bere soldaduei onura baino (ezin baitzitzaien baliozko ezer hartu miseria gorrian bizi ziren txiro haiei), eta nahi ez zuen amaiera eman zion gerrari, hango erregeari pertsona bahituak hartu eta zergak ezarri ondoren, uhartetik alde egin baitzuen.

Eta beregana heltzeko itsasoa zeharkatzeko zorian zeuden gutun batzuk jaso zituen, Erromako bere lagunak bidaliak, bere alabaren heriotza jakinaraziz; erditzean hil zen Ponpeioren etxean. Eta Ponpeiok berak bihozmin handia hartu zuen, eta

λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ταξάμενος φόρους, ἀπῆρεν ἐκ τῆς νήσου.

Καὶ καταλαμβάνει γράμματα μέλλοντα διαπλεῖν πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἐν Ῥώμῃ φίλων, δηλοῦντα τὴν τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ τελευτήν· τελευτᾷ δὲ τίκτουσα παρὰ Πομπηΐῳ. Καὶ μέγα μὲν αὐτὸν ἔσχε Πομπηΐον, μέγα δὲ Καίσαρα πένθος, οἱ δὲ φίλοι συνεταράχθησαν, ὥς τῆς ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ τᾶλλα νοσοῦσαν τὴν πολιτείαν φυλαττούσης οἰκειότητος λελυμένης· καὶ γὰρ <καί> τὸ βρέφος εὐθύς οὐ πολλὰς ἡμέρας μετὰ τὴν μητέρα διαζῆσαν ἐτελεύτησε. Τὴν μὲν οὖν Ἰουλίαν βία τῶν δημάρχων ἀράμενον τὸ πλῆθος εἰς τὸ Ἄρειον ἤνεγκε πεδίον, κάκεϊ κηδευθεῖσα κεῖται.

[24] Τοῦ δὲ Καίσαρος μεγάλην ἤδη τὴν δύναμιν οὖσαν εἰς πολλὰ κατ' ἀνάγκην χειμᾶδια διελόντος, αὐτοῦ δὲ πρὸς τὴν Ἰταλίαν ὥσπερ εἰώθει τραπομένου, πάντα μὲν αὖθις ἀνερρήγνυντο τὰ τῶν Γαλατῶν, καὶ στρατοὶ μεγάλοι περιϊόντες ἐξέκοπτον τὰ χειμᾶδια καὶ προσεμάχοντο τοῖς χαρακώμασι τῶν Ῥωμαίων· οἱ δὲ πλεῖστοι καὶ κράτιστοι τῶν ἀποστάντων μετ' Ἀμβιόριγος Κότταν μὲν αὐτῷ στρατοπέδῳ καὶ Τιτύριον διέφθειραν, τὸ δ' ὑπὸ Κικέρωνι τάγμα μυριάσιν ἑξ περισχόντες ἐπολιόρκουν, καὶ μικρὸν ἀπέλιπον ἡρῆκεναι κατὰ κράτος, συντετρωμένων ἀπάντων καὶ παρὰ δύναμιν ὑπὸ προθυμίας ἀμυνομένων. Ὡς δ' ἠγγέλθη ταῦτα τῷ Καίσαρι μακρὰν ὄντι, ταχέως ἐπιστρέψας καὶ συναγαγὼν ἑπτακισχιλίους τοὺς σύμπαντας, ἠπείγετο τὸν Κικέρωνα τῆς πολιορκίας ἐξαιρεσόμενος. Τοὺς δὲ πολιορκοῦντας οὐκ ἔλαθεν, ἀλλ' ἀπῆντων ὥς ἀναρπασόμενοι, τῆς ὀλιγότητος καταφρονήσαντες. Κἀκεῖνος ἐξαπατῶν ὑπέφευγεν αἰεὶ, καὶ χωρία λαβὼν ἐπιτηδεύς ἔχοντα πρὸς πολλοὺς μαχομένῳ μετ' ὀλίγων, φράγγνυται στρατόπεδον, καὶ μάχης ἔσχε τοὺς ἑαυτοῦ πάσης, ἀναγαγεῖν δὲ τὸν χάρακα καὶ τὰς πύλας ἀποικοδομεῖν ὥς δεδοικότας ἠνάγκαζε, καταφρονηθῆναι στρατηγῶν, μέχρι οὗ σποράδην ὑπὸ θράσους προσβάλλοντας ἐπεξελθὼν ἐτρέψατο, καὶ πολλοὺς αὐτῶν διέφθειρε.

[25] Τοῦτο τὰς πολλὰς ἀποστάσεις τῶν ἐνταῦθα Γαλατῶν κατεστόρεσε, καὶ τοῦ χειμῶνος αὐτὸς ἐπιφοιτῶν τε πανταχόσε καὶ προσέχων ὀξέως τοῖς νεωτερισμοῖς. Καὶ γὰρ ἦκεν ἐξ

Zesarrek ere bai, eta lagunak aztoratu ziren, gainerakoan egoera txarrean zegoen estatua bake eta adostasunean gordetzen zuen ahaidetasuna desegin zelako; izan ere, ama hil eta egun gutxi geroago hil zen jaioberria. Beraz, herriak, plebearen tribunoen gogoaren kontra, Julia hartu, Marteren ordokira eraman eta hileta egin zion, eta han datza.

24. Zesarren indarrak ordurako handiak zirenez, nahitaez negu-kanpamentu askotan banatu behar izan zituen, eta bera Italiara zuzendu zen ohi zuen bezala, baina Galian berriro egoera lehertu zen eta armada handiek negu-kanpamentuak inguratuz suntsitzen zituzten eta erromatarren fortifikazioak erasotzen; matxinatu indartsuenek Abriorixen agindupean Kota eta Titurio hil zituzten beren armadarekin batera, eta Zizeronen agindupeko legioa 60.000 gizonekin inguratu eta setiatzen ari ziren, eta ia harrapatu zituzten, larri zaurituta zeudelako eta kemenagatik indarren gainetik borrokatzen ari zirelako. Zesarri horren berri eman ziotenean, urruti zegoenez, azkar buelta eman eta, denera 7.000 gizon bildu eta gero, Zizeron setiotik ateratzera joan zen presaka; baina setiatzaileek hauteman zuten eta aurre egitera atera zitzaizkion suntsitzeko asmoarekin, mespretxatzen baitzituzten kopuru txikia zirelako. Hark engainatuz etengabe ihes egiten zien, eta gizon gutxirekin askoren aurka borrokatu behar duenarentzat egokia zen gunea hartuta, han kanpamentu bat gotortu zuen eta bataila osoan bere gizonak barruan eduki zituen, hesia jasotzera eta ateak eraikitzen behartuz, beldur balira bezala, mespretxatuak izateko estrategia erabiliz; etsaiek, ausardiaren eraginez, barreiatuta eraso jo zieten arte, eta orduan erromatarrek, aurre eginez, ihesa eragin zieten eta haietako asko hil zituzten.

25. Horrek horko galiarren matxinada ugariak baretu zituen, eta bera neguan batera eta bestera zebilen zorrotz iraultzen zelatan. Izan ere, Italiatik hiru legio heldu zitzaizkion galdutakoak ordezkatzera; Ponpeiok bere agindupekoetatik bi mailegatu zizkion, eta bat Po ibaiaren inguruko Galiatik bildu berria zen.

Baina gertaera horietatik urruti, hango gerrarik handien eta arriskutsuenaren hastapenak agertzen hasi ziren, gizon boteretsuenen bidez leinu gerrarienetan aspaldi ezkutuan landatu eta barreiatuak, edonondik armetan biltzen zen gazteria

Ἰταλίας ἀντὶ τῶν ἀπολωλότων αὐτῷ τρία τάγματα, Πομπηίου μὲν ἐκ τῶν ὑφ' αὐτὸν δύο χρήσαντος, ἓν δὲ νεοσύλλεκτον ἐκ τῆς περὶ Πάδον Γαλατίας.

Πόρρω δὲ τούτων αἱ πάλαι καταβεβλημένα κρύφα καὶ νεμόμεναι διὰ τῶν δυνατωτάτων ἀνδρῶν ἐν τοῖς μαχιμωτάτοις γένεσιν ἀρχαὶ τοῦ μεγίστου καὶ κινδυνωδεστάτου τῶν ἐκεῖ πολέμων ἀνεφαίνοντο, ῥωσθεῖσαι πολλῇ μὲν ἡλικίᾳ καὶ πανταχόθεν <ἐν> ὅπλοις ἀθροισθεῖσιν, μεγάλοις δὲ πλούτοις εἰς ταὐτὸ συνενεχθεῖσιν, ἰσχυραῖς δὲ πόλεσι, δυσεμβόλοις δὲ χώραις. Τότε δὲ καὶ χειμῶνος ὥρα πάγοι ποταμῶν, καὶ νιφετοῖς ἀποκεκρυμμένοι δρυμοί, καὶ πεδία χειμάρροις ἐπιελημνασμένα, καὶ πῇ μὲν ἀτέκμαρτοι βάθει χιόνος ἀτραποί, πῇ δὲ δι' ἑλῶν καὶ ῥευμάτων παρατρεπομένων ἀσάφεια πολλὴ τῆς πορείας, παντάπασιν ἐδόκουν ἀνεπιχείρητα Καίσαρι τὰ τῶν ἀφισταμένων ποιεῖν. Ἀφειστήκει μὲν οὖν πολλὰ φύλα, πρόσχημα δ' ἦσαν Ἀρβέρνοι καὶ Καρνουτῖνοι, τὸ δὲ σύμπαν αἰρεθεὶς κράτος εἶχε τοῦ πολέμου Οὐεργεντόριξ, οὗ τὸν πατέρα Γαλάται τυραννίδα δοκοῦντα πράττειν ἀπέκτειναν.

[26] Οὗτος οὖν εἰς πολλὰ διελὼν τὴν δύναμιν μέρη, καὶ πολλοὺς ἐπιστήσας ἡγεμόνας, ὥκειοῦτο τὴν πέριξ ἅπασαν ἄχρι τῶν πρὸς τὸν Ἄραρα κεκλιμένων, διανοοῦμενος, ἤδη τῶν ἐν Ῥώμῃ συνισταμένων ἐπὶ Καίσαρα, σύμπασαν ἐγείρειν τῷ πολέμῳ Γαλατίαν. Ὅπερ εἰ μικρὸν ὕστερον ἔπραξε, Καίσαρος εἰς τὸν ἐμφύλιον ἐμπεσόντος πόλεμον, οὐκ ἂν ἐλαφρότεροι τῶν Κιμβρικῶν ἐκείνων φόβοι τὴν Ἰταλίαν κατέσχον. Νυνὶ δ' ὁ πᾶσι μὲν ἄριστα χρησθαι δοκῶν τοῖς πρὸς πόλεμον, μάλιστα δὲ καιρῷ πεφυκῶς Καῖσαρ ἅμα τῷ πυθέσθαι τὴν ἀπόστασιν ἄρας ἐχώρει, αὐταῖς ταῖς ὁδοῖς ἃς διήλθε καὶ βία καὶ τάχει τῆς πορείας διὰ τοσούτου χειμῶνος ἐπιδειξάμενος τοῖς βαρβάροις, ὡς ἄμαχος αὐτοῖς καὶ ἀήττητος ἔπεισι στρατός. Ὅπου γὰρ ἄγγελον ἢ γραμματοφόρον διαδῦναι τῶν παρ' αὐτοῦ χρόνῳ πολλῷ ἦν ἄπιστον, ἐνταῦθα μετὰ πάσης ἐωρᾶτο τῆς στρατιᾶς ἅμα χώρας λυμαινόμενος αὐτῶν καὶ ἐκκόπτων τὰ χωρία, καταστρεφόμενος πόλεις, ἀναλαμβάνων τοὺς μετατιθεμένους, μέχρι καὶ τῶν Ἑδούων ἔθνος ἐξεπολεμώθη πρὸς αὐτόν, οἱ τὸν ἄλλον χρόνον ἀδελφοὺς ἀναγορεύοντες αὐτοὺς Ῥωμαίων καὶ τιμώμενοι διαπρεπῶς, τότε δὲ τοῖς

ugariak, batutako aberastasun handiek, hiri sendoek eta lurralde inbaditzeko zailek indartuak. Orduan neguko sasoian ibai izoztuek, elurteek estalitako basoek, neguko euriteek laku bihurtutako ordokiek, toki batzuetan elur sakonak ezagutezin bihurtutako bidexkek, besteetan zingiren eta korronte desbideratuen artean ibiltzearen ziurgabetasunak, horiek guztiek matxinatuen lurraldeak Zesarrentzat alde guztietatik erasoezin bihurtzen zituztela ziruditen. Tribu asko matxinatu ziren, bada, baina aurrenak arberniarrak eta kanutinoak izan ziren, eta Vergentorix aukeratuak gerra osoaren boterea zuen; horren aita galiarrek hil zuten tirania ezarri nahi zuela uste zutelako.

26. Horrek, beraz, bere indarrak zati askotan zatitu eta buruzagi asko jarri ondoren, inguru guztia bereganatu zuen Arar ibairaino zabaltzen diren lurraldeetaraino, eta, Erroman ordurako Zesarren aurka konspiratzen ari zirenez, Galia osoa gerran altxatzeko asmoa zuen. Hori pixka bat beranduxeago egin balu, Zesar gerra zibilean sartuta zegoenean, behinola Zinbrio haiek eragindako beldurak baino beldur handiagoek hartuko zuketen Italia. Baina orduan, denen ustetan gerrarako ezaugarri onenak zituen gizona eta izaeraz egokiena zena, Zesar, matxinadaren berri izan orduko, kanpamentua altxatu eta abiatu zen; eta lehenago igaro zituen bide beretatik joan zen, eta hain negu gogorrean indartsu eta bizkor ibiliz barbaroei erakutsi zien menderatu gabeko armada garaiezin batek erasotuko ziela. Izan ere, beregandiko mezulari edo posta-eramaile bat pasatzea aspaldi sinesgaitza zen tokietan, hantxe agertzen zen armada osoarekin, haien lurraldeak hondatu eta suntsituz, hiriak eraitsiz, desertoreak onartuz, eduarren herria bere aurka gerran hasi zen arte; horiek ordura arte erromatarren anaiak zirela aldarrikatzen zuten eta ohore handiak jaso zituzten, baina orduan matxinatuei elkartu zitzaizkienean, kemenik ez handia eragin zioten Zesarren armadari. Horregatik handik mugitu eta lingonen lurraldea zeharkatu zuen, sekuaniarren lurraldera heldu nahi zuelako, horiek lagunak baitziren eta Italiaren defentsa gainerako Galiaren aurrean. Baina hor etsaiek eraso jo zioten eta milaka gerrarirekin inguratu zuten, eta borrokara oldartu zen; orokorrean gailendu egin zitzaien, eta denbora luze eta hilketa handi baten ondoren

ἀποστάταις προσγενόμενοι, πολλὴν τῇ Καίσαρος στρατιᾷ παρέστησαν ἀθυμίαν. Διόπερ καὶ κινήσας ἐκεῖθεν ὑπερέβαλε τὰ Λιγγονικά, βουλόμενος ἄψασθαι τῆς Σηκουανῶν, φίλων ὄντων καὶ προκειμένων τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν ἄλλην Γαλατίαν. Ἐνταῦθα δ' αὐτῷ τῶν πολεμίων ἐπιπεσόντων καὶ περισχόντων μυριάσι πολλαῖς, ὀρμήσας διαγωνίσασθαι τοῖς μὲν ὅλοις καταπολεμῶν ἐκράτησε, χρόνῳ πολλῷ καὶ φόνῳ καταβιασάμενος τοὺς βαρβάρους· ἔδοξε δὲ κατ' ἀρχάς τι καὶ σφαλῆναι, καὶ δεικνύουσιν Ἀρβέρνοι ξιφίδιον πρὸς ἱερῷ κρεμάμενον, ὡς δὴ Καίσαρος λάφυρον· ὁ θεασάμενος αὐτὸς ὕστερον ἐμειδίασε, καὶ τῶν φίλων καθελεῖν κελευόντων οὐκ εἴασεν, ἱερὸν ἡγούμενος.

[27] Οὐ μὴν ἀλλὰ τότε τῶν διαφυγόντων οἱ πλεῖστοι μετὰ τοῦ βασιλέως εἰς πόλιν Ἀλησίαν συνέφυγον. Καὶ πολιορκοῦντι ταύτην Καίσαρι, δοκοῦσαν ἀνάλωτον εἶναι μεγέθει τε τειχῶν καὶ πλήθει τῶν ἀπομαχομένων ἐπιπίπτει παντὸς λόγου μείζων κίνδυνος ἔξωθεν. Ὁ γὰρ ἦν ἐν Γαλατίᾳ κράτιστον, ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἀθροισθὲν ἐν ὅπλοις ἦκον ἐπὶ τὴν Ἀλησίαν, τριάκοντα μυριάδες· αἱ δ' ἐν αὐτῇ τῶν μαχομένων οὐκ ἐλάττονες ἦσαν ἑπτακαίδεκα μυριάδων, ὥστ' ἐν μέσῳ πολέμου τοσούτου τὸν Καίσαρα κατειλημμένον καὶ πολιορκούμενον ἀναγκασθῆναι διττὰ τεῖχη προβαλέσθαι, τὸ μὲν πρὸς τὴν πόλιν, τὸ δ' ἀπὸ τῶν ἐπεληλυθόντων, ὡς εἰ συνέλθοιεν αἱ δυνάμεις, κομιδῇ διαπεπραγμένων τῶν καθ' αὐτόν. Διὰ πολλὰ μὲν οὖν εἰκότως ὁ πρὸς Ἀλησίαν κίνδυνος ἔσχε δόξαν, ὡς ἔργα τόλμης καὶ δεινότητος οἶα τῶν ἄλλων ἀγώνων οὐδεὶς παρασχόμενος· μάλιστα δ' ἂν τις θαυμάσειε τὸ λαθεῖν τοὺς ἐν τῇ πόλει Καίσαρα τοσαύταις μυριάσι ταῖς ἔξω συμβαλόντα καὶ περιγενόμενον, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν Ῥωμαίων τοὺς τὸ πρὸς τῇ πόλει τεῖχος φυλάττοντας. Οὐ γὰρ πρότερον ἦσθοντο τὴν νίκην, ἢ κλαυθμὸν ἐκ τῆς Ἀλησίας ἀνδρῶν καὶ κοπετὸν γυναικῶν ἀκουσθῆναι, θεασαμένων ἄρα κατὰ θάτερα μέρη πολλοὺς μὲν ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ κεκοσμημένους θυρεοὺς, πολλοὺς δ' αἵματι πεφυρμένους θώρακας, ἔτι δ' ἐκπώματα καὶ σκηναὶς Γαλατικαῖς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸ στρατόπεδον κομιζόμενας. Οὕτως ὁξέως ἢ τοσαύτη δύναμις ὥσπερ εἰδωλον ἢ ὄνειρον ἠφάνιστο καὶ

barbaroak garaitu zituen; badirudi hasieran akatsen bat egin zuela, eta arberniarrek ezpatatxo bat erakusten dute tenplu baten aurrean zintzilik, Zesarri hartutako harrapakina delakoan; berak, geroago ikusi zuenean, irribarre egin zuen, eta lagunek kentzeko esan ziotenean, ez zien utzi, sakratutzat jotzen zuelako.

27. Orduan ihes egin zuten gehienak erregearekin batera Alesiako hirian babestu ziren. Eta Zesar hiri hori, harresien tamainagatik eta defendatzaileen kopuruagatik ezin hartuzkoa zirudiena, setiatzen ari zela, kanpotik arrisku izugarria etorri zitzaion. Galiako armada indartsuena, herrietatik bildua, Alesiara armetan etorri zen, 300.000 gerrari; eta hiriko defendatzaileak ez ziren 170.000 baino gutxiago; ondorioz, hain bataila handiaren erdian ustekabean harrapatuta eta inguratuta egonik, Zesarrek nahitaez bi hesi jarri behar izan zituen, bata hirirantz eta bestea erasora etorri zirenenganantz, bi armadak elkartzen baldin baziren, erabat galduta egongo zelakoan. Alesiaren aurreko arrisku horrek arrazoiz hartu zuen ospea, beste ezein borrokak ez bezalako ausardiaren eta trebetasunaren ekintzak eman baitzituen; baina harrigarriena da hirikoak ez konturatzea Zesar kanpoko hainbeste milakoekin borrokatu zela eta garaitu zituela, are gehiago hirirantz hesia zaintzen zuten erromatarrek ere ez konturatzea. Ez baitziren garaipenaz jabetu, Alesiako gizonen auhenak eta emakumeen doluzko kolpeak entzun ziren arte; orduan, beste aldean, erromatarrek ekartzen ari ziren zilarrez eta urrez apaindutako eskutu asko ikusi zituzten, eta odolez zikindutako koraza ugari, eta baita ere edalontziak eta denda galiarrak. Horren agudo hain armada handia irudipen edo amets bat bezala desagertu eta barreiatu baitzen, gehienak batailan hilda gainera. Alesia okupatzen zutenek, beren buruari eta Zesarri lan ugari eman ondoren, azkenean beren burua eman zuten. Gerra osoaren buru Vergentorix, armarik ederrenak hartuta eta zaldia apainduta, ateetatik irten zen zaldi gainean; eta eserita zegoen Zesarren inguruan ibili eta zalditik jaitsi ondoren, armadura kendu zuen eta, Zesarren oinetara eseri eta gero, isilik egon zen, triunforako atxilotuta gordetzeko eraman zuten arte.

28. Zesarrek aspaldi erabakia zuen Pompeio hiltzea, hark bezala Zesar hiltzea, zalantzarik gabe; Kraso partiarren artean hil

διεπεφόρητο, τῶν πλείστων ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων. Οἱ δὲ τὴν Ἀλησίαν ἔχοντες, οὐκ ὀλίγα πράγματα παρασχόντες ἑαυτοῖς καὶ Καίσαρι, τέλος παρέδωσαν ἑαυτοῦς. Ὁ δὲ τοῦ σύμπαντος ἡγεμῶν πολέμου Οὐρεγεντόριξ ἀναλαβὼν τῶν ὅπλων τὰ κάλλιστα καὶ κοσμήσας τὸν ἵππον, ἐξιππάσατο διὰ τῶν πυλῶν· καὶ κύκλῳ περὶ τὸν Καίσαρα καθεζόμενον ἐλάσας, εἴτ' ἀφαλόμενος τοῦ ἵππου, τὴν μὲν πανοπλίαν ἀπέρριψεν, αὐτὸς δὲ καθίσας ὑπὸ πόδας τοῦ Καίσαρος ἡσυχίαν ἤγεν, ἄχρι οὗ παρεδόθη φρουρησόμενος ἐπὶ τὸν θρίαμβον.

[28] Καίσαρι δὲ πάλαι μὲν ἐδέδοκτο καταλύειν Πομπηϊόν, ὥσπερ ἀμέλει κάκεινῳ τοῦτον· Κράσσου γὰρ ἐν Πάρθοις ἀπολωλὸς, ὃς ἦν ἑφδρος ἀμφοῖν, ἀπελείπετο τῷ μὲν ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι μεγίστῳ τὸν ὄντα καταλύειν, τῷ δ' ἵνα μὴ πάθῃ τοῦτο, προαναίρειν ὃν ἐδεδοίκει. Τοῦτο δὲ Πομπηϊῷ μὲν ἐξ ὀλίγου φοβεῖσθαι παρέστη, τέως ὑπερορῶντι Καίσαρος, ὡς οὐ χαλεπὸν ἔργον, ὃν αὐτὸς ἠὔξησε, καταλυθῆναι πάλιν ὑπ' αὐτοῦ· Καῖσαρ δ' ἀπ' ἀρχῆς ὑπόθεσιν ταύτην πεποιημένος, ἐπὶ τῶν ἀνταγωνιστῶν ὥσπερ ἀθλητῆς ἑαυτὸν ἀποστήσας μακρὰν καὶ τοῖς Κελτικοῖς ἐγγυμνασάμενος πολέμοις, ἐπῆσκησε μὲν τὴν δύναμιν, ἠὔξησε δὲ τὴν δόξαν, ἀπὸ τῶν ἔργων εἰς ἀντίπαλον ἀρθεῖσ<αν> τοῖς Πομπηϊοῦ κατορθώμασι, λαμβάνων προφάσεις, τὰς μὲν αὐτοῦ Πομπηϊοῦ, τὰς δὲ τῶν καιρῶν ἐνδιδόντων καὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ κακοπολιτείας, δι' ἣν οἱ μὲν ἀρχὰς μετιόντες ἐν μέσῳ θέμενοι τραπέζας ἐδέκαζον ἀναισχύντως τὰ πλήθη, κατήειδ' ὁ δῆμος ἔμμισθος, οὐ ψήφοις ὑπὲρ τοῦ δεδωκότος, ἀλλὰ τόξοις καὶ ξίφεσι καὶ σφενδόναις ἀμιλλώμενος. Αἵματι δὲ καὶ νεκροῖς πολλάκις αἰσχύναντες τὸ βῆμα διεκρίθησαν, ἐν ἀναρχίᾳ τὴν πόλιν ὥσπερ <ναῦν> ἀκυβέρνητον ὑποφερομένην ἀπολιπόντες, ὥστε τοὺς νοῦν ἔχοντας ἀγαπᾶν, εἰπρὸς μηδὲν αὐτοῖς χεῖρον, ἀλλ' <ἦ> μοναρχίαν ἐκ τοσαύτης παραφροσύνης καὶ τοσούτου κλύδωνος ἐκπεσεῖται τὰ πράγματα. Πολλοὶ δ' ἦσαν οἱ καὶ λέγειν ἐν μέσῳ τολμῶντες ἤδη, πλὴν ὑπὸ μοναρχίας ἀνήκεστον εἶναι τὴν πολιτείαν, καὶ τὸ φάρμακον τοῦτο χρῆναι τοῦ πρᾶσιτάτου τῶν ἱατρῶν ἀνασχέσθαι προσφέροντος, ὑποδηλοῦντες <δὴ> τὸν Πομπηϊόν. Ἐπεὶ δὲ κάκεινος λόγῳ παραιτεῖσθαι καλλωπιζόμενος, ἔργῳ παντὸς μᾶλλον ἐπέβαινεν ἐξ ὧν ἀναδειχθήσοιτο δικτάτωρ,

baitzen, bion ondorengoa izan nahi zuena; ondorioz, handiena izan nahi zuenak handiena zena hil behar zuen, eta azken honek, berari hori ez gertatzeko, beldurra ematen ziona lehenago hil behar zuen. Lehentxeago etorri zitzaion Ponpeiori horren beldur izatea, ordura arte Zesar erdeinatu zuelako, berak hazi zuena berriro suntsitzea lan zaila izango ez zelakoan; baina Zesarrek hasieratik asmo hau hartu zuen: aurkariengandik urruti kokatzen den borrokalari bat bezala, Galiako gerretan entrenatu zen, bere armada trebatu zuen, bere ospea hazi zuen eta bere ekintzen ondorioz Ponpeioren arrakasten lehiakide parekoa izateraino igo zen; aitzakia batzuk erabili zituen, batzuk Ponpeiok hornituak, beste batzuk egoerak eta Erromako gobernu txarrak emanda, gobernu txar horren bidez karguetara aurkezten zirenek kalearen erdian mahaiak jarri eta herria lotsarik gabe erosten baitzuten, eta herria ordainduta forora jaisten zen, ez ordaindu zionaren alde botoez borrokatzeko, arku, espata eta habailez baizik. Maiz, tribuna odolez eta gorpuez desohoratu ondoren hartzen zen erabakia, hiria anarkian utzirik, korronteak daraman lemaririk gabeko itsasontzi bat bezala; ondorioz, zentzudunak pozik ziren egoera hain eromen eta asaldura handitik atera eta monarkia ezartzen baldin bazen, beraientzat okerragoa zen beste zerbait ezarri baino lehen. Asko ziren jada kalean esatera ausartzen zirenak, estatua monarkiak bakarrik konpondu zezakeela, eta sendabide hori sendagile leunenak eman behar zuela, zeharka Ponpeio aipatuz. Eta horrek hitzez uko egiten zion ohore horri, baina ekintzaz beste inork baino gehiago egiten zuen diktadore izenda zezaten; Katonen ingurukoek, horretaz jabetuta, senatua konbentzitu zuten hura kontsul bakarra izenda zezan, hark diktadore bihurtzea indarrez lor ez zezan, monarkia legalago batekin kontsolatuta. Eta haren probintzien agintea luzatzea bozketan erabaki zuten; bi zituen, Hispania eta Afrika osoa, delegatuak bidaliz eta armadak mantenduz kudeatzen zituenak, eta urtero probintzia horien altxor publikotik mila talento hartzen zituen.

29. Horren ondorioz, Zesarrek mandatariak bidali zituen kontsulatua lortzeko eta era berdinean bere probintzien agintea luzatzeko. Ponpeio hasieran isilik egon zen, baina Martzelo eta

συμφρονήσαντες οἱ περὶ Κάτωνα πείθουσι τὴν γερουσίαν ὑπατον αὐτὸν ἀποδείξαι μόνον, ὥς μὴ βιάσαιοτο δικτάτωρ γενέσθαι, νομιμωτέρᾳ μοναρχίᾳ παρηγορηθεῖς. Οἱ δὲ καὶ χρόνον ἐπεψηφίσαντο τῶν ἐπαρχιῶν· δύο δ' εἶχεν, Ἰβηρίαν καὶ Λιβύην σύμπασαν, ἃς διώκει πρεσβευτὰς ἀποστέλλων καὶ στρατεύματα τρέφων, οἷς ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου χίλια τάλαντα καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν.

[29] Ἐκ τούτου Καῖσαρ ὑπατείαν ἐμνάτο πέμπων καὶ χρόνον ὁμοίως τῶν ἰδίων ἐπαρχιῶν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον Πομπηῖου σιωπῶντος, οἱ περὶ Μάρκελλον καὶ Λέντλον ἠναντιοῦντο, μισοῦντες ἄλλως Καίσαρα καὶ τοῖς ἀναγκαίοις οὐκ ἀναγκαῖα προστιθέντες εἰς ἀτιμίαν αὐτοῦ καὶ προπηλακισμόν. Νεοκωμίτας γὰρ ἔναγχος ὑπὸ Καίσαρος ἐν Γαλατίᾳ κατωκισμένους ἀφηροῦντο τῆς πολιτείας, καὶ Μάρκελλος ὑπατεύων ἕνα τῶν ἐκεῖ βουλευτῶν εἰς Ῥώμην ἀφικόμενον ἠκίσατο ῥάβδοις, ἐπιλέγων ὥς ταῦτα τοῦ μὴ Ῥωμαῖον εἶναι παράσημα προστίθῃσιν αὐτῷ, καὶ δεικνύειν ἀπρόντα Καίσαρι κελεύει. Μετὰ δὲ Μάρκελλον, ἥδη Καίσαρος τὸν Γαλατικὸν πλοῦτον ἀρύεσθαι ῥύδην ἀφεικότος πᾶσι τοῖς πολιτευομένοις, καὶ Κουρίωνα μὲν δημαρχοῦντα πολλῶν ἐλευθερώσαντος δανείων, Παύλῳ δ' ὑπατεύοντι χίλια καὶ πεντακόσια τάλαντα δόντος, ἀφ' ὧν καὶ τὴν βασιλικὴν ἐκείνος, ὀνομαστόν ἀνάθημα, τῇ ἀγορᾷ προσεκόσμησεν, ἀντὶ τῆς Φουλβίας οἰκοδομηθεῖσαν, οὕτω δὴ φοβηθεὶς τὴν σύστασιν ὁ Πομπηῖος ἀναφανδὸν ἤδη δι' ἑαυτοῦ καὶ τῶν φίλων ἔπραττεν ἀποδειχθῆναι διάδοχον Καίσαρι τῆς ἀρχῆς, καὶ πέμπων ἀπήτει τοὺς στρατιώτας οὓς ἔχρησεν αὐτῷ πρὸς τοὺς Κελτικούς ἀγῶνας. Ὁ δ' ἀποπέμπει, δωρησάμενος ἕκαστον ἄνδρα πεντήκοντα καὶ διακοσίαις δραχμαῖς. Οἱ δὲ τούτους Πομπηῖῳ κομίσαντες εἰς μὲν τὸ πλῆθος οὐκ ἐπιεικεῖς οὐδὲ χρηστοὺς κατέσπειραν λόγους ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος, αὐτὸν δὲ Πομπηῖον ἐλπῖσι κεναῖς διέφθειραν, ὥς ποθοῦμενον ὑπὸ τῆς Καίσαρος στρατιᾶς, καὶ τὰ μὲν ἐνταῦθα διὰ φθόνον πολιτείας ὑποούλου μόλις ἔχοντα, τῆς δ' ἐκεῖ δυνάμεως ἐτοίμης ὑπαρχούσης αὐτῷ, κἂν μόνον ὑπερβάλωσιν εἰς Ἰταλίαν, εὐθὺς ἐσομένης πρὸς ἐκεῖνον· οὕτως γεγονέναι τὸν Καίσαρα πλήθει στρατειῶν λυπηρὸν αὐτοῖς καὶ φόβῳ μοναρχίας ὑποπτον. Ἐπὶ τούτοις Πομπηῖος

Lentuloren ingurukoek aurka egin zioten, bestela ere gorrotatzen baitzuten, eta ahal zuten oro egiten zuten hura desohoratu eta iraintzeko. Adibidez Zesarrek lehentxeago fundatutako Hiriberriko hiritarrei hiritartasuna kendu zieten, eta Martzelok, kontsul zelarik, Erromara joan zen hango kontselarietako bat makilaka jo zuen, eta esan zion makilakada horiek erromatar ez izatearen seinaleak gisa eman zizkiola, eta Zesarri erakustera joatea agindu zion. Baina Martzeloren kontsulatuaren ondoren, jarraian Zesarrek Galiako aberastasuna kargudun guztiei oparo banatu zien, Kurion, plebearen tribunoa, bere zor ugaritatik askatu zuen, eta Pablo kontsulari 1.500 talento eman zizkion, eta talento horiekin hark foroa eta basilika⁹ apaindu zituen, monumentu entzutetsua, Basilika Fulviaren ordezkia; ondorioz Ponpeiok, Zesarren aldekoen elkarketa horren beldurrez, jada argi eta garbi bere buruaren eta bere lagunen bidez Zesarren ordezkia karguan izendatzen saiatzen zen, eta mandatari baten bidez galiarren aurkako borroketarako mailegatu zizkion soldaduak itzultzeko eskatu zion. Eta hark bidali zizkion, gizon bakoitzari 250 drakma oparitu eta gero. Gizon horiek Ponpeiori eraman zizkiten gizonak Zesarri buruzko esamesa desegoki eta txarrak zabaldu zituzten herrian, eta Ponpeiori berari itxaropen hutsalekin kalte egin zioten, esanez Zesarren armadak Ponpeioren falta sumatzen zuela, eta, berak Erromako egoera politika engainagarriaren bekaizkeriagatik nekez kontrolatzen zuen bitartean, hango indarrak bere agindupean jartzeko prest zeudela, eta, Italiara igaro orduko, berehala haren aldera pasatuko zirela, Zesar bere kanpainen kopuruagatik oso gogaikarria bihurtu baitzitzairen, eta monarkiaren beldurragatik oso susmagarria. Horregatik guztiagatik Ponpeio harrotu egin zen eta ez zen soldaduen horniketaz arduratzen, beldurrik ez zuelako; baina politikan hitzaldi eta erabakiez aurka egiten zion, Zesar bozketetan errefusatu agerraraziz; baina hari hori guztia ez zitzaion batere axola, aitzitik, beragandik etorritako zenturioi batek, senatuaren aurrean zutik zegoela, jakin zuenean senatuak ez ziola eman Zesarri karguaren luzapena, ezpata-burua eskuaz jo eta esan omen zuen: «Honek emango dio, bada».

30. Baina Zesarren eskaerak defentsaren itxura distiratsua zuen; izan ere, bera armak uzteko prest zegoen, eta, Ponpeiok ere horixe

ἐχαυνοῦτο, καὶ παρασκευῆς μὲν ἡμέλει στρατιωτῶν, ὥς μὴ δεδοικώς, λόγοις δὲ καὶ γνώμαις κατεπολιτεύετο τῷ δοκεῖν Καίσαρα ***** καταψηφίζόμενος· ὧν ἐκεῖνος οὐδὲν ἐφρόντιζεν, ἀλλὰ καὶ λέγεται τινα τῶν ἀφιγμένων παρ’ αὐτοῦ ταξιάρχων, ἐστῶτα πρὸ τοῦ βουλευτηρίου καὶ πυθόμενον ὥς οὐ δίδωσιν ἢ γερουσία Καίσαρι χρόνον τῆς ἀρχῆς, „ἀλλ’ αὕτη« φάναι „δώσει«, κρούσαντα τῇ χειρὶ τὴν λαβὴν τῆς μαχαίρας.

[30] Οὐ μὴν ἀλλ’ ἢ γε παρὰ Καίσαρος ἀξίωσις τὸ πρόσχημα τῆς δικαιολογίας λαμπρὸν εἶχεν· ἡξίου γὰρ αὐτός τε καταθέσθαι τὰ ὄπλα, καὶ Πομπηίου ταῦτο πράξαντος ἀμφοτέρους ἰδιώτας γενομένους εὐρίσκεσθαι τι παρὰ τῶν πολιτῶν ἀγαθόν, ὥς τοὺς αὐτὸν μὲν ἀφαιρουμένους, ἐκεῖνῳ δ’ ἦν εἶχε βεβαιοῦντας δύναμιν, ἕτερον διαβάλλοντας ἕτερον κατασκευάζειν τύραννον. Ταῦτα προκαλούμενος ἐν τῷ δήμῳ Κουρίων ὑπὲρ Καίσαρος ἐκροτεῖτο λαμπρῶς, οἱ δὲ καὶ στεφάνους ἐπ’ αὐτὸν ὥσπερ ἀθλητὴν ἀνθοβολοῦντες ἠφίεσαν. Ἀντώνιος δὲ δημαρχῶν Καίσαρος ὑπὲρ τούτων ἐπιστολὴν κομισθεῖσαν εἰς τὸ πλῆθος ἐξήνεγκε καὶ ἀνέγνω βία τῶν ὑπάτων. Ἐν δὲ τῇ βουλῇ Σκιπίων μὲν ὁ Πομπηίου πενθερὸς εἰσηγήσατο γνώμην, ἃν ἐν ἡμέρᾳ ῥητῇ μὴ κατάρθῃται τὰ ὄπλα Καίσαρ, ἀποδειχθῆναι πολέμιον αὐτόν. Ἐρωτῶντων δὲ τῶν ὑπάτων εἰ δοκεῖ Πομπηίων ἀφεῖναι τοὺς στρατιώτας, καὶ πάλιν εἰ δοκεῖ Καίσαρα, τῇ μὲν ὀλίγοι παντάπασι, τῇ δὲ πάντες παρ’ ὀλίγους προσέθεντο· τῶν δὲ περὶ Ἀντώνιον πάλιν ἀξιούντων ἀμφοτέρους τὴν ἀρχὴν ἀφεῖναι, πάντες ὁμαλῶς προσεχώρησαν. Ἀλλ’ ἐκβιαζομένου Σκιπίωνος, καὶ Λέντλου τοῦ ὑπάτου βοῶντος ὅπλων δεῖν πρὸς ἄνδρα ληστήν, οὐ ψήφων, τότε μὲν διελύθησαν καὶ μετεβάλοντο τὰς ἐσθῆτας ἐπὶ πένθει διὰ τὴν στάσιν.

[31] Ἐπεὶ δὲ παρὰ Καίσαρος ἦκον ἐπιστολαὶ μετριάζειν δοκοῦντος ἡξίου γὰρ ἀφείς τὰ ἄλλα πάντα τὴν ἐντὸς Ἀλπεων καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν μετὰ δυεῖν ταγμάτων αὐτῷ δοθῆναι, μέχρι οὗ τὴν δευτέραν ὑπατείαν μέτεισι, καὶ Κικέρων ὁ ῥήτωρ, ἄρτι παρὼν ἐκ Κιλικίας καὶ διαλλαγὰς πράττων, ἐμάλαττε τὸν Πομπηίον, ὁ δὲ τὰλλα συγχωρῶν τοὺς στρατιώτας ἀφήρει, καὶ Κικέρων μὲν ἔπειθε τοὺς Καίσαρος φίλους

bera egin eta gero, biok, hiritar arruntak bihurtuta, hiritarren sostengua bilatzeko; uste zuelako bera kentzen baldin bazuten eta Ponpeiori zeukan armada berresten baldin bazioten, bata salatuz bestea tirano ezartzen zutela. Kurionek Zesarren ordezkari proposamen horiek herriaren aurrean egin zituen, distiratsu txalotu zuten, eta batzuek koroak ere botatzen zizkioten, atleta bat lorez estaltzen dutenean bezala. Antoniorik, plebearen tribunoa zela, auzi horien inguruko Zesarren gutun bat herriarengana eramanez eta irakurri zuen kontsularen gogoaren aurka. Senatuan Eszipion Ponpeioren aitaginarrebak proposamen hau aurkeztu zuen: Zesarrek esandako egun batean armak uzten ez bazituen, etsaitzat jotzea. Kontsulek senatariei galdetu zieten ea beren ustez Ponpeiorik soldaduak lizentziatu behar zituen, eta, beste aldetik, Zesarrek ere lizentziatu behar ote zituen, oso gutxi eman zuten aurrenekoaren aldeko botoa, ia denek, ordea, bigarrenaren alde; baina Antonioren ingurukoek berriro biek batera kargua uztea eskatu zutenean, denak batera alde atera ziren. Hala ere, Eszipionek bortizki aurka egin zuenez, eta Lentulo kontsulak gizon lapurraren aurka armak behar zirela, ez botoak, oihukatu zuenez, orduan bilera desegin zuten eta jantziak aldatu zituzten doluzkoak janzteko herriaren hausturagatik.

31. Zesarrengandik gutunak heldu ziren, eta neurritsu zirudien, eskatzen baitzuen, gainerako guztia utzita, Alpeen eta Ilirikoaren arteko lurraldea bi legioren berari ematea, bigarren kontsulatura aurkeztu arte; eta Zizeron hizlariak, arestian Ziliziatik etorri eta biak adiskidetzen saiatzen ari zenak, Ponpeio baretu zuen; eta Zesarrek gainerako guztian amore eman zuen, soldaduak lizentziaztean izan ezik, eta Zizeron Zesarren lagunak konbentzitzen saiatu zen, esandako probintziekin eta bakarrik 6.000 soldaduekin konformatuz bakeak egiteko; eta Ponpeio makurtu zen eta onartu zuen, baina Lentulo kontsularen ingurukoek ez zioten utzi, aitzitik, Antonio eta Kurion iraindu zituzten eta senatutik modu umiliagarrian bota zituzten, Zesarri soldaduak sutzeko aitzakia ederrena emanez, gizon estimatu eta kargudunak gurdi alokatuetan zerbitzari-jantzieta ihes egiten erakutsiz; horrela hornituta irten baitziren Erromatik ezkutuan beldurragatik.

συνενδόντας ἐπὶ ταῖς εἰρημέναις ἐπαρχίαις καὶ στρατιώταις
μόνοις ἑξακισχιλίοις ποιείσθαι τὰς διαλύσεις, Πομπηίου
δὲ καμπτομένου καὶ διδόντος, οἱ περὶ Λέντλον οὐκ εἶων
ὑπατεύοντες, ἀλλὰ καὶ τῆς βουλῆς Αντώνιον καὶ Κουρίωνα
προπηλακίσαντες ἐξήλασαν ἀτίμως, τὴν εὐπρεπεστάτην
Καίσαρι τῶν προφάσεων αὐτοὶ μηχανησάμενοι καὶ δι' ἧς
μάλιστα τοὺς στρατιώτας παρώξυνεν, ἐπιδεικνύμενος ἄνδρας
ἐλλογίμους καὶ ἄρχοντας ἐπὶ μισθίων ζευγῶν πεφευγότας
ἐν ἐσθῆσιν οἰκετικαῖς· οὕτω γὰρ ἀπὸ Ῥώμης σκευάσαντες
ἑαυτοὺς διὰ φόβον ὑπεξήσαν.

[32] Ὅσαν μὲν οὖν περὶ αὐτὸν οὐ πλείους ἱππέων τριακοσίων
καὶ πεντακισχιλίων ὀπλιτῶν· τὸ γὰρ ἄλλο στράτευμα πέραν
Ἄλπεων ἀπολελειμμένον ἔμελλον ἄξιν οἱ πεμφθέντες.
Ὅρων δὲ τὴν ἀρχὴν ὧν ἐνίστατο πραγμάτων καὶ τὴν ἔφοδον
οὐ πολυχειρίας δεομένην ἐν τῷ παρόντι μᾶλλον ἢ θάμβει τε
τόλμης καὶ τάχει καιροῦ καταληπτέαν οὖσαν, ἐκπλήξιν γὰρ
ἀπιστούμενος ῥᾶον ἢ βιάσεσθαι μετὰ παρασκευῆς ἐπελθὼν,
τοὺς μὲν ἡγεμόνας καὶ ταξιάρχους ἐκέλευσε μαχαίρας
ἔχοντας ἄνευ τῶν ἄλλων ὀπλῶν κατασχεῖν Ἀρίμινον, τῆς
Κελτικῆς μεγάλην πόλιν, ὡς ἐνδέχεται μάλιστα φεισαμένους
φόνου καὶ ταραχῆς, Ὅρτησίῳ δὲ τὴν δύναμιν παρέδωκεν.
Αὐτὸς δὲ τὴν μὲν ἡμέραν διῆγεν ἐν φανερῷ, μονομάχοις
ἐφεστῶς γυμναζομένοις καὶ θεώμενος· μικρὸν δὲ πρὸ ἐσπέρας
θεραπεύσας τὸ σῶμα, καὶ παρελθὼν εἰς τὸν ἀνδρῶνα, καὶ
συγγενόμενος βραχέα τοῖς παρακεκλημένοις ἐπὶ τὸ δεῖπνον,
ἤδη συσκοτάζοντος ἐξάνεστη, τοὺς μὲν ἄλλους φιλοφρονηθεὶς
καὶ κελεύσας περιμένειν αὐτὸν ὡς ἐπανελευσόμενον, ὀλίγοις
δὲ τῶν φίλων προείρητο μὴ κατὰ τὸ αὐτὸ πάντας, ἄλλον δ'
ἄλλη διώκειν. Αὐτὸς δὲ τῶν μισθίων ζευγῶν ἐπιβάς ἑνός,
ἤλαυνεν ἐτέραν τινὰ πρῶτον ὁδόν· εἶτα πρὸς τὸ Ἀρίμινον
ἐπιστρέψας, ὡς ἤλθεν ἐπὶ τὸν διορίζοντα τὴν ἐντὸς Ἄλπεων
Γαλατίαν ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἰταλίας ποταμὸν (Ῥουβίκων
καλεῖται), καὶ λογισμὸς αὐτὸν εἰσῆι, μᾶλλον ἐγγίζοντα τῷ
δεινῷ καὶ περιφερόμενον τῷ μεγέθει τῶν τολμωμένων, ἔσχετο
δρόμου, καὶ τὴν πορείαν ἐπιστήσας, πολλὰ μὲν αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ
διήνεγκε σιγῇ τὴν γνώμην ἐπ' ἀμφότερα μεταλαμβάνων, καὶ
τροπὰς ἔσχεν αὐτῷ τότε <τὸ> βούλευμα πλείστας· πολλὰ δὲ

32. Bere inguruan ez ziren 300 zaldizko eta 5.000 oinezko baino gehiago, berak bidalitako gizonak ekarri behar baitzuten Alpeen beste aldean utzitako gainerako armada. Ikusten zuen egin nahi zituen ekintzen hasierak eta egitasmoak ez zutela soldadu askoren beharrik egoera hartan, aitzitik, etsaiak ustekabeen harrapatu behar zirela ausardiaren izuaz eta aukeraren azkartasunaz, erasorik espero ez dutenak ikaratzea errazagoa baita, prestaketarekin eraso jota indarrez garaitzea baino; horrela, buruzagi eta zenturioiei, ezpatak hartuta eta beste ezein armarik gabe, Arimino¹⁰ Galiako hiri handia hartzea agindu zien, ahalik eta hilketa eta nahasketa gutxien eraginez, eta indar horren buru Hortensio ezarri zuen. Berak eguna agerian igaro zuen, gladiadoreak entrenatzen ikusten; ilundu baino lehentxeago gorputzaz arduratu zen, eta gizonezkoen gelara joan eta afarira gonbidatutakoekin labur egon ondoren, jada ilun zegoela, altxatu egin zen, gainerakoei atsegin hitz eginez eta bere zain egoteko aginduz, itzuliko zelakoan; baina lagunetako gutxi batzuei berari jarraitzeko agindua emana zien, denek bide beretik gabe, bakoitzak bide batetik. Bera gurdi alokatuetako batean igo eta beste bide batetik aurretik joan zen; gero Ariminatorantz jo zuen eta Alpeez honanzko Galia gainerako Italiatik bereizten duen ibaira (Rubikon deiturikoa) heldu zenean, hausnarketa sortu zitzaion; arriskura hurbiltzen ari zen heinean eta bere ausardien handitasunak nahasita, martxa gelditu zuen; eta ibiltzeari utzi eta gero, bere baitan bilduta isilik, bere erabakia hara eta hona zerabilen bi aldeetara aldatuz, eta orduan izan zituen bere asmoak aldaketa gehienak; eta bertan zeuden lagunekin batera, Polion Asinio tartean zela, zalantza asko izan zituen, neurtzen ari baitzen ibaia zeharkatzeak zer-nolako gaitz handiak abian jarriko zizkien gizaki guztiei, eta baita ere beraiek ekintza horren zer-nolako ospe handia utziko zieten ondorengoei. Azkenean, sentimendu baten eraginez, bere burua hausnarketatik etorkizunerantz askatuz, irtenbiderik gabeko zori eta ausardietan beren burua jaurtitzen duten gizonen sarrerasaldi komun hori esan zuen: «Dadoa botata egon dadila», eta zeharkatzera oldartu zen; geroztik lasterka joan zen, eta egunsentia baino lehen Ariminora heldu zen eta harrapatu zuen. Ibaia zeharkatu aurreko gauean amets ikaragarria ikusi omen

καὶ τῶν φίλων τοῖς παροῦσιν, ὧν ἦν καὶ Πολλίων Ἀσίνιος, συνδιηπόρησεν, ἀναλογιζόμενος ἡλίκων κακῶν ἄρξει πᾶσιν ἀνθρώποις ἢ διάβασις, ὅσον τε λόγον αὐτῆς τοῖς αὐθις ἀπολείψουσι. Τέλος δὲ μετὰ θυμοῦ τινος ὥσπερ ἀφείς ἑαυτὸν ἐκ τοῦ λογισμοῦ πρὸς τὸ μέλλον, καὶ τοῦτο δὴ τὸ κοινὸν τοῖς εἰς τύχας ἐμβαίνουσιν ἀπόρους καὶ τόλμας προοίμιον ὑπειπὼν „ἀνερρίφθω κύβος,« ὥρμησε πρὸς τὴν διάβασιν, καὶ δρόμῳ τὸ λοιπὸν ἤδη χρώμενος, εἰσέπεσε πρὸ ἡμέρας εἰς τὸ Ἀρίμινον, καὶ κατέσχε. Λέγεται δὲ τῇ προτέρᾳ νυκτὶ τῆς διαβάσεως ὄναρ ἰδεῖν ἔκθεσμον· ἐδόκει γὰρ αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ μητρὶ μείγνυσθαι τὴν ἄρρητον μίξιν.

[33] Ἐπεὶ δὲ κατελήφθη τὸ Ἀρίμινον, ὥσπερ ἀνεωγμένου τοῦ πολέμου πλατεῖαις πύλαις ἐπὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ συγκεχυμένων ἅμα τοῖς ὅροις τῆς ἐπαρχίας τῶν νόμων τῆς πόλεως, οὐκ ἄνδρας ἂν τις ᾤηται καὶ γυναῖκας ὥσπερ ἄλλοτε σὺν ἐκπλήξει διαφοιτᾶν τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ τὰς πόλεις αὐτὰς ἀνισταμένας φυγῇ διαφέρεσθαι δι' ἀλλήλων, τὴν δὲ Ῥώμην ὥσπερ ὑπὸ ῥευμάτων πιμπλαμένην φυγαῖς τῶν πέριξ δήμων καὶ μεταστάσεσιν, οὐτ' ἄρχοντι πείσαι ῥαδίαν οὔσαν οὔτε λόγῳ καθεκτὴν, ἐν πολλῷ κλύδωνι καὶ σάλῳ μικρὸν ἀπολιπεῖν αὐτὴν ὑφ' αὐτῆς ἀνατετραφῆναι. Πάθη γὰρ ἀντίπαλα καὶ βίαια κατεῖχε κινήματα πάντα τόπον· οὔτε γὰρ τὸ χαῖρον ἡσυχίαν ἤγεν, ἀλλὰ τῷ δεδοικότε καὶ λυπουμενῷ κατὰ πολλὰ συμπίπτον ἐν μεγάλῃ πόλει καὶ θρασυνόμενον ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος δι' ἐρίδων ἦν, αὐτὸν τε Πομπήϊον ἐκπεπληγμένον ἄλλος ἀλλαχόθεν ἐτάραττε, τοῖς μὲν ὡς ἠῤῥησε Καίσαρα καθ' ἑαυτοῦ καὶ τῆς ἡγεμονίας εὐθύνας ὑπέχοντα, τῶν δ' ὅτι παρείκοντα καὶ προτεινόμενον εὐγνώμονας διαλύσεις ἐφῆκε τοῖς περὶ Λέντλον ὑβρίσαι κατηγορούντων. Φαώνιος δ' αὐτὸν ἐκέλευε τῷ ποδὶ κτυπεῖν τὴν γῆν, ἐπεὶ μεγαληγορῶν ποτε πρὸς τὴν σύγκλητον οὐδὲν εἶα πολυπραγμονεῖν οὐδὲ φροντίζειν ἐκείνους τῆς ἐπὶ τὸν πόλεμον παρασκευῆς· αὐτὸς γὰρ ὅταν ἐπὶ κρούσας τὸ ἔδαφος τῷ ποδὶ στρατευμάτων ἐμπλήσειν τὴν Ἰταλίαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τότε πλήθει δυνάμειος ὑπερέβαλλεν ὁ Πομπήϊος τὴν Καίσαρος· εἶασε δ' οὐδεὶς τὸν ἄνδρα χρῆσασθαι τοῖς ἑαυτοῦ λογισμοῖς, ἀλλ' ὑπ' ἀγγελμάτων πολλῶν καὶ ψευδῶν καὶ φόβων, ὡς

zuen: berak bere amarekin harreman esanezinak zituela iruditu baitzitzaien.

33. Arimino konkistatua izan ondoren, gerra lur eta itsaso orotara batera ate zabaletatik ireki balitz bezala, eta probintziaren mugekin batera hiriaren legeak suntsitu balira bezala, ez zirudien gizonak eta emakumeak Italian zehar izututa zebiltzanik, beste aldietan bezala; aitzitik, hiriak berak altxatu eta ihesean elkarren aurka aritzen ziren, eta Erroma bera inguruko herrien ihes eta emigrazioek korronteek bezala bete zuten, eta agintariek ezin zuten hiria erraz gidatu ezta legeek kontrolatu ere, eta ia hondatu egin zen sarraski eta aztoramen handiaren eraginez. Etsaitasunezko sentimenduak eta asaldura bortitzak gunee orotan nagusitu ziren; pozten zena ere ez baitzegoen baketsu, aitzitik, hiri handi hartan beldurrez eta atsekabetuta zegoen batekin sarri topo egiterakoan eta berak bere etorkizunerako konfiantza erakusterakoan, borrokan hasten ziren; eta aztoratuta zegoen Ponpeio bera ere bakoitzak alde batetik astintzen zuen; batzuek, Zesar gidatu zuelako eta beraren eta boterearen aurka hazi zuelako; besteek salatzen zuten Lentuloren ingurukoei Zesar iraintzen utzi zielako, amore ematen eta adiskidetze eskuzabala proposatzen ari zenean. Favoniok berak lurra oinaz jotzeko eskatzen zion, behin, senatuari handikeriaz hitz eginez, ez zielako haiei utzi bere aferetan sartzen, ez gerrako prestaketaz arduratzen; berak, nahi zuenean, lurzorua oinaz jo eta Italia armadez beteko baitzuen. Hala ere, Ponpeiok orduan Zesar gainditu egiten zuen indarren kopuruan; baina inork ez zion gizonari bere kalkuluak erabiltzen utzi, aitzitik, gerra ordurako piztuta zegoela eta dena hartua zuela zioten mezu, gezur eta beldur askori amore emanda eta guztien joerak gailenduta, bozketaren bidez gerra-egoera aldarrikarazi zuen eta hiria utzi zuen, eta agindu zuen¹¹ senatuak berari jarraitzea eta tiraniaren ordezkaberria eta askatasuna aukeratzen zuen inor ez gelditzea.

34. Ondorioz, kontsulek ihes egin zuten irteten aurretik legearen arabera egin beharreko eskaintzak egin gabe, eta senatari gehienek ere ihes egin zuten, beren gauzetatik egokitzen zitzaiena presaka hartuz, besterenak arpilatzen arituko balira

ἐφεστῶτος ἤδη τοῦ πολέμου καὶ πάντα κατέχοντος, εἷξας καὶ συνεκκρουσθεὶς τῇ πάντων φορᾷ ψηφίζεται ταραχὴν ὁρᾶν καὶ τὴν πόλιν ἐξέλιπε, κελεύσας ἔπεσθαι τὴν γερουσίαν καὶ μηδὲνα μένειν τῶν πρὸ τῆς τυραννίδος ἡρημένων τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

[34] Οἱ μὲν οὖν ὕπατοι μὴδ' ἅ νόμος ἐστὶ πρὸ ἐξόδου θύσαντες ἔφυγον, ἔφευγον δὲ καὶ τῶν βουλευτῶν οἱ πλεῖστοι, τρόπον τινὰ δι' ἀρπαγῆς ἀπὸ τῶν ἰδίων ὃ τι τύχοιεν ὥσπερ ἀλλοτρίων λαμβάνοντες. Εἰσὶ δ' οἱ καὶ σφόδρα τὰ Καίσαρος ἡρημένοι πρότερον ἐξέπεσον ὑπὸ θάμβους τότε τῶν λογισμῶν, καὶ συμπαρηνέχθησαν οὐδὲν δεόμενοι τῷ ῥεύματι τῆς φορᾶς ἐκείνης. Οἰκτρότατον δὲ τὸ θέαμα τῆς πόλεως ἦν, ἐπιφερομένου τοσούτου χειμῶνος ὥσπερ νεῶς ὑπὸ κυβερνητῶν ἀπαγορευόντων πρὸς τὸ συντυχὸν ἐκπεσεῖν κομιζομένης. Ἀλλὰ καίπερ οὕτως τῆς μεταστάσεως οἰκτρᾶς οὔσης, τὴν μὲν φυγὴν οἱ ἄνθρωποι πατρίδα διὰ Πομπήϊον ἡγοῦντο, τὴν δὲ Ῥώμην ὡς Καίσαρος στρατόπεδον ἐξέλιπον· ὅπου καὶ Λαβηνός, ἀνὴρ ἐν τοῖς μάλιστα φίλος Καίσαρος καὶ πρεσβευτὴς γεγονώς καὶ συνηγωνισμένος ἐν πᾶσι προθυμότατα τοῖς Κελτικοῖς πολέμοις, τότε ἐκείνον ἀποδράς ἀφίκετο πρὸς Πομπήϊον· ἀλλὰ τούτῳ μὲν καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰς ἀποσκευὰς ἀπέπεμψεν ὁ Καῖσαρ. Δομιτίῳ δ' ἡγουμένῳ σπειρῶν τριάκοντα καὶ κατέχοντι Κορφίνιον ἐπελθὼν παρεστρατοπέδευσεν· ὁ δ' ἀπογνούς τὰ καθ' ἑαυτόν, ἤτησε τὸν ἱατρὸν οἰκέτην ὄντα φάρμακον, καὶ λαβὼν τὸ δοθὲν ἔπιεν ὡς τεθνηξόμενος. Μετ' ὀλίγον δ' ἀκούσας τὸν Καίσαρα θαυμαστῇ τινι φιλανθρωπίᾳ χρῆσθαι πρὸς τοὺς ἐαλωκότας, αὐτὸς αὐτὸν ἀπεθρήνει καὶ τὴν ὀξύτητα τοῦ βουλευμάτος ἡττιᾶτο. Τοῦ δ' ἱατροῦ θαρρύναντος αὐτόν, ὡς ὑπνωτικόν, οὐ θανάσιμον πεπωκότα, περιχαρὴς ἀναστὰς ἀπῆει πρὸς Καίσαρα, καὶ λαβὼν δεξιάν, αὐθις διεξέπεσε πρὸς Πομπήϊον. Ταῦτ' εἰς τὴν Ῥώμην ἀπαγγελλόμενα τοὺς ἀνθρώπους ἡδίους ἐποίει, καὶ τινες φυγόντες ἀνέστρεψαν.

[35] Ὁ δὲ Καῖσαρ τὴν τε τοῦ Δομιτίου στρατιὰν παρέλαβε, καὶ τοὺς ἄλλους, ὅσους ἐν ταῖς πόλεσι Πομπήϊῳ στρατολογουμένους ἔφθασε καταλαβών. Πολὺς δὲ γεγονώς ἤδη καὶ φοβερός, ἐπ' αὐτόν ἤλαυνε Πομπήϊον. Ὁ δ' οὐκ ἐδέξατο

bezala nolabait. Eta erabat Zesarren aldekoak ziren batzuek ere orduko hausnarketen aztoramenduaren eraginez ihes egin zuten, eta batere beharrik gabe joera haren korronteari jarraitu zioten. Hiriaren ikuskizuna guztiz negargarria zen, hain ekaitz handiak erasota, lemariek etsipenagatik utzitako itsasontzia bezalakoa baitzen, bere zorian erortzera eramana. Baina, nahiz eta emigrazioa hain negargarria izan, gizakiek Ponpeiorekin erbesteratzea aberritzat jotzen zuten, eta Erroma utzi zuten, Zesarren kanpamentua balitz bezala; orduan Labienok ere, Zesarren lagun handienetakoak, haren legatua izandakoak eta Galiako gerra guztietan oso gogotsu harekin batera borrokatutakoak, ihes egin zion eta Ponpeioren aldera igaro zen; hala ere, Zesarrek diruak eta ondasunak bidali zizkion. 30 kohorteren agintean Korfinio okupatzen ari zen Domizioengana jo zuen eta ondoan kanpatu zuen; hark, bere buruaz etsita, esklaboa zen sendagileari pozoina eskatu zion, eta emandakoa hartu eta edan zuen hilko zelakoan. Baina geroxeago, Zesarrek gerra-presoa onginahi harrigarriaz tratatzen zituela entzun zuenean, bere burua auhendatu zuen eta erabakiaren azkartasunari egotzi zion errua. Baina sendagileak edari hilgarriaren ordeaz lo-eragilea edan zuela esanez adoretu zuenean, erabat pozik altxatu zen eta Zesarrengana joan zen, eta haren eskuineko eskua estutu ondoren, atzera Ponpeiorengana alde egin zuen. Horien berri Erromara heldu zenean, hiritarrei atsegina eragin zien eta ihes egindako batzuk itzuli ziren.

35. Zesarrek Domizioen armada hartu zuen, eta hirietan Ponpeiorentzat errekrutatzen ziren beste soldaduak harrapatzen zituen. Eta jada kopuru handi eta beldurgarria zuenean, Ponpeiorengana berarengana abiatu zen. Baina honek ez zion aurre egin, baizik eta Brindisira ihes egin zuen, eta kontsulak indarrekin batera Dirrakiora bidali zituen aurretik; eta bera, Zesar heldu eta geroxeago, itsasora irten zen, hari buruz idatziko ditudan liburuetan dena banan-banan azalduko den bezala.

Zesarrek zuzenean jarraitu nahi zion, baina ez zuen itsasontzirik, eta Erromara itzuli zen, 60 egunetan odolik isuri gabe Italia osoaren nagusi bihurtuta. Hiria espero baino baretuago aurkitu zuen eta bertan senatari asko; horiekin modu egoki eta atseginen

τὴν ἔφοδον, ἀλλ' εἰς Βρεντέσιον φυγών, τοὺς μὲν ὑπάτους πρότερον ἔστειλε μετὰ δυνάμεως εἰς Δυρράχιον, αὐτὸς δ' ὀλίγον ὕστερον ἐπελθόντος Καίσαρος ἐξέπλευσεν, ὥς ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γραφησομένοις τὰ καθ' ἕκαστον δηλωθήσεται.

Καίσαρι δὲ βουλομένῳ μὲν εὐθὺς διώκειν ἀπορία νεῶν ἦν, εἰς δὲ τὴν Ῥώμην ἀνέστρεψε, γεγονῶς ἐν ἡμέραις ἐξήκοντα πάσης ἀναιμωτὶ τῆς Ἰταλίας κύριος. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν πόλιν εὗρε μάλλον ἢ προσεδόκα καθεστῶσαν καὶ τῶν ἀπὸ βουλῆς ἐν αὐτῇ συχνούς, τούτοις μὲν ἐπιεικῇ καὶ δημοτικῇ διελέχθη, παρακαλῶν αὐτοὺς πρὸς Πομπηΐον ἀποστέλλειν ἄνδρας ἐπὶ συμβάσεσι πρεπούσαις· ὑπήκουσε δ' οὐδεὶς, εἴτε φοβούμενοι Πομπηΐον ἐγκαταλελειμμένον, εἴτε μὴ νομίζοντες οὕτω Καίσαρα φρονεῖν, ἀλλ' εὐπρεπεῖα λόγων χρησθαι. Τοῦ δὲ δημάρχου Μετέλλου κωλύοντος αὐτὸν ἐκ τῶν ἀποθέτων χρήματα λαμβάνειν καὶ νόμους τινὰς προφέροντος, οὐκ ἔφη τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι „σὺ δ' εἰ τοῖς πραττομένοις δυσκολαίνεις, νῦν μὲν ἐκποδὼν ἅπιθι παρρησίας γὰρ οὐ δεῖται πόλεμος· ὅταν δὲ κατὰθωμαι τὰ ὅπλα συμβάσεων γενομένων, τότε παριῶν δημαγωγῆσεις». „Καὶ ταῦτ'» ἔφη „λέγω τῶν ἑμαυτοῦ δικαίων ὑφιέμενος· ἐμὸς γὰρ εἰ καὶ σὺ καὶ πάντες ὅσους εἵληφα τῶν πρὸς ἐμὲ στασιασάντων». Ταῦτα πρὸς τὸν Μέτελλον εἰπὼν, ἐβάδιζε πρὸς τὰς θύρας τοῦ ταμείου. Μὴ φαινομένων δὲ τῶν κλειδῶν, χαλκεῖς μεταπεμψάμενος ἐκκόπτειν ἐκέλευεν. Αὐθις δ' ἐνισταμένου τοῦ Μετέλλου καὶ τινων ἐπαινούντων, διατεινόμενος ἠπείλησεν ἀποκτενεῖν αὐτόν, εἰ μὴ παύσαιτο παρενοχλῶν· „καὶ τοῦτ'» ἔφη „μειράκιον οὐκ ἄγνοεῖς ὅτι μοι δυσκολώτερον ἦν εἰπεῖν ἢ πράξαι». Οὗτος ὁ λόγος τότε καὶ Μέτελλον ἀπελθεῖν ἐποίησε καταδείσαντα, καὶ τὰ ἄλλα ῥαδίως αὐτῷ καὶ ταχέως ὑπηρετεῖσθαι πρὸς τὸν πόλεμον.

[36] Ἐστράτευσε δ' εἰς Ἰβηρίαν, πρότερον ἐγνωκώς τοὺς περὶ Ἀφράνιον καὶ Βάρρωνα Πομπηΐου πρεσβευτὰς ἐκβαλεῖν, καὶ τὰς ἐκεῖ δυνάμεις καὶ τὰς ἐπαρχίας ὑφ' αὐτῷ ποιησάμενος, οὕτως ἐπὶ Πομπηΐον ἐλαύνειν, μηδένα κατὰ νώτου τῶν πολεμίων ὑπολιπόμενος. Κινδυνεύσας δὲ καὶ τῷ σώματι πολλάκις κατ' ἐνέδρας καὶ τῷ στρατῷ μάλιστα διὰ λιμόν, οὐκ ἀνῆκε πρότερον διώκων καὶ προκαλούμενος καὶ

hitz egin zuen eta Ponpeiori gizonak bidaltzera gonbidatu zituen akordio komenigarri bat lortzeko; inork ez zion kasurik egin, beraiek abandonatu zuten Ponpeioren beldurrez edo ez zutelako uste Zesarren asmoak horiek zirenik, baizik eta hitz komenigarriak erabiltzen zituela. Baina Metelok, plebearen tribunoak, Zesarri erreserbetatik dirua hartzea eragotzi zionean, lege batzuk alegatuz, Zesarrek esan zion armen eta legeen garaia ez zela bera: «Eta zu ekintza hauekin gustura ez bazaude, alde egin ezazu orain enbarazutik; gerrak ez baitu adierazpenaskatasunaren beharrik; eta, akordioa lortu eta gero, armak uzten ditudanean, orduan etorri eta herria gidatuko duzu. Eta hori diot neure eskubideei uko eginda; nirea baitzara, zu eta nire aurka matxinatu direnetatik harrapatu ditudan guztiak». Hori Metelori esan eta gero, altxor publikoaren ateetara joan zen. Baina giltzak agertzen ez zirenez, errementariei deitu eta sarraila haustea agindu zien. Metelok berriz aurre egin zionez eta batzuek Metelo goretsi egin zutenez, hark, sutan, hilko zuela mehatxatu zuen, ez bazion traba jartzeari uzten; esan zion: «Eta badakizu, mutiko, hori esatea gogorrago gertatzen zaidala egitea baino». Esaldi horrek eragin zuen Metelok orduan beldurtuta alde egitea, eta gerrarako gainerako gauzetan erraz eta azkar obeditu zioten.

36. Hispaniara gerra-kanpainan joan zen, aurrenik Afranio eta Varron Ponpeioren mandatariak botatzeko asmoarekin, eta, hango indarrak eta probintzia bere agintepean jarri eta gero, Ponpeioren aurka joateko, bere bizkarrean etsairik uzti gabe. Eta maiz bere burua segadetan arriskuan jarrita ere eta armada goseagatik arrisku larrian egonda ere, hala ere ez zion gizonak jazartzeari, borrokarako probokatzeari eta lubakiak inguruan egiteari utzi, indarrez kanpamentuen eta armaden jabe egin arte. Buruzagiek, ordea, Ponpeiorengana alde egin zuten ihesi.

37. Erromara itzuli zenean, Pison aitaginarreba Ponpeiori gizonak akordio baterako bidaltzearen alde zegoen, baina Isauriko aurka jarri zen, Zesarri atsegin emateagatik. Senatuak diktadore aukeratu zuenean, erbesteratuak itzularazi zituen eta Silaren garaian tratu txarrak jasan zituztenen seme-alabei hiritar-eskubideak eman zizkien; zorren jaitsiera batez

περιταφρεύων τοὺς ἄνδρας ἢ κύριος βία γενέσθαι τῶν στρατοπέδων καὶ τῶν δυνάμεων. Οἱ δ' ἡγεμόνες ὥχοντο πρὸς Πομπήϊον φεύγοντες.

[37] Ἐπανελθόντα δ' εἰς Ῥώμην Καίσαρα Πείσων μὲν ὁ πενθερὸς παρεκάλει πρὸς Πομπήϊον ἀποστέλλειν ἄνδρας ὑπὲρ διαλύσεως, Ἰσαυρικός δὲ Καίσαρι χαριζόμενος ἀντεῖπεν. Αἰρεθεὶς δὲ δικτάτωρ ὑπὸ τῆς βουλῆς, φυγάδας τε κατήγαγε καὶ τῶν ἐπὶ Σύλλα δυστυχησάντων τοὺς παῖδας ἐπιτίμους ἐποίησε, καὶ σεισασθεία τινὶ τόκων ἐκούφιζε τοὺς χρεωφειλέτας, ἄλλων τε τοιούτων ἤψατο πολιτευμάτων ***** οὐ πολλῶν, ἀλλ' ἐν ἡμέραις ἔνδεκα τὴν μὲν μοναρχίαν ἀπειπάμενος, ὑπατον δ' ἀναδείξας ἑαυτὸν καὶ Σερουίλιον Ἰσαυρικόν, εἶχετο τῆς στρατείας. Καὶ τὰς μὲν ἄλλας δυνάμεις καθ' ὁδὸν ἐπείγόμενος παρήλθεν, ἵππεις δ' ἔχων λογάδας ἑξακοσίους καὶ πέντε τάγματα, χειμῶνος ἐν τροπαῖς ὄντος, ἰσταμένου Ἰαννουαρίου μηνὸς (οὗτος δ' ἂν εἴη Ποσειδεῶν Ἀθηναίος) ἀφῆκεν εἰς τὸ πέλαγος· καὶ διαβαλὼν τὸν Ἴόνιον Ὠρικὸν καὶ Ἀπολλωνίαν αἰρεῖ, τὰ δὲ πλοῖα πάλιν ἀπέπεμψε ἐν Βρεντέσιον ἐπὶ τοὺς ὑστερήσαντας τῇ πορείᾳ στρατιώτας. Οἱ δ' ἄχρι μὲν καθ' ὁδὸν ἦσαν, ἅτε δὴ καὶ παρηκμακότες ἦδη τοῖς σώμασι καὶ πρὸς τὰ πλήθη τῶν πόνων ἀπειρηκότες, ἐν αἰτίαις εἶχον τὸν Καίσαρα· „ποῖ δὴ καὶ πρὸς τί πέρας ἡμᾶς οὗτος ὁ ἀνὴρ καταθήσεται περιφέρων καὶ χρώμενος ὥσπερ ἀτρύτοις καὶ ἀψύχοις ἡμῖν; καὶ σίδηρος ἐξέκαμε πληγαῖς, καὶ θυρεοῦ φειδώ τίς ἐστὶν ἐν χρόνῳ τοσοῦτω καὶ θώρακος. Οὐδ' ἀπὸ τῶν τραυμάτων ἄρα λογίζεται Καῖσαρ, ὅτι θνητῶν μὲν ἄρχει, θνητὰ δὲ πεφύκαμεν πάσχειν καὶ ἀλγεῖν; ὥραν δὲ χειμῶνος καὶ πνεύματος ἐν θαλάττῃ καιρὸν οὐδὲ θεῶν βιάζεσθαι δυνατόν· ἀλλ' οὗτος παραβάλλεται, καθάπερ οὐ διώκων πολεμίους, ἀλλὰ φεύγων». Τοιαῦτα λέγοντες ἐπορεύοντο σχολαίως εἰς τὸ Βρεντέσιον· ὥς δ' ἐλθόντες εὗρον ἀνηγμένον τὸν Καίσαρα, ταχὺ πάλιν αὐτὰ μεταβαλόντες ἐκάκιζον ἑαυτούς, προδότας ἀποκαλοῦντες τοῦ αὐτοκράτορος, ἐκάκιζον δὲ καὶ τοὺς ἡγεμόνας, οὐκ ἐπιταχύναντας τὴν πορείαν. Καθήμενοι δ' ἐπὶ τῶν ἄκρων, πρὸς τὸ πέλαγος καὶ τὴν Ἥπειρον ἀπεσκόπουν τὰς ναῦς, ἐφ' ὧν ἔμελλον περαιουῆσθαι πρὸς ἐκεῖνον.

zordunak arindu zituen, eta antzeko beste neurri politiko batzuei ekin zien; baina hamaika egunen buruan monarkiari uko egin zion, eta bere burua eta Servilio Isauriko kontsulak izendatu ondoren, gerra-kanpainari ekin zion. Bidean presatuz, gainerako indarrei aurea hartu zien eta 600 zaldizko aukeraturekin eta 5 legiorekin itsasora irten zen, negua solstizioan zegoela, urtarrilaren hasieran (hori atenastarren posideon hila izango litzateke); golko joniarra zeharkatu eta Oriko eta Apolonia hiriak harrapatu zituen, eta itsasontziak berriro Brindisira bidali zituen atzean gelditutako soldaduak ekartzeko. Soldadu horiek, bidean zihoazen bitartean, jada gorputzetako sasoia pasatuta eta lanen ugaritasunak etsita egonik, Zesar kritikatzten zuten: «Nora eta zein muturretaraino eramango gaitu gizon honek, itzulika ibilarazi eta nekaezinak eta bizigabeak bagina bezala tratatu eta gero? Burdina ere nekatu egiten da kolpeen eraginez, eta ezkutua eta koraza lasai utzi behar dira hain denbora luzearen ondoren. Zaurietatik ere ez al du Zesarrek ondorioztatzen hilkorrak agintzen dituela, eta hilkorren pairamen eta minak jasateko jaioak garela? Jainko batek ere ezin du ekaitzen aroa eta haizeteen garaia itsasoan gainditu, baina hau arriskatzen da, ez etsaiak jazartzerakoan bezala, ihes egiterakoan bezala baizik». Horrelakoak esanez, lasai zihoazen Brindisirantz; baina, heldutakoan, Zesar itsasora irtenda zegoela aurkitu zutenean, agudo atzera berriro iritzia aldatuta, beren burua gaitzetsi zuten, enperadorearen traidoreak deituz, eta buruzagiak ere gaitzesten zituzten, ez zutelako martxa bizkortu. Gainera eserita, itsasoa eta Epiroko lurraldea urrutitik behatzen zituzten itsasontzien bila, itsasontzi horietan zeharkatu behar zutelako itsasoa Zesarrengana joateko.

38. Zesarrek Apolonian borrokatzeko gauza zen armadarik ez zuenez, eta Italiatik zetorrena atzeratzen ari zenez, irtenbiderik gabe eta atsekabetuta zegoen, eta egitasmo ikaragarria asmatu zuen: denen ezkutuan hamabi arrauneko tamainako ontzi batera igo eta Brindisira joatea, etsaiek itsasoa hain ontziteria handiez okupatzen bazuten ere. Beraz, gauez zerbitzari baten jantziekin ezkutuan igo zen, eta bere burua garrantzirik gabeko baten mailara beheratuta, isilik egon zen. Aoo ibaiak itsasontzia

[38] Ἐν δ' Ἀπολλωνία Καῖσαρ οὐκ ἔχων ἀξιόμαχον τὴν μεθ' ἑαυτοῦ δύναμιν, βραδυνούσης δὲ τῆς ἐκείθεν ἀπορούμενος καὶ περιπαθῶν, δεινὸν ἐβούλευσε βούλευμα, κρύφα πάντων εἰς πλοῖον ἐμβὰς τὸ μέγεθος δωδεκάσκαλμον ἀναχθῆναι πρὸς τὸ Βρεντέσιον, τηλικούτοις στόλοις περιεχομένου τοῦ πελάγους ὑπὸ τῶν πολεμίων. Νυκτὸς οὖν ἐσθῆτι θεράποντος ἐπικρυψάμενος ἐνέβη, καὶ καταβαλὼν ἑαυτὸν ὥς τινα τῶν παρημελημένων ἠσύχαζε. Τοῦ δ' Ἀῶου ποταμοῦ τὴν ναῦν ὑποφέροντος εἰς τὴν θάλασσαν, τὴν μὲν ἐωθινήν αὔραν, ἣ παρεῖχε τηνικαῦτα περὶ τὰς ἐκβολὰς γαλήνην, ἀπωθοῦσα πόρρω τὸ κῦμα, πολὺς πνεύσας πελάγιος διὰ νυκτὸς ἀπέσβεσε· πρὸς δὲ τὴν πλημμύραν τῆς θαλάττης καὶ τὴν ἀντίβασιν τοῦ κλύδωνος ἀγριαίνων ὁ ποταμός, καὶ τραχὺς ἅμα καὶ κτύπῳ μεγάλῳ καὶ σκληραῖς ἀνακοπτόμενος δίναις, ἄπορος ἦν βιασθῆναι τῷ κυβερνήτῃ, καὶ μεταβαλεῖν ἐκέλευσε τοὺς ναῦτας, ὥς ἀποστρέψων τὸν πλοῦν. Αἰσθόμενος δ' ὁ Καῖσαρ ἀναδείκνυσιν ἑαυτόν, καὶ τοῦ κυβερνήτου λαβόμενος τῆς χειρός, ἐκπεπληγμένου πρὸς τὴν ὄψιν, „ἴθι» ἔφη „γενναῖε, τόλμα καὶ δέδιθι μηδέν· Καίσαρα φέρεις καὶ τὴν Καίσαρος Τύχην συμπλέουσας». Ἐλάθοντο τοῦ χειμῶνος οἱ ναῦται, καὶ ταῖς κώπαις ἐμφύντες ἐβιάζοντο πάσῃ προθυμίᾳ τὸν ποταμόν· ὥς δ' ἦν ἄπορα, δεξάμενος πολλὴν θάλατταν ἐν τῷ στόματι καὶ κινδυνεύσας, συνεχώρησε μάλ' ἄκων τῷ κυβερνήτῃ μεταβαλεῖν. Ἀνιόντι δ' αὐτῷ κατὰ πληθος ἀπήντων οἱ στρατιῶται, πολλὰ μεμφόμενοι καὶ δυσπαθοῦντες, εἰ μὴ πέπεισται καὶ σὺν αὐτοῖς μόνοις ἱκανὸς εἶναι νικᾶν, ἀλλ' ἄχθεται καὶ παραβάλλεται διὰ τοὺς ἀπόντας, ὥς ἀπιστῶν τοῖς παροῦσιν.

[39] Ἐκ τούτου κατέπλευσε μὲν Ἀντώνιος, ἀπὸ Βρεντεσίου τὰς δυνάμεις ἄγων, θαρρήσας δὲ Καῖσαρ προῦκαλεῖτο Πομπήϊον, ἰδρυσμένον ἐν καλῷ καὶ χορηγούμενον ἔκ τε γῆς καὶ θαλάττης ἀποχρώντως, αὐτὸς ἐν οὐκ ἀφθόνοις διάγων κατ' ἀρχάς, ὕστερον δὲ καὶ σφόδρα πιεσθεὶς ἀπορία τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ ῥίζαν τινὰ κόπτοντες οἱ στρατιῶται καὶ γάλακτι φυρῶντες προσεφέροντο, καί ποτε καὶ διαπλάσαντες ἐξ αὐτῆς ἄρτους καὶ ταῖς προφυλακαῖς τῶν πολεμίων ἐπιδραμόντες ἐβαλλον εἰσω καὶ διερρίπτουν, ἐπιλέγοντες ὥς ἄχρι ἂν ἡ γῆ τοιαύτας

itsasorantz zeramala, itsas-haize handi batek, gau osoan zehar joz, goizeko haizea kendu zuen, sasoi hartan olatuak urrutiraino atzera botaz bokalearen ingurua bare mantentzen zuen haizea, hain zuzen ere; ibaia, itsasgoraren eta olatuen bultzadaren aurka haserretuz, lastuz, eta burrunba handiz eta zurrumbilo gogorrez altxatuz, ezin ibilizkoa bihurtu zen lemariarentzat, eta marinelei norabidea aldatzeko agindu zien itsasontzia biratzeko. Zesarrek, konturatu zenean, bere burua erakutsi zuen eta, ikuspenarekin aztoratuta zegoen lemariaren eskua hartuta, esan zion: «Aurrera, bikain hori, ausar zaitez eta ez izan ezeren beldurrik; Zesar baitaramazu ontzian eta Zesarren zoria harekin batera». Marinelek ekaitza ahanzi zuten eta, arraunen heldulekuei gogor helduta, gogo guztiaz ibaia menderatzen saiatu ziren; baina ezin ibilizkoa zegoenez, itsas-ur asko ahoan sartu eta arriskuan egon eta gero, oso gogoz kontra amore eman zion lemariari eta norabidea aldatzen utzi zion. Lehorreratu zenean, soldadu piloa etorri zitzaion, egindakoa aurpegiratuz eta atsekabetuta Zesarrek ez zuelako uste izan beraiekin bakarrik garaitu ahal izango zuenik; aitzitik, bertan zeuden soldaduengan konfiantzarik ez balu bezala, ez zeuden soldaduengatik estutu eta arriskuan jarri zuen bere burua.

39. Horren ondoren, Antonio Brindisitik itsasora irten zen bere indarrekin, eta Zesarrek, kemena hartuta, Pompeio probokatu zuen, nahiz eta Pompeio toki ederrean ezarrita egon, lurretik eta itsasotik nahikoa hornituta; Zesarrek berak, berriz, hasieran ez zeukan bizitzeko ezer askorik, eta gero beharrezko gauzen eskasiak gogor estututa egon zen; baina soldaduek sustrai bat moztu eta esnetan bustita jan egiten zuten; behin sustrai horretaz ogiak egin zituzten eta etsaien aurreko zaintza-postuetara korrika hurbildu eta beste aldera barrura botatzen zizkieten esanez, lurrak horrelako sustraiak sortzen zituen bitartean, ez ziotela Pompeio setiatzeari utziko. Baina Pompeiok ez zuen uzten ogi eta hitz horien berri armadara heltzen; soldaduak adorea galtzen baitzuten, piztiena bezalako etsaien basatiak eta soraiotasunak ikaratuta.

Etengabe bataila solteak gertatzen ziren Pompeioren defentsen inguruan, eta guztietan Zesar nagusitzen zen, bataila batean

ἐκφέρη ρίζας, οὐ παύσονται πολιορκοῦντες Πομπηϊόν. Ὁ μέντοι Πομπηΐος οὔτε τοὺς ἄρτους οὔτε τοὺς λόγους εἶα τοὺτους ἐκφέρεισθαι πρὸς τὸ πλῆθος· ἠθύμουν γὰρ οἱ στρατιῶται, τὴν ἀγριότητα καὶ τὴν ἀπάθειαν τῶν πολεμίων ὥσπερ θηρίων ὀρρωδοῦντες.

Ἀεὶ δέ τινες περὶ τοῖς ἐρύμασι τοῖς Πομπηΐου μάχαι σποράδες ἐγίνοντο, καὶ περιῆν πάσαις ὁ Καῖσαρ πλὴν μιᾶς, ἐν ἣ τροπῆς γενομένης μεγάλης ἐκινδύνευσεν μὲν ἀπολέσαι τὸ στρατόπεδον. Πομπηΐου γὰρ προσβαλόντος οὐδεὶς ἔμεινεν, ἀλλὰ καὶ τάφροι κατεπίμπλαντο κτεινομένων, καὶ περὶ τοῖς αὐτῶν χαρακώμασι καὶ περιτειχίσμασιν ἔπιπτον ἐλαυνόμενοι προτροπάδην. Καῖσαρ δ' ὑπαντιάζων ἐπειρᾶτο μὲν ἀναστρέφειν τοὺς φεύγοντας, ἐπέραινε δ' οὐδέν, ἀλλ' ἐπιλαμβανομένου τῶν σημείων ἀπερρίπτουν οἱ κομίζοντες, ὥστε δύο καὶ τριάκοντα λαβεῖν τοὺς πολεμίους, αὐτὸς δὲ παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἀποθανεῖν. Ἄνδρι γὰρ μεγάλῳ καὶ ῥωμαλέῳ φεύγοντι παρ' αὐτὸν ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα, μένειν ἐκέλευσε καὶ στρέφεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους· ὁ δὲ μεστὸς ὢν ταραχῆς παρὰ τὸ δεινόν, ἐπήρατο τὴν μάχαιραν ὡς καθιζόμενος, φθάνει δ' ὁ τοῦ Καίσαρος ὑπασπιστῆς ἀποκόψας αὐτοῦ τὸν ὤμον. Οὕτω δ' ἀπέγνων τὰ καθ' αὐτόν, ὥστ' ἐπεὶ Πομπηΐος ὑπ' εὐλαβείας τινὸς ἢ τύχης ἔργῳ μεγάλῳ τέλος οὐκ ἐπέθηκεν, ἀλλὰ καθεῖρξας εἰς τὸν χάρακα τοὺς φεύγοντας ἀνεχώρησεν, εἶπεν ἄρα πρὸς τοὺς φίλους ἀπὼν ὁ Καῖσαρ· „σήμερον ἂν ἡ νίκη παρὰ τοῖς πολεμίῳις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον». Αὐτὸς δὲ παρελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν καὶ κατακλιθεὶς, νύκτα πασῶν ἐκείνην ἀνιαροτάτην διήγαγεν ἐν ἀπόροις λογισμοῖς, ὡς κακῶς ἐστρατηγηκώς, ὅτι καὶ χώρας ἐπικειμένης βαθείας καὶ πόλεων εὐδαιμόνων τῶν Μακεδονικῶν καὶ Θετταλικῶν, ἔασας ἐκεῖ περισπᾶσαι τὸν πόλεμον ἐνταῦθα καθέζοιτο πρὸς θαλάττην, ναυκρατούντων τῶν πολεμίων πολιορκούμενος τοῖς ἀναγκαίοις μᾶλλον ἢ τοῖς ὅπλοις πολιορκῶν.

Οὕτω δὴ ῥίπτασθεις καὶ ἀδημονήσας πρὸς τὴν ἀπορίαν καὶ χαλεπότητα τῶν παρόντων, ἀνίστη τὸν στρατόν, ἐπὶ Σκιπίωνα προάγειν εἰς Μακεδονίαν ἐγνωκώς· ἡ γὰρ ἐπισπάσεσθαι Πομπηΐον, ὅπου μαχεῖται μὴ χορηγούμενος ὁμοίως ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἡ περιέσεσθαι μεμονωμένου Σκηπίωνος.

izan ezik, bataila horretan ihesaldi handia gertatu baitzen eta kanpamentua galtzeko arriskuan egon zen. Izan ere, Ponpeiok eraso jo zuenean, inon ez zen gelditu, aitzitik, lubakiak hildakoez betetzen ziren, eta hesi eta fortifikazioen inguruan erortzen ziren, etsaiengandik nahasmenduan ihesi. Zesar, aurre eginez, iheslariak itzularazten saiatu zen, baina ez zuen ezer lortu, aitzitik, estandarteak hartzera zihoala, zeramatzatzenek bota egin zituzten, eta ondorioz etsaiek 32 harrapatu zituzten; eta bera ia hil zen, izan ere, bere ondotik ihesi zihoan gizon handi eta indartsu bati eskua bota zion, eta gelditzeko eta etsaiengana biratzeko agindu zion; hark, ordea, arriskuagatik erabat aztoratuta, ezpata altxatu zuen jotzeko asmoarekin, baina Zesarren ezkutarietako bat aurreratu zitzaion eta sorbalda ebaki zion. Zesarrek erabat etsi zuen, eta Ponpeiok, zuhurtzia edo halabeharragatik lan handiari amaiera burutua eman orde, iheslariak hesiaren barruan inguratu ondoren atzera egin zuenean, Zesarrek, orduan, lagunengana zihoala esan zien: «Gaur garaipena etsaiena izango litzateke, garailea edukiko balute». Bera dendara joan eta etzan zen, eta gau hura atsekabe handian eta hausnarketa etsituetan igaro zuen, bataila gaizki zuzendu zuelakoan; Mazedoniako eta Tesaliako lurralde oparoa eta hiri aberatsak hurbil egonda, haiek utzi eta gerra toki horretara aldatu zuelako, etsaiek menderatzen zuten itsaso horretara, eta ondorioz beharrezko gaiak eduki gabe setiatua izan zen, berak haiek armekin setiatu orde. Horrela, egoerak irtenbiderik ez zeukanez eta zailtasunak asaldatu eta tormentatzen zuenez, kanpamentua altxatu zuen, eta Mazedoniara Eszipionen aurka zuzentzea erabaki zuen; horrela, edo Ponpeio itsasotikako horniketarik gabe borrokatuko zen toki batera erakarriko zuen, edo bakartutako Eszipion bati gailenduko zitzaion.

40. Horrek Ponpeioren armada eta haren inguruko buruzagiak adoretu zituen, Zesar garaitua eta ihesean zegoelakoan. Ponpeiok berak zuhur jokatu nahi zuen hain ondorio handietako bataila hasi baino lehen, eta, zentzu guztietan epe luzerako oso ondo hornituta zegoenez, etsaien sasoia, urria zenez, higatzea eta akitzea hobetsi zuen. Izan ere, Zesarren indarren

[40] Τοῦτο τὴν Πομπηΐου στρατιὰν ἐπῆρε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἡγεμόνας ὡς ἡττημένου καὶ φεύγοντος ἔχεσθαι Καίσαρος. Αὐτὸς μὲν γὰρ εὐλαβῶς εἶχε Πομπηΐος ἀναρρῖψαι μάχην περὶ τηλικούτων, καὶ παρεσκευασμένος ἄριστα πᾶσι πρὸς τὸν χρόνον, ἡξίου τριβεῖν καὶ μαραίνειν τὴν τῶν πολεμίων ἀκμήν, βραχεῖαν οὖσαν. Τὸ γὰρ τοι μαχιμώτατον τῆς Καίσαρος δυνάμεως ἐμπειρίαν μὲν εἶχε καὶ τόλμαν ἀνυπόστατον πρὸς τοὺς ἀγῶνας, ἐν δὲ ταῖς πλάναις καὶ ταῖς στρατοπεδείαις καὶ τεichoφυλακοῦντες καὶ νυκτεγεροῦντες ἐξέκαμνον ὑπὸ γήρως, καὶ βαρεῖς ἦσαν τοῖς σώμασι πρὸς τοὺς πόνους, δι' ἀσθένειαν ἐγκαταλείποντες τὴν προθυμίαν. Τότε δὲ καὶ τι νόσημα λοιμῶδες ἐλέχθη, τὴν ἀτοπίαν τῆς διαίτης ποιησάμενον ἀρχὴν, ἐν τῇ στρατιᾷ περιφέρεσθαι τῇ Καίσαρος, καὶ τὸ μέγιστον, οὔτε χρήμασιν ἐρρωμένος οὔτε τροφῆς εὐπορῶν, χρόνου βραχείος ἐδόκει περὶ αὐτῷ καταλυθῆσεσθαι.

[41] Διὰ ταῦτα Πομπηΐον μάχεσθαι μὴ βουλόμενον μόνος ἐπῆνει Κάτων φειδοῖ τῶν πολιτῶν· ὅς γε καὶ τοὺς πεσόντας ἐν τῇ μάχῃ τῶν πολεμίων εἰς χιλίους τὸ πλῆθος γενομένους ἰδὼν, ἀπῆλθεν ἐγκαλυψάμενος καὶ καταδακρύσας. Οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἐκάκιζον τὸν Πομπηΐον φυγομαχοῦντα καὶ παρῶξνον, Ἀγαμέμνονα καὶ βασιλέα βασιλέων ἀποκαλοῦντες, ὥς δὴ μὴ βουλόμενον ἀποθέσθαι τὴν μοναρχίαν, ἀλλ' ἀγαλλόμενον ἡγεμόνων τοσούτων ἐξηρημένων αὐτοῦ καὶ φοιτῶντων ἐπὶ σκηνήν. Φαώνιος δὲ τὴν Κάτωνος παρρησίαν ὑποποιούμενος μανικῶς, ἐσχετλίαζεν εἰ μὴδὲ τῆτες ἔσται τῶν περὶ Τουσκλάνον ἀπολαῦσαι σύκων διὰ τὴν Πομπηΐου φιλαρχίαν. Ἀφράνιος δὲ (νεωστὶ γὰρ ἐξ Ἰβηρίας ἀφῖκτο κακῶς στρατηγήσας) διαβαλλόμενος ἐπὶ χρήμασι προδοῦναι τὸν στρατόν, ἡρώτα διὰ τί πρὸς τὸν ἔμπορον οὐ μάχονται τὸν ἐωνημένον παρ' αὐτοῦ τὰς ἐπαρχίας. Ἐκ τούτων ἀπάντων συνελαυνόμενος ἄκων εἰς μάχην ὁ Πομπηΐος ἐχώρει τὸν Καίσαρα διώκων.

Ὁ δὲ τὴν μὲν ἄλλην πορείαν χαλεπῶς ἤνυσεν, οὐδενὸς παρέχοντος ἀγοράν, ἀλλὰ πάντων καταφρονούντων διὰ τὴν ἔναγχος ἦτταν· ὥς δ' εἶλε Γόμφους Θεσσαλικὴν πόλιν, οὐ μόνον ἔθρεψε τὴν στρατιάν, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοσήματος ἀπῆλλαξε παραλόγως. Ἀφθόνῳ γὰρ ἐνέτυχον οἶνῳ, καὶ πίνοντες ἀνέδην, εἶτα χρώμενοι κώμοις καὶ βακχεύοντες ἀνά

gerrarienek eskarmentua zuten eta borroketarako ausardia ezin eutsizkoa; baina ibilaldietan eta kanpamentuetan, hesiak zainduz eta gaueko guardiak eginez nekatuak zeuden adinagatik, eta lanetarako gorputz astunak zeuzkaten eta ahultasunagatik adorea galdu zuten. Orduan, gainera, dieta bitxiak eragin omen zuen izurriaren antzeko gaixotasun bat zabaldu zen Zesarren armadan; eta larriena zena, dirutan indartsu ez zebilenez ezta janaritan oparo ere, bazirudien denbora laburrean bere inguruan dena desegingo zela.

41. Horregatik guztiagatik borrokatu nahi ez zuen Ponpeio Katonek bakarrik goستن zuen hiritarren bizitzak salbatzeagatik; horrek, batailan hildako etsaiak ikusi zituenean, kopuruz mila inguru zirenak, aurpegia estali eta negarrez alde egin zuen; baina gainerako guztiek Ponpeio gaitzesten zuten bataila ekiditen zuelako, eta xaxatu egiten zuten, Agamenon eta erregeen errege deituz, monarkia utzi nahi ez zuelakoan, aitzitik, harrotuta zegoelakoan, hainbeste buruzagi bere menpe egon eta dendara joaten zitzaizkiolako. Favonio, Katonen egiazaletasuna ero baten modura imitatuz, kexatu zen urte horretan Tuskulo inguruko pikuez ezingo zutelako gozatu, Ponpeiok agintea maite zuelako. Eta Afraniok (kanpaina txar bat zuzendu ondoren Hispaniatik arestian heldu zena eta diru truke armadari traizioa egiteaz salatuta zegoena) galdetu zuen ea zergatik ez ziren borrokatzen probintziak erosi zizkion merkatariaren aurka. Horiek guztiek batera bultzatuta, Ponpeio batailara joan zen gogoz kontra eta Zesar jazarri zuen.

Zesarrek ibilaldia zailtasunez burutu zuen, inork ez baitzion ezer saldu nahi, aitzitik, denek erdeinatzen zuten arestiko porrotagatik. Baina Gonfos, Tesaliako hiria, harrapatu zuenean, armadari jaten eman ez ezik, gaixotasuna sendatu zion ere zergati garbirik gabe. Ardo piloa aurkitu baitzuten, eta mugarik gabe edan eta gero, mozkorragatik festan eta parrandan zihoazen bidean; horrela sufrimena kendu eta gaingitu zuten, gorputzetan beste egoera batera aldatuta.

42. Biak Farsaloko lurraldean sartu eta kanpatu zutenean, Ponpeiok berriro bere asmoa lehengo arrazoiketara itzuli zuen, eta gainera aurkako ikuspenak gertatu zitzaizkion eta ikuskizun

τὴν ὁδὸν ἐκ μέθης, διεκρούσαντο καὶ παρήλλαξαν τὸ πάθος, εἰς ἕξιν ἑτέραν τοῖς σώμασι μεταπεσόντες.

[42] Ὡς δ' εἰς τὴν Φαρσαλίαν ἐμβαλόντες ἀμφοτέροι κατεστρατοπέδευσαν, ὁ μὲν Πομπήϊος αὖθις εἰς τὸν ἀρχαῖον ἀνεκρούετο λογισμὸν τὴν γνώμην, ἔτι καὶ φασμάτων οὐκ αἰσίων προσγενομένων καὶ καθ' ὕπνον ὄψεως· ἐδόκει γὰρ ἑαυτὸν ὄρᾱν ἐν τῷ θεάτρῳ κροτούμενον ὑπὸ Ῥωμαίων. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν οὕτω θρασεῖς ἦσαν καὶ τὸ νίκημα ταῖς ἐλπίσι προειληφότες, ὥστε φιλονικεῖν ὑπὲρ τῆς Καίσαρος ἀρχιερωσύνης Δομίτιον καὶ Σπινθῆρα καὶ Σκιπίωνα διαμιλλωμένους ἀλλήλοις, πέμπειν δὲ πολλοὺς εἰς Ῥώμην, μισθομένους καὶ προκαταλαμβάνοντας οἰκίας ὑπατεύουσι καὶ στρατηγοῦσιν ἐπιτηδεῖους, ὥς εὐθύς ἄρξοντες μετὰ τὸν πόλεμον. Μάλιστα δ' ἐσφάδαζον οἱ ἵππεῖς ἐπὶ τὴν μάχην, ἡσκημένοι περιπτῶς ὅπλων λαμπρότησι καὶ τροφαῖς ἵππων καὶ κάλλεσι σωμάτων, μέγα φρονοῦντες καὶ διὰ τὸ πλῆθος, ἑπτακισχίλιοι πρὸς χιλίους τοὺς Καίσαρος ὄντες. Ἦν δὲ καὶ τὸ τῶν πεζῶν πλῆθος οὐκ ἀγχώμαλον, ἀλλὰ τετρακισμύριοι καὶ πεντακισχίλιοι παρετάττοντο δισφυρίοις καὶ δισχιλίοις.

[43] Ὁ δὲ Καῖσαρ τοὺς στρατιώτας συναγαγὼν, καὶ προειπὼν ὥς δύο μὲν αὐτῷ τάγματα Κορνιφίκιος ἄγων ἐγγὺς ἐστίν, ἄλλαι δὲ πεντεκαίδεκα σπεῖραι μετὰ Καληνοῦ κάθηνται περὶ Μέγαρα καὶ Αῤῥήνας, ἠρώτησεν εἴτε βούλονται περιμένειν ἐκείνους, εἴτ' αὐτοὶ διακινδυνεύσαι καθ' ἑαυτούς. Οἱ δ' ἀνεβόησαν δεόμενοι μὴ περιμένειν, ἀλλὰ μᾶλλον ὅπως τάχιστα συνίασιν εἰς χεῖρας τοῖς πολεμίοις τεχνάζεσθαι καὶ στρατηγεῖν. Ποιουμένῳ δὲ καθαρμὸν αὐτῷ τῆς δυνάμεως καὶ θύσαντι τὸ πρῶτον ἱερεῖον εὐθύς ὁ μάντις ἔφραζε, τριῶν ἡμερῶν μάχῃ κριθήσεσθαι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἐρομένου δὲ τοῦ Καίσαρος, εἰ καὶ περὶ τοῦ τέλους ἐνορᾷ τι τοῖς ἱεροῖς εὐσημον, „αὐτὸς ἂν« ἔφη „σὺ τοῦτο βέλτιον ὑποκρίναιο σαυτῷ· μεγάλην γὰρ οἱ θεοὶ μεταβολὴν καὶ μετάπτωσιν ἐπὶ τὰ ἐναντία τῶν καθεστώτων δηλοῦσιν, ὥστ' εἰ μὲν εὖ πράττειν ἡγῇ σεαυτὸν ἐπὶ τῷ παρόντι, τὴν χεῖρονα προσδόκα τύχην· εἰ δὲ κακῶς, τὴν ἀμείνονα«. Τῇ δὲ πρὸ τῆς μάχης νυκτὶ τὰς φυλακὰς ἐφοδεύοντος αὐτοῦ περὶ τὸ μεσονύκτιον, ὥφθη λαμπὰς οὐρανίου πυρός, ἣν ὑπερενεχθεῖσαν τὸ Καῖσαρος

bat ametsetan, iruditu baitzitzaien bere burua ikusi zuela antzokian erromatarrek txalotua. Bere ingurukoak oso fidaturik zeuden eta itxaropenen eraginez garaipena oso ziur aurreikusten zuten, eta ondorioz Domizio, Espinter eta Eszipion Zesarren pontifize nagusiaren karguagatik elkarrekin lehia gogorrean aritu ziren; eta askok mandatariak bidaltzen zituzten Erromara kontsul edo pretoreentzako etxe egokiak alokatu edo aurretik erosteko, gerra bukatu ondoren zuzenean kargua hartuko balute bezala. Batez ere zaldizkoak batailarako irrikak asaldatuta zeuden, arma distiratsuez, ondo elikatutako zaldiez eta gorputz ederrez bikain hornituta zeudelako, eta kopuruagatik ere harro zeuden, Zesarren milakoaren aurrean 7.000 zirelako. Oinezkoen kopurua ere ez zen berdintsua, 45.000 lerrokatzen baitziren alde batean, eta bestean 22.000.

43. Zesarrek soldaduak bildu zituen eta Kornifizio bi legiorekin hurbil zegoela jakinarazi zien, eta 15 kohorte Megaran eta Atenasen zeudela Kalenorekin; galdetu zien haiei itxaron nahi ote zieten edo beren kabuz arriskatu. Haiek, oihuka, ez itxarotea eskatu zioten, nahiago zutela, aldiz, hark dena antolatzea eta beraiek gidatzea etsaiekin ahalik eta azkarren borrokan hasteko. Zesar armadaren arazketa egiten eta aurreneko sakrifizioa eskaintzen ari zela, igarleak berehala esan zion hiru egunen buruan etsaien aurkako bataila batean dena erabakiko zela. Zesarrek biktimetan emaitzari buruzko aldeko seinalerik ikusten ote zuen galdetu zionean, hauxe esan zion: «Zuk zeuk erantzungo zenioke hori hobeto zeure buruari; jainkoek aldaketa handia datorrela erakusten baitute eta oraingo egoera kontrako egoerara irauliko dela; ondorioz, orain egoera onean zaudela uste baduzu, zori txarragoa espero ezazu; egoera txarrean zaudela uste baduzu, ordea, zori hobea». Batailaren aurreko gauean, gauerdialdera zaintzak ikuskatzen zebilela, zeruko suzko argi bat ikusi zen, Zesarren kanpamentu gainetik igaro eta, distiratsu eta gartsu bihurtu eta gero, Ponpeioren kanpamentuan erori zena, zirudienez. Goizeko zaintzan etsaien artean izua eta aztoramena sortu zela hauteman zuten. Beraz, ez zuen espero egun hartan batailarik borrokatzea, eta kanpamentua altxatu zuen Eskotusara joateko.

στρατόπεδον λαμπρὰν καὶ φλογώδη γενομένην ἔδοξεν εἰς τὸ Πομπηΐου καταπεσεῖν. Ἑωθινῆς δὲ φυλακῆς καὶ πανικὸν τάραχον ἦσθοντο γιγνόμενον παρὰ τοῖς πολεμίοις. Οὐ μὴν μαχεῖσθαι γε κατ' ἐκείνην προσεδόκα τὴν ἡμέραν, ἀλλ' ὥς ἐπὶ Σκοτούσσης ὁδεύσων ἀνεξεύγνυνεν.

[44] Ἐπεὶ δὲ τῶν σκηνῶν ἤδη καταλελυμένων οἱ σκοποὶ προσίππευσαν αὐτῶ, τοὺς πολεμίους ἐπὶ μάχῃ καταβαίνειν ἀπαγγέλλοντες, περιχαρὴς γενόμενος καὶ προσευξάμενος τοῖς θεοῖς, παρέταττε τὴν φάλαγγα, τὴν τάξιν τριπλὴν ποιῶν. Καὶ τοῖς μὲν μέσοις ἐπέστησε Καλβίνον Δομίτιον, τῶν δὲ κεράτων τὸ μὲν εἶχεν Αντώνιος, αὐτὸς δὲ τὸ δεξιόν, ἐν τῷ δεκάτῳ τάγματι μέλλων μάχεσθαι. Κατὰ τοῦτο δὲ τοὺς τῶν πολεμίων ἵππεῖς ἀντιταττομένους ὀρῶν, καὶ δεδοικῶς τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν, ἀπὸ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἀδήλως ἐκέλευσε περιελθεῖν πρὸς ἑαυτὸν ἐξ σπείρας καὶ κατόπιν ἔστησε τοῦ δεξιοῦ, διδάξας ἅ χρῆ ποιεῖν ὅταν οἱ τῶν πολεμίων ἵππεῖς προσφέρωνται. Πομπηΐος δὲ τὸ μὲν αὐτὸς εἶχε τῶν κεράτων, τὸ δ' εὐώνυμον Δομίτιος, τοῦ δὲ μέσου Σκιπίων ἦρχεν ὁ πενθερός. Οἱ δ' ἵππεῖς ἅπαντες ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν ἐβρισαν, ὡς τὸ δεξιὸν κυκλωσόμενοι τῶν πολεμίων καὶ λαμπρὰν περὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα ποιησόμενοι τροπὴν· οὐδὲν γὰρ ἀνθέξειν βάθος ὀπλιτικῆς φάλαγγος, ἀλλὰ συντριφῆσθαι καὶ καταρράξεσθαι πάντα τοῖς ἐναντίοις ἐπιβολῆς ἅμα τοσούτων ἱππέων γενομένης.

Ἐπεὶ δὲ σημαίνειν ἔμελλον ἀμφοτέροι τὴν ἔφοδον, Πομπηΐος μὲν ἐκέλευσε τοὺς ὀπλίτας ἐστῶτας ἐν προβολῇ καὶ μένοντας ἀραρότως δέχεσθαι τὴν ἐπιδρομὴν τῶν πολεμίων, μέχρι ἂν ὕσσοι βολῆς ἐντὸς γένωνται. Καῖσαρ δὲ καὶ περὶ τοῦτο διαμαρτεῖν φησιν αὐτόν, ἀγνοήσαντα τὴν μετὰ δρόμου καὶ φορᾶς ἐν ἀρχῇ γινομένην σύρραξιν, ὡς ἔν τε ταῖς πληγαῖς βίαν προστίθῃσι, καὶ συνεκκαίει τὸν θυμὸν ἐκ <τοῦ ἀ>παντᾶν ἀναρριπιζόμενον.

Αὐτὸς δὲ κινεῖν τὴν φάλαγγα μέλλων καὶ προῖων ἐπ' ἔργον ἤδη, πρῶτον ὁρᾷ τῶν ταξιαρχῶν ἄνδρα πιστὸν αὐτῷ καὶ πολέμων ἔμπειρον, ἐπιθαρσύνοντα τοὺς ὑφ' αὐτῷ καὶ προκαλούμενον εἰς ἄμιλλαν ἀλκῆς. Τοῦτον ὀνομαστὶ προσαγορεύσας, „τί ἐλπίζομεν» εἶπεν „ὦ Γαῖε Κρασσίνιε, καὶ

44. Dendak jada desmuntatuta zeudela, zaindariaik zaldiz etorri zitzaizkionean eta etsaiak batailarako jaisten ari zirela jakinarazi ziotenean, izugarri poztu zen, eta, jainkoei otoitz egin ondoren, armadaren lerroak antolatu zituen, hiru atal eginez. Erdikoen buru Kalvino Domizio jarri zuen, eta bi hegaletako bat Antoniok zeukan, eta berak eskuineko hegala zeukan eta hamargarren legioan borrokatzera zihoan. Baina etsaien zaldizkoak bere aurrean lerrokatzen zirela ikustean, eta haien distira eta kopuruaren beldurrez, azken lerrotik sei kohorte beregana ezkutuan etortzea agindu zuen eta bere eskuinaren atzean jarri zituen, etsaien zaldizkoak heltzen zirenean zer egin behar zuten azaldu ondoren. Ponpeiok berak hegaletako bat zeukan, eta ezkerrekoa Domiziok, eta Eszipion aitaginarrebak erdikoan agintzen zuen. Baina zaldizko guztiak eskuinekoan bildu ziren, etsaien eskuineko hegala inguratu eta jeneralaren beraren inguruan ihesaldi distiratsua eragiteko asmoarekin, soldaduen falangeak, oso itxia izanda ere, hainbeste zaldizkok batera erasotuta ezingo ziela aurre egin uste baitzuten, eta etsaiak erabat hondatu eta barreiatuko zirela.

Biak erasorako seinalea ematera zihoazela, Ponpeiok soldaduak defentsako lerroan zutik gelditzea agindu zuen eta etsaien erasoak itxaron eta tinko hartzea, haiek lantzaren irismenaren barruan sartu arte. Zesarrek dio hark oker egin zuela horretan, ez zuelako kontuan hartu hasieran lasterketa eta bultzadarekin gertatzen den talkak indarra handitzen duela kolpeekin batera, eta gogoia sutan jartzen duela eta aurre egiteko adoretu.

Bera bere falangea mugitzera zihoala eta jada ekintzarako aurreratzen ari zela, aurrenik zenturioi bat ikusi zuen, fidagarria eta gerretan eskarmentuduna, bere menpekoak adoretzen eta kemenean lehiatzera bultzatzen, eta horri izenez deituz hauxe esan zion: «Zer itxaron behar dugu, Gaio Krasinio, eta zer-nolako adorea daukagu?», eta Krasiniok, eskuina luzatuz eta ozen oihukatuz, hauxe esan zion: «Garaipen distiratsua lortuko dugu, Zesar; gaur goretsiko nauzu, bizirik edo hilik». Hori esan ondoren, hark aurrenak eraso jo zien etsaiei lasterka, bere inguruko 120 soldaduak berarekin batera eramanez. Aurrekoen artean sartu eta gero, sarraski handi batez eta bortizkeriaz

πῶς τι θράσους ἔχομεν;» ὁ δὲ Κρασσίνιος ἐκτείνας τὴν δεξιὰν καὶ μέγα βοήσας, „νικήσομεν« ἔφη „λαμπρῶς ὦ Καίσαρ· ἐμὲ δ' ἢ ζῶντα τήμερον ἢ τεθνηκότα ἐπαινέσεις«. Ταῦτ' εἰπὼν πρῶτος ἐμβάλλει τοῖς πολεμίοις δρόμῳ, συνεπισπασάμενος τοὺς περὶ ἑαυτὸν ἑκατὸν καὶ εἴκοσι στρατιώτας. Διακόψας δὲ τοὺς πρῶτους, καὶ πρόσω χωρῶν φόνῳ πολλῷ καὶ βιαζόμενος ἀνακόπτεται ξίφει πληγείς διὰ τοῦ στόματος, ὥστε καὶ τὴν ἀκμὴν ὑπὲρ τὸ ἰνίον ἀνασχεῖν.

[45] Οὕτω δὲ τῶν πεζῶν κατὰ τὸ μέσον συρραγέντων καὶ μαχομένων, ἀπὸ τοῦ κέρατος οἱ ἵππεις τοῦ Πομπηίου σοβαρῶς ἐπήλαυνον, εἰς κύκλωσιν τοῦ δεξιοῦ τὰς ἴλας ἀναχεόμενοι καὶ πρὶν ἢ προσβαλεῖν αὐτοὺς, ἐκτρέχουσιν αἰσπεῖραι παρὰ Καίσαρος, οὐχ ὥσπερ εἰώθεσαν ἀκοντίσμασι χρώμενοι τοῖς ὕσσοις, οὐδὲ μηροὺς παίοντες ἐκ χειρὸς ἢ κνήμας τῶν πολεμίων, ἀλλὰ τῶν ὄψεων ἐφιέμενοι καὶ τὰ πρόσωπα συντιτρώσκοντες, ὑπὸ Καίσαρος δεδιδαγμένοι τοῦτο ποιεῖν, ἐλπίζοντος ἄνδρας οὐ πολλὰ πολέμοις οὐδὲ τραύμασιν ὠμιληκότας, νέους δὲ καὶ κομῶντας ἐπὶ κάλλει καὶ ὥρα, μάλιστα τὰς τοιαύτας πληγὰς ὑπόψεσθαι καὶ μὴ μενεῖν, τὸν ἐν τῷ παρόντι κίνδυνον ἅμα καὶ τὴν αὐθις αἰσχύνην δεδοικότας. Ὁ δὲ καὶ συνέβαινε· οὐ γὰρ ἡνείχοντο τῶν ὕσσων ἀναφερομένων, οὐδ' ἐτόλμων ἐν ὀφθαλμοῖς τὸν σίδηρον ὀρῶντες, ἀλλ' ἀπεστρέφοντο καὶ συνεκαλύπτοντο, φειδόμενοι τῶν προσώπων· καὶ τέλος οὕτως ταράξαντες ἑαυτοὺς ἐτράποντο φεύγειν, αἰσχιστα λυμηνάμενοι τὸ σύμπαν. Εὐθὺς γὰρ οἱ μὲν νενικηκότες τούτους ἐκυκλοῦντο τοὺς πεζοὺς καὶ κατὰ νώτου προσπίπτοντες ἔκοπτον. Πομπηῖος δ' ὥς κατεῖδεν ἀπὸ θατέρου τοὺς ἵππεις φυγῇ σκεδασθέντας, οὐκέτ' ἦν ὁ αὐτὸς οὐδ' ἐμέμνητο Πομπηῖος ὢν Μᾶγνος, ἀλλ' ὑπὸ θεοῦ μάλιστα βλαπτομένῳ τὴν γνώμην ἐοικώς ἢ διὰ θείας ἥττης τεθαμβημένος], ἄφθογγος ὥχετ' ἀπὼν ἐπὶ σκηνήν, καὶ καθεζόμενος ἐκαραδόκει τὸ μέλλον, ἄχρι οὗ τροπῆς ἀπάντων γενομένης ἐπέβαινον οἱ πολέμοι τοῦ χάρακος καὶ διεμάχοντο πρὸς τοὺς φυλάττοντας. Τότε δ' ὥσπερ ἔννους γενόμενος, καὶ ταύτην μόνην ὥς φασι φωνὴν ἀφείς „οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τὴν παρεμβολήν;« ἀπεδύσατο μὲν τὴν ἐναγώνιον καὶ στρατηγικὴν ἐσθῆτα, φεύγοντι δὲ πρέπουσαν μεταλαβῶν

aurrera egiten ari zela, ezpata-kolpe batek ahotik barrena ebaki zuen, punta garondotik irtetzeraino.

45. Horrela, oinezkoak erdialdean talka egin eta borrokatzen ari zirela, Ponpeioren zaldizkoek hegaletik bizkor eraso jo zieten, eskuadroiak zabalduz eskuin hegala inguratzeke; baina haiek erasotu baino lehen, Zesarren kohorteak korrika irten zitzaizkien, ez, ohi zuten bezala, lantzak jaurtikiz eta etsaien izterrak eta hankak eskuz kolpatuz, begietara destatuz eta aurpegiak zaurituz baizik, Zesarrek hori egiteko erakutsi baitzien, espero zuelako gerrekin eta zauriekin zerikusi gutxi izandako gizonak, gainera gazteak eta beren edertasunaz eta sasoiar harro zeudenak, batez ere horrelako kolpeen beldur izango zirela eta ez zietela eutsiko, mementoko arriskuaren eta, aldi berean, geroko lotsaren beldurrez. Eta horixe gertatu zen; ez baitzituzten jaurtikitako lantzak jasan, ezta ausartu ere, aitzitik, ezpatak begien aurrean ikusterakoan aurpegiak babesteko biratu eta estaltzen zituzten; eta azkenean, beren burua horrela aztoratuta, itzuli eta ihes egin zuten, era lotsagarrienean guztiei kaltea eraginez. Izan ere, horiek garaitu zituztenek oinezkoak inguratu eta bizkarretik erasotuz txikitu zituzten. Ponpeiok beste aldetik zaldizkoak ihesean sakabanatuta ikusi zituenean, jada ez zen bera eta ez zen gogoratu ere egiten Ponpeio handia zenik, baizik eta dendara isilik joan zen, jainkozko porrot batek harrituta baino gehiago, jainkoak izaeran erabat zauritutakoaren antzarekin; eta eserita, gertatuko zenaren zain egon zen urduri; guztiek ihes egin eta gero, etsaiek hesia erasotu eta zaindarien aurka borrokan hasi ziren arte. Orduan, adimena berreskuratuta bezala, esaldi bakar hau bota omen zuen: «Kanpamentuaren aurka ere bai?», eta borrokarako jeneral-jantzia kendu eta, iheslari batentzako arropa egokia jantzita, ezkutuan alde egin zuen. Baina zer zori izan zuen gero, bere burua egiptoarrei eman ondoren nola hil zuten, hari buruzko liburuetan azaltzen dut.

46. Zesarrek, Ponpeioren hesian zegoela, jada etsaien gorpuak etzanik eta oraindik hiltzen ari zirenak ikusi zituenean, orduan auhendatu eta esan zuen: «Hau nahi izan dute, mutur horretaraino behartu naute; izan ere, nik, Gaio Zesarrek, gerra handienak

ὑπεξῆλθεν. Ἀλλ' οὗτος μὲν οἷαις ὕστερον χρησάμενος τύχαις, ὅπως τε παραδοὺς ἑαυτὸν τοῖς Αἰγυπτίοις ἀνδράσιν ἀνηρέθη, δηλοῦμεν ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γράμμασιν.

[46] Ὁ δὲ Καῖσαρ ὡς ἐν τῷ χάρακι τοῦ Πομπηίου γενόμενος τοὺς τε κειμένους νεκροὺς ἤδη τῶν πολεμίων εἶδε καὶ τοὺς ἔτι κτεινομένους, εἶπεν ἄρα στενάξας· „τοῦτ' ἐβουλήθησαν, εἰς τοῦτό μ' ἀνάγκης ὑπηγάγοντο, ἵνα Γάιος Καῖσαρ ὁ μεγίστους πολέμους κατορθώσας, εἰ προηκάμην τὰ στρατεύματα, καὶ κατεδικάσθην». Ταῦτά φησι Πολλίων Ἀσίνιος τὰ ῥήματα Ῥωμαῖστί μὲν ἀναφθέγγασθαι τὸν Καῖσαρα παρὰ τὸν τότε καιρὸν, Ἑλληνιστί δ' ὑφ' αὐτοῦ γεγράφθαι τῶν δ' ἀποθανόντων τοὺς πλείστους οἰκέτας γενέσθαι, περὶ τὴν κατάληψιν τοῦ χάρακος ἀναιρεθέντας, στρατιώτας δὲ μὴ πλείους ἑξακισχιλίων πεσεῖν. Τῶν δὲ ζώντων ἀλόντων κατέμειξε τοὺς πλείστους ὁ Καῖσαρ εἰς τὰ τάγματα· πολλοῖς δὲ καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἄδειαν ἔδωκεν, ὧν καὶ Βροῦτος ἦν ὁ κτεῖνας αὐτὸν ὕστερον, ἐφ' ᾧ λέγεται μὴ φαινομένῳ μὲν ἀγωνιᾶσαι, σωθέντος δὲ καὶ παραγενομένου πρὸς αὐτὸν ἡσθῆναι διαφερόντως.

[47] Σημείων δὲ πολλῶν γενομένων τῆς νίκης ἐπιφανέστατον ἱστορεῖται τὸ περὶ Τράλλεις. Ἐν γὰρ ἱερῷ Νίκης ἀνδριάς εἰστίκει Καῖσαρος, καὶ τὸ περὶ αὐτῷ χωρίον αὐτό τε στερεὸν φύσει καὶ λίθῳ σκληρῷ κατεστρωμένον ἦν ἄνωθεν· ἐκ τούτου λέγουσιν ἀνατεῖλαι φοίνικα παρὰ τὴν βάσιν τοῦ ἀνδριάντος. Ἐν δὲ Παταβίῳ Γάιος Κορνήλιος, ἀνὴρ εὐδόκιμος ἐπὶ μαντικῇ, Λιβίου τοῦ συγγραφέως πολίτης καὶ γνώριμος, ἐτύγχανεν ἐπ' οἰωνοῖς καθήμενος ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Καὶ πρῶτον μὲν, ὡς Λίβιος φησι, τὸν καιρὸν ἔγνω τῆς μάχης, καὶ πρὸς τοὺς παρόντας εἶπεν ὅτι καὶ δὴ περαίνεται τὸ χρῆμα καὶ συνίασιν εἰς ἔργον οἱ ἄνδρες. Αὐθις δὲ πρὸς τῇ θεᾷ γενόμενος καὶ τὰ σημεῖα κατιδὼν, ἀνήλατο μετ' ἐνθουσιασμοῦ βοᾶν· „νικᾷς ᾧ Καῖσαρ». Ἐκπλαγέντων δὲ τῶν παρατυχόντων, περιελὼν τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς ἐνώμοτος ἔφη μὴ πρὶν ἐπιθήσεσθαι ἄλιν, ἢ τῇ τέχνῃ μαρτυρεῖσαι τὸ ἔργον. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Λίβιος οὕτως γενέσθαι καταβεβαιοῦται.

[48] Καῖσαρ δὲ τῷ Θετταλῶν ἔθνει τὴν ἐλευθερίαν ἀναθεῖς νικητήριον, ἐδίωκε Πομπηῖον· ἀψάμενος δὲ τῆς Ἀσίας, Κνιδίους

arrakastatsu zuzendu dituenak, armadak lizentziatu banitu, epaiketari kondenatuko ninduketen». Polion Asiniok dio Zesarrek hitz horiek latinez esan zituela memento hartan, baina gero grekoz idatzi zituela; eta hildakoetako gehienak zerbitzariak zirela, hesiaren harrapaketa hilak, eta 6.000 soldadu baino gehiago ez zirela hil. Bizirik preso hartutako gehienak bere kohorteetan nahasi zituen; eta gizon ospetsuetako gehienak zigorrik gabe utzi zituen, eta horien artean Bruto zegoen, beranduago Zesar hil zuena, eta Zesar asaldatu omen zen Bruto agertzen ez zelako; baina onik aurkeztu zitzaionean, izugarri poztu omen zen.

47. Garaipenaren seinale asko gertatu ziren, entzutetsuena Traleskoa. Izan ere, Garaipenaren tenpluan Zesarren estatua bat zegoen, eta haren inguruko zorua gogorra zen eta gainean harri gogorrez estalita zegoen; hala ere, lur horretatik palmondo bat sortu omen zen estatuaren oinarriaren ondotik. Patavion Gaio Kornelio, gizon ospetsua igarkuntzan, Livio historiagilearen hirikide eta ezaguna, egun hartan igarkuntzan ari zen. Eta aurrenik, Liviok dioenez, batailaren mementoa hauteman zuen, eta bertan zeudenei esan zien bataila burutzen ari zela eta gizonak borrokan ari zirela. Eta berriro begiratu eta seinaleak behatu zituenean, zoraturik jauzi egin zuen oihukatuz: «Garaitzen ari zara, Zesar». Ondoan zeudenak aztoratu egin ziren, eta berak koroa burutik kendu eta zinpean esan zuen ez zuela berriro jarriko, ekintzaren lekukotasunak teknika baieztatu arte. Liviok berresten du hori horrela gertatu zela.

48. Zesarrek, tesaliarren herriari garaipena ospatzeko askatasuna eman ondoren, Pompeio jazarri zuen; Asiara heldu zenean Knidotarrei askatasuna eman zien, Teoponpo elezahar-biltzaileari esker onez, eta Asian bizi ziren guztiei zergen herena barkatu zien. Pompeio hil ondoren Alexandriara jaitsi zenean, Pompeioren burua zekarkion Teodotorengandik alden du egin zen, baina eratzuna onartu eta gero, gizonagatik negar egin zuen; lurraldean noraezean zebiltzanean, erregeak harrapatutako Pompeioren adiskide eta lagun guztiei on egin zien eta bereganatu zituen. Erromako lagunei idatzi zien, esanez bere aurka borrokatutako hiritar batzuk salbatzea zela garaipenetik gozamen eta atsegin gehien ematen ziona.

τε Θεοπόμπῳ τῷ συναγαγόντι τοὺς μύθους χαριζόμενος ἡλευθέρωσε, καὶ πᾶσι τοῖς τὴν Ἀσίαν κατοικοῦσι τὸ τρίτον τῶν φόρων ἀνῆκεν. Εἰς δ' Ἀλεξάνδρειαν ἐπὶ Πομπηίῳ τεθνηκότι καταχθείς, Θεόδοτον μὲν ἀπεστράφη, τὴν Πομπηίου κεφαλὴν προσφέροντα, τὴν δὲ σφραγίδα δεξάμενος τοῦ ἀνδρὸς κατεδάκρυσεν· ὅσοι δὲ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ καὶ συνήθων πλανώμενοι κατὰ τὴν χώραν ἐαλώκεσαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, πάντας εὐεργέτησε καὶ προσηγάγετο. Τοῖς δὲ φίλοις εἰς Ῥώμην ἔγραφεν, ὅτι τῆς νίκης ἀπολαύει τοῦτο μέγιστον καὶ ἥδιστον, τὸ σῶζειν τινὰς αἰεὶ τῶν πεπολεμηκότων πολιτῶν αὐτῶν.

Τὸν δ' αὐτόθι πόλεμον οἱ μὲν οὐκ ἀναγκαῖον, ἀλλ' ἔρωτι Κλεοπάτρας ἄδοξον αὐτῷ καὶ κινδυνώδη γενέσθαι λέγουσιν, οἱ δὲ τοὺς βασιλικοὺς αἰτιῶνται, καὶ μάλιστα τὸν εὐνοῦχον Ποθεινόν, ὃς πλεῖστον δυνάμενος, καὶ Πομπηῖον μὲν ἀνηρηκῶς ἔναγχος, ἐκβεβληκῶς δὲ Κλεοπάτραν, κρύφα μὲν ἐπεβούλευε τῷ Καίσαρι—καὶ διὰ τοῦτό φασιν αὐτὸν ἀρξάμενον ἔκτοτε διανυκτερεῦν ἐν τοῖς πότοις ἕνεκα φυλακῆς τοῦ σώματος—, φανερώς δ' οὐκ ἦν ἀνεκτός, ἐπίφθονα πολλὰ καὶ πρὸς ὕβριν εἰς τὸν Καίσαρα λέγων καὶ πράττων. Τοὺς μὲν γὰρ στρατιώτας τὸν κάκιστον μετρούμενους καὶ παλαιότατον σίτον ἐκέλευσεν ἀνέχεσθαι καὶ στέργειν ἐσθίοντας τὰ ἀλλότρια, πρὸς δὲ τὰ δεῖπνα σκεύεσιν ἐχρήτο ξυλίνοις καὶ κεραμεοῖς, ὥς τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ πάντα Καίσαρος ἔχοντος εἰς τι χρέος. Ὡφειλε γὰρ ὁ τοῦ βασιλεύοντος τότε πατὴρ Καίσαρι χιλίας ἑπτακοσίας πεντήκοντα μυριάδας, ὧν τὰς μὲν ἄλλας ἀνῆκε τοῖς παισὶν αὐτοῦ πρότερον ὁ Καῖσαρ, τὰς δὲ χιλίας ἡξίου τότε λαβῶν διαθρέψαι τὸ στράτευμα. Τοῦ δὲ Ποθεινοῦ νῦν μὲν αὐτὸν ἀπιέναι καὶ τῶν μεγάλων ἔχεσθαι πραγμάτων κελεύοντος, ὕστερον δὲ κομιεῖσθαι μετὰ χάριτος, εἰπὼν ὡς Αἰγυπτίων ἐλάχιστα δέοιτο συμβούλων, κρύφα τὴν Κλεοπάτραν ἀπὸ τῆς χώρας μετεπέμπετο.

[49] Κάκεινη παραλαβοῦσα τῶν φίλων Ἀπολλόδωρον τὸν Σικελιώτην μόνον, εἰς ἀκάτιον μικρὸν ἐμβᾶσα, τοῖς μὲν βασιλείοις προσέσχεν ἤδη συσκοτάζοντος· ἀπόρου δὲ τοῦ λαθεῖν ὄντος ἄλλως, ἢ μὲν εἰς στρωματόδεσμον ἐνδύσα προτείνει μακρὰν ἑαυτήν, ὃ δ' Ἀπολλόδωρος ἰμάντι συνδήσας τὸν στρωματόδεσμον εἰσκομίζει διὰ θυρῶν πρὸς τὸν Καίσαρα.

Batzuek diote hango gerra ez zela beharrezkoa, baizik eta Kleopatraren maitasunagatik gertatu zela, eta Zesarrentzat ospegabe eta arriskutsua izan zela; besteek gortesauei egozten diete errua, eta batez ere Potino eunukoari, botere gehien zuenari, arestian Ponpeio hil zuenari, Kleopatra erbesteratu zuenari eta Zesarren aurka konspiratzen ari zenari –eta horregatik Zesarrek geroztik gauak festetan igarotzen hasi omen zen, bizia zaintzeko–, eta publikoki jasanezina zenari, Zesarren aurkako gauza gorrotozko eta iraingarri asko esaten eta egiten baitzituen. Izan ere, soldaduei gari zahar eta txarrena eman ondoren, hori jasatea eta horrekin kontentatzea agindu zien, besteena jaten ari zirelako; eta afarietarako egurrezko eta buztinezko ontzi eta platerak erabiltzen zituen, urrezko eta zilarrezko guztiak Zesarrek zorren baten ordainetan zeuzkala esanez. Orduko erregearen aitag Zesarri 17.500.000 drakma zor baitzizkion; eta horietatik Zesarrek lehenago haren seme-alabei gainerakoak barkatu zizkien, baina orduan mila exijitzen zizkien armada elikatzeko. Eta Potinok alde egitera eta afera handiez arduratzera bultzatu zuenean, dirua gero berreskuratuko zuela esanez eta gainera esker onarekin, Zesarrek kontseilari egiptoarren batere beharrik ez zuela erantzun zion, eta ezkutuan Kleopatra erbestetik ekartzeko mandatariak bidali zituen.

49. Eta hura, lagunetatik Apolodoro sizialarra bakarrik berekin hartuta, txalupa batean sartu eta, ordurako iluntzen ari zela, jauregira heldu zen; baina inork ez ezagutzea bestela ezinezkoa zenez, bere luzera osoan estalki batean bildu zen, eta Apolodorok uhal batez estalkia lotu eta ateetatik sartu zuen Zesarrengana. Eta Kleopatraren aurreneko trikimailu horrek harrapatu omen zuen Zesar, ausart agertu zelako, eta gainerako harremanak eta graziak garaitu zuten Zesar; eta Zesarrek Kleopatra anaiarekin adiskidetu zuen elkarrekin goberna zezaten. Gero, denek adiskidetzea festa batez ospatzen ari zirela, Zesarren esklabo ile-apaintzaileak, bere koldarkeriaren eraginez dena ikertzen beste gizaki guztiak gainditzen zituenak eta belarriluze eta begiluzea zenak, jakin zuen Akila jeneralak eta Potino eunukoak Zesarren aurkako konspirazioa antolatzen ari zirela. Eta Zesarrek argi eta garbi jakin zuenean, gizonen gelaren inguruan zaintza jarri zuen

Καὶ τούτῳ τε πρώτῳ λέγεται τῷ τεχνήματι τῆς Κλεοπάτρας ἀλῶναι λαμυρᾶς φανείσης, καὶ τῆς ἄλλης ὁμιλίας καὶ χάριτος ἥττων γενόμενος, διαλλάξαι πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὡς συμβασιλεύουσιν. Ἐπειτα δ' ἐπὶ ταῖς διαλλαγαῖς ἐστιωμένων ἀπάντων, οἰκέτης Καίσαρος κουρεύς, διὰ δειλίαν ἢ πάντας ἀνθρώπους ὑπερέβαλεν οὐδὲν ἔων ἀνεξέταστον, ἀλλ' ὠτακουστῶν καὶ πολυπραγμονῶν, συνήκεν ἐπιβουλήν Καίσαρι πραττομένην ὑπ' Ἀχιλλᾶ τοῦ στρατηγοῦ καὶ Ποθεινοῦ τοῦ εὐνούχου. Φωράσας δ' ὁ Καῖσαρ, φρουράν μὲν περιέστησε τῷ ἀνδρῶνι, τὸν δὲ Ποθεινὸν ἀνείλεν· ὁ δ' Ἀχιλλᾶς φυγὼν εἰς τὸ στρατόπεδον περιῖστησιν αὐτῷ βαρὺν καὶ δυσμεταχείριστον πόλεμον, ὀλιγοστῷ τοσαύτην ἀμυνομένῳ πόλιν καὶ δύναμιν. Ἐν ᾧ πρῶτον μὲν ἐκινδύνευσεν ὕδατος ἀποκλεισθεῖς· αἱ γὰρ διώρυχες ἀπωκοδομήθησαν ὑπὸ τῶν πολεμίων· δευτέρον δὲ περικοπτόμενος τὸν στόλον, ἠναγκάσθη διὰ πυρὸς ἀπώσασθαι τὸν κίνδυνον, ὃ καὶ τὴν μεγάλην βιβλιοθήκην ἐκ τῶν νεωρίων ἐπινεμόμενον διέφθειρε· τρίτον δὲ περὶ τῇ Φάρῳ μάχης συνεστώσης, κατεπῆδησε μὲν ἀπὸ τοῦ χώματος εἰς ἀκάτιον καὶ παρεβοήθει τοῖς ἀγωνιζομένοις, ἐπιπλεόντων δὲ πολλαχόθεν αὐτῷ τῶν Αἰγυπτίων, ῥίψας ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν ἀπενήξατο μόλις καὶ χαλεπῶς. Ὅτε καὶ λέγεται βιβλίδια κρατῶν πολλὰ μὴ προέσθαι βαλλόμενος καὶ βαπτιζόμενος, ἀλλ' ἀνέχων ὑπὲρ τῆς θαλάσσης τὰ βιβλίδια, τῇ ἐτέρᾳ χειρὶ νήχεσθαι· τὸ δ' ἀκάτιον εὐθύς ἐβυθίσθη. Τέλος δὲ τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς πολεμίους ἀποχωρήσαντος, ἐπελθὼν καὶ συνάψας μάχην ἐνίκησε, πολλῶν πεσόντων αὐτοῦ τε τοῦ βασιλέως ἀφανοῦς γενομένου. Καταλιπὼν δὲ τὴν Κλεοπάτραν βασιλεύουσιν Αἰγύπτου καὶ μικρὸν ὕστερον ἐξ αὐτοῦ τεκοῦσαν υἱόν, ὃν Ἀλεξανδρεῖς Καισαρίωνα προσηγόρευον, ὥρμησεν ἐπὶ Συρίας.

[50] Κάκειθεν ἐπιὼν τὴν Ἀσίαν, ἐπυνθάνετο Δομίτιον μὲν ὑπὸ Φαρνάκου τοῦ Μιθριδάτου παιδὸς ἡττημένον ἐκ Πόντου πεφευγέναι σὺν ὀλίγοις, Φαρνάκην δὲ τῇ νίκῃ χρώμενον ἀπλήρως, καὶ Βιθυνίαν ἔχοντα καὶ Καππαδοκίαν, Ἀρμενίας ἐφίεσθαι τῆς μικρᾶς καλουμένης, καὶ πάντας ἀνιστάναι τοὺς ταύτῃ βασιλεῖς καὶ τετράρχας. Εὐθύς οὖν ἐπὶ τὸν ἄνδρα τρισὶν ἡλαυνε τάγμασι, καὶ περὶ πόλιν Ζήλαν μάχην μεγάλην

eta Potino hil zuen; baina Akilak kanpamentura ihes egin zuen eta, Zesar inguratuz, gerra astun eta maneiatzeko zaila hasi zuen, hain hiri handi eta indar handiaren aurka soldadu gutxiarekin borrokatzen ari baitzen. Zesarrek pairatu zuen lehenengo arriskua ur mozketa izan zen, etsaiek zangak itxi baitzituzten; bigarrena, ontziteria beregandik isolatu nahi izan zutenean, arriskua suaren bidez kendu behar izan baitzuen, eta sua ontzioetatik zabaldu eta biblioteka handia¹² suntsitu zuen; eta hirugarrena, Faroren inguruan bataila gogorra lotu zenean, berak diketik txalupa batera jauzi egin eta borrokan ari zirenei laguntzera joan baitzen, baina egiptoarrak alde guztietatik txalupetan hurbildu ziztzaizkion eta, bere burua itsasora botata, ozta-ozta eta nekez alde egin zuen igerian. Liburuska ugariri eusten omen zien eta ez zituen bota nahi, jaurtigaiak botatzen bazizkieten eta urperatzen ari bazen ere; aitzitik, liburuskak itsasoaren gainetik edukiz, beste eskuarekin igeri egiten zuen; txalupa, aldiz, berehala hondoratu zen. Azkenean erregea etsaiengana joan zenean, Zesarrek, eraso jo eta bataila lotu ondoren, garaitu egin zuen, asko hil eta erregea bera desagertu zelarik. Zesarrek Kleopatra Egiptoko erregina utzi zuen, eta beranduxeago Kleopatra bere seme batez erditu zen, alexandriatarrek Zesarion deitzen ziotena; ondoren Zesar Siriara abiatu zen.

50. Eta handik Asia zeharkatzen ari zela, jakin zuen Mitridatesen seme Farnazesek Domizio garaitu zuela eta Domizioak gizon gutxiarekin Pontotik ihes egin zuela, eta Farnazesek, garaipenaz era aseezinean baliatuz, Bitinia eta Kapadozia hartu eta gero, Armenia Txikia deiturikoa harrapatu nahi zuela, eta hango errege eta tetrarka guztiak altxarazten ari zela. Beraz, berehala gizonaren aurka abiatu zen hiru legioren, eta, Zela hiriaren inguruan bataila handia lotu eta gero, Pontotik bota zuen ihesi, eta haren armada erabat akabatu zuen; Erromako lagunetako bati, Amantzioren, bataila horren bizkortasun eta azkartasuna jakinaraztean, hiru hitz idatzi zituen: «Heldu, ikusi eta garaitu nuen¹³». Hitzok latinez, hitzaren forma berarekin amaitzen direnez, laburtasun konbentzigarria daukate.

51. Hortik Italiara itsasoz zeharkatuz Erromara igo zen, bigarren aldiz diktadore aukeratu zuten urtea amaitzen ari zela, nahiz

συνάψας αὐτὸν μὲν ἐξέβαλε τοῦ Πόντου φεύγοντα, τὴν δὲ στρατιὰν ἄρδην ἀνεΐλε· καὶ τῆς μάχης ταύτης τὴν ὀξύτητα καὶ τὸ τάχος ἀναγγέλλων εἰς Ῥώμην πρὸς τινὰ τῶν φίλων Μάτιον ἔγραψε τρεῖς λέξεις· „ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα». Ῥωμαῖοι δ' αἱ λέξεις, εἰς ὁμοίον ἀπολήγουσαι σχῆμα ῥήματος, οὐκ ἀπίθανον τὴν βραχυλογίαν ἔχουσιν.

[51] Ἐκ τούτου διαβαλὼν εἰς Ἰταλίαν ἀνέβαινεν εἰς Ῥώμην, τοῦ μὲν ἐνιαυτοῦ καταστρέφοντος εἰς ὃν ἥρητο δικτάτωρ τὸ δεύτερον, οὐδέποτε πρότερον τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ἐνιαυσίου γενομένης· εἰς δὲ τοῦτιον <ἔτος> ὑπατος ἀπεδείχθη. Καὶ κακῶς ἤκουσεν, ὅτι τῶν στρατιωτῶν στασιασάντων καὶ δύο στρατηγικοὺς ἄνδρας ἀνελόντων, Κοσκώνιον καὶ Γάλβαν, ἐπετίμησε μὲν αὐτοῖς τοσοῦτον ὅσον ἀντὶ στρατιωτῶν πολίτας προσαγορεῦσαι, χιλίας δὲ διένειμεν ἐκάστῳ δραχμὰς καὶ χώραν τῆς Ἰταλίας ἀπεκλήρωσε πολλήν. Ἦν δ' αὐτοῦ διαβολὴ καὶ ἡ Δολοβέλλα μανία, καὶ ἡ Ματίου φιλαργυρία, καὶ μεθύων Ἀντώνιος καὶ Κορφίνιος τὴν Πομπηίου σκευωρούμενος οἰκίαν καὶ μετοικοδομῶν, ὥς ἱκανὴν οὐκ οὔσαν. Ἐπὶ τούτοις γὰρ ἐδυσφόρουν Ῥωμαῖοι· Καῖσαρ δὲ διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς πολιτείας οὐκ ἀγνοῶν οὐδὲ βουλόμενος ἠναγκάζετο χρῆσθαι τοῖς ὑπουργοῦσι.

[52] Τῶν δὲ περὶ Κάτωνα καὶ Σκιπίωνα μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην εἰς Λιβύην φυγόντων κακεῖ, τοῦ βασιλέως Ἰόβα βοηθοῦντος αὐτοῖς, ἡθροικότες δυνάμεις ἀξιολόγους, ἔγνω στρατεύειν ὁ Καῖσαρ ἐπ' αὐτούς· καὶ περὶ τροπὰς χειμερινὰς διαβὰς εἰς Σικελίαν, καὶ βουλόμενος εὐθὺς ἀποκόψαι τῶν περὶ αὐτὸν ἡγεμόνων ἅπασαν ἐλπίδα μελλήσεως καὶ διατριβῆς, ἐπὶ τοῦ κλύσματος ἔπηξε τὴν ἑαυτοῦ σκηνήν, καὶ γενομένου πνεύματος ἐμβὰς ἀνήχθη μετὰ τρισχιλίων πεζῶν καὶ ἱππέων ὀλίγων. Αποβιβάσας δὲ τούτους καὶ λαθὼν, ἀνήχθη πάλιν, ὑπὲρ τῆς μείζονος ὀρρωδῶν δυνάμεως, καὶ κατὰ θάλατταν οὔσιν ἤδη προστυχόν, κατήγαγεν ἅπαντας εἰς τὸ στρατόπεδον. Πυνθανόμενος δὲ χρησμῶ τινι παλαιῷ θαρρεῖν τοὺς πολεμίους, ὥς προσῆκον αἰεὶ τῷ Σκιπιώνων γένει κρατεῖν ἐν Λιβύῃ, χαλεπὸν εἰπεῖν εἴτε φλαυρίζων ἐν παιδιᾷ τινι τὸν Σκιπίωνα, στρατηγοῦντα τῶν πολεμίων, εἴτε καὶ σπουδῇ τὸν οἰωνὸν οἰκειούμενος, ἦν γὰρ καὶ παρ' αὐτῷ τις

eta kargu hori ez izan inoiz urtebetekoa; eta hurrengo urterako kontsul izendatu zuten. Eta kritikak jaso zituen, bere soldaduak matxinatu eta Koskonio eta Galba, bi gizon pretoriar, hil zituztenean, soldaduak deitu ordeh hiritarrak deituz errieta egin zielako, eta soldadu bakoitzari 1.000 drakma banatu zizkiolako eta Italiako lur asko zozketaz esleitu zielako. Dolabelaren eromena ere leporatzen zioten, eta Amantzioren diruzalekeria, bai eta Antonioren mozorkeria ere, eta Korfiniok Ponpeioren etxea sakon arakatu eta beste nonbait eraiki izana, nahikoa ez zelakoan. Horregatik guztiagatik erromatarrak haserre zeuden; baina Zesar, horren guztiaren jakinaren gainean egonda ere, estatuaren oinarritzko egoeragatik behartuta zegoen gogoz kontra horien laguntza erabiltzera.

52. Katonen eta Eszipionen ingurukoek Farsaloko batailaren ondoren Afrikara ihes egin eta han, Juba erregeak lagunduta, indar aipagarriak bildu zituztenez, Zesarrek haien aurka gerrakanpaina bat egitea erabaki zuen; neguko solstizioaren inguruan Siziliara itsasoz zeharkatu zuen eta, bere inguruko buruzagien artean atzerapen edo denbora galtze itxaropen oro zuzenean moztu nahi zuenez, olatuen ondoraino hurbildu zuen bere denda, eta, haizea sortu zenean, itsasontzietara igo eta 3.000 oinezkorekin eta zaldizko gutxirekin itsasora irten zen. Etsaiak konturatu gabe, soldadu horiek lehorreratu zituen eta atzera itsasora irten zen, atzean utzitako indar handiagoaren inguruan beldur zelako; eta, itsasoan zeudela, haiekin topo egin zuen eta denak kanpamentura eramane zituen. Afrikan betirako agintzea Eszipionen leinuari zegokiola zioen orakulu zahar batek etsaiak adoretzen zituela jakin zuenean, bere armadan Afrikanoen etxeko gizon bat zegoenez (bestela arrunta zena eta inor beraz batere arduratzen ez zena) eta gizon horri Salustio Eszipion deitzen ziotenez, gizon hori batailetan aurrean jartzen zuen, armadaren jenerala balitz bezala; zaila da esaten hori egiten ote zuen Eszipion, etsaien jenerala txantxaren batez erdeinatzeko edo igarkuntza nahita bereganatzeko. Zesarrek sarri lotu behar izan zuen etsaiekin borroka. Ez gizonentzat ez zamarientzat janari asko ez zegoenez, zaldiei itsas goroldioa jaten eman behar zieten, gatza kendu eta aski-belarra gozagarri

ἄνθρωπος, ἄλλως μὲν εὐκαταφρόνητος καὶ παρημελημένος, οἰκίας δὲ τῆς Ἀφρικανῶν, Σκιπίων ἐκαλεῖτο Σαλλουῖτων, τοῦτον ἐν ταῖς μάχαις προέταττεν ὥσπερ ἡγεμόνα τῆς στρατιᾶς, ἀναγκαζόμενος πολλάκις ἐξάπτεσθαι τῶν πολεμίων καὶ φιλομαχεῖν. Ἦν γὰρ οὔτε σῖτος τοῖς ἀνδράσιν ἄφθονος οὐθ' ὑποζυγίοις χιλός, ἀλλὰ βρύοις ἠναγκάζοντο θαλαττίοις, ἀποπλυθείσης τῆς ἀλμυρίδος, ὀλίγην ἄγρωστιν ὥσπερ ἥδυσμα παραμειγνύντες, ἐπάγειν τοὺς ἵππους. Οἱ γὰρ Νομάδες, ἐπιφαινόμενοι πολλοὶ καὶ ταχεῖς ἐκάστοτε, κατεῖχον τὴν χώραν· καὶ ποτε τῶν Καίσαρος ἱππέων σχολὴν ἀγόντων (ἔτυχε γὰρ αὐτοῖς ἀνὴρ Λίβυς ἐπιδεικνύμενος ὄρχησιν ἅμα καὶ μοναυλῶν θαύματος ἀξίως), οἱ μὲν ἐκάθηντο τερπόμενοι, τοῖς παισὶ τοὺς ἵππους ἐπιτρέψαντες, ἐξαίφνης δὲ περιελθόντες ἐμβάλλουσιν οἱ πολέμιοι, καὶ τοὺς μὲν αὐτοῦ κτείνουσι, τοῖς δ' εἰς τὸ στρατόπεδον προτροπάδην ἐλαυνομένοις συνεισέπεσον. Εἰ δὲ μὴ Καῖσαρ αὐτός, ἅμα δὲ Καίσαρι Πολλίων Ἀσίνιος, βοηθοῦντες ἐκ τοῦ χάρακος ἔσχον τὴν φυγὴν, διεπέπρακτ' ἂν ὁ πόλεμος. Ἔστι δ' ὅτε καὶ καθ' ἑτέραν μάχην ἐπλεονέκτησαν οἱ πολέμιοι συμπλοκῆς γενομένης, ἐν ἣ Καίσαρ τὸν ἀετοφόρον φεύγοντα λέγεται κατασχών ἐκ τοῦ αὐχένος ἀναστρέφει καὶ εἰπεῖν· „ἐνταῦθ' εἰσιν οἱ πολέμιοι».

[53] Τούτοις μέντοι τοῖς προτερήμασιν ἐπήρθη Σκηπίων μάχη κριθῆναι, καὶ καταλιπὼν χωρὶς μὲν Ἀφράνιον, χωρὶς δ' Ἰόβαν, δι' ὀλίγου στρατοπεδεύοντας, αὐτὸς ἐτείχιζεν ὑπὲρ λίμνης ἔρυμα τῷ στρατοπέδῳ περὶ πόλιν Θάψον, ὡς εἶη πᾶσιν ἐπὶ τὴν μάχην ὀρμητήριον καὶ καταφυγή. Πονουμένου δ' αὐτοῦ περὶ ταῦτα Καῖσαρ ὑλῶδεις τόπους καὶ προσβολὰς ἀφράστους ἔχοντας ἀμηχάνῳ τάχει διελθὼν, τοὺς μὲν ἐκυκλοῦτο, τοῖς δὲ προσέβαλλε κατὰ στόμα. Τρεψάμενος δὲ τούτους, ἐχρήτο τῷ καιρῷ καὶ τῇ ῥύμῃ τῆς τύχης, ὑφ' ἧς αὐτοβοεὶ μὲν ἦρει τὸ Ἀφρανίου στρατόπεδον, αὐτοβοεὶ δὲ φεύγοντος Ἰόβα διεπόρθει τὸ τῶν Νομάδων· ἡμέρας δὲ μιᾶς μέρει μικρῷ τριῶν στρατοπέδων ἐγκρατὴς γεγονῶς καὶ πεντακισμυρίου τῶν πολεμίων ἀνηρηκῶς, οὐδὲ πεντήκοντα τῶν ἰδίων ἀπέβαλεν. Οἱ μὲν <οὔν> ταῦτα περὶ τῆς μάχης ἐκείνης ἀναγγέλλουσιν· οἱ δ' οὐ φασιν αὐτὸν ἐν τῷ ἔργῳ γενέσθαι, συντάττοντος δὲ τὴν στρατιάν καὶ διακοσμοῦντος ἄψασθαι τὸ σύννηθες νόσημα·

gisa nahasita. Izan ere, numidiarrak ugari eta azkar agertzen ziren etengabe eta lurraldea beren menpean zeukaten; eta behin Zesarren zaldizkoak aisian zeudela (ausaz afrikar bat dantza eta flauta erakustaldi miresgarri bat ematen ari zitzaien), zaldiak zerbitzariei utzita, eserita gozatzen ari ziren; baina bat-batean etsaiak inguratu eta eraso jo zieten; batzuk bertan hil zituzten, eta etsaiak nahasmenean kanpamenturantz joan zirenekin batera sartu ziren bertan. Eta Zesarrek berak eta Polion Asiniok harekin batera, hesitik lagunduz ihesaldia gelditu ez balute, gerra bukatuta egongo zatekeen. Beste bataila batean ere etsaiak gailendu zitzaizkien borroka lotutakoan, bertan Zesarrek, ihesi zihoan arrano-eramaileari lepotik heldu eta itzularazi ondoren, haxe esan omen zion: «Hor daude etsaiak».

53. Arrakasta horiek Eszipion adoretu zuten bataila erabakigarri bati ekiteko, eta Afranio eta Juba biak bereizita eta distantzia labur batera kanpatuta utzi eta gero, berak kanpamentu gisa gotorleku bat eraiki zuen laku baten ondoko muino batean Tapso hiriaren ingurumarian, guztientzat batailarako basea eta ihesaldirako babeslekua izan zedin. Eszipion lan horietan lanpetuta zegoen bitartean, Zesarrek, sarbide ezkutuak zituzten gune basotsuak egundoko abian zeharkatu eta gero, batzuk inguratu zituen eta besteak aurrez erasotu zituen. Horiei ihesa eragin ondoren, aukeraz eta zoriaren oldarrak baliatu zen, eraso batean Afranioren kanpamentua hartzeko eta, Jubak ihes egiten zuen bitartean, numidiarrena arpilatzeko; egun baten zati labur batean hiru kanpamentuz nagusitu eta 50.000 etsai akabatu zituen eta beren gizonetatik 50 ere ez zituen galdu. Batzuek hau kontatzen dute bataila hari buruz; baina beste batzuek diote bera ez zela ekintzan egon, baizik eta ohiko gaixotasunak jo zuela armada antolatu eta ordenatzen ari zenean; eta bera, krisia hasten zela jabetu zenean, sufrimenak ordurako aztoratzen ari zen pertzepzioa erabat asaldatu eta harrapatu baino lehen, hurbileko dorreetako batera joan eta lasaitasunean igaro zuela batailaren denbora. Batailatik ihes egindako kontsul mailako eta soldadu pretoriarretako batzuek, preso hartu behar zituztenean, beren buruaz beste egin zuten, eta beste asko, preso hartuak izan ondoren, Zesarrek hil zituen.

τὸν δ' εὐθὺς αἰσθόμενον ἀρχομένου, πρὶν ἐκταράττεσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι παντάπασιν ὑπὸ τοῦ πάθους τὴν αἴσθησιν ἤδη σειομένην, εἰς τινὰ τῶν πλησίον πύργων κομισθῆναι καὶ διαγαγεῖν ἐν ἡσυχίᾳ. Τῶν δὲ πεφευγόντων ἐκ τῆς μάχης ὑπατικῶν καὶ στρατηγικῶν ἀνδρῶν οἱ μὲν ἑαυτοὺς διέφθειραν ἀλίσκομενοι, συχνοὺς δὲ Καῖσαρ ἔκτεινεν ἀλόντας.

[54] Κάτωνα δὲ λαβεῖν ζῶντα φιλοτιμούμενος, ἔσπευδε πρὸς Ἰτύκην· ἐκείνην γὰρ παραφυλάττων τὴν πόλιν, οὐ μετέσχε τοῦ ἀγῶνος. Πυθόμενος δ' ὡς ἑαυτὸν ὁ ἀνὴρ διεργάσαιτο, δῆλος μὲν ἦν δηχθεὶς, ἐφ' ᾧ δ' ἄδηλον· εἶπε δ' οὖν· „ὦ Κάτων, φθονῶ σοι τοῦ θανάτου· καὶ γὰρ σὺ ἐμοὶ τῆς <σῆς> σωτηρίας ἐφθόνησας». Ὁ μὲν οὖν μετὰ ταῦτα γραφεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος οὐ δοκεῖ πρῶτως ἔχοντος οὐδ' εὐδιαλλάκτως σημεῖον εἶναι· πῶς γὰρ ἂν ἐφείσατο ζώντος, εἰς ἀναίσθητον ἐκχέας ὀργὴν τοσαύτην; τῇ δὲ πρὸς Κικέρωνα καὶ Βροῦτον αὐτοῦ καὶ μυρίους ἄλλους τῶν πεπολεμηκότων ἐπιεικεία τεκμαίρονται καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκ ἐξ ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμία πολιτικῇ συντετάχθαι διὰ τοιαύτην αἰτίαν. Ἐγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς, ὡς εἰκός, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. Τοῦτ' ἦν ἡ Καίσαρα, κατηγορίαν αὐτοῦ νομίζοντα τὸν τοῦ τεθνηκότος δι' αὐτὸν ἔπαινον. Ἐγραψεν οὖν πολλὰς τινὰς κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών· τὸ δὲ βιβλίον Ἀντικάτων ἐπιγέγραπται, καὶ σπουδαστὰς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς.

[55] Ἀλλὰ γὰρ ὡς ἐπανήλθεν εἰς Ῥώμην ἀπὸ Λιβύης, πρῶτον μὲν ὑπὲρ τῆς νίκης ἐμεγαληγόρησε πρὸς τὸν δῆμον, ὡς τοσαύτην κεχειρωμένος χώραν, ὅση παρέξει καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τὸ δημόσιον σίτου μὲν εἴκοσι μυριάδας Ἀττικῶν μεδίμνων, ἐλαίου δὲ λιτρῶν μυριάδας τριακοσίας. Ἐπειτα θριάμβους κατήγαγε <τὸν Κελτικόν>, τὸν Αἰγυπτιακόν, τὸν Ποντικόν, τὸν Λιβυκόν, οὐκ ἀπὸ Σκιπίωνος, ἀλλ' ἀπ' Ἰόβα δῆθεν τοῦ βασιλέως. Τότε καὶ Ἰόβας, υἱὸς ὧν ἐκεῖνον κομιδῇ νήπιος, ἐν τῷ θριάμβῳ παρήχθη, μακαριωτάτην ἀλούς ἄλωσιν, ἐκ βαρβάρου καὶ Νομάδος Ἑλλήνων τοῖς πολυμαθεστάτοις ἐναρίθμιος γενέσθαι συγγραφεῦσι.

54. Katon bizirik harrapatzeko ohorea nahi zuenez, Utikara joan zen presaka; izan ere, Katon hiri hura zaintzen zegoelako, ez zuen borrokan parte hartu. Gizonak bere buruaz beste egin zuela jakin zuenean, nabarmen min eman zion, baina ez zegoen garbi zergatik, esan baitzuen: «Katon, zure heriotzagatik inbidia dizut, zuk niri bizirik irauteagatik inbidia izan didazun bezala». Beranduago, Zesarrek Katon zenduaren aurka idatzitako hitzaldiak, behintzat, ez dirudi onbera eta adiskidetua izatearen seinalea denik; eta bizirik zegoenean nola tratatuko zuen, bada, ondo, jada ikusten ez zuenean haren aurka hain amorru handia isuri baldin bazuen? Batzuek Zizeronekin, Brutorekin eta bere aurka gerra egin zuten beste izugarri askorekin erabili zuen bihozberatasunetik ondorioztatzen dute Zesarrek ez zuela hitzaldi hura ere gorrotogatik moldatu, anbizio politikogatik baizik. Zizeronek Katonen laudorio bat idatzi zuen, hitzaldiari «Katon» izena jarritz; eta hitzaldi horrek jende ugari interes handia eragin zion, logikoa denez, hizlari trebeenak gai ederrenaren inguruan egindakoa izanik. Horrek Zesar gogaitu zuen, zenduaren laudorioa bere aurkako salaketatzat jotzen zuelako. Ondorioz, Katonen aurkako salaketa asko bildu eta idatzi zituen; liburuak «Antikaton» du izenburua, eta bi hitzaldiotako bakoitzak zale ugari dauzka Zesarren aldekoak zein Katonen aldekoak.

55. Afrikatik Erromara itzuli zenean, aurrenik herriaren aurrean garaipenari buruz arranditsu hitz egin zuen, esanez menderatu zuen lurraldea hain handia zela, bertatik urtero altxor publikora 200.000 medimno atikar gari eta 3.000.000 libra olio¹⁴ ekartzeraino. Gero triunfoak ospatu zituen, Galiakoa, Egiptokoa, Pontokoa eta Afrikakoa, ez Eszipionengatik, Jubarengatik baizik. Horren seme Juba ere, guztiz umea zena, triunfoan eraman zuen orduan, harrapatu zuen harrapakin zorionekoena, barbaro eta numidiarra izatetik historiagile greko jakintsuenetako bat izatera heldu baitzen.

Triunfoen ondoren soldaduei opari handiak egin zizkien, eta herria bankete eta ikuskizunen bidez bereganatu zuen; guztiak batera 22.000 trikliniotan jatera gonbidatu zituen eta galdiadoreen eta itsas batailen ikuskizunak eskaini zizkien aspaldi hildako alaba Juliaren omenez.

Μετὰ δὲ τοὺς θριάμβους <τοῖς> στρατιώταις τε μεγάλας δωρεὰς ἐδίδου, καὶ τὸν δῆμον ἀνελάμβανεν ἐστιάσει καὶ θέαις, ἐστιάσας μὲν ἐν δισμυρίοις καὶ δισχιλίοις τρικλίνοις ὁμοῦ σύμπαντας, θέας δὲ καὶ μονομάχων καὶ ναυμάχων ἀνδρῶν παρασχών ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἰουλίᾳ πάλαι τεθνεώσῃ.

Μετὰ δὲ τὰς θέας γενομένων τιμήσεων, ἀντὶ τῶν προτέρων δυεῖν καὶ τριάκοντα μυριάδων ἐξητάσθησαν αἱ πᾶσαι πεντεκαίδεκα. Τηλικαύτην ἡ στάσις ἀπειργάσατο συμφορὰν καὶ τοσοῦτον ἀπανάλωσε τοῦ δήμου μέρος, ἔξω λόγου τιθεμένοις τὰ κατασχόντα τὴν ἄλλην Ἰταλίαν ἀτυχήματα καὶ τὰς ἐπαρχίας.

[56] Συντελεσθέντων δὲ τούτων ὕπατος ἀποδειχθεὶς τὸ τέταρτον, εἰς Ἰβηρίαν ἐστράτευσεν ἐπὶ τοὺς Πομπηίου παῖδας, νέους μὲν ὄντας ἔτι, θαυμαστὴν δὲ τῷ πλήθει στρατιὰν συνειλοχότας καὶ τόλμαν ἀποδεικνυμένους ἀξιόχρεων πρὸς ἡγεμονίαν, ὥστε κίνδυνον τῷ Καίσαρι περιστῆσαι τὸν ἔσχατον. Ἡ δὲ μεγάλη μάχη περὶ πόλιν συνέστη Μοῦνδαν, ἐν ἣ Καίσαρ ἐκθλιβομένους ὁρῶν τοὺς ἑαυτοῦ καὶ κακῶς ἀντέχοντας, ἐβόα διὰ τῶν ὀπλων καὶ τῶν τάξεων περιθέων, εἰ μὴδὲν αἰδοῦνται, λαβόντας αὐτὸν ἐγχειρίσαι τοῖς παιδαρίοις. Μόλις δὲ προθυμία πολλῇ τοὺς πολεμίους ὠσάμενος, ἐκείνων μὲν ὑπὲρ τρισμυρίους διέφθειρε, τῶν δ' ἑαυτοῦ χιλίους ἀπώλεσε τοὺς ἀρίστους. Ἀπίων δὲ μετὰ τὴν μάχην πρὸς τοὺς φίλους εἶπεν, ὥς πολλάκις μὲν ἀγωνίσαιτο περὶ νίκης, νῦν δὲ πρῶτον περὶ ψυχῆς. Ταύτην τὴν μάχην ἐνίκησε τῇ τῶν Διονυσίων ἐορτῇ, καθ' ἣν λέγεται καὶ Πομπηϊὸς Μᾶγνος ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξελθεῖν· διὰ μέσου δὲ χρόνος ἐνιαυτῶν τεσσάρων διήλθε. Τῶν δὲ Πομπηίου παίδων ὁ μὲν νεώτερος διέφυγε, τοῦ δὲ πρεσβυτέρου μεθ' ἡμέρας ὀλίγας Δεΐδιος ἀνήνεγκε τὴν κεφαλὴν.

Τοῦτον ἔσχατον Καίσαρ ἐπολέμησε τὸν πόλεμον· ὁ δ' ἀπ' αὐτοῦ καταχθεὶς θρίαμβος ὥς οὐδὲν ἄλλο Ῥωμαίους ἠνίασεν. Οὐ γὰρ ἄλλοφύλους ἡγεμόνας οὐδὲ βαρβάρους βασιλεῖς κατηγωνισμένον, ἀνδρὸς δὲ Ῥωμαίων κρατίστου τύχαις κεκρημένον παῖδας καὶ γένος ἄρδην ἀνηρηκότα ταῖς τῆς πατρίδος ἐπιπομπεύειν συμφοραῖς οὐ καλῶς εἶχεν, ἀγαλλόμενον ἐπὶ τούτοις ὧν μία καὶ πρὸς θεοὺς καὶ πρὸς

Ikuskizunen ondoren, diru sarreraren errolda egin zen, eta aurreko 320.000 biztanleen ordean dena 150.000 zenbatu ziren. Gerra zibilak hain zoritxar handia burutu baitzuen eta herriaren hain zati handia suntsitu, eta hori gainerako Italia eta probintziak harrapatu zituzten zorigaitzak kontutik at utzita.

56. Horiek guztiak burutu eta laugarren aldiz kontsul aukeratua izan ondoren, Hispaniara joan zen Ponpeioren semeen aurka kanpaina egitera, oraindik gazteak baziren ere, armada izugarri handia bildu eta agintaritzarako duina zen ausardia erakusten baitzuten, Zesarrentzat egundoko arriskua sortzeraino. Bataila handia Munda¹⁵ hiria inguruan gertatu zen; bertan Zesar, bere soldaduak estu eta nekez aurre egiten ikusiz, gizon armatuen eta lerroen artean korrika ibili eta oihukatzen zien, ea ez ote ziren bera hartu eta mutiko haiei emateaz lotsatzen. Oza-ozta eta adore handiz etsaiak atzera bota zituen; haietatik 30.000 hil zituen, baina bere 1.000 soldadu onenak galdu zituen. Batailaren ondoren lagunengana alendu eta esan zien maiz borrokatu zela garaipenagatik, baina orduan lehenengo aldiz bihiagatik. Bataila hori Dionisoren festaren egunean¹⁶ garaitu zuen, eta bertan Ponpeio Handia ere borrokara irten omen zen; tartean lau urteko epea igaro zen. Ponpeioren semeetatik gazteenak ihes egin zuen, baina egun gutxiren ondoren Didiok zaharrenaren burua eraman zion.

Zesarrek gerra hori azkena borrokatu zuen; eta gerra horrengatik ospatu zen triunfoak erromatarrak atsekabetu zituen beste ezerk ez bezala. Ez baitzituen buruzagi atzerritarrak ezta errege barbaroak ere garaitu, aitzitik, zoritxarra jasandako gizon erromatar bikainenaren semeak, eta leinua erabat suntsitu ondoren aberriaren zorigaitzak triunfo batez ospatzea ez zegoen ondo, eta ekintza horietaz harrotzea ere ez zegoen ondo, behartuta egin izana baitzen justifikazio bakarra bai jainkoen bai gizakien aurrean; eta gainera, gerra zibila amaitu zuen garaipena jakinarazteko ez zuen ez mezularirik ez gutunik aurretik bidali, aitzitik, ospea lotsagatik errefusatu egin zuen.

57. Hala ere, erromatarrak gizonaren zoriaren aurrean makurtu ziren; aho-burdinari kosk egin eta, monarkia gerra zibilen eta

ἀνθρώπους ἀπολογία τὸ μετ' ἀνάγκης πεπραχθαι, καὶ ταῦτα πρότερον μίτ' ἄγγελον μήτε γράμματα δημοσίᾳ πέμψαντα περὶ νίκης ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἀλλ' ἀπωσάμενον αἰσχύνῃ τὴν δόξαν.

[57] Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἀνδρὸς ἐγκεκλικότες, καὶ δεδεγμένοι τὸν χαλινόν, καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ κακῶν ἀναπνοὴν ἡγούμενοι τὴν μοναρχίαν, δικτάτορα μὲν αὐτὸν ἀπέδειξαν διὰ βίου· τοῦτο δ' ἦν ὁμολογουμένη μὲν τυραννίς, τῷ ἀνυπευθύνῳ τῆς μοναρχίας τὸ ἀκατάπαυστον προσλαβούσης· τιμὰς δὲ τὰς πρώτας Κικέρωνος εἰς τὴν βουλὴν γράψαντος, ὧν ἀμῶς γέ πως ἀνθρώπινον ἦν τὸ μέγεθος, ἔτεροι προστιθέντες ὑπερβολὰς καὶ διαμιλλώμενοι πρὸς ἀλλήλους, ἐξεργάσαντο καὶ τοῖς πραοτάτοις ἐπαχθῇ τὸν ἄνδρα καὶ λυπηρὸν γενέσθαι διὰ τὸν ὄγκον καὶ τὴν ἀτοπίαν τῶν ψηφιζομένων, οἷς οὐδὲν ἦττον οἴονται συναγωνίσασθαι τῶν κολακευόντων Καίσαρα τοὺς μισοῦντας, ὅπως ὅτι πλείστας κατ' αὐτοῦ προφάσεις ἔχωσι καὶ μετὰ μεγίστων ἐγκλημάτων ἐπιχειρεῖν δοκῶσιν. Ἐπεὶ τὰ γ' ἄλλα, τῶν ἐμφυλίων αὐτῷ πολέμων πέρας ἐσχηκότων, ἀνέγκλητον <ἐαυτὸν> παρείχε· καὶ τό γε τῆς Ἐπιεικειᾶς ἱερὸν οὐκ ἀπὸ τρόπου δοκοῦσι χαριστήριον ἐπὶ τῇ πραότητι ψηφίσασθαι. Καὶ γὰρ ἀφῆκε πολλοὺς τῶν πεπολεμηκότων πρὸς αὐτόν, ἐνίοις δὲ καὶ ἀρχὰς καὶ τιμὰς, ὡς Βρούτῳ καὶ Κασσίου, προσέθηκεν· ἐστρατήγουν γὰρ ἀμφοτέρω καὶ τὰς Πομπηίου καταβεβλημένας εἰκόνας οὐ περιεΐδεν, ἀλλ' ἀνέστησεν, ἐφ' ᾧ καὶ Κικέρων εἶπεν, ὅτι Καῖσαρ τοὺς Πομπηίου στήσας ἀνδριάντας τοὺς ἰδίους ἔπηξε. Τῶν δὲ φίλων ἀξιούντων αὐτὸν δορυφορεῖσθαι καὶ πολλῶν ἐπὶ τοῦτο παρεχόντων ἑαυτούς, οὐχ ὑπέμεινεν, εἰπὼν ὡς βέλτιόν ἐστιν ἅπαξ ἀποθανεῖν ἢ αἰεὶ προσδοκᾶν. Τὴν δ' εὖνοϊαν ὡς κάλλιστον ἅμα καὶ βεβαιότατον ἑαυτῷ περιβαλλόμενος φυλακτήριον, αὐθις ἀνελάμβανε τὸν δῆμον ἐστιάσει καὶ σιτηρεσίαις, τὸ δὲ στρατιωτικὸν ἀποικίαις, ὧν ἐπιφανέσταται Καρχηδῶν καὶ Κόρινθος ἦσαν, αἷς καὶ πρότερον τὴν ἄλωσιν καὶ τότε τὴν ἀνάληψιν ἅμα καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀμφοτέραις γενέσθαι συνέτυχε.

[58] Τῶν δὲ δυνατῶν τοῖς μὲν ὑπατείας καὶ στρατηγίας εἰς τούπιόν ἐπηγγέλλετο, τοὺς δ' ἄλλαις τισὶν ἐξουσίαις καὶ

zorigaitzen arnasalditzat joz, biziarteko diktadore izendatu zuten; hori aitortutako tirania zen, monarkiaren erantzun behar ezari mugagabetasuna gehitzen baitzion; Zizeronek proposatu zituen idatziz lehenengo ohoreak senatuan, nolabait giza neurrikoak zirenak; baina beste batzuek, gehiegikeriak iradokiz eta gehiegikeria horietan elkarrekin gogor lehiatuz, bozkatutako ohoreen harropuzkeriaren eta bitxikeriaren ondorioz Zesar hiritar onberenentzat ere jasangaitz eta gogaikarri bihurtzea lortu zuten; eta, uste denez, lehia horretan Zesar gorroto zutenak ez ziren batere gutxiago lausengatzen zutenak baino, gorroto zutenek horrela haren aurkako ahalik eta aitzakia ugarien eduki nahi baitzuten eta salaketa handienekin erasotzen zutela iruditu nahi baitzuten. Izan ere, gerra zibila bukatu ondoren, gainerako aferetan akatsgabe jokatu zuen; eta modu egokian bozkatu zuten Onberatasunaren tenplua hari dedikatzea esker onez haren ontasunagatik. Bere aurka borrokatutako asko aske utzi baitzituen, eta batzuei, Bruto eta Kasiori bezala, karguak eta ohoreak esleitu zizkien; eta Ponpeioren eraitsitako estatuei ez zien ez ikusiarena egin, baizik zutitu egin zituen, eta horren kontura Zizeronek esan zuen, Zesarrek Ponpeioren estatuak zutitzen zituenean, berarenak ere finkatzen zituela. Lagunek bizkartzainak hartzeko eskatzen ziotenean eta askok beren burua horretarako eskaintzen zutenean, ez zuen onartzen, esanez hobe zela behin hiltzea etengabe horren beldur izatea baino. Onginahia zaingo ederren eta, aldi berean, seguruen gisa bere inguruan jarritz, herria berriro banketeekin eta janari-anoekin bereganatzen zuen, armada koloniek; kolonia horietatik ospetsuenak Kartago eta Korinto izan ziren, eta bi horien lehenagoko harrapaketa eta orduko berrezarpena garai berean egokitu ziren.

58. Boteretsuetako batzuei kontsulatuak eta pretoretzak agintzen zizkien etorkizunerako, besteak kargu eta ohoreekin baretu zituen, eta denei itxaropenak eragin zizkien, gogo onez zegoen jendearengan agindu nahi zuelako; Maximo kontsula hil zenean eta oraindik gelditzen zitzaion karguaren egun bakarrerako Zesarrek Kaninio Revilio kontsul izendatu zuenean bezala. Gehienak horrengana agurtzera eta bidean laguntzera

τιμαῖς παρεμυθεῖτο, πᾶσι δ' ἐλπίζειν ἐνεδίδου, μνηστευόμενος ἄρχειν ἐκόντων· ὥς καὶ Μαξίμου τοῦ ὑπάτου τελευτήσαντος εἰς τὴν περιούσαν ἔτι τῆς ἀρχῆς μίαν ἡμέραν ὑπατον ἀποδείξαι Κανίνιον Ῥεβίλιον. Πρὸς ὃν ὥς ἔοικε πολλῶν δεξιώσασθαι καὶ προπέμψαι βαδίζόντων, ὁ Κικέρων· „σπεύδωμεν» ἔφη, „πρὶν φθάσῃ τῆς ὑπατείας ἐξελθὼν ὁ ἄνθρωπος».

Ἐπεὶ δὲ τὸ φύσει μεγαλουργὸν αὐτοῦ καὶ φιλότιμον αἱ πολλαὶ κατορθώσεις οὐ πρὸς ἀπόλαυσιν ἔτρεπον τῶν πεπονημένων, ἀλλ' ὑπέκκαυμα καὶ θάρσος οὔσαι πρὸς τὰ μέλλοντα μειζόνων ἐνέτικτον ἐπινοίας πραγμάτων καὶ καινῆς ἔρωτα δόξης, ὥς ἀποκεχρημένῳ τῇ παρούσῃ, τὸ μὲν πάθος οὐδὲν ἦν ἕτερον ἢ ζῆλος αὐτοῦ καθάπερ ἄλλου καὶ φιλονικία τις ὑπὲρ τῶν μελλόντων πρὸς τὰ πεπραγμένα, παρασκευὴ δὲ καὶ γνώμη στρατεύειν μὲν ἐπὶ Πάρθους, καταστρεψαμένῳ δὲ τούτους καὶ δι' Ὑγκανίας παρὰ τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ τὸν Καύκασον ἐκπεριελθόντι τὸν Πόντον εἰς τὴν Σκυθικὴν ἐμβαλεῖν, καὶ τὰ περὶ χώρα Γερμανοῖς καὶ Γερμανίαν αὐτὴν ἐπιδραμόντι διὰ Κελτῶν ἐπανελθεῖν εἰς Ἰταλίαν, καὶ συνάψαι τὸν κύκλον τοῦτον τῆς ἡγεμονίας τῷ πανταχόθεν Ὠκεανῷ περιορισθείσης. Διὰ μέσου δὲ τῆς στρατείας τὸν τε Κορίνθιον Ἰσθμὸν ἐπεχείρει διασκάπτειν, Ἀσινὸν ἐπὶ τούτῳ προχειρισάμενος, καὶ τὸν Τίβεριν εὐθύς ἀπὸ τῆς πόλεως ὑπολαβὼν διώρυχιν βαθεῖαν καὶ περικλάσας ἐπὶ τὸ Κιρκαῖον ἐμβαλεῖν εἰς τὴν πρὸς Ταρρακίνην θάλατταν, ἀσφάλειαν ἅμα καὶ ῥαστώνην τοῖς δι' ἐμπορίας φοιτῶσιν εἰς Ῥώμην μηχανώμενος· πρὸς δὲ τούτοις τὰ μὲν ἔλη τὰ περὶ Πωμεντίνον καὶ Σητίαν ἐκτρέψας, πεδῖον ἀποδείξαι πολλαῖς ἐνεργὸν ἀνθρώπων μυριάσι, τῇ δ' ἔγγιστα τῆς Ῥώμης θαλάσσην κλειθρὰ διὰ χωμάτων ἐπαγαγών, καὶ τὰ τυφλὰ καὶ δύσορμα τῆς Ὠστιανῆς ἡϊόνος ἀνακαθηράμενος, λιμένας ἐμπούησασθαι καὶ ναύλοχα πρὸς τοσαύτην ἀξιοπίστα ναυτιλίαν. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν παρασκευαῖς ἦν.

[59] Ἡ δὲ τοῦ ἡμερολογίου διάθεσις καὶ διόρθωσις τῆς περὶ τὸν χρόνον ἀνωμαλίας, φιλοσοφηθεῖσα χαριέντως ὑπ' αὐτοῦ καὶ τέλος λαβοῦσα, γλαφυρωτάτην παρέσχε χρεῖαν. Οὐ γὰρ μόνον ἐν τοῖς παλαιοῖς πάνυ χρόνοις τεταραγμέναις ἐχρῶντο Ῥωμαῖοι ταῖς τῶν μηνῶν πρὸς τὸν ἐνιαυτὸν περιόδοις, ὥστε

zihoazenean, antza denez haxe esan zuen Zizeronek: «Goazen agudo, gizonak kontsulatua amaitu baino lehen».

Bere arrakasta anitzek ez zuten bere izaera nekez lortutako gauzen gozamenera bideratu, ekintza handiak eta ohoreak asko maite baitzituen; aitzitik, arrakasta horiek etorkizunerako pizgarri eta adorea ziren, eta ekintza handiagoen asmoak eta ospe berriaren desioa eragiten zizkieten, orduko arrakastari zegoeneko nahikoa probetxu atera balio bezala; bere buruarekin lehiatzeko gogoia zuen, beste norbaitekin lehiatuko balitz bezala, eta egindakoak egingo zituenekin gaintitu nahi zituen. Partiarren aurka kanpaina egiteko proiektu eta asmoa zuen, eta horiek azpiratu ondoren, Hirkanian barrena Kaspio itsasoaren eta Kaukasoren ondotik Ponto inguratu eta gero, Eszitia inbaditu, eta germaniarren inguruko lurraldeak eta Germania bera erasotu ondoren, Galian barrena Italiara itzuli, eta alde guztietatik Ozeanoak mugatutako agintaritzaren zirkulu hori itxi. Kanpainaren erdian Korintoko istmoko kanala hondeatzeari ekin nahi izan zion eta horretarako Anieno aukeratu zuen; Tiber ibaia ubide sakon batez hiritik atera nahi zuen, eta Zirtzeorantz okertuz, Terrazina aurreko itsasaldera irtenarazi, Erromara merkataritzarako etortzen zirenei segurtasun eta erraztasuna batera eman nahi baitzizkien; horietaz gain, Pomentino eta Setia inguruko zingirak aldatu eta milaka gizakik landuko zuten lautada sortu nahi zuen; Erromatik hurbilen zegoen itsasoaren aurka lubaten bidez itxiturak jarri, eta Ostiako itsasertzean hondar-pilek itxitako gunek igaroezinak garbitu, eta portuak eta hainbeste itsasontzientzako moila fidagarriak eraiki. Eta horiek guztiak proiektuan zeuden.

59. Egutegiaren moldaketa eta denboraren inguruko irregulartasunen zuzenketa trebetasunez hausnartu eta gero burutu zituenean, onura bikaina ekarri zuen. Izan ere, erromatarrek aspaldiko garaietan hilabeteen eta urtearen denboraldiak nahasita erabiltzen zituzten, eta horren ondorioz eskaintzak eta festak pixkanaka mugitzen zituzten, beren garaietatik irten eta kontrako urtarotetan egokitzeraino; baina Zesarren garaian ere erromatar gehienek arazo horietan guztiz logikarik gabe jokutzen zuten. Apaizek bakarrik zekiten data zehazki eta, inori ezer jakinarazi gabe, tarteko hila gehitu zuten eta Mertzedonio

τὰς θυσίας καὶ τὰς ἐορτὰς ὑποφερομένας κατὰ μικρὸν εἰς ἐναντίας ἐκπεπτωκέναι τοῖς χρόνοις ὥρας, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν τότε οὖσαν ἡλικίαν οἱ μὲν ἄλλοι παντάπασιν τούτων ἀσυλλογίστως εἶχον, οἱ δ' ἱερεῖς μόνοι τὸν καιρὸν εἰδότες ἐξαίφνης καὶ προησθημένου μηδενὸς τὸν ἐμβόλιμον προσέγραφον μῆνα, Μερκηδόνιον ὀνομάζοντες· ὃν Νομάς ὁ βασιλεὺς πρῶτος ἐμβαλεῖν λέγεται, μικρὰν καὶ διατείνουσιν οὐ πόρρω βοήθειαν ἐξευρὼν τῆς περὶ τὰς ἀποκαταστάσεις πλημμελείας, ὡς ἐν τοῖς περὶ ἐκείνου γέγραπται. Καῖσαρ δὲ τοῖς ἀρίστοις τῶν φιλοσόφων καὶ μαθηματικῶν τὸ πρόβλημα προθείς, ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἤδη μεθόδων ἔμειξεν ἰδίαν τινὰ καὶ διηκριβωμένην μᾶλλον ἐπανόρθωσιν, ἣ χρώμενοι μέχρι νῦν Ῥωμαῖοι δοκοῦσιν ἤττον ἐτέρων σφάλλεσθαι περὶ τὴν ἀνωμαλίαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦτο τοῖς βασκαίνουσι καὶ βαρυνομένοις τὴν δύναμιν αἰτίας παρείχε· Κικέρων γοῦν ὁ ῥήτωρ ὡς ἔοικε, φήσαντός τινος αὐρίον ἐπιτελεῖν Λύραν, „ναί« εἶπεν, „ἐκ διατάγματος«, ὡς καὶ τοῦτο πρὸς ἀνάγκην τῶν ἀνθρώπων δεχομένων.

[60] Τὸ δ' ἐμφανὲς μάλιστα μῖσος καὶ θανατηφόρον ἐπ' αὐτὸν ὁ τῆς βασιλείας ἔρως ἐξειργάσατο, τοῖς μὲν πολλοῖς αἰτία πρώτη, τοῖς δ' ὑπούλοις πάσαι πρόφασις εὐπρεπεστάτη γενομένη. Καίτοι καὶ λόγον τινὰ κατέσπειραν εἰς τὸν δῆμον οἱ ταύτην Καίσαρι τὴν τιμὴν προξενοῦντες, ὡς ἐκ γραμμάτων Σιβυλλείων ἀλώσιμα τὰ Πάρθων φαίνοιτο Ῥωμαῖοις σὺν βασιλεῖ στρατευομένοις ἐπ' αὐτούς, ἄλλως ἀνέφικτ' ὄντα· καὶ καταβαίνοντος ἐξ Ἀλβης Καίσαρος εἰς τὴν πόλιν, ἐτόλμησαν αὐτὸν ἀσπάσασθαι βασιλέα· τοῦ δὲ δήμου διαταραχθέντος, ἀχθεσθεῖς ἐκεῖνος οὐκ ἔφη βασιλεὺς, ἀλλὰ Καῖσαρ καλεῖσθαι, καὶ γενομένης πρὸς τοῦτο πάντων σιωπῆς, οὐ πάνυ φαιδρὸς οὐδ' εὐμενῆς παρῆλθεν. Ἐν δὲ συγκλήτῳ τιμὰς τινὰς ὑπερφυεῖς αὐτῷ ψηφισαμένων, ἔτυχε μὲν ὑπὲρ τῶν ἐμβόλων καθεζόμενος, προσιόντων δὲ τῶν ὑπάτων καὶ τῶν στρατηγῶν, ἅμα δὲ καὶ τῆς βουλῆς ἀπάσης ἐπομένης, οὐχ ὑπεξαναστάς, ἀλλ' ὥσπερ ἰδιώταις τισὶ χρηματίζων ἀπεκρίνατο συστολῆς μᾶλλον ἢ προσθέσεως τὰς τιμὰς δεῖσθαι. Καὶ τοῦτ' οὐ μόνον ἠνίασε τὴν βουλήν, ἀλλὰ καὶ τὸν δῆμον, ὡς ἐν τῇ βουλῇ τῆς πόλεως προπηλακιζομένης,

deitu zioten; Numa erregeak aurrenak sartu omen zuen hil hori, eta horrela denboraldien inguruko akatsarentzat laguntza motza eta epe laburrerako aurkitu zuen, hari buruzko liburuetan idatzita dagoen bezala. Zesarrek arazoa filosofo eta matematikari onenei proposatu zien, eta bazeuden metodoak nahasiz eta zuzenduz, sistema berri eta zehatzago bat perfektzionatu zuen, eta badirudi erromatarrek irregulartasun horretan beste herriek baino akats gutxiago egiten dituztela egutegi hori orain arte erabiltzeagatik. Baina Zesarren botereari bekaitz ziotenei eta botere hori astuna gertatzen zitzaienei horrek ere gaitzesteko aukera ematen zien; Zizeron hizlariak, behintzat, batek hurrengo egunean Lira konstelazioa irtengo zela esan zionean, dirudienez esan zuen: «Bai, aginduagatik», gizakiek hori ere behartuta onartu behar zutelakoan.

60. Baina bere aurkako gorroto nabarmenena eta hilgarriena erregetzaren nahiak sortzen zuen, gehienentzat Zesar gorrotatzeko zergati nagusia izan baitzen, eta aspaldiko etsai ezkutuentzat aitzakia egokiena bihurtu baitzen. Baina Zesarrentzat ohore hori defendatzen zutenek herrian zurrumurru bat zabaldu zuten, esanez liburu sibilinoen arabera erromatarrek, kanpaina errege batekin eginez gero, partiarren lurraldea erraz harrapa zezaketela, bestela eskuraezina zela; eta Zesar Albatik Erromara jaisten ari zela, errege izenaz agurtzera ausartu ziren; baina herria aztoratu egin zenez, hark, haserre, bere izena ez zela errege esan zuen, Zesar baizik, eta horren ondorioz denak isildu zirenez, aurrera jarraitu zuen ez oso pozik ezta aldarte onean ere. Senatuan bozketan egundoko ohoreak esleitu zizkieten batean, ausaz ontzi-muturren gainean eserita zegoela, kontsulak eta pretoreak etorri zitzaizkion, eta haiei jarraituz senatu osoa; baina ez zen altxatu, aitzitik, hiritar arruntekin hizketan bezala, erantzun zien bere ohoreek murrizketa behar zutela gehiketa baino. Eta horrek ez zuen senatua bakarrik gogaitu, baizik eta herria ere bai, senatua iraindu zuenean hiria ere iraindu baitzuen, eta gelditu behar ez zutenek etsipen izugarritz zuzenean alde egin zuten; ondorioz, hura ere jabetu zenean, berehala etxera zuzendu zen eta lepotik mantua kendu eta lagunei oihukatu zien prest zegoela nahi zuenari lepoa eskaintzeko moztu ziezaion, baina gero

καὶ μετὰ δεινῆς κατηφείας ἀπῆλθον εὐθύς οἷς ἐξῆν μὴ παραμένειν, ὥστε κἀκείνον ἐννοήσαντα παραχρῆμα μὲν οἴκαδε τραπέσθαι καὶ βοᾶν πρὸς τοὺς φίλους ἀπαγαγόντα τοῦ τραχήλου τὸ ἱμάτιον, ὡς ἔτοιμος εἶη τῷ βουλομένῳ τὴν σφαγὴν παρέχειν, ὕστερον δὲ προφασίζεσθαι τὴν νόσον· οὐ γὰρ ἐθέλειν τὴν αἴσθησιν ἀτρεμεῖν τῶν οὕτως ἐχόντων, ὅταν ἰστάμενοι διαλέγωνται πρὸς ὄχλον, ἀλλὰ σειομένην ταχὺ καὶ περιφερομένην ἰλίγγους ἐπισπᾶσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι. Τότε δ' οὐκ εἶχεν οὕτως, ἀλλὰ καὶ πάννυ βουλούμενον αὐτὸν ὑπεξαναστῆναι τῇ βουλῇ λέγουσιν ὑπὸ τοῦ τῶν φίλων, μᾶλλον δὲ κολάκων, Κορνηλίου Βάλβου, κατασχεθῆναι φήσαντος· „οὐ μεμνήσῃ Καῖσαρ ὦν, οὐδ' ἀξιώσεις ὡς κρεῖττονα θεραπεύεσθαι σεαυτόν;»

[61] Ἐπιγίνεται τούτοις τοῖς προσκρούσμασιν ὁ τῶν δημάρχων προπηλακισμός. Ἦν μὲν γὰρ ἡ τῶν Λουπερκαλίων ἐορτὴ, περὶ ἧς πολλοὶ γράφουσιν ὡς ποιμένων τὸ παλαιὸν εἶη, καί τι καὶ προσήκει τοῖς Ἀρκαδιοῖς Λυκαίοις. Τῶν δ' εὐγενῶν νεανίσκων καὶ ἀρχόντων πολλοὶ διαθέουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν γυμνοί, σκύτεσι λασίοις τοὺς ἐμποδῶν ἐπὶ παιδιᾷ καὶ γέλῳτι παίοντες· πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τέλει γυναικῶν ἐπίτηδες ἀπαντῶσαι παρέχουσιν ὥσπερ ἐν διδασκάλῳ τῷ χεῖρε ταῖς πληγαῖς, πεπεισμένοι πρὸς εὐτοκίαν κυούσαις, ἀγόνους δὲ πρὸς κήσιν ἀγαθὸν εἶναι. Ταῦτα Καῖσαρ ἐθεᾶτο, καθήμενος ὑπὲρ τῶν ἐμβόλων ἐπὶ δίφρῳ χρυσοῦ, θριαμβικῶ κόσμῳ κεκοσμημένος. Ἀντώνιος δὲ τῶν θεόντων τὸν ἱερὸν δρόμον εἰς ἦν· καὶ γὰρ ὑπάτευσεν· ὡς οὖν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐνέβαλε καὶ τὸ πλῆθος αὐτῷ διέστη, φέρων διάδημα στεφάνῳ δάφνης περιπεπλεγμένον ὥρξε τῷ Καίσαρι· καὶ γίνεται κρότος οὐ λαμπρός, ἀλλ' ὀλίγος ἐκ παρασκευῆς. Ἀπωσαμένου δὲ τοῦ Καίσαρος, ἅπας ὁ δῆμος ἀνεκρότησεν· αὐθις δὲ προσφέροντος, ὀλίγοι, καὶ μὴ δεξαμένου, πάλιν ἅπαντες. Οὕτω δὲ τῆς πείρας ἐξελεγχομένης, Καῖσαρ μὲν ἀνίσταται, τὸν στέφανον εἰς τὸ Καπιτώλιον ἀπενεχθῆναι κελεύσας. Ὡφθησαν δ' ἀνδριάντες αὐτοῦ διαδήμασιν ἀναδεδεμένοι βασιλικοῖς, καὶ τῶν δημάρχων δύο, Φλάουιος καὶ Μάρυλλος, ἐπελθόντες ἀπέσπασαν, καὶ τοὺς ἀσπασαμένους βασιλέα τὸν Καίσαρα πρῶτους ἐξευρόντες ἀπήγον εἰς τὸ δεσμωτήριον. Ὁ

gaixotasuna aitzakia ipini zuen; esanez egoera horretan zeudenen pertzepzioa aztoratu egiten zela jendetzari hitz egiten ziotenean, eta gaixo horien pertzepzioa berehala aztoratu eta biraka hasten zela, eta zorabioak harrapatu egiten zuela eta herrestatu. Baina orduan ez zegoen horrela, aitzitik, senatuaren aurrean altxatu nahi zuen, baina lagunetako batek, lausengarietako batek hobeto esanda, Kornelio Balbok, eutsi egin zion esanez: «Ez al zara gogoratzen Zesar zarela, eta ez al duzu uste maila goreneko pertsona baten trataera merezi duzula?».

61. Talka horiei plebearen tribunoei egindako iraina gehitu zitzairen. Luperkaletako festa zen, gehienek aspaldi artzainen festa zela idazten dutena, eta Arkadiako Lizietako festarekin lotura duena. Festa horretan, mutiko nobleetako eta gizon kargudunetako asko hirian zehar korrika dabilta biluzik, topatzen dituztenak jolasean eta barrez uhal iletsuez joz; eta sasoian dauden emakume askok haiekin topo egin eta eskuak nahita eskaintzen dizkiete jotzeko, eskolan bezala, sinetsirik haurdunek erditze ona edukitzeko eta antzuak haurdun gelditzeko ona dela. Zesar festa hori ikusten ari zen, ontzi-muturren gainean urrezko aulki batean eserita, triunfoetarako jantziekin jantzita. Antonio lasterketa sakratua korritu zutenetako bat zen, kontsula baitzen; foroan korrika sartu zenean eta jendetza banandu eta bidea utzi zionean, erramuzko koroa batekin txirikordatutako diadema bat eramane eta Zesarri eskaini zion; eta ez zen txalo handirik sortu, aurretik prestatutako gutxi batzuk baino ez. Zesarrek uko egin zionean, herri osoak txalotu egin zuen; berriz eskaini zionean, txalo gutxi, eta onartu ez zuenean, berriz denak txaloka. Proba hori horrela gainditu eta gero, Zesar altxatu eta koroa Kapitoliara eramatea agindu zuen. Han estatuak errege-diademez koroatuta ikusi zituzten, eta plebearen tribunoetako bi, Flavio eta Marulo, hurbildu eta erauzi zizkieten, eta Zesar errege izenez agurtu zuten aurrenak aurkitu eta kartzelara bidali zituzten. Herriak txaloka jarraitzen zien eta bi tribuno horiei Brutoak deitzen zien, Brutok kendu baitzuen erregeen ondorengotza, eta boterea monarkiatik senatura eta herrira eramane zuen. Horren ondorioz Zesarrek, suminduta, Maruloren ingurukoei kargua kendu zien, eta horiek salatzean maiz

δὲ δῆμος εἶπετο κροτῶν καὶ Βρούτους ἀπεκάλει τοὺς ἄνδρας, ὅτι Βρούτος ἦν ὁ καταλύσας τὴν τῶν βασιλέων διαδοχὴν καὶ τὸ κράτος εἰς βουλὴν καὶ δῆμον ἐκ μοναρχίας καταστήσας. Ἐπὶ τούτῳ Καῖσαρ παροξυνθείς, τὴν μὲν ἀρχὴν ἀφείλετο τῶν περὶ τὸν Μάρυλλον, ἐν δὲ τῷ κατηγορεῖν αὐτῶν ἅμα καὶ τὸν δῆμον ἐφυβρίζων, πολλάκις Βρούτους τε καὶ Κυμαίους ἀπεκάλει τοὺς ἄνδρας.

[62] Οὕτω δὴ τρέπονται πρὸς Μάρκον Βρούτον οἱ πολλοί, γένος μὲν ἐκεῖθεν εἶναι δοκοῦντα πρὸς πατέρων, καὶ τὸ πρὸς μητρὸς δ' ἀπὸ Σερουιλίων, οἰκίας ἑτέρας ἐπιφανοῦς, γαμβρὸν δὲ καὶ ἀδελφιδοῦν Κάτωνος. Τοῦτον ἐξ ἑαυτοῦ μὲν ὀρμῆσαι πρὸς κατάλυσιν τῆς μοναρχίας ἡμβλυνον αἱ παρὰ Καίσαρος τιμαὶ καὶ χάριτες. Οὐ γὰρ μόνον ἐσώθη περὶ Φάρσαλον ἀπὸ τῆς Πομπηίου φυγῆς, οὐδὲ πολλοὺς τῶν ἐπιτηδείων ἔσωσεν ἐξαιτησάμενος, ἀλλὰ καὶ πίστιν εἶχε μεγάλην παρ' αὐτῷ. Καὶ στρατηγιῶν μὲν ἐν ταῖς τότε τὴν ἐπιφανεστάτην ἔλαβεν, ὑπατεύειν δ' ἔμελλεν εἰς τέταρτον ἔτος, ἐρίσαντος Κασσίου προτιμηθείς. Λέγεται γὰρ ὁ Καῖσαρ εἰπεῖν, ὡς δικαιότερα μὲν λέγοι Κάσσιος, αὐτὸς μέντοι Βρούτον οὐκ ἂν παρέλθοι. Καί ποτε καὶ διαβαλλόντων τινῶν τὸν ἄνδρα, πρᾶττομένης ἤδη τῆς συνωμοσίας, οὐ προσέσχεν, ἀλλὰ τοῦ σώματος τῇ χειρὶ θιγὼν ἔφη πρὸς τοὺς διαβάλλοντας· „ἀναμενεῖ τοῦτο τὸ δέσμα Βρούτος,« ὡς ἄξιον μὲν ὄντα τῆς ἀρχῆς δι' ἀρετὴν, διὰ δὲ τὴν ἀρετὴν οὐκ ἂν ἀχάριστον καὶ πονηρὸν γενόμενον. Οἱ δὲ τῆς μεταβολῆς ἐφιέμενοι καὶ πρὸς μόνον ἐκείνον ἢ πρῶτον ἀποβλέποντες, αὐτῷ μὲν οὐκ ἐτόλμων διαλέγεσθαι, νύκτωρ δὲ κατεπίμπλασαν γραμμάτων τὸ βῆμα καὶ τὸν δίφρον, ἐφ' οὗ στρατηγῶν ἐχρημάτιζεν, ὧν ἦν τὰ πολλὰ τοιαῦτα· „καθεύδεις ὦ Βρούτε« καὶ „οὐκ εἰ Βρούτος«. Ὅφ' ὧν ὁ Κάσσιος αἰσθόμενος διακινούμενον ἡσυχῇ τὸ φιλότιμον αὐτοῦ, μᾶλλον ἢ πρότερον ἐνέκειτο καὶ παρῶξυνεν, αὐτὸς ἰδίᾳ τι καὶ μίσους ἔχων πρὸς τὸν Καῖσαρα δι' αἰτίας ἃς ἐν τοῖς περὶ Βρούτου γεγραμμένοις δεδηλώκαμεν. Εἶχε μέντοι καὶ δι' ὑποψίας ὁ Καῖσαρ αὐτόν, ὥστε καὶ πρὸς τοὺς φίλους εἰπεῖν ποτε· „τί φαίνεται βουλόμενος ὑμῖν Κάσσιος; ἐμοὶ μὲν γὰρ οὐ λίαν ἀρέσκει, λίαν ὠχρὸς ὢν«. Πάλιν δὲ λέγεται περὶ Ἀντωνίου καὶ Δολοβέλλα διαβολῆς πρὸς αὐτόν ὡς

Brutoak eta zimearrak¹⁷ deitzen zien gizonei, aldi berean herria irainduz.

62. Egoera horretan, gehienak Marko Brutorengana zuzendu ziren, aitaren aldetik Bruto haren leinukoa zela uste baitzuten, eta amaren aldetik Servilioen leinukoa, beste familia itzaltsua, eta Bruto Katonen suhia eta iloba zen ere bai. Zesarrengandik jasotako ohore eta mesedeek Brutori monarkia kentzeko kementa indargetu egiten zioten. Farsalian, Ponpeioren ihesaldian, bere bizia eta lagun ugarirena salbatu baitzuen Zesarri erregutuz, eta gainera Zesarrek konfiantza handia zuen berarengan. Orduko pretoretza itzaltsuena jaso zuen eta laugarren urtean kontsul izan behar zuen, bera aukeratu baitzuten berarekin lehiatu zen Kasio baino lehen. Izan ere, Zesarrek esan omen zuen Kasiok bidezkoagoak esan zituela, baina hala ere Kasiok ez ziola Brutori aurrea hartzen. Eta behin batzuek gizona salatu zutenean, jada konjurazioa eratzen ari zirelakoan, ez zien kasurik egin, aitzitik, bere gorputza eskuaz ukitu eta hauxe esan zien: «Brutok zainduko du larruazal hau», horrekin esan nahi zuen hark bere bertuteagatik kargua merezi zuela, eta bertute horregatik ez zela ezkergabe eta gaizto bihurtuko. Baina aldaketa nahi zutenek hari begiratzen zioten bakarrik edo aurrenik, eta harekin hitz egitera ausartzen ez baziren ere, hark pretoreei kasu egiteko erabiltzen zuen tribuna eta aulkia gauez esaldi idatziez bete zuten, gehienak honelakoxeak: «Bruto, lo zaude» eta «Ez zara Bruto». Kasiok, horiek isilpean Brutoren ohore-nahia berotzen zutela konturatu zenean, lehen baino gehiago bultzatu eta asaldatzen zuen, berak ere Zesarren aurkako gorrotoaren bat bazuelako, Brutori buruzko liburuetan azaldu ditugun zergatiengatik. Zesarrek ere haren inguruko susmoa zuen, eta behin lagunei hauxe esan zien: «Zer iruditzen zaizue nahi duela Kasiok? Nik ez dut gehiegi gustuko, zurbilegia delako». Iraultza antolatzen ari zirelako Antonio eta Dolabelaren aurkako salaketa heldu zitzaionean, berriz esan omen zuen: «Ez naiz ile luzedun eta lodi horien batere beldur, baizik eta argal eta zurbil haien beldurrago», Kasio eta Brutoz ari zela.

63. Baina badirudi patuak esleitutakoa saihestezina dela ustekabekoa baino gehiago, seinale eta ikuspen harrigarriak

νεωτερίζοιεν ἐλθούσης, „οὐ πάνυ« φάναι „τούτους δέδοικα τοὺς παχεῖς καὶ κομήτας, μάλλον δὲ τοὺς ὠχρούς καὶ λεπτοὺς ἐκείνους», Κάσσιον λέγων καὶ Βρούτον.

[63] Ἀλλ' ἔοικεν οὐχ οὕτως ἀπροσδόκητον ὡς ἀφύλακτον εἶναι τὸ πεπρωμένον, ἐπεὶ καὶ σημεία θαυμαστὰ καὶ φάσματα φανῆναι λέγουσι. Σέλα μὲν οὖν οὐράνια καὶ κτύπους νύκτωρ πολλαχοῦ διαφερομένους καὶ καταίροντας εἰς ἀγορὰν <ἀν>ημέρους ὄρνιθας οὐκ ἄξιον ἴσως ἐπὶ πάθει τηλικούτῳ μνημονεῦσαι· Στράβων δ' ὁ φιλόσοφος ἱστορεῖ πολλοῖς μὲν ἀνθρώπους διαπύρους ἐπιφερομένους φανῆναι, στρατιώτου δ' ἀνδρὸς οἰκέτην ἐκ τῆς χειρὸς ἐκβαλεῖν πολλὴν φλόγα καὶ δοκεῖν καίεσθαι τοῖς ὄρωσιν, ὡς δ' ἐπαύσατο, μηδὲν ἔχειν κακὸν τὸν ἀνθρωπον· αὐτῷ δὲ Καίσαρι θύοντι τὴν καρδίαν ἀφανῆ γενέσθαι τοῦ ἱερείου, καὶ δεινὸν εἶναι τὸ τέρας· οὐ γὰρ ἂν φύσει γε συστήναι ζῶον ἀκάρδιον. Ἔστι δὲ καὶ ταῦτα πολλῶν ἀκοῦσαι διεξιόντων, ὥς τις αὐτῷ μάντις ἡμέρᾳ Μαρτίου μηνὸς ἦν Εἰδούς Ῥωμαῖοι καλοῦσι προείποι μέγαν φυλάττεσθαι κίνδυνον, ἐλθούσης δὲ τῆς ἡμέρας προΐων ὁ Καίσαρ εἰς τὴν σύγκλητον ἀσπασάμενος προσπαίξειε τῷ μάντει φάμενος· „αἱ μὲν δὴ Μάρτιαι Εἰδοὶ πάρεισιν«, ὁ δ' ἥσυχῃ πρὸς αὐτὸν εἶποι „ναί, πάρεισιν, ἀλλ' οὐ παρεληλύθασι«. Πρὸ μιᾶς δ' ἡμέρας Μάρκου Λεπίδου δειπνίζοντος αὐτόν, ἔτυχε μὲν ἐπιστολαῖς ὑπογράφων ὥσπερ εἰώθει κατακεῖμενος· ἐμπεσόντος δὲ λόγου, ποῖος ἄρα τῶν θανάτων ἄριστος, ἅπαντας φθάσας ἐξεβόησεν· „ὁ ἀπροσδόκητος«. Μετὰ ταῦτα κοιμώμενος ὥσπερ εἰώθει παρὰ τῇ γυναικί, πασῶν ἅμα τῶν θυρῶν τοῦ δωματίου καὶ τῶν θυρίδων ἀναπεταννυμένων, διαταραχθεὶς ἅμα τῷ κτύπῳ καὶ τῷ φωτὶ καταλαμπούσης τῆς σελήνης, ἦσθετο τὴν Καλπουρνίαν βαθέως μὲν καθεύδουσαν, ἀσαφεῖς δὲ φωνὰς καὶ στεναγμοὺς ἀνάρθρους ἀναπέμπουσαν ἐκ τῶν ὕπνων· ἐδόκει δ' ἄρα κλαίειν ἐκείνον ἐπὶ ταῖς ἀγκάλαις ἔχουσα κατεσφαγμένον· οἱ δ' οὐ φασι τῇ γυναικὶ ταύτην γενέσθαι τὴν ὄψιν, ἀλλ', ἦν γάρ τι τῇ Καίσαρος οἰκίᾳ προσκείμενον οἶον ἐπὶ κόσμῳ καὶ σεμνότητι τῆς βουλῆς ψηφισαμένης ἀκρωτήριον, ὡς Λίβιος ἱστορεῖ, τοῦτ' ὄναρ ἢ Καλπουρνία θεασαμένη καταρρηγνύμενον ἔδοξε ποτνιαῖσθαι καὶ

agertu zirela esaten baitute; adibidez, zeruko argiak eta gauez edonondik zebiltzaten harrabotsak, eta forora jaisten ziren hegazti basatiak, hain pairamen handiaz ari garela agian aipatzea merezi ez dutenak; Estrabon¹⁸ filosofoak kontatzen du jende askori sutan zihoazen gizakiak agertu zitzaizkiela, eta soldadu baten esklaboak eskutik su handia bota zuela eta ikusten zeudenek erreko zela uste zutela, baina sua eten zenean, gizonak ez zeukala batere kalterik; Zesarri berari gertatu zitzaion, sakrifizio bat egiten ari zela, biktimaren bihotza ez agertzea, eta hori mirari ikaragarria zen, naturaz ez baita bihotzik gabeko animaliarik erutzen. Askori entzun dakieke ere honako istorio hau kontatzen; igarle batek Zesarri iragarri zion, bere burua gorde behar zuela erromatarrek idus deitzen dioten martxoko hilaren egunean arrisku handi batetik; eta eguna heldutakoan, senatura zihoala, Zesarrek igarlea agurtu eta txantxetan esan zion: «Martxoko idus¹⁹ bertan dira», eta hark lasai esan zion: «Bai, bertan dira, baina ez dira igaro». Aurreko egunean, Marko Lepidok afarira gonbidatu zuela, ohi zuen bezala gutunak sinatzen ari zen etzanda; heriotza onena nolakoa ote zen gaia sortu zen, eta denei aurea hartu eta esan zuen: «Ustekabekoa». Ondoren, ohi bezala emaztearen ondoan oheratuta zegoela, gelako ate eta leiho guztiak batera zabaldu zirenean, danbadak eta Ilargi distiratsuaren argiak batera aztoratuta, konturatu zen Kalpurnia lo sakonean zegoela, baina ametsen eraginez hitz ulertezinak eta hasperen ahulak botaz; orduan Kalpurniari ametsetan senarra auhendatzen ari zela iruditu zitzaion, besoetan lepoa moztuta zeramala; beste batzuek, berriz, emakumeari ikuskizun hori ez zitzaiola gertatu diote; Liviok kontatzen duenez, Zesarren etxe aurrean senatuak bozketa bidez apaindura eta duintasunerako oparitutako idulki bat zegoen, eta Kalpurniari ametsetan, idulki hori erortzen ikusi eta gero, jainkosari erregutzen ziola eta negar egin zuela iruditu zitzaion. Beraz, eguna heldu zenean, Zesarri ez irtetzeko eskatu zion, ahal bazuen, eta senatuaren saioa atzeratzeko; eta bere ametsak ez bazitzaizkion ardura, beste igarkuntza baten eta sakrifizioen bidez etorkizuna aztartzeko. Antza denez, Zesar ere hartu zuen susmo eta beldurren batek, ez baitzuen aurretik inoiz Kalpurniaren emakume-beldurrik ezagutu sineskeriagatik, baina orduan erabat jota ikusten zuen.

δακρύνειν. Ἡμέρας δ' οὖν γενομένης ἐδεῖτο τοῦ Καίσαρος, εἰ μὲν οἶόν τε, μὴ προελθεῖν, ἀλλ' ἀναβαλέσθαι τὴν σύγκλητον· εἰ δὲ τῶν ἐκείνης ὀνείρων ἐλάχιστα φροντίζει, σκέψασθαι διὰ μαντικῆς ἄλλης καὶ ἱερῶν περὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶχε δέ τις ὡς ἔοικε κἀκείνον ὑποψία καὶ φόβος· οὐδένα γὰρ γυναικισμόν ἐν δεισிடαιμονίᾳ πρότερον κατεγνώκει τῆς Καλπουρνίας, τότε δ' ἑώρα περιπαθοῦσαν.

Ὡς δὲ καὶ πολλὰ καταθύσαντες οἱ μάντεις ἔφρασαν αὐτῷ δυσιερεῖν, ἔγνω πέμψας Ἀντώνιον ἀφεῖναι τὴν σύγκλητον.

[64] Ἐν δὲ τούτῳ Δέκιμος Βροῦτος ἐπὶ κλησιν Ἀλβῖνος, πιστευόμενος μὲν ὑπὸ Καίσαρος, ὥστε καὶ δεύτερος ὑπ' αὐτοῦ κληρονόμος γεγράφθαι, τοῖς δὲ περὶ Βροῦτον τὸν ἕτερον καὶ Κάσσιον μετέχων τῆς συνωμοσίας, φοβηθεὶς μὴ τὴν ἡμέραν ἐκείνην διακρουσαμένου τοῦ Καίσαρος ἔκπυστος ἢ πρῶξις γένηται, τοὺς τε μάντεις ἐχλεύαζε καὶ καθήπτετο τοῦ Καίσαρος, ὡς αἰτίας καὶ διαβολὰς ἑαυτῷ κτωμένου πρὸς τὴν σύγκλητον, ἐντροφᾶσθαι δοκοῦσαν· ἦκειν μὲν γὰρ αὐτὴν κελεύσαντος ἐκείνου, καὶ προθύμους εἶναι ψηφίζεσθαι πάντας, ὅπως τῶν ἐκτὸς Ἰταλίας ἐπαρχιῶν βασιλεὺς ἀναγορευοίτο καὶ φοροίῃ διάδημα τὴν ἄλλην ἐπιὼν γῆν <τε> καὶ θάλασσαν· εἰ δὲ φράσει τις αὐτοῖς καθεζομένοις νῦν μὲν ἀπαλλάττεσθαι, παρεῖναι δ' αὖθις, ὅταν ἐντύχη βελτίοσιν ὀνείροις Καλπουρνία, τίνας ἔσεσθαι λόγους παρὰ τῶν φθονούντων; ἢ τίνα τῶν φίλων ἀνέξεσθαι διδασκόντων ὡς οὐχὶ δουλεία ταῦτα καὶ τυραννὶς ἐστίν; ἀλλ' εἰ δοκεῖ πάντως, ἔφη, τὴν ἡμέραν ἀφοσιώσασθαι, βέλτιον αὐτὸν παρελθόντα καὶ προσαγορεύσαντα τὴν βουλὴν ὑπερθέσθαι. Ταῦθ' ἅμα λέγων ὁ Βροῦτος ἦγε τῆς χειρὸς λαβόμενος τὸν Καίσαρα. Καὶ μικρὸν μὲν αὐτῷ προελθόντι τῶν θυρῶν οἰκέτης ἀλλότριος ἐντυχεῖν προθυμούμενος, ὡς ἡττᾶτο τοῦ περὶ ἐκείνον ὠθισμοῦ καὶ πλήθους, βιασάμενος εἰς τὴν οἰκίαν παρέδωκεν ἑαυτὸν τῇ Καλπουρνίᾳ, φυλάττειν κελεύσας ἄχρι ἂν ἐπανέλθῃ Καῖσαρ, ὡς ἔχων μεγάλα πράγματα κατεπιεῖν πρὸς αὐτόν.

[65] Ἀρτεμίδωρος δὲ Κνίδιος τὸ γένος, Ἑλληνικῶν λόγων σοφιστὴς καὶ διὰ τοῦτο γεγονὼς ἐνίοις συνήθης τῶν περὶ

Eta igarleek, sakrifizio ugari eskaini eta gero, aurkakoak zirela jakinarazi ziotenean, Antonio bidali eta senatuaren bilera bertan behera uztea erabaki zuen.

64. Orduan, Dezimo Bruto, Albino izengoitiz, Zesar beraz fidatzen zena, bere bigarren ondorengo gisa erregistratzeraino, baina beste Brutoren eta Kasioaren inguruko konjurazioan parte hartzen zuena, Zesarrek egun hori ekiditen baldin bazuen, ekintza ezaguna bihurtuko ote zen beldurrez, igarleei burla egiten hasi zen, eta Zesarri kritikatu zion senatuaren gaitzespen eta salaketak erakarriko zituela, iseka egin ziola uste izango baitzuen; izan ere, senatuaren saio hori hark aginduta bildu zen, eta denak gogotsu zeuden bozketan erabakitzeko hura Italiatik kanpoko probintzien errege aldarrikatua izatea eta, beste edozein lur eta itsasotara zihoala, diadema eramatea; eta orain eserita zeudela batek alde egiteko esaten baldin bazien, eta, ausaz Kalpurniak amets hobeak zituenean, berriz etortzeko, zer esango zuten inbidia ziotenek? Edo lagunetakoko nork azaldu ahal izango luke hori ez dela esklabotza eta tirania? Baina, edozein kasutan, egun hori ekidin behar zela uste baldin bazuen, hobe zela bera bertara joatea eta senatuaren saioa atzeratzen zela aldarrikatzea. Eta hori zioen bitartean, Brutok Zesar eskutik heldu eta bazeraman. Eta ateetatik gutxi aurreratu zenean, beste etxe bateko esklabo bat beregana joan nahi izan zuen, baina Zesarren inguruko bultzadak eta jendetza nagusitu zitzaizkion, eta indarrez etxera sartu eta bere burua Kalpurniaren eskuetan jarri zuen, Zesar itzuli arte bera zaintzeko eskatuz, kontu handiak baitzeuzkan hari jakinarazteko.

65. Artemidoro, jatorriz knidotarra, letra grekoetan jakintsua zen, eta horregatik Brutoren inguruko batzuen laguna bihurtu zen, eta ondorioz haiek egiten ari ziren gehiena zekien, eta salatu behar zituenak liburuska batean idatzi zituen eta Zesarri ematea lortu zuen; baina Zesarrek liburuska hartu eta bere inguruko zerbitzariari eman ziola ikusi zuenean, asko hurbildu zitzaion eta esan zion: «Hori bakarrik eta berehala irakur ezazu, Zesar; zuri dagozkizun afera handiei buruz baita». Beraz, Zesarrek hartu zuen, baina gaineratzen zitzaion jendetzak irakurtzea eragotzi zion, nahiz eta maiz irakurtzen hasi nahi, eta eskuan eutsiz eta

Βροῦτον, ὥστε καὶ γινῶναι τὰ πλεῖστα τῶν πραττομένων, ἦκε μὲν ἐν βιβλιδίῳ κομίζων ἅπερ ἔμελλε μηνύειν· ὁρῶν δὲ τὸν Καίσαρα τῶν βιβλιδίων ἕκαστον δεχόμενον καὶ παραδιδόντα τοῖς περὶ αὐτὸν ὑπηρεταῖς, ἐγγὺς σφόδρα προσελθὼν, „τοῦτ’« ἔφη „Καίσαρ ἀνάγνωθι μόνος καὶ ταχέως· γέγραπται γὰρ ὑπὲρ πραγμάτων μεγάλων καὶ σοὶ διαφερόντων». Δεξάμενος οὖν ὁ Καίσαρ, ἀναγνῶναι μὲν ὑπὸ πλήθους τῶν ἐντυγχανόντων ἐκωλύθη, καίπερ ὁρμήσας πολλάκις, ἐν δὲ τῇ χειρὶ κατέχων καὶ φυλάττων μόνον ἐκεῖνο παρῆλθεν εἰς τὴν σύγκλητον. Ἐνιοὶ δὲ φασιν ἄλλον ἐπιδοῦναι τὸ βιβλίον τοῦτο, τὸν δ’ Ἀρτεμίδωρον οὐδ’ ὅλως προσελθεῖν, ἀλλ’ ἐκθλιβῆναι παρὰ πᾶσαν τὴν ὁδόν.

[66] Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἤδη που φέρει καὶ τὸ αὐτόματον· ὁ δὲ δεξάμενος τὸν φόνον ἐκείνον καὶ τὸν ἀγῶνα χῶρος, εἰς ὃν ἡ σύγκλητος ἠθροίσθη τότε, Πομπηίου μὲν εἰκόνα κειμένην ἔχων, Πομπηίου δ’ ἀνάθημα γεγονῶς τῶν προσκεκοσμημένων τῷ θεάτρῳ, παντάπασιν ἀπέφαινε δαίμονός τινος ὑψηλομένου καὶ καλοῦντος ἐκεῖ τὴν προᾶξιν ἔργον γεγονέναι. Καὶ γὰρ οὖν καὶ λέγεται Κάσσιος εἰς τὸν ἀνδριάντα τοῦ Πομπηίου πρὸ τῆς ἐγχειρήσεως ἀποβλέπων ἐπικαλεῖσθαι σιωπῇ, καίπερ οὐκ ἀλλότριος ὢν τῶν Ἐπικούρου λόγων· ἀλλ’ ὁ καιρὸς ὡς ἔοικεν ἤδη τοῦ δεινοῦ παρεστῶτος ἐνθουσιασμὸν ἐνεποίει καὶ πάθος ἀντὶ τῶν προτέρων λογισμῶν. Ἀντώνιον μὲν οὖν, πιστὸν ὄντα Καίσαρι καὶ ῥωμαλέον, ἔξω παρακατεῖχε Βροῦτος Ἀλβίνος, ἐμβαλὼν ἐπίτηδες ὁμιλίαν μῆκος ἔχουσαν· εἰσιόντος δὲ Καίσαρος ἡ βουλή μὲν ὑπεξάνεστη θεραπεύουσα, τῶν δὲ περὶ Βροῦτον οἱ μὲν ἐξόπισθεν τὸν δίφρον αὐτοῦ περιέστησαν, οἱ δ’ ἀπήντησαν ὡς δὴ Τιλλίῳ Κίμβρῳ περὶ ἀδελφοῦ φυγάδος ἐντυγχάνοντι συνδεησόμενοι, καὶ συνεδέοντο μέχρι τοῦ δίφρου παρακολουθοῦντες. Ὡς δὲ καθίσας διεκρούετο τὰς δεήσεις καὶ προσκειμένων βιαιότερον ἡγανάκτει πρὸς ἕκαστον, ὁ μὲν Τίλλιος τὴν τήβεννον αὐτοῦ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις συλλαβὼν ἀπὸ τοῦ τραχήλου κατήγγεν, ὅπερ ἦν σύνθημα τῆς ἐπιχειρήσεως. Πρῶτος δὲ Κάσκας ξίφει παίει παρὰ τὸν αὐχένα πληγὴν οὐ θανατηφόρον οὐδὲ βαθεῖαν, ἀλλ’ ὡς εἰκὸς ἐν ἀρχῇ τολμήματος μεγάλου ταραχθεὶς, ὥστε καὶ τὸν Καίσαρα μεταστραφέντα τοῦ ἐγχειριδίου λαβέσθαι καὶ κατασχεῖν. Ἄμα

hura bakarrik gordez, senatuan sartu zen. Batzuek diote beste batek eman ziola liburu hori, eta Artemidoro ezin izan zitzaiola erabat hurbildu, bide osoan estutu zutelako.

66. Baina hori guztia berez gertatu zen; hilketa eta borroka hura gertatu zen eta senatua orduan bertan bildu zen guneak, Ponpeioren estatua bat zuenak eta antzokia apaintzeko Ponpeioren eskaintza zenak, guztiz frogatzen zuen jainkoren batek ekintza gidatu eta deitu egiten zuela han gauzatu zedin. Izan ere, Kasiok ekintzari ekin baino lehen Ponpeioren estatuari begiratu eta isilpean dei egin omen zion, nahiz eta Epikuroren teorien aldekoa izan; baina, dirudienez, izugarrikeriaren mementoa hurbildu zenean, jainkozko bultzada eta sentimendu bat sartu zitzaion aurreko kalkuluen ordeztu. Bruto Albinok Antonio, Zesarren konfiantzazkoa eta sendoa zelako, kanpoan atxiki zuen, nahita elkarrizketa luze batean sartuz; Zesar sartu zenean, senatua errespetuagatik altxatu egin zen; Brutoren taldeko batzuk Zesarren aulkiaren atzean zeuden, eta besteak Zesarrekin topo egitera joan zitzaizkion, erbesteratutako anaiaren alde Zesarri mintzatzen ari zitzaion Tilio Zimbrori laguntzera joango balira bezala, eta lagundu zioten Zesarri aulkiraino jarraituz. Baina eseri eta eskaerak errefusatu zituenean, eta, tematzten zitzaizkionez, bakoitzarekin bortizkiago haserretu zenean, Tiliok bi eskuekin haren togari heldu eta lepotik jaitsi zion, hori erasorako seinalea baitzen. Kaskak aurrea jo zion ezpataz kolpe bat lepoan, ez hilgarria ez sakona, aztoratuta, logikoa denez ausardia handi baten hasieran; ondorioz Zesar biratu, sastakaia hartu eta heldu zion. Biek batera nolabait deiadar egin zuten, kolpea jasotakoak latinez: «Kaska gaiztoa, zer egiten ari zara?», eta kolpea jo zuenak anaiari grekoz: «Anaia, lagun iezadazu». Hasiera horrelakoa gertatuta, ezer ez zekitenak aztoratuta eta ikaratuta zeuden haiek egiten ari ziren ekintzarekiko, eta ez ziren ausartzen ez ihes egitera ez defendatzera, baina ezta hitzik esatera ere. Baina hilketarako prestatuta zeuden guztiek ezpatak biluzik erakutsi zituztenean, Zesar, biribilean inguratua, begirada edozein aldetara zuzenduta ere, aurpegira eta begietara zuzendutako guztien kolpeek eta ezpatek zulatua, guztien eskuek estu setiatzen zuten pizti bat bezala; guztiek hilketa hasi eta

δέ πως ἐξεφώνησαν, ὁ μὲν πληγεὶς Ῥωμαϊστί· „μιαρῶτατε Κάσκα, τί ποιεῖς;» ὁ δὲ πλήξας Ἑλληνιστί πρὸς τὸν ἀδελφόν· „ἀδελφέ, βοήθει«. Τοιαύτης δὲ τῆς ἀρχῆς γενομένης, τοὺς μὲν οὐδὲν συνειδότας ἐκπληξίς εἶχε καὶ φρίκη πρὸς τὰ δρώμενα, μήτε φεύγειν μήτ' ἀμύνειν, ἀλλὰ μηδὲ φωνὴν ἐκβάλλειν τολμῶντας. Τῶν δὲ παρεσκευασμένων ἐπὶ τὸν φόνον ἐκάστου γυμνὸν ἀποδείξαντος τὸ ξίφος, ἐν κύκλῳ περιεχόμενος, καὶ πρὸς ὃ τι τρέψειε τὴν ὄψιν, πληγαῖς ἀπαντῶν καὶ σιδήρῳ φερομένῳ καὶ κατὰ προσώπου καὶ κατ' ὀφθαλμῶν, διελαυνόμενος ὥσπερ θηρίον ἐνελεῖτο ταῖς πάντων χερσίν· ἀπαντας γὰρ ἔδει κατάρξασθαι καὶ γεύσασθαι τοῦ φόνου. Διὸ καὶ Βρούτος αὐτῷ πληγὴν ἐνέβαλε μίαν εἰς τὸν βουβῶνα. Λέγεται δ' ὑπὸ τινῶν, ὡς ἄρα πρὸς τοὺς ἄλλους ἀπομαχόμενος καὶ διαφέρων δεῦρο κάκει τὸ σῶμα καὶ κεκραγώς, ὅτε Βρούτον εἶδεν ἐσπασμένον τὸ ξίφος, ἐφειλύσατο κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον καὶ παρῆκεν ἑαυτόν, εἴτ' ἀπὸ τύχης εἶθ' ὑπὸ τῶν κτεινόντων ἀπωσθεὶς πρὸς τὴν βάσιν ἐφ' ἧς ὁ Πομπηίου βέβηκεν ἀνδριάς. Καὶ πολὺς καθήμαξεν αὐτὴν ὁ φόνος, ὡς δοκεῖν αὐτὸν ἐφεστάναι τῇ τιμωρίᾳ τοῦ πολεμίου Πομπηίου, ὑπὸ πόδας κεκλιμένου καὶ περισπαίροντος ὑπὸ πλήθους τραυμάτων. Εἵκοσι γὰρ καὶ τρία λαβεῖν λέγεται, καὶ πολλοὶ κατετρώθησαν ὑπ' ἀλλήλων, εἰς ἓν ἀπεριειδόμενοι σῶμα πληγὰς τοσαύτας.

[67] Κατειργασμένου δὲ τοῦ ἀνδρός, ἡ μὲν γερουσία, καίπερ εἰς μέσον Βρούτου <προ>ελθόντος ὥς τι περὶ τῶν πεπραγμένων ἐροῦντος, οὐκ ἀνασχομένη διὰ θυρῶν ἐξέπιπτε καὶ φεύγουσα κατέπλησε ταραχῆς καὶ δέους ἀπόρου τὸν δῆμον, ὥστε τοὺς μὲν οἰκίας κλείειν, τοὺς δ' ἀπολείπειν τραπέζας καὶ χρηματιστήρια, δρόμῳ δὲ χωρεῖν τοὺς μὲν ἐπὶ τὸν τόπον ὀψομένους τὸ πάθος, τοὺς δ' ἐκεῖθεν ἑωρακότας. Ἀντώνιος δὲ καὶ Λέπιδος οἱ μάλιστα φίλοι Καίσαρος ὑπεκδύντες εἰς οἰκίας ἐτέρας κατέφυγον. Οἱ δὲ περὶ Βρούτον, ὥσπερ ἦσαν ἔτι θερμοὶ τῷ φόνῳ, γυμνὰ τὰ ξίφη δεικνύντες ἅμα πάντες ἀπὸ τοῦ βουλευτηρίου συστραφέντες ἐχώρουν εἰς τὸ Καπιτώλιον, οὐ φεύγουσιν ἐοικότες, ἀλλὰ μάλα φαιδροὶ καὶ θαρραλεοί, παρακαλοῦντες ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν τὸ πλῆθος καὶ προσδεχόμενοι τοὺς ἀρίστους τῶν ἐντυγχανόντων. Ἕνιοι δὲ καὶ συνανέβαινον αὐτοῖς καὶ κατεμείγνυσαν ἑαυτοὺς, ὡς μετεσχηκότες τοῦ ἔργου, καὶ προσεποιοῦντο τὴν δόξαν, ὧν

gozatu behar baitzuten. Horregatik Brutok ere kolpe bat jo zion iztaian. Eta batzuek diote, besteen aurka borrokatzen bazen ere, eta gorputza hara eta hona mugitzen bazuen ere eta oihu egiten, Bruto ezpata ateratzen ikusi zuenean, aldiz, toga buru gainetik bota zuela eta bere burua eman zuela, zoriak zein hiltzaileek Ponpeioren estatua bat gainean zuen oinarri baterantz bultzatuta. Eta hilketak oinarri hori odol askoz zikindu zuen, Ponpeiok berak bere etsaiaz mendekatzen ari zela iruditzeraino, bere oinetara makurtuta eta dardarka zauri anitzen eraginez zegoenez. Hogeita hiru jaso omen baitzituen, eta askok elkar zauritu zuten, gorputz bakar batean hainbeste kolpe jotzean.

67. Gizona hil ondoren, senatuak, nahiz eta Bruto erdira aurreratu egindakoez zerbait esan beharko balu bezala, ez zuen hori jasan, eta ateetatik irten zen, eta ihes eginez herria aztoramenez eta beldur gaindiezinez erabat bete zuen, ondorioz batzuek etxeak ixten zituztela eta beste batzuek beren truke-mahaiak eta negozio-postuak uzten zituztela, batzuk bertara korrika ezbeharra ikustera zihoazela eta beste batzuek, ikusi eta gero, handik alde egiten zutela. Antonio eta Lepido, Zesarren lagun handienak, ihes egin eta besteren etxeetan babestu ziren. Brutoren ingurukoak, oraindik hilketaren beroaldian zeudenez, ezpata biluziak erakutsiz, denak batera estu bilduta senatutik Kapitoliora joan ziren, ez iheslarien antzera, oso pozik eta konfiantzaz beterik baizik, herria askatasunera gonbidatuz eta topatzen zituzten nobleak beren artean onartuz. Batzuk haiekin batera joaten hasi ziren eta tartean nahasi ziren, ekintzan parte hartu balute bezala, eta ospea bereganatzen zuten, horietakoak Gaio Oktavio eta Lentulo Espinter ziren. Horiek beranduago beren harropuzkeriaren zigorra jaso zuten, Antoniok eta Zesar gazteak hil zituztenean, eta heriotza eragin zien ospeaz gozatu ere egin gabe, besteek ez zietelako sinetsi. Izan ere, horiek zigortu zituztenek ez zieten zigorra ekintzagatik ezarri, asmoagatik baizik.

Biharamunean, Brutoren ingurukoek jaitsi eta hitzaldia esan zuten; herria esandakoei adi zegoen, atsekabetu gabe baina egindakoa onetsi gabe; aitzitik, bazirudien, isiltasun handiagatik, alde batetik Zesarrez errukitzen zirela, eta bestetik Bruto errespetatzen zutela; senatuak, denentzako amnistia eta

ἦν καὶ Γάϊος Ὀκτάουϊος καὶ Λέντλος Σπινθήρ. Οὗτοι μὲν οὖν τῆς ἀλαζονείας δίκην ἔδωκαν ὕστερον, ὑπ' Ἀντωνίου καὶ τοῦ νέου Καίσαρος ἀναιρεθέντες, καὶ μὴδὲ τῆς δόξης δι' ἣν ἀπέθνησκον ἀπολαύσαντες ἀπιστία τῶν ἄλλων. Οὐδὲ γὰρ οἱ κολάζοντες αὐτοὺς τῆς πράξεως, ἀλλὰ τῆς βουλήσεως τὴν δίκην ἔλαβον.

Μεθ' ἡμέραν δὲ τῶν περὶ Βροῦτον κατελθόντων καὶ ποιησαμένων λόγους, ὁ μὲν δῆμος οὔτε δυσχεραίνων οὔθ' ὥς ἐπαινῶν τὰ πεπραγμένα τοῖς λεγομένοις προσεῖχεν, ἀλλ' ὑπεδήλου τῇ πολλῇ σωπῇ Καίσαρα μὲν οἰκτιρῶν, αἰδούμενος δὲ Βροῦτον· ἡ δὲ σύγκλητος ἀμνηστίας τινὰς καὶ συμβάσεις πράττουσα πᾶσι, Καίσαρα μὲν ὥς θεὸν τιμᾶν ἐψηφίσατο καὶ κινεῖν μὴδὲ τὸ μικρότατον ὧν ἐκεῖνος ἄρχων ἐβούλευσε, τοῖς δὲ περὶ Βροῦτον ἐπαρχίας τε διένειμε καὶ τιμὰς ἀπέδωκε πρεπούσας, ὥστε πάντας οἶεσθαι τὰ πράγματα κατάστασιν ἔχειν καὶ σύγκρασιν ἀπειληφέναι τὴν ἀρίστην.

[68] Ἐπεὶ δὲ τῶν διαθηκῶν τῶν Καίσαρος ἀνοιχθειῶν εὐρέθη δεδομένη Ῥωμαίων ἐκάστῳ δόσις ἀξιόλογος, καὶ τὸ σῶμα κομιζόμενον δι' ἀγορᾶς ἐθεάσαντο ταῖς πληγαῖς διαλελωβημένον, οὐκέτι κόσμον εἶχεν οὐδὲ τάξιν αὐτῶν τὸ πάθος, ἀλλὰ τῷ μὲν νεκρῷ περισωρεῦσαντες ἐξ ἀγορᾶς βάθρα καὶ κιγκλίδας καὶ τραπέζας, ὑψῆψαν αὐτοῦ καὶ κατέκαυσαν, ἀράμενοι δὲ δαλοὺς διαπύρους ἔθεον ἐπὶ τὰς οἰκίας τῶν ἀνηρηκότων ὡς καταφλέζοντες, ἄλλοι δ' ἐφοίτων πανταχόσε τῆς πόλεως, συλλαβεῖν καὶ διασπάσασθαι τοὺς ἄνδρας ζητοῦντες. Οἷς ἐκείνων μὲν οὐδεὶς ἀπήντησεν, ἀλλ' εὖ πεφραγμένοι πάντες ἦσαν· Κίννας δὲ τις τῶν Καίσαρος ἐταίρων ἔτυχε μὲν ὥς φασὶ τῆς παρῶχημένης νυκτὸς ὄψιν ἑωρακῶς ἄποπον· ἐδόκει γὰρ ὑπὸ Καίσαρος ἐπὶ δεῖπνον καλεῖσθαι, παραιτούμενος δ' ἄγεσθαι τῆς χειρὸς ὑπ' αὐτοῦ, μὴ βουλόμενος ἀλλ' ἀντιτείνων. Ὡς δ' ἤκουσεν ἐν ἀγορᾷ τὸ σῶμα καίεσθαι τοῦ Καίσαρος, ἀναστὰς ἐβάδιζεν ἐπὶ τιμῇ, καίπερ ὑφορώμενός τε τὴν ὄψιν ἅμα καὶ πυρέττων. Καὶ τις ὀφθέντος αὐτοῦ τῶν πολλῶν ἔφρασεν ἑτέρῳ τοῦνομα πυνθανομένῳ, κάκεῖνος ἄλλῳ, καὶ διὰ πάντων θροῦς ἦν, ὥς οὗτός ἐστιν ὁ ἀνὴρ τῶν ἀνηρηκότων Καίσαρα· καὶ γὰρ ἦν τις ὁμώνυμος ἐκεῖνῳ Κίννας ἐν τοῖς συνομοσαμένοις, ὃν τοῦτον εἶναι προλαβόντες, ὥρμησαν εὐθύς καὶ διέσπασαν ἐν μέσῳ τὸν ἀνθρῶπον. Τοῦτο μάλιστα δείσαντες οἱ περὶ Βροῦτον

adiskidetze bat aldarrikatu zuen, eta Zesar jainko bat bezala ohoratzea erabaki zuen bozketan eta hark agintean hartutako erabaki txikiena ere ez aldatzea, eta Brutoren ingurukoei probintziak banatu zizkien eta ohore nabariak eman; horrela guztiek uste zuten egoera baretu zela eta adostasuna sortu zela.

68. Baina Zesarren testamentua ireki eta erromatar bakoitzari dohaintza aipagarria eman ziola aurkitu zenean eta, gorpua foroan zehar zeramatela, kolpeek desitxuratuta ikusi zutenean, beren sentimenduak jada ez zuen ez itxurarik ez ordenarik, eta forotik gorpuaren inguruan bankuak, hesiak eta mahaiaik pilatu, su eman eta erre zuten, eta piztutako zuziak hartu eta hil zutenen etxeetara korrika joan ziren erretzeko asmoarekin, eta beste batzuk hiriko toki guztietara joan ziren gizonen bila, harrapatu eta txikitzeko. Ez zuten haietako inor topatu, guztiak ondo babestuta zeudelako. Zinak, Zesarren adiskideetako batek, halabeharrez aurreko gauean ikuskizun bitxia ikusi omen zuen; iruditu zitzaion Zesarrek afarira gonbidatzen zuela, eta uko egin zionean, hark eskutik zeramala, nahiz eta berak nahi ez eta aurka egin. Zesarren gorpua foroan erretzen ari zela entzun zuenean, altxatu eta ohoreak ematera joan zen, nahiz eta izan zuen ikuskizunagatik susmo txarrak izan eta sukarra ere bai. Eta jendetzako batek Zina ikusi zuenean, haren izena galdetu zion beste bati Zina zela esan zion, eta hark beste bati, eta guztien artean zurrumurru handia zebilen, gizon hori Zesar hil zutenetako bat zela; konjuratuen artean haren izen bereko Zina bat baitzegoen, eta Zina hura zela uste izan zutenez, oldartu zitzaizkion eta bertan txikitu zuten. Batez ere horrek izututa, Bruto eta Kasioaren ingurukoek, egun asko igaro gabe, hiritik alde egin zuten. Zer eginez eta zer jasan ez hil ziren, Brutori buruzko liburuetan dago idatzita.

69. Zesar denera 56 urte beteta hil zen, lau urte eta zerbait gehiago Ponpeio baino luzeago bizi izanda, eta bizitza guztian hain arrisku handien bidez bilatu zuen aginte eta boterea nekez lortu zuen, eta horren izena bakarrik bildu zuen, besterik ez, eta hiritarrengandik ospe bekaiztia.

καὶ Κάσσιον οὐ πολλῶν ἡμερῶν διαγενομένων ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς πόλεως. Ἄ δὲ καὶ πράξαντες καὶ παθόντες ἐτελεύτησαν, ἐν τοῖς περὶ Βρούτου γέγραπται.

[69] Θνήσκει δὲ Καῖσαρ τὰ μὲν πάντα γεγονώς ἔτη πεντήκοντα καὶ ἔξ, Πομπηῖω δ' ἐπιβιώσας οὐ πολὺ πλέον ἐτῶν τεσσάρων, ἦν δὲ τῷ βίῳ παντὶ δυναστείαν καὶ ἀρχὴν διὰ κινδύνων τοσοῦτων διώκων μόλις κατειργάσατο, ταύτης οὐδὲν ὅτι μὴ τοῦνομα μόνον καὶ τὴν ἐπίφθονον καρπωσάμενος δόξαν παρὰ τῶν πολιτῶν.

Ὁ μέντοι μέγας αὐτοῦ δαίμων, ᾧ παρὰ τὸν βίον ἐχρήσατο, καὶ τελευτήσαντος ἐπηκολούθησε τιμωρὸς τοῦ φόνου, διὰ τε γῆς πάσης καὶ θαλάττης ἐλαύνων καὶ ἀνιχνεύων ἄχρι τοῦ μηδένα λιπεῖν τῶν ἀπεκτονότων, ἀλλὰ καὶ τοὺς καθ' ὅτι οὖν ἢ χειρὶ τοῦ ἔργου θιγόντας ἢ γνώμῃ μετασχόντας ἐπεξελθεῖν. Θαυμασιώτατον δὲ τῶν μὲν ἀνθρωπίνων τὸ περὶ Κάσσιον· ἡττηθεὶς γὰρ ἐν Φιλίπποις, ἐκείνῳ τῷ ξιφιδίῳ διέφθειρεν ἑαυτὸν ᾧ κατὰ Καίσαρος ἐχρήσατο· τῶν δὲ θεῶν ὃ τε μέγας κομήτης (ἐφάνη γὰρ ἐπὶ νύκτας ἑπτὰ μετὰ τὴν Καίσαρος σφαγὴν διαπρεπής, εἴτ' ἠφανίσθη), καὶ τὸ περὶ τὸν ἥλιον ἀμαύρωμα τῆς αὐγῆς. Ὅλον γὰρ ἐκείνον τὸν ἐνιαυτὸν ὠχρὸς μὲν ὁ κύκλος καὶ μαρμαρυγὰς οὐκ ἔχων ἀνέτελλεν, ἀδρανὲς δὲ καὶ λεπτὸν ἀπ' αὐτοῦ κατῆι τὸ θερμόν, ὥστε τὸν μὲν ἀέρα δνοφερὸν καὶ βαρὺν ἀσθενεῖα τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἀλέας ἐπιφέρεισθαι, τοὺς δὲ καρποὺς ἡμιπέπτους καὶ ἀτελεῖς ἀπανθῆσαι καὶ παρακμάσαι διὰ τὴν ψυχρότητα τοῦ περιέχοντος.

Μάλιστα δὲ τὸ Βρούτῳ γεγόμενον φάσμα τὴν Καίσαρος ἐδήλωσε σφαγὴν οὐ γενομένην θεοῖς ἀρεστήν· ἦν δὲ τοιόνδε. Μέλλων τὸν στρατὸν ἐξ Ἀβύδου διαβιβάζειν εἰς τὴν ἑτέραν ἡπειρον, ἀνεπαύετο νυκτὸς ὥσπερ εἰώθει κατὰ σκηνήν, οὐ καθεύδων, ἀλλὰ φροντίζων περὶ τοῦ μέλλοντος· λέγεται γὰρ οὗτος ἀνὴρ ἥκιστα δὴ τῶν στρατηγῶν ὑπνώδης γενέσθαι καὶ πλεῖστον ἑαυτῷ χρόνον ἐργηγορότι χρῆσθαι πεφυκώς· ψόφου δέ τινος αἰσθέσθαι περὶ τὴν θύραν ἔδοξε, καὶ πρὸς τὸ τοῦ λύχνου φῶς ἤδη καταφερομένου σκεψάμενος, ὅψιν εἶδε φοβερὰν ἀνδρὸς ἐκφύλου τὸ μέγεθος καὶ χαλεποῦ τὸ εἶδος. Ἐκπλαγεὶς δὲ τὸ πρῶτον, ὥς ἑώρα μῆτε πράττοντά τι μῆτε φθεγγόμενον, ἀλλ'

Baina bere jeinu²⁰ handiak, hark bizitzan zehar erabili zuena, hil ondoren ere jarraitu zion hilketaren mendekatzaile gisa, hiltzaileak lur eta itsaso orotan jazarritz eta aurkituz, bat ere ez gelditu arte, aitzitik, edonola ere ekintzan eskuz zuzenean edo burubidez parte hartu zutenak jazarri eta zigortu baitzituen. Giza mailan Kasiori gertatutakoa da harrigarriena; izan ere, Filiposen garaitua izan ondoren, Zesarren aurka erabili zuen ezpata hartaz hil zuen bere burua; jainkoen mailan kometa handia izan zen harrigarriena (ikusgarri agertu baitzen Zesarren hilketaren ondorengo zazpi gauetan, eta gero desagertu egin zen), eta eguzkiaren argiaren iluntzea. Urte oso hartan biribila zurbil eta distirarik gabe irtetzen baitzen, eta beroa ahul eta arina jaisten zen, airea ilun eta astuna bihurtzeraino, airea zeharkatzen zuen berotasunaren ahultasunagatik, eta fruituak erdi onduak eta burutu gabe zimeldu eta zapuztu ziren eguratsaren hezetasunagatik.

Batez ere Brutori agertu zitzaion Zesarren mamuak erakutsi zuen hilketa ez zitzailea jainkoei atsegin izan. Honela izan zen: armada Abidostik beste kontinentera zeharkarazi behar zuen eta gauez, ohi zuen bezala, dendan zegoen ohean atsedean hartzen; ez zegoen lo, baizik eta etorkizunaren inguruko hausnarketan; izan ere, gizon hori jeneral guztietatik lo gutxien egiten zuena omen zen eta bere izaeragatik denbora gehiena esna egoten zen; atearen inguruan soinu bat hautematea iruditu zitzaion, eta jada ahulduta zegoen zuzi baten argitan aztertu eta gero, egundoko tamainako eta itxura latzeko gizon baten irudi beldurgarria ikusi zuen. Hasieran aztoratu zen, baina ikusi zuenean ez zuela ezer egiten ez esaten, baizik eta ohearen ondoan isilik zegoela, nor zen galdetu zion. Mamuak erantzun zion: «Zure jeinu txarra, Bruto; Filiposen inguruan ikusiko nauzu». Orduan Bruto adorez esan zion: «Ikusiko zaitut», eta jeinuak zuzenean alde egin zuen. Mementoa heldu zenean, Filiposen inguruan, Antonioren eta Zesarren²¹ aurka armada lerrokatu zuen eta aurreneko batailan garaitu zituen, bere aurreko zatiari ihesa eragin zion, eta zaldiz aurreratu zen eta Zesarren kanpamentua arpilatu zuen; baina bigarren bataila borrokatu behar zuenean, mamu bera berriz etorri zitzaion gauez, ez zerbait esateko; hala ere Brutok patuak esleitutakoa ulertu zuen, eta arriskura bota zuen bere burua.

έστῶτα σιγῇ παρὰ τὴν κλίνην, ἡρώτα ὅστις ἐστίν. Ἀποκρίνεται δ' αὐτῷ τὸ φάσμα· „ὁ σὸς ὦ Βροῦτε δαίμων κακός· ὄψει δέ με περὶ Φιλίππους«. Τότε μὲν οὖν ὁ Βροῦτος εὐθαρσῶς „ὄψομαι« εἶπε, καὶ τὸ δαιμόνιον εὐθὺς ἐκποδὼν ἀπήει. Τῷ δ' ἰκνουμένῳ χρόνῳ περὶ τοὺς Φιλίππους ἀντιπαχθεῖς Ἀντωνίῳ καὶ Καίσαρι, τῇ μὲν πρώτη μάχῃ κρατήσας τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐτρέψατο, καὶ διεξήλασε πορθῶν τὸ Καίσαρος στρατόπεδον· τὴν δὲ δευτέραν αὐτῷ μάχεσθαι μέλλοντι φοιτᾷ τὸ αὐτὸ φάσμα τῆς νυκτὸς αὐθις, οὐχ ὥστε τι προσειπεῖν, ἀλλὰ συνεῖς ὁ Βροῦτος τὸ πεπρωμένον, ἔρριψε φέρον ἑαυτὸν εἰς τὸν κίνδυνον.

Οὐ μὴν ἔπεσεν ἀγωνιζόμενος, ἀλλὰ τῆς τροπῆς γενομένης ἀναφυγὼν πρὸς τι κρημνῶδες, καὶ τῷ ξίφει γυμνῷ προσβαλὼν τὸ στέρον, ἅμα καὶ φίλου τινὸς ὥς φασι συνεπιρρώσαντος τὴν πληγὴν, ἀπέθανεν.

Ez zen borrokatzen hil; baizik eta ihesaldia gertatu eta gero, gune malkartsu batean babestu zen; ezpata biluzira bularra botata eta, diotenez, aldi berean lagun batek kolpeari indar gehiago emanda, hil egin zen.

Oharrak

¹ K. a. 82-79 urteen artean Erroman diktadorea izandakoa.

² Kornelia Zesarren emaztea izan zen, K. a. 69. urtean hil zen arte.

³ Triunfoa jeneral garaileak bere armadarekin batera hirian zehar egiten zuen desfile bat zen, hiriaren kanpoaldean zegoen Marteren tenplutik abiatuta, Triunfoaren Arkutik eta Zirku Maximotik igaroz, Jupiter Kapitolinoaren tenpluraino joanez.

⁴ Zizeronek K. a. 58. urteko martxoaren 20an utzi behar izan zuen hiria.

⁵ Zesarren kanpainak Britanian K. a. 55-54 urteetan gertatu ziren.

⁶ Estadio batek 177 metro neurtzen zuen.

⁷ K. a. 58-57 urteen arteko negua da.

⁸ Galietako gudaren 4.13 pasartea da.

⁹ Paulo Emilioren basilika da.

¹⁰ Rimini hiria da.

¹¹ Senatuaren saio horiek K. a. 49. urteko urtarrilaren 17. eta 18. egunetan egin ziren.

¹² Tolomeo lehenak eraiki zuen Alexandriako Biblioteka ospetsua K. a. 283. urtean. Bibliotekaren suntsipena ez zen osoa izan.

¹³ Latinez «veni, vidi, vici».

¹⁴ 105.000.00 hektolitro gari eta milioi bat kilo olio.

¹⁵ Betikako hiri bat, gaur egungo Montillatik (Kordoba) hurbil.

¹⁶ K. a. 45 urteko martxoaren 17a.

¹⁷ Zimeko hiritarrek inozo eta zabarrak zirelako ospea zuten.

¹⁸ Filosofo horren Geografia ospetsua da.

¹⁹ Egutegi erromatarrean idus ilargi beteko eguna zen, hilaren erdialdean egokitzen zena. Martxoko ilean 15. eguna zen.

²⁰ Zesarren bizitza eta zoria zaintzen omen zituen jeinu babesle bat.

²¹ Augusto enperadorea da, Julio Zesar bere aitatzakoaren izena hartu zuena.

Aurkibidea

HITZAURREA	7
BIBLIOGRAFIA	17
ALEXANDRO	19
OHARRAK	157
ZESAR	159
OHARRAK	271

